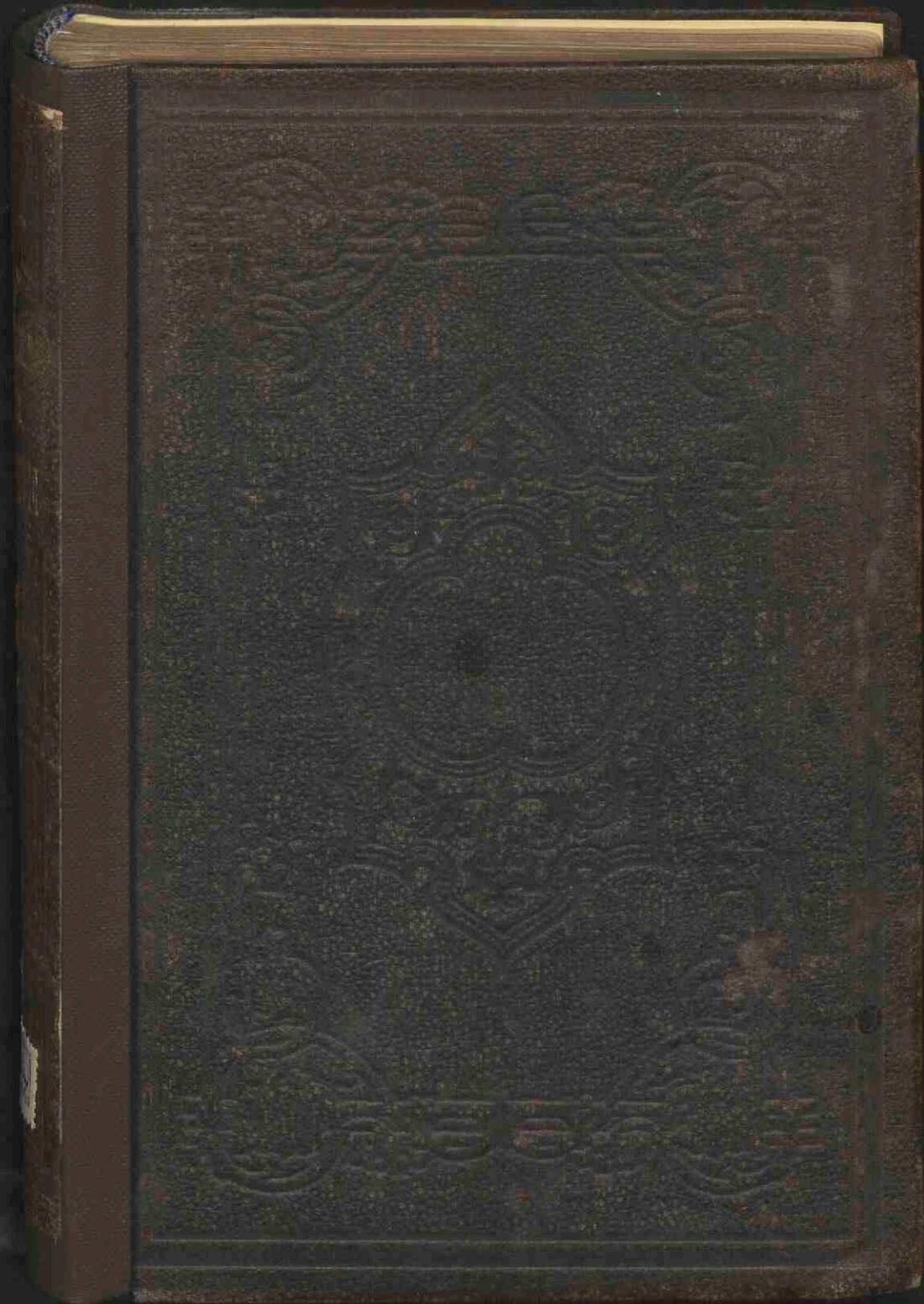

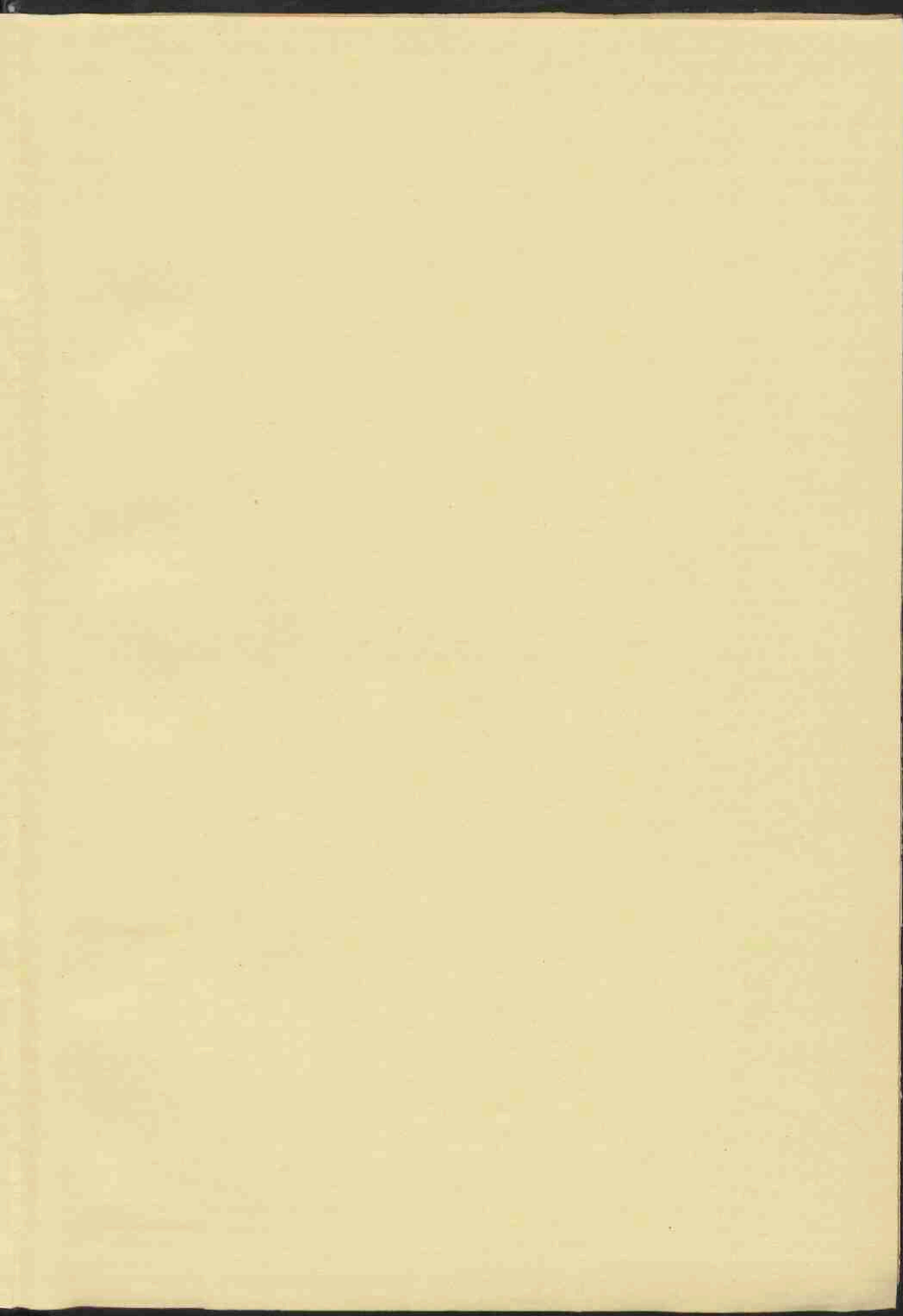

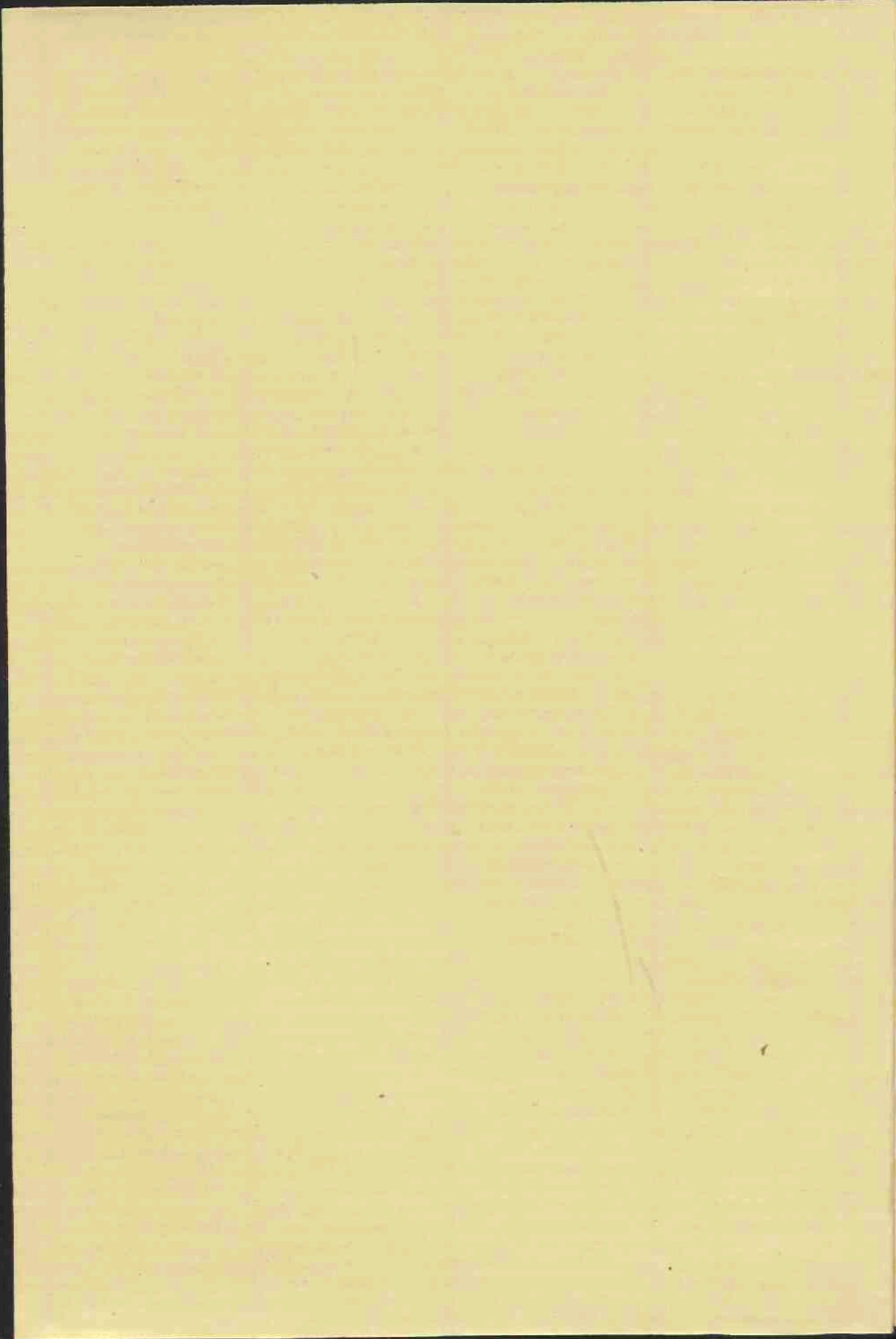
Eene reis naar Rome

<https://hdl.handle.net/1874/365082>

~~De B...~~
De J. de Jours

EENE

REIS NAAR ROME.

Snelpersdruk van LOTKIE & CHANENBURG, te 's Hertogenbosch.

g

Engraving by
Emmerik & Ringer

De St. Pieter.

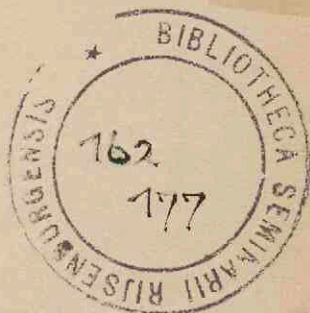
Rijs 162-177

EENE

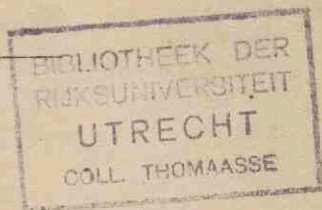
REIS NAAR ROME.

DOOR

B. H. K.

Met 3 Platen in kleurendruk en een Platte-
Grond van Rome.

LEIDEN,

J. W. VAN LEEUWEN.

1864.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

2188 7207

IMPRIMATUR.

*Datum in WARMOND,
die 18 Julii 1864.*

J. J. RÖCHE,
Librorum Censor.

INHOUD.

~~~~~

I.	FRANKRIJK	Bladz.	5.
II.	DE MIDDELLANDSCHE ZEE.	»	30.
III.	CIVITA VECCHIA.	»	43.
IV.	PETRUS EN PAULUS IN ROME	»	55.
V.	VERVOLG	»	106.
VI.	HET COLOSSEUM.	»	141.
VII.	BASILIEKEN.	»	164.
VIII.	VLAAMSCH E STICHTINGEN.	»	186.
IX.	VOORNAME KERKEN	»	195.
X.	DE 2 ^{de} SEPTEMBER	»	221.
XI.	EEN ZONDAG IN ROME	»	241.
XII.	MARIA-GEBOORTE.	»	266.
XIII.	ARMEN EN ONGELUKKIGEN	»	284.
XIV.	KATACOMBE VAN S. CALLISTUS.	»	306.

INDEX

1	Introduction
2	Chapter I
3	Chapter II
4	Chapter III
5	Chapter IV
6	Chapter V
7	Chapter VI
8	Chapter VII
9	Chapter VIII
10	Chapter IX
11	Chapter X
12	Chapter XI
13	Chapter XII
14	Chapter XIII
15	Chapter XIV
16	Chapter XV
17	Chapter XVI
18	Chapter XVII
19	Chapter XVIII
20	Chapter XIX
21	Chapter XX
22	Chapter XXI
23	Chapter XXII
24	Chapter XXIII
25	Chapter XXIV
26	Chapter XXV
27	Chapter XXVI
28	Chapter XXVII
29	Chapter XXVIII
30	Chapter XXIX
31	Chapter XXX
32	Chapter XXXI
33	Chapter XXXII
34	Chapter XXXIII
35	Chapter XXXIV
36	Chapter XXXV
37	Chapter XXXVI
38	Chapter XXXVII
39	Chapter XXXVIII
40	Chapter XXXIX
41	Chapter XL
42	Chapter XLI
43	Chapter XLII
44	Chapter XLIII
45	Chapter XLIV
46	Chapter XLV
47	Chapter XLVI
48	Chapter XLVII
49	Chapter XLVIII
50	Chapter XLIX
51	Chapter L
52	Chapter LI
53	Chapter LII
54	Chapter LIII
55	Chapter LIV
56	Chapter LV
57	Chapter LVI
58	Chapter LVII
59	Chapter LVIII
60	Chapter LIX
61	Chapter LX
62	Chapter LXI
63	Chapter LXII
64	Chapter LXIII
65	Chapter LXIV
66	Chapter LXV
67	Chapter LXVI
68	Chapter LXVII
69	Chapter LXVIII
70	Chapter LXIX
71	Chapter LXX
72	Chapter LXXI
73	Chapter LXXII
74	Chapter LXXIII
75	Chapter LXXIV
76	Chapter LXXV
77	Chapter LXXVI
78	Chapter LXXVII
79	Chapter LXXVIII
80	Chapter LXXIX
81	Chapter LXXX
82	Chapter LXXXI
83	Chapter LXXXII
84	Chapter LXXXIII
85	Chapter LXXXIV
86	Chapter LXXXV
87	Chapter LXXXVI
88	Chapter LXXXVII
89	Chapter LXXXVIII
90	Chapter LXXXIX
91	Chapter LXXXX
92	Chapter LXXXXI
93	Chapter LXXXXII
94	Chapter LXXXXIII
95	Chapter LXXXXIV
96	Chapter LXXXXV
97	Chapter LXXXXVI
98	Chapter LXXXXVII
99	Chapter LXXXXVIII
100	Chapter LXXXXIX
101	Chapter LXXXXX

I.

FRANKRIJK.

Op den 15 Augustus verlieten wij het Vaderland, en aanvaardden de belangrijke reis naar de hoofdstad der Christenwereld, naar het Heilige Rome. Dat einddoel van mijn reis was mij gestadig voor oogen, mijne gedachten bleven op dat ééne punt gerigt, en wat ik op mijnen togt ontmoette, vond meestal zijn waarde daarin, dat het mij aan iets daarmede overeenkomstigs te Rome herinnerde. Zag ik eene rivier, dan dacht ik aan den Tiber, naderde ik eenen berg, dan kwamen mij de zeven heuvelen der Stad voor de oogen, en waar prachtige Kathedralen gebiedend mijne bewondering eischten, was ik willig die te geven, maar de koningin der kerken, de St. Pieter, kwam ten laatste eene grootere bewondering vragen.

Ik moet bekennen dat door zulk eenen toestand, als waarin ik mij op weg naar Rome bevond, vele zaken niet met die belangstelling bezocht, met die juistheid gewaardeerd werden, waarop zij anders met alle regt mogten aanspraak maken. Gelijk de glans der sterren verflauwt bij het naderen van den dageraad, zoo verloren ook mijne ontmoetingen veel

van hare kracht en beteekenis, toen Rome aan het einde van mijn togt zich in haar glorie ging vertoonen. Het was dan ook slechts in het voorbijgaan, dat ik eenige hoofdplaatsen van Frankrijk aandeed, om des te meer tijd te winnen voor mijn verblijf te Rome; en bij mijn lezer een zelfde belang voor de Heilige Stad onderstellende, wil ik hem spoedig derwaarts voeren, slechts hier en daar in Frankrijk een kort oponthoud van zijn geduld vorderende.

Mijne eerste kennismaking met dit land had plaats te Valenciennes, eene grensstad, waar zich het bureau der douanen bevindt. Het was in den nacht van den 15 op den 16 Augustus; en daar er zeer toevallig bijna geen bagaadje te visiteren was, kon men des te meer tijd en zorg aan de mijne besteden. Een twaalftal oogen waren op mijne beide koffers gevestigd, en ik zou zeker den dans niet ontsprongen zijn, zoo ik contreband had willen invoeren. Ik wenschte mijzelven geluk dat ik, hoe spijtig het voor mij ook geweest was, in Amsterdam een afwijzend antwoord had gegeven, toen men mij verzocht een revolver en kogelgieter voor een zouaaf van het Pauselijk leger mede te nemen. Nergens werd mijne bagaadje met zooveel naauwkeurigheid doorzocht als te Valenciennes, en velerlei omstandigheden zullen daartoe hebben zamengewerkt. Tot de voorzorgsmaatregelen, door den Keizer ter gelegenheid der wapenschouwing op den Napoleonsdag genomen, zal zeker ook het strenge toezigt behoord hebben over de reizigers, welke zich omstreeks dien tijd aan de grenzen zouden vertoonen. Doch wat meer is: het eerste stuk, hetwelk den douanen bij het visiteren in handen viel, was eene beschrijving van Italië in het Duitsch. Daar zij geen Duitsch verstonden legden zij het werkje ter zijde, ofschoon toch de titel met het woord Italië reeds kwade vermoedens had opgewekt. Met meer gretigheid namen zij inzage van een Fransch werkje

over Rome; en nogmaals een boek openende was het wederom over Italië. Die verdachte voorwerpen gingen van hand tot hand, en moesten van ieder in het bijzonder den toets der kritiek doorstaan. Ik schepte er vermaak in te zien hoe zij beurtelings op mij en mijne boeken eenen doordringenden blik sloegen, en den inwendigen strijd over mijn persoon niet konden oplossen; totdat eindelijk één hunner door zijne verbazende verbeeldingskracht geholpen, zich vermat mij te vragen of ik een Italiaan was. Het ware antwoord op die vraag bragt eene zichtbare kalmte op zijn gelaat, en verminderde tevens de scherpte des onderzoekes bij de overigen, welke juist bezig waren van een dertigtal brieven de adressen te lezen. Na nog een enkelen vlugtigen blik vergunde men mij de koffers te sluiten, en ik stapte, zonder van de Fransche galanterie hoog te kunnen opgeven, den trein in, en legde mij ter ruste tot dat ik bij mijne aankomst te Parijs, des morgens om 5 ure, uit den slaap werd opgewekt.

De straten waren ledig, en de Parijzenaars nog niet uitgerust van het vermoeijend feestvieren, hetwelk tot diep in den nacht had voortgeduurd. De overblijfselen der prachtige illuminatie op de Champs Elysées gaven ons een begrip van het treffend schouwspel, hetwelk Parijs weinige uren te voren had opgeleverd. Hiër en daar flikkerde nog in een veelkleurigen lampion het licht, dat, ter cere van den Keizer ontstoken, thans den laatsten strijd des levens streed, en den laatsten lichtstraal uitschietende, stervende nog den roem des grooten Keizers verkondigde.

Tallooze vreemdelingen waren naar Parijs gekomen, om de grootsche wapenschouwing en de daarop volgende volksfeesten bij te wonen; en daar het te laat was geworden om te vertrekken, waren de hôtels nog zoo opgevuld, dat wij nergens eene plaats konden vinden. Men verwees ons van de eene straat naar de andere, overal klopten wij te

vergeefs aan, en moesten, na half Parijs bij ochtend-schemering te hebben doorgereden, ons ten laatste in het Hôtel de Tours troosten met de belofte, dat er over een half uur voor ons eene kamer zou open komen. Wij gaven den voerman, die zeker aan de feesten had deelgenomen, en in zijne liefde tot den Keizer ettelijke malen op diens gezondheid scheen gedronken te hebben, op Hollandsche wijze eene fooi, hopende dat hij veilig de plaats zijner bestemming mogt bereiken, daar hij, toen nog onder den indruk van den vorigen avond, en door den drank bedwelmd, zeer bezwaarlijk den weg wist te vinden.

Ik had ondertusschen reeds al rijdende een kijkje in Parijs genomen; en het kwam mij voor, dat er een groot aantal grappenmakers in woonden. Geen burger, of hij had met verbazende letters op den muur van zijn huis geplakt of geschilderd alles wat er in zijn vak te voren kwam. Allerlei soorten en alle grootte van letters zijn op den muur vertegenwoordigd: de eene regel ligt op zijn buik, de andere op zijn rug, weer andere schijnen den muur uit te vallen of wiken naar binnen; daarenboven zijn alle kleuren en tusschentinten op de hinderlijkste wijze aangebragt; het begint u al spoedig zoozeer te schemeren, dat gij geen enkel biljet meer opmerkt, terwijl de kleuren tot ééne bonte mengeling zamenloopen, en uwe oogen zich onwillekeurig afwenden, om in den eentoonigen vorm van honderdduizend straatsteenen eenige afleiding te zoeken. Hoezeer ik mij met de monsterachtige aanplakbiljetten nooit geheel heb kunnen verzoenen, werd toch veel van den onaangename indruk weggenomen, toen ik midden op den dag de straten gevuld zag met Pariijzenaars, die, als waren zij in een toestand van voortdurende opgewondenheid, met driftigen tred naar alle kanten heenliepen.

Om zooveel mogelijk het bezienswaardige der stad te

bezoeken, reden wij des morgens reeds vroeg uit, en bleven op weg totdat het daglicht ons begeven had. Onvergetelijk blijft mij de prachtige Place de la Concorde, met de aangrenzende tuinen van het Louvre en de Champs Elysées. Geen wonder dat hier het geliefkoosde punt is, waar bij voorkeur de groote volksfeesten gehouden worden: al zijn ook de herinneringen dier plaats wreed en beschamend, de Parijzenaar is te ligtzinnig om daardoor eenige stoornis in zijne vreugde te ondervinden. Weleer stond er de guillotine en het bloed van den ongelukkigen Lodewijk heeft er gestroomd; doch thans verheft er zich eene prachtige fontein, die uit tallooze monden een rijken overvloed van water uitgiet, om zoo mogelijk de bloedvlekken van den koningsmoord uit te wischen.

De bonte menigte, zich voortspoedende langs de boulevard, levert den vreemdeling een gezigt, dat hij nergens elders zal aantreffen: vele natiën, velerlei kleeding ontmoeten daar elkander, een heirleger van omnibussen en fiacres rijdt gestadig heen en weder; alles haast zich, en bij het gezigt dier gejaagdheid kan men zich eenigermate de ontembaarheid en verwoedheid der Parijsche revolutie verklaren, daar het volk zelfs in zijn dagelijksch leven alle kalmte mist. Niet slechts langs de boulevard, maar in alle straten en op alle pleinen is hetzelfde zenuwleven zichtbaar, en duurt tot diep in den nacht voort.

Als wij tegen het vallen van den avond, na bijna den ganschen dag onverpoosd van het eene punt naar het andere de stad in verschillende rigtingen te hebben doorgereden, eene wandeling maakten door de volkrijkste straten, dan ontlokten de vreemdsoortigste menschenmodellen, welke wij op den weg ontmoetten, ons menige vrolijke scherts, die, eenigen tijd volgehouden, meestal op zeer ernstige beschouwingen uitliep. Was het verfijnde materialisme, hetwelk wij

overal gewaar werden, reeds eene aanleiding tot die ernstige stemming, veel meer en in hooge mate droeg daartoe de hartstogtelijke liefde voor het tooneel bij, die wij onder de volksklasse waarnamen. Mannen en vrouwen verdrongen elkander vóór den Schouwburg, om voor den penning, door handenarbeid gewonnen, het verderfelijke voedsel van lage hartstogten te koopen. Al wie ook maar oppervlakkig heeft nagegaan welke soort van stukken er in dezen tijd te Parijs worden opgevoerd, kan zich niet weerhouden een volk te beklagen, welks geringe klas, op het tooneel als verslinderd, in de hooge school des zinnelijken levens ter leering gaat.

Doch wij willen niet eenzijdig wezen. Zijn de Franschen une nation propagandiste ten kwade, wij werden overtuigd dat zij het evenzeer ten goede zijn, toen wij, na in de Notre Dame de H. Mis te hebben gelezen, de wegen der vromen nagingen, en hunne vurige godsvrucht in verschillende kerken bewonderden. In de Notre Dame des Victoires, het lievelingsoord van de vereerders der H. Maagd, waren tallooze marmereen steenen met opschriften in den muur gezet, als bewijzen van dankbaarheid voor de weldaden, welke door hare voorspraak den geloovigen geschonken waren. Met die vereering der H. Maagd gaat ook eene andere gepaard. Wanneer men de kerk inkomt, heeft men ter regterzijde een bronzen standbeeld van den H. Petrus, gelijk aan dat hetwelk men in de St. Pieter te Rome ontmoet. Velen rigtten bij het intreden der kerk hunne schreden aanstonds naar dit beeld, en kusten den voet er van, als een blijk van hun geloof aan het opperpriesterschap van den H. Petrus en zijne opvolgers.

Vóórdat ik Parijs verliet, rigtte ik mijne laatste schreden naar het Paleis van den Senaat, waar een sierlijk gekostumeerde gids ons rondleidde, die, even als alle dergelijke be-

ambten, zonder eenige stembuiging, als een schooljongen die zijn les prompt kent, van alles de noodige inlichtingen gaf. Toen wij evenwel in de kamer van den Senaat kwamen, verdween die eentoonigheid, en ik werd overtuigd dat de man den geest des onderscheids niet geheel en al miste. Op aandoenlijke wijze, met den hoed in de hand, wees hij ons den lessenaar, waaraan Prins Napoleon » zijne weêrga-
 » looze redevoering had uitgesproken, welke door heel Eu-
 » ropa weêrklonken, en de bewondering van alle geesten
 » getrokken had." Ik schaamde mij over die schaamteloosheid, en had zoo gaarne een woordje er aan toegevoegd; doch ik herinnerde mij dat de deur van de prison in Frankrijk zoo gemakkelijk opengaat, en het lèse majesté nog al in uitgebreiden zin wordt toegepast. Ik zweeg, daar ik liever naar Rome dan naar de prison ging. Een ander heer van het gezelschap dacht er evenwel anders over, en veroorloofde zich de aanmerking, dat hij de kennisgeving van den man in kostuum onder protest vernomen had. Toen kwam reeds een woord van adhaesie mij op de lippen, doch op hetzelfde oogenblik stond wederom het spook der keizerlijke geweldenarij voor mijnen geest, en weerhield mij: in mijn achterdocht ging ik zelfs zoover dat ik dien heer voor een spion aanzag, welken ik nog meer moest wantrouwen dan den gids zelve. Mijne achterdocht is misschien te ver gegaan, ofschoon ik, Parijs verlatende, mij niet beklaagde, den veiligsten weg gekozen te hebben.

Den 19^{en} Augustus namen wij aan het station plaats tot aan Dijon. Parijs was spoedig uit het gezigt, en Frankrijk vertoonde zich in zijne natuurlijke armoede, het vreeselijk gevolg eener onregtvaardige centralisatie, die alle welvaart en schatten naar één punt henenvoert, terwijl de andere plaatsen zich met het gezigt der glorie van het troetelkind

moeten te vrode stellen en den keizer applaudisseren, wanneer zij als middelen mogen strekken om het weelderige Parijs te doen schitteren.

Daar wij niet veel bezienswaardigs op weg ontmoetten, viel onze aandacht herhaalde malen op het vreemdsoortig gezelschap, dat nevens en over ons zat. Het bestond uit vier sprakeloze wezens, ééne dame en drie heeren. Zij hadden in twee uren tijds nog geen woord met elkander gewisseld, en de reden hiervan was duidelijk. De dame zat naast ons aan het raam, terwijl de drie heeren de overzijde ter hunner dispositie genomen, en er zich zoo non-chalant nedergevlid hadden, dat de bank, voor zes personen ingerigt, voor hen in breedte en diepte nog veel te wenschen overliet. Zooals met bereisde personen meestal het geval is, sloegen zij op niemand acht, en deden allerlei pogingen om den slaap te vatten, zich nu eens regts dan weder links wendende, allerlei vreemde stuiptrekkingen met handen en voeten makende, die zij wel vijf en twintigmaal eensklaps regtuit staken, en kort daarop even snel weder introkken. Na lang martelen was het hun eindelijk gelukt in slaap te komen. Toen was hunne houding zoo sierlijk, dat wij hen „de drie gratiën” noemden, en over onze reisgenooten geen andere klagt hadden uit te brengen, dan dat hunne ademhaling bijna voortdurend belemmerd scheen, en wij menigmaal vier locomotieven te gelijk hoorden. Mevrouw had middelerwijl eene kleine versnapering gebruikt, bestaande uit twee peren, een china's appel en eene halve flesch ale.

Aan het station van Tonnerre riep de Conducteur „dix minutes d'arrêt,” en de vier reizigers stormden als razenden den trein uit, en aten alles wat hun in de restauratie werd voorgezet. Daarna stapten de Heeren den wagen in om weér te gaan slapen, terwijl onze buurvrouw haar dessert nuttigde, van tijd tot tijd een kostbare flacon

uit haar reistasch haalde , heel haar aangezigt met de punt van den zakdoek afwiesch , en den wagen met de aangenaamste geuren vervulde.

Ofschoon wij van onze reisgezellen niet den minsten overlast leden , werd het gezigt der drie slapende menschen ten laatste toch ietwat eentoonig , en vernamen wij tot ons groot genoegen , dat wij Dijon bereikt hadden. Met veel omzigtigheid , ten einde den heeren in hunne diepe rust geen stoornis te veroorzaken , schikten wij ons reisgerief , en stapten weldra , na een koelen groot met de mevrouw te hebben gewisseld , aan de plaats onzer bestemming af.

Voornemens zijnde ditmaal zelf ons hôtel op te sporen , begaven wij ons op weg en ontmoetten even vóór de stad een grooten triomfboog zonder eenig ornament ; eene poort ten minste kon het niet zijn , want hij stond geheel op zich zelf , bijna op het midden van een groot plein. Met letters , een voet groot , stond er op geschreven : »La mendicité est défendue dans cette ville ,” (De bedelarij is in deze stad verboden). Dit gaf in het eerst een grootsch idéé van de stad , die ik als zóó welvarend en in zóó bloeienden toestand beschouwde , dat de armen er geene dringende behoeften gevoelden , en derhalve ook niet mogten bedelen. Drie kleine schoenpoetsers lagen zich tegen de basementen van den triomfboog in de zon te koesteren ; in hunne vuile gezigten waren de menschelijke gelaatstrekken ter naauwer-nood kenbaar ; kinderen , die er zoo verarmd en verwaarloosd uitzagen , dat ik op mijne reis nergens zulke ongelukkige wezens heb aangetroffen. Dit gezigt niet alleen , maar ook eene nadere kennismaking met de stad , dong veel af op den goeden dunk , welken ik van die plaats had opgevat , en overtuigde mij , dat ik mij in de beteekenis der aankondiging zeer bedrogen had.

Er lag welligt eenige ijdelheid en grootspraak in , het

verbod met zoo groote letters den vreemdeling aan te kondigen, aan den ingang van het arme Dijon, hoezeer dan ook de maatregel op zich zelven geene afkeuring verdient. Is het den behoeftige een troost, wanneer hij zijne ellende aan anderen mag blootleggen, door zijne klagten medelijden opwekken, en daarin het middel vindt ter leniging zijner rampen, de onbepaalde bedelarij daarentegen voert tot werkeloosheid en grooter verarming. Daarom moeten zij, die waarlijk arm zijn, het om anderen misgelden, en worden veroordeeld om in het duister te verkwijnen.

Het opschrift op den triomfboog had ons gesprek tot allerlei onderwerpen gebracht, en den tijd zeer verkort, dien wij noodig hadden, om een hôtél te bereiken. Wij stapten op goed geluk af een groot gebouw binnen, dat naar het uiterlijke te rekenen, ons eene deftige ontvangst beloofde. Doch helaas, hoe vonden wij ons bedrogen; wij stonden in een oud klooster, dat op onhandige wijze in een logement veranderd was, en in jaren geen verkwast, ik zou bijna zeggen geen stoffer of boender had zien hanteren. De Hollandsche zindelijkheid verdwijnt naarmate men zuidelijker komt, en ik verschrikte bij de gedachte, dat wij nog veel zuidelijker moesten reizen, en de vuilheid op de plaats onzer eindbestemming dan zeker tot zoo schrikbarende hoogte moest stijgen, dat wij het er niet zouden kunnen uithouden. De ondervinding echter leerde, dat wij in Dijon het toppunt reeds bereikt hadden.

Vóórdat wij ons ter ruste begaven, deden wy eerst een scherp onderzoek in de reten en hoeken van ons ledekant, om te zien of de aanwending van insecten-poëder noodig was, en gingen, na de meest gunstige resultaten te hebben verkregen, met de grootste gerustheid, den nacht in.

De buitengewone bedrijvigheid, welke reeds zeer vroeg in den morgen in het hôtél heerschte, wekte ons vóór het

bepaalde uur; dit was mij niettemin welkom, daar wij vroegtijdig moesten vertrekken en derhalve nog den tijd konden vinden, om een bezoek te brengen in de verschillende kerken. Hieraan is de stad zóó rijk, dat er thans drie, in den sierlijken gothischen stijl gebouwd, tot pakhuizen dienen. Hoezeer de overige kerken groot genoeg en voldoende zijn voor de bewoners, maakten de in bergplaat- sen herschaps kerken op mij een treurigen indruk. Waar vroeger de heilige zangen door de gewelven klonken, en tallooze geloovigen voor den troon des Allerhoogsten in aanbidding nederknielden, lagen thans in de grootste wanorde kisten, kasten en karren door elkander, terwijl langs den muur meel- en korenzakken waren op elkander gestapeld, en aan de vroeger zoo heerlijk gekleurde welfsels tallooze spinraggen zich hadden vastgezet.

Hoe werd die bittere teleurstelling vergoed, toen ik de hoofdkerk St. Michel bezocht. Bij den ingang reeds trof mij het heerlijk gezang eener lijknis, welke juist was aangevangen. Voor één der zijkapellen stond eene baar, waarom vele waskaarsen flikkerden, en een groote menigte voor de rust van de ziel des overledenen bad. Het moet een deugdzaam huisvader geweest zijn; want zijne weenende kinderen baden uit den grond des harten. Zeker ook was hij een weldoener der armen; want deze waren in grooten getale opgekomen en het was aan hen te zien, dat zij veel in den overledene verloren hadden. Doch er heerschte niet enkel droefheid over het tijdelijke verlies, maar tevens de blijdschap der hoop, waartoe zij door vele treffende middelen werden opgewekt. Wanneer de kinderen het oog lieten vallen op de lijikbaar en het zwarte doodskleed dat er over hing, dan braken hunne harten, die te vergeefs hunnen vader op aarde zochten; maar hoe spoedig verdwenen dan weder de tranen, wanneer zij een blik sloegen op het H. Offer

van verzoening, waar God hunne zuchten hoorde en hun een heerlijk wederzien toezegde. Het geschilderd venster, hetwelk hoog boven het altaar uitstak, herinnerde hen aan de verrijzenis, waarnaar hunne harten zoo zeer haakten. In de roos van het raam zagen zij de verrijzenis onzes Heeren, daaronder aan de eene zijde de toepasselijke gebeurtenissen van het O. V., als Jonas, komende uit den walvisch, Noach uit den zondvloed gered, de drie jongelingen ongedeerd uit den vurigen oven tredende; aan de andere zijde afbeeldingen uit het Nieuw Verbond, als de opwekking van Lazarus, van den jongeling van Naim, en van het dochtertje van Jairus. Dit alles wees hen op de blijde verrijzenis, de eenige ware vertroosting, die den overblijvenden in hunne droefheid kon geschonken worden, en eenen zoeten balsem goot in hunne diep gewonde harten. Toen de talrijke processie naar het kerkhof trok, sloot ik er mij bij aan, doch kon helaas, de begrafenis niet meer bijwonen, daar het uur van vertrek naderde en mij dringend huiswaarts riep.

Een uur later waren wij weder op weg naar Lyon, waar wij, na vele bekoorlijke gezigten ontmoet te hebben, in den namiddag aankwamen. Lyon, half op de vlakte en half op het gebergte gebouwd, met twee rivieren de Rhône en de Saone doorsneden, met schoon gebouwde bruggen, welke de beide deelen verbinden, met uitgestrekte pleinen, fraaije standbeelden, prachtige gebouwen en sierlijke fonteinen, — Lyon, het Rome der Galliërs, eene bij uitnemendheid schoone stad, levert de treffendste en bekoorlijkste gezigtspunten op, en was voor ons, ofschoon slechts doortrekkende reizigers, het bezoek van anderhalven dag overwaardig. De groote schatten, welke men in de laatste jaren aan de verfraaijing der stad heeft ten koste gelegd, hebben haar tot eene schoonheid verheven, welke bij die van Parijs niet ver ach-

terblijft, en haar eene eereplaats onder de schoone steden van Europa geschonken heeft.

Wat vorstelijk aanzien heeft het aartsbisschoppelijk Paleis, op den hoek van de Quai de l'Archevêché en de Rue de l'Archevêché, uitzien op de Rhône en grenzende aan de oude Metropool, die, om haren weelderigen bouw en overheerlijke fresco's, mij tot een veelmalen herhaald bezoek getrokken heeft.

Het hooge gedeelte der stad is op zeer steile bergen gebouwd, en geeft op vele punten een ver uitzigt over de stad en heel den omtrek. Op een der hoogste punten bevindt zich de Krochtkapel van den H. Ireneus. In het zeker vertrouwen, dat ik mij in den weg niet zou vergissen, klom ik op, de bovengenoemde Kapel tot het einddoel van mijne wandeling stellende. Na een half uur dwalens moest ik echter naar de benedenstad terug, om langs een anderen weg weder op te stijgen. Kort daarna klopte ik bij den koster aan, en eene oude vrouw, met een brandende lantaarn in de eene hand en een grooten sleutelbos in de andere, ging voor mij uit, om mij toegang tot het heiligdom te verschaffen. Bij het afstijgen van den langen trap, viel mijne aandacht op een opschrift van den volgenden inhoud: »In 1562 hebben de Calvinisten, toen zij de stad bemagtigd hadden, de kerk, welke zich vroeger hier ter plaatse bevond, geheel vernield en ook deze onderaardsche kerk niet gespaard, maar het heilige daarin onteerd en de beenderen der martelaren Epipodius, Ireneus en Alexander met allerlei dierenbeenderen vermengd." Die vereenigde beenderen bevonden zich aan de zuidzijde der Krocht, en eene altijd brandende kaars legt er de getuigenis af, dat de oneer, aan de heilige overblijfselen aangedaan, voor de stedelingen een prikkel is tot hooger vereering. Wie kan het Protestantsche fanatisme verklaren, dat altijd in woede uitvaart tegen de vereering

van de overblijfselen der Heiligen, en niettemin in bijgeloovigheid zoo diep is afgedaald, dat het zijn eerbied voor de overblijfselen van Luther tot vergoding heeft opgevoerd. Langen tijd na Luthers dood toonde men te Eisleben het ledekant, waarin de oproerige monnik, door de wroeging des gewetens gefolterd, zijne rusteloze nachten doorbragt, alsmede de tafel, waaraan hij zat, om het werk zijner trouweloosheid aan de wereld als een bitter erfdeel na te laten. Vele pelgrims trokken derwaarts om die kostbare overblijfselen aan te raken, en de verdwaalde vromen verzuimden niet een splinter van het ledekant te bemagtigen, als een onfeilbaar middel tegen hoofdpijn, waaraan de Protestanten toen zeker veel mochten geleden hebben. Mijne leidsvrouw maakte wel deze vergelijking niet, maar sprak toch met eene heilige verontwaardiging over de onteerende handelwijze der toenmalige beheerschers van Lyon, en haar woorden hadden nog geen eind, toen wij verder gaande aan de plaats kwamen, waar de tweede Bisschop van Lyon, de H. Ireneus, was gemarteld en begraven. In een put daarneven werd zijn ligchaam en dat van vele andere martelaren geworpen. Ter zijde is nog de kapel der Catechumenen en penitenten aanwezig, later het verblijf van vele heilige maagden, die er lange jaren woonden in onafgebroken vereering der heilige begraafplaatsen. Een Engelschman, welke middelerwijl was binnen gekomen, vroeg onmiddelijk naar het oud Romeinsch mozaïk, hetwelk nog in de Krocht gevonden wordt, en ging toen natuurlijk weder naar buiten, daar het andere voor hem van te weinig belang geacht werd. Een oud wijwatersvat in den grond gemetseld, trok mijn laatste aandacht. Toen ik wederom in de vrije lucht gekomen was, om een tweede Krocht, in de nabijheid gelegen, te bezoeken, naderde mij eene vrouw, niet ontdaan van de teekenen eener ver-

fijnde beschaving, zeggende, dat ik in de onderaardsche kapel zeer voorzigtig moest zijn; vele menschen hadden er eene verkoudheid opgedaan, daar het er zeer koel was. Zij zelve durfde er daarom niet in afdalen. Zij heeft zeker later mijne keurigheid niet hoog geroemd, daar ik haar antwoordde dat ik Noorman was, en aan de koude meer gewoon, van mijnen kant niet kon begrijpen, hoe zij het op den berg, bij drukkende hitte, in de krachtige stralen van de zon kon uithouden, en liever verkoos alhier te worden gebraden, dan de verkwikking eener weldadige koelte te zoeken. En toen zij nogmaals herhaald had, dat zij o! zoo bang voor verkoudheid was, en daarom, hoe dikwijls zij ook in Lyon vertoefde, nog nooit de Krocht had durven binnen gaan, dat er voor het gestel niets verderfelijker was dan de kou, dat het bijna altijd een wissen dood ten gevolge had en dergelijke fraaijgheden meer, meende ik mij van haar te moeten afmaken, daar er anders geen einde aan haar gesprek zou gekomen zijn. Hierin slaagde ik zeer gelukkig, ofschoon het middel juist niet zeer hoffelijk mag genoemd worden. Eenigen, zoo luidde ongeveer mijne aanmerking, verwarmen hunne koude harten op de graven der martelaren, en blijven er nimmer koel. Ik groette en vertrok.

De tweede onderaardsche Kapel had reeds van het begin der 2^e eeuw, in de tijden der vervolging, tot een toevlugtsoord voor de Christenen gediend, en bevat een zeer oud steenen Christusbeeld, waarop de verwoesting des tijds zoo diepe en breede sporen heeft achtergelaten, dat de herstelling niet meer mogelijk is.

Toen ik mij huiswaarts begaf, stond er niemand meer op den top des bergs. Ik ging langs de «Rue de St. Epipode, »Rue de St. Irenée, Rue de St. Alexandre,» de drie heiligen, waaraan de Krocht mij herinnerd had, den berg af, verheugd over de kostbare ontdekkingen, welke ik gedaan had.

Al wandelende stipte ik een en ander in mijn reisboekje aan, en had daardoor het ongeluk bij een der bruggen van de Rhône op eene tros druiven te trappen, welke onder toezigt van een arm meisje met nog andere fruitsoorten te koop lagen. Als Hollander verschrikte ik, en dacht bij mij zelve, dat loopt zonder schelden of razen niet af, en kan wel, wat men bij ons een standje noemt, ten gevolge hebben. Ik tastte dadelijk in mijn zak, en bood het meisje eene ruime vergoeding; maar hoe arm zij ook ware, zij weigerde onverwogen, en wilde niets aannemen, zeggende, dat het maar een ongeluk was. Voor zooveel edelmoedigheid wilde ik niet onderdoen en legde het geld aan hare zijde neder; maar ook dit baatte niet: zij schoof het weg; en toen ik het geld achterlatende, voortging, kwam zij mij haastig met twee schoone druiventrossen achteraan, mij biddende die aan te nemen. Ik kon dit niet weigeren en nam ze mede naar huis. Nooit heb ik zulke straatkinderen meer aange-
troffen.

Den volgenden dag waren wij reeds vroegtijdig op weg naar Marseille: de schoonste togt welken wij tot heden toe gemaakt hadden. De trein loopt door een allerbekoorlijkste landstreek: ontzaggelijke kale rotsen worden er door vruchtrijke en schilderachtige dalen afgewisseld, waar schoone meanders, meloenen, druiven, persiken, appelen en peren in grooten overvloed en weelderige ontwikkeling zich onophoudelijk aan uwe oogen vertoonen. Ten einde u het genot meer te doen smaken en te verhoogen, schiet de trein menigmaal in tunnels onder de bergen door, om u uit een stikdonkeren nacht eensklaps wederom in vollen dag te voeren, waar de heerlijke natuurtooneelen met al hunne verscheidenheden uwe verrukking telkens een nieuw en hooger leven geven. De dorpen, aan den voet der bergen gelegen, hadden meestal op een der hellingen een

groot Mariabeeld geplaatst, waarvan sommige de handen uitstrekten over de bewoners, welke de Moedermaagd tot hunne bijzonderé beschermster verkozen hadden. Vooral heeft dat van Avignon, hetwelk geheel verguld hoog boven het oude paleis der Pausen uitsteekt, alsmede dat van Tain en van Orange, eene voormalige bezitting der Prinsen van Nassau, mijne bijzondere opmerking getrokken.

Deze streek hoe bekoorlijk ook en afwisselend in natuurschoon, scheen voor een onzer reisgenooten niets aantrekkelijks te hebben, ten minste hij gewaardigde zich geen enkel maal, om naar buiten te zien. Ik was bang voor hem, want hij droeg als ornament aan zijne horlogieketting behalve een doodshoofd, regthoek, driehoek en troffel eene Orsini-bom, en las de verslagen der Parijsche politie (*Mémoires de Canler*), als wilde hij zich door die lectuur op alle mogelijke gevallen voorbereiden. Eene afzigtelijke huidziekte had zijn halve aangezicht geschonden 'en liep tot beneden zijne halsboorden, zonder nog de grenzen te vertoonen. Op wat wijze wij dit vernamen ben ik vergeten, maar voor weinige dagen bevond hij zich nog in Engeland, kwam nu regt uit België, en ging naar Turijn. Op zijn reiskoffertje las ik een adellijken titel, doch de naam was niet leesbaar, en de ridderorde welke hij droeg was mij onbekend. Gelukkig dat hij niet in mijn hart kon lezen, wat gevoelens ik jegens hem koesterde; hij zou, dunkt mij, in staat geweest zijn om mij tot een duël uit te dagen, waartoe ik nog minder te bewegen ben dan Prins Napoleon.

Zonder slag of stoot kwamen wij te Marseille aan, waar ons bij Mevr. S. een gul en vriendelijk onthaal wachtte. Dienzelfden middag ging ik naar de Kapel van Notre Dame de la Garde, eene bijzondere bedevaartplaats voor de zeelieden, die, voordat zij in zee steken, in deze kapel een gelukkige reis afsmeeken. Het trof mij, dat juist twee

matrozen den berg afkwamen, toen ik mijn eerste bezoek aldaar bragt. Van boven tot onder waren de wanden der kapel met schilderijtjes, opschriften, beelden en allerlei kostbaarheden bezet, als zoovele gedenkteeken van de magtige voorspraak en liefdevolle bescherming der H. Maagd. De bouw der prachtige nieuwe, welke over de kapel wordt opgetrokken, en van binnen uit enkel rood en wit marmel zal bestaan, was een goed eind gevorderd, en de zijmuren reikten reeds boven het dak der kapel uit. Midden op de helling van den heuvel staat een marmeren kolom, een monoliet; daarop prijkt de buste van Napoleon I., die Frankrijk inziende, een welgevallig oog slaat op het verlossingswerk, hetwelk door hem zelve aangevangen, thans met zoo goeden uitslag door zijn beminden neef wordt voortgezet. Den volgenden morgen maakten wij eene wandeling door de stad, en zochten bij voorkeur de wijken, waar zich de winkelhuizen bevonden, allen met een soort van luifels voorzien, welke, met veelkleurige kleeden behangen, de stad een zeer bedrijvig aanzien gaven, terwijl de overige gedeelten der stad veel naar uitgestorven wijken geleken, daar alle huizen gesloten waren, alsof zich overal een doode bevond.

Op twee verschillende plaatsen hoorde ik dien dag over Piëmontezen spreken, welke bij de bewoners in een kwaad daglicht staan, en in hun oog tot het slechtste gepeupel der wereld behooren. Er was een bende Piëmontesche roovers, zoo luidde het gerucht, op Marseille in aantogt; en inderdaad, de goede bewoners van Marseille waren allen op hunne villa's bezig om den roovers het overklimmen der muren onmogelijk te maken, door er groote en scherpe stukken glas op aan te brengen. Ik was zeer verwonderd over deze tijding, daar ik dacht dat al de Franschen, de daden van hunnen keizer bewonderende, zoo booze gedachten van de Piëmontezen niet hadden. Zoo de bewoners van Marseille eene

uitzondering op den regel maken, acht ik er hen des te hooger om. Op de beurs werd het berigt in omloop gebracht, en ik vernam het uit de eerste hand, daar ik mij ter beurze had begeven met het doel om de veelsoortige menschen en kostumen, waaronder vooral de Grieken en Turken, gade te slaan. Of de gevreesde roovers later gekomen zijn, weet ik niet; ik geloof neen, want de gelukzoekers trekken liever naar Napels, dat nog niet geheel is uitgeplunderd, en waar de kloostergoederen nog niet allen verbeurd verklaard zijn.

Even als bij ons de eerste Mei, zoo is in Marseille de feestdag van den Aartsengel Michael groote verhuisdag. Overal leest men, « à louer à St. Michel. » De H. Michael is de patroon der reizigers. Zouden de inwoners bij voorkeur onder bescherming van dien Heilige naar een andere en gelukkiger woning willen vertrekken? Ik haal dit niet aan als een staaltje, hoe bij die bewoners katholieke gebruiken blijven heerschen; maar het volgende mag als bewijs van hunne uitstekende godsvrucht gewaardeerd worden.

De 24 Augustus van het jaar 1862 zal, in de kerkelijke geschiedenis van Marseille, zonder twijfel als een treffende feestdag zijn aangeteekend. Bij gelegenheid van den jaardag zijner wijding, wilde de Bisschop Mgr. Cruice, zijn diocees aan het onbevleete Hart der H. Maagd toewijden, en zijne geheele kudde in het groote en beroemde broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van overwinning, welke meer dan vijftien millioen leden telt, inlijven.

Op dien dag zag marseille binnen hare muren Mgr. Pacy, den Bisschop van Algiers, Mgr. Francesco Pretagna, die, daar hij der kerk niet ontrouw wilde worden, uit het koninkrijk Napels verbannen was, Mgr. O'Donnor, Bisschop van Pitsburg uit Noord-America, en Mgr. Semeria, Vicarius Apostolicus van Ceylon. Deze vier prelaten vertegenwoordigden derhalve vier verschillende werelddeelen. Om half vijf bevonden zij

zich reeds in de kerk van den H. Joseph. In hun midden erkende men den Bisschop van Marseille aan de schoonheid zijns gewaads, aan zijnen middeleeuwschen met kostbare edelstenen omzette mijter en zijnen in denzelfden stijl bewerkten staf, terwijl de Bisschop van Algiers, een Africaan van geboorte, door den schoonen witten baard, welke laag over zijn borst afhing, reeds van verre in het oog viel. Om hen heen schaarde zich het eerwaardig kapittel, de geestelijkheid uit de stad, vele priesters uit het diocees, de Lazaristen, de pas aangekomen Dominikanen, de Kapucijnen, allen in hun kloosterkleed, en talrijke Congregatiën en broederschappen. De militaire overheid had een uitgelezen korps van muzikanten en een behoorlijk getal soldaten ter beschikking van den Bisschop gesteld, en droeg daardoor, zoowel ter bewaring der orde als tot verhooging der feestelijkheid, veel bij. Om vijf ure zette de processie zich, onder begeleiding van eene onafzienbare volksmenigte in beweging. Op het oogenblik waarop de Bisschoppen de kerk uittraden, ving te gelijk een onbeschrijfelijk concert aan. De stad dreunde onder de zware slagen der kanonnen, waarmede zich het gelui der klokken vereenigde; de echo's werden tallooze malen in alle rigtingen herhaald; en daaronder mengden zich de stemmen van al degenen welke de processie vormden: tien duizend stemmen ter regter en tien duizend ter linker zijde, die eerst het Magnificat en vervolgens vele schoone Marialiederen zongen. Het wapengekletter der artillerie en cavallerie, welke op alle punten de processie verzelde, in plaats van het gezang te storen, schonk er iets indrukwekkends aan. Meer dan vijftig duizend menschen bewogen zich langs den weg, met uitzondering van al diegenen, welke op de verschillende punten van den heuvel te voren hadden post gevat, om uit de hoogte een des te vrijer en prachtiger uitzigt over den togt te genieten. Ik benijdde hun die

plaats niet, daar ik meende dat niemand een schooner punt had kunnen uitkiezen dan dat, hetwelk door de belangstellende bemiddeling van Mevr. S. ons was te beurt gevallen. Door het raam aan onze linkerzijde konden wij reeds van verre de Bisschoppen in vol kerkelijk ornaat zien naderen, en regt vóór ons hadden wij de Cours de Bonaparte, waar de stoet zich breeder ontwikkelde en tot aan haar eindbestemming, de Notre Dame de la Garde, onzen nieuwsgierigen blik niet kon begeven. Hoe troostvol was het voor een katholiek hart, die ontelbare hoofden, met zichtbare en levendige uitdrukking van eerbied en geloof, te zien buigen onder de hand des Herders, wiens zegen telkens de bede herhaalde: «Onbevlekt Hart van Maria, neem deze mijne kinderen aan ik wijd hen allen aan u toe.» Waar hij zegenend voorbij trok, daar bogen zich ook alle kniën, en het was als zagen wij eene breede golf, die telkens verder ging en bij den heuvel niet gebroken werd, maar tot aan den top langzaam voortrolde. Met het gezicht alleen niet te vreden, verliet ik de plaats waar ik mij bevond, om mij onder de menigte te begeven, zoo mogelijk langs een omweg de processie voor te komen, en op den heuvel een geschikt plekje te vinden. Dit alles gelukte, hoezeer het mij, in het digte gedrang, menigen stoot kostte. De Bisschoppen waren reeds in mijne nabijheid en het ging van mond tot mond. «Voilà l'évêque,» en daarna hoorde ik de namen der andere Bisschoppen telkens herhalen. De eerwaardige balling van Castellamare werd door niemand vergeten, en toen hij voorbijging, hoorde ik van allen uit één mond zijn naam noemen, als wilden zij hem hunne deelname met zijn ongeluk openbaren. Op den top voor de Notre-Dame was een altaar opgeslagen en, daar aangekomen knielden de Bisschoppen neder om het diocees van Marseille aan de H. Maagd aan te bevelen. Daarna werd het Allerheiligste uitgesteld, en honderd duizend

geloovigen lagen in aanbidding op den heuvel. Na een overheerlijk gezang van tallooze stemmen met eene krachtige begeleiding van muziekinstrumenten, werd de feestelijkheid gesloten. De Bisschoppen gaven tegelijk den zegen en daarna ging er een oorverdoovend gejuich onder de menigte op. Onder dat gejuich hoorde men bij afwisseling: Vive la Sainte Vierge! Vive Pie IX! Vive Notre Evêque! Vive Mgr. Pretagna! Deze laatste roep werd niet het minst herhaald, en moet den vromen prelaat, die om zijn moedige trouw en heilig geweten, op aarde het dierbaarst had verloren, een onbeschrijfelijke troost in zijne droefheid geweest zijn.

Hoe was ik door dit alles overtuigd dat het licht hetwelk Lazarus, de eerste Apostel en Bisschop van Marseille aan die kusten gebragt had, nog de helderste stralen uitgoot. Haal ik slechts hiermede eene traditie aan, de Bollandisten verdedigen haar op kritische gronden en met onpartijdigheid. Lazarus, door den Zaligmaker van den dood opgewekt, strekte tot onomstootelijke getuigenis van de Godheid des Heeren, en was daarom, na de Verrijzenis, een doorn in het oog der Joden, die, ten uiterste verbitterd, eindelijk besloten hem en zijne familie van kant te maken, en zelfs zijn naam onder de levenden uit te wisschen. Lazarus, zijne beide zusters Maria en Martha, alsmede Marecella en Maximinus, welke laatste tot de twee en zeventig leerlingen behoorde, werden, in een half vergaan en zeer verouderd scheepje, zonder roer, zonder mast, zonder levensbehoefden, van wal gestooten, om den dood in de golven te vinden; doch door Gods voorzienigheid werden zij door de zee heengewoerd naar de kusten van Provence, alwaar Lazarus en de zijnen te Marseille ongedêerd aan wal staptten en het licht des Evangelies verspreidden.

Nog dienzelfden dag vonden wij gelegenheid ons naar het «Prado», eene schoone wandelplaats, te begeven, waar het

grootste aantal feestelingen evenzeer zijne schreden gerigt had. Aan «de Retraite» toefden wij eenigen tijd, en verlustigden ons in het gezigt der Middellandsche Zee, die hare wateren tegen de zware rotsblokken der kusten opstuwde. Wij keerden zeer laat huiswaarts, terwijl de dag stof genoeg had geleverd, om ons gesprek altijd levendig te houden.

Den volgenden dag zouden wij scheep gaan naar Civita Vecchia.

Reeds vroeg in den morgen trokken vele patronilles door de straten, terwijl de trommelslagers, welke hen vergezelden, mij deden ontwaken en een langere rust onmogelijk maakten. De knecht van het Hotel meldde mij, dat er troepen werden ingescheept voor de expeditie van Mexico. Mijn militaire hart is niet groot, en ik beklagde de arme drommels, die naar de luimen van den Keizer als slaven hun leven moesten wagen, om, zoo het heette, anderen van allerlei soort van slavernij te verlossen. Op weg zijnde naar de plaats, waar de troepen zich verzamelden, vernam ik, dat zij niet naar Mexico maar naar Rome bestemd waren, en de eerepost van gevangenenbewaarders gingen vervullen. 't Was een akelig gezigt: heel een leger van eipiers met bloedroode broeken. Zij werden reeds omstreeks twee ure des middags ingescheept op de «Thabor», een boot, welke aan de Messageries Imperiales behoorde, en eerst des avonds om half tien zou afvaren met vele passagiers, tot welke ook wij moesten behooren. Of wij ons met zulk een militaire gezelschap moesten geluk wenschen, konden wij toen nog niet uitmaken; eenerzijds zouden zij ons menige aangename afleiding bezorgen, en ons schetsen leveren uit het Fransche militaire leven; anderzijds be kroop ons eenige vrees omtrent de hebbelikheden die men in het dagelijksch leven nergens ontmoet, en gelukkig slechts inheemsch zijn in eene kazerne, waarin de Thabor zou herschapen worden. Groot

echter was die vrees niet, daar wij met Fransche soldaten te doen hadden, die, bij vergelijking met andere natiën, onder menig opzigt, aan hunne zijde de gunstigste resultaten bezitten.

In Frankrijk, een militairen staat, laten de ouders hunne zonen gewillig naar het leger trekken, en ook al konden zij hen vrijkooopen, zouden zij daartoe niet gemakkelijk overgaan; dit heeft ten gevolge dat niet slechts de arme en lage klas der maatschappij als gemeen soldaat in dienst treedt, maar ook de burgerzonen en vele aanzienlijken onder de gewone troepen gevonden worden; terwijl daarentegen bij menig ander volk, het soldaat worden geenszins in zoo hooge eere staat als in Frankrijk, en niet slechts de gegoede burgers de dienst ontwijken, maar zelfs de nederige burgerklas voor de dienst vaak zooveel schrik heeft, dat zij de laatste penningen bij elkander brengen, om hare zonen van den krijgsplicht vrij te kooopen. Hierbij neme men bovendien in aanmerking, dat over het algemeen de oppervlakkige Franschman zeer op uiterlijke vormen ziet, terwijl andere volken, die in degelijkheid boven de Franschen den voorkeur verdienen, en meer gewoon zijn om alles naar innerlijke gehalte te waarden, juist daardoor, wanneer zij ontaarden, tot een ander uiterste, de verwaarloozing der uiterlijke vormen, overslaan. Deze bedenkingen, welke ik reeds vooraf maakte, hadden op mij zooveel invloed, dat ik daardoor gerust gesteld werd, en vol verlangen was om te weten, of ik mij in mijne meening bedrogen had.

Om negen ure des avonds moesten wij op de boot zijn, en namen om acht ure aan het bureau der Messageries Imperiales vier plaatsen; daar Mevr. S. en haar zoon de reis mede maakten. Onze bagaadje bleef aan de zorg der expeditie aanbevolen. Om negen ure kwam de omnibus aan de haven aan, en wij stapten aan boord.

Het was te donker om op hoogte van onze togtgenooten te komen, bovendien liepen allen dooreen: scheepsvolk en passagiers, alles was in de weer, en niemand scheen er toe te kunnen besluiten om een stand- of zitplaats in te nemen. Van de soldaten zagen wij geen spoor: zij bevonden zich op de punt van het schip, en stonden zeker dicht opeen gedrongen, om voor de aankomende reizigers des te meer ruimte te laten.

II.

DE MIDDELLANDSCHE ZEE.

Het uur der afvaart was genaderd, kabels en kettingen werden losgeslagen, en de boot zette zich in beweging; van wederzijde werd er een laatste groet gewisseld, en toen de stemmen zwegen, bleef het wuiven der zakdoeken nog een geruimen tijd aanhouden. Het slepen der touwen langs stuur- en bakboord, het onophoudelijk roepen van den scheepskapitein, wiens bevel tot driemalen toe door anderen werd herhaald, de eerste beleefdheidsgroeten die de togtgenooten elkander onderling gaven, het heen en weder loopen van enkele matrozen, die zich, al wringende, met moeite, een weg over het volle dek baanden, — dit alles gaf aan de afreis eene indrukwekkende levendigheid. Te midden van dat gewoel zag ik eenen Franschen Priester nederknielen met het gelaat naar de Notre Dame gekeerd, om van de «*Ster der Zee*» eene gelukkige reis af te bidden.

De Notre Dame was dien avond, ik weet niet waarom, zeer prachtig geillumineerd, en de rots, waarop de kapel stond, leverde daardoor uit zee een schouwspel, waarvan wij onze oogen niet konden afwenden.

Het duurde zeer lang voordat wij de havenwerken voorbij waren en het onafgebroken roepen des Kapiteins ophield, tot teeken dienende dat wij in volle zee waren.

Het was een zeer bekoorlijke avond; de sterren flikkerden met een scherp licht aan den donkerblauwen zuidelijken hemel, geen windje bewoog zich in de lucht, en de waten der zee lagen zoo stil, dat de beweging van het vaartuig ter naauwernood merkbaar was. Voor de eerste maal in mijn leven ondervond ik, hoe de zee, in haar verheven eenvoud, op geheel eigenaardige wijze, de ontzaggelijke majesteit Gods verkondigt, en het menschelijk hart tot eerbied en aanbidding voert. Meer dan vijfhonderd menschen bevonden zich op het dek; doch er heerschte onder hen eene zoo diepe stilte, dat zij naar eene vergadering van geloovigen geleken, die in den tempel tot het gebed waren zamengekomen. Velen lagen met de armen geleund op de boorden van het schip, en staarden bewegingloos in het onmetelijke ruim der zee; anderen liepen langzaam, met schijnbaar afgemeten tred, op het dek heen en weder, nog anderen zaten sprakeloos, met opgeheven oog, zich nu eens naar deze dan naar gene zijde wendende, als wilden zij heel het starrenheir tellen en den verren gezigteinder meten. Waar menschelijke stemmen spraken, geschiedde dit al fluisterende; want zij waren bevreesd de grootsche taal van hemel en zee te onderbreken.

Van waar toch deze zoo algemeene ernst, onder al de reisgenooten?

Zoo overprikkeld kan het menschelijk hart niet wezen, of het blijft altijd gevoelig voor het indrukwekkende der schepping; hierop maken zelfs de vrijmetselaars, de carbonari en andere goddeloozen, die zich misschien aan boord bevonden, geene uitzondering; de bewondering van het natuurschoon is een hunner hoofddeugden, maar helaas, zij blijven bij

die bewondering staan , en klimmen niet op tot den Schepper, den Oorsprong van al het geschapene.

Omstreeks middernacht werd de ernstige stilte onderbroken, en de meesten gingen naar beneden om zich ter ruste te begeven. De soldaten spreidden hunne dekens langs de verschansingen, strekten hunne voeten over de breedte van het schip uit, en velen hunner ontstaken in 't verborgen een kort pijpje, hetwelk zij zorgvuldig onder hunne reisdekens verborgen hielden, uit vrees dat zij ontdekt, en als overtreders der krijgswet zouden gestraft worden. Tot omstreeks twee ure bleven wij op het dek. Ik deed de ronde over het geheele schip, bleef een oogenblik bij de machine staan, waarboven onophoudelijk een man ter bewaking heen en weder liep, en begaf mij ter ruste na een goeden nacht te hebben gewenscht aan een paar soldaten, welke nog wakker waren, en sprookjes vertelden.

Na eene korte rust ging ik den volgenden ochtend om zes ure weder naar boven, om mijn morgengebed te verrigten. Tot mijne groote verwondering waren al de soldaten reeds bij de hand, druk bezig met «kienen». Zij waren zoo vrolijk en luidruchtig, dat zij al mijne aandacht trokken, en ik mij weldra in hun midden bevond, eene beste gelegenheid aantreffende, om mij thans te vergewissen van den goeden dunk, welken ik in het algemeen van den Franschen soldaat had opgevat. Zij zaten bij troepjes van 10 tot 20 bij elkander, en in hun midden bevonden zich de oproepers, waartoe zij de vrolijkste en geestigste kameraden schenen gekozen te hebben. Een « witte boon » ging rond om van elkeen voor iedere kaart een centime te ontvangen, en legde daarna het zakje bij den oproeper neder. Allen hadden een broodkorst in de hand, en beten telkens een stukje er van af, dat tot glaasje moest dienen, en op de afgeroepen nommers der kaart gezet werd. Tot mijne groote verwondering werd ik

gewaar, wat rijke symboliek in de verschillende getallen lag opgesloten. Geen nummer werd er afgeroepen, of de hoofdman wist er een versje of bon-mot aan toe tē voegen: eene gevaarlijke oefening, die alligt aanleiding tot onaardige bijvoegsels geven kan. Het moet echter tot lof der Franschen gezegd worden, dat ik geen enkel dubbelzinnig gezegde heb kunnen opvangen, en de bijvoegsels zoo geestig en kernachtig waren, dat ik, niet dan met moeite, na twee uren toevens, hun gezelschap kon verlaten.

Allengs kwamen de reizigers op het dek, om te zien wat verschillende voorwerpen den togt medemaakten, alsmede om onderlinge kennismakingen aan te gaan, daar het des avonds te voren daartoe te donker was. Bijna allen rigtten hunne eerste schreden naar de punt van het schip, welk gedeelte door de militairen zoo bezet was, dat zelfs heel de verschan-sing met roode kleeden behangen scheen. Tot de militaire bagagie behoorden nog twee paarden, waarvan één zeeziek scheen te wezen, als ook een groote goed gedresseerde hond, die, tot zijn mateloos ongeluk, niet één, maar wel honderd meesters had, bij elk hunner zeker tweemaal daags moest opzitten en kunstjes maken, en meer slaag dan eten kreeg. Hij was juist bezig zich tot een nieuw kunststuk te bekwamen, en moest voordat hij te Civita Vecchia aankwam, tegen den mast op zijn kop kunnen staan. Behalve deze oefening, werd hij nog aanhoudend als boodschappenlooper gebruikt: nu eens moest hij een zakje van den een naar den ander overbrengen, dan weder een pijpje apporteren, soms sleepte hij met een grooten reisdeken over het dek, en had hiertoe al zijne krachtsinspanning noodig; en toen hij eens, bij het apporteren van een buisje, de mouw langs den grond had laten slepen, kreeg hij bij zijne aankomst stokslagen, en moest een kwartier lang straf exerceren. Het is een hard lot regiments hond te wezen!

Minder beklagenswaardig was de toestand van eenen leelijken aap, die mede tot het regiment behoorde, en het geluk had slechts zes meesters te bezitten. Tot zijn dagelijksch werk behoorde, dat hij des morgens de snorren en bakkebaarden zijner heeren moest ontwarren en gladstrijken: hij sprong van den schoot des eenen op dien des anderen, werd, na volbragte taak, door ieder hunner teeder omhelsd, en sprong vervolgens in zijn hok. Somsogt hij vechten met den hond, en kreeg, na behaalde overwinning, allerlei lekkernijen, terwijl zijn vijand blijde was, wanneer hij niets kreeg en zonder schoppen mogt afdruijen. De aap gelijkt het meest op den mensch, daaraan is het welligt toe te schrijven, dat hij door zijne heeren zoo liefderijk behandeld werd, als ware hij hun evenmensch.

Op het hok van den aap stond een jonge papegaai, aan eenen onderofficier toebehoorende, en door dezen geoefend in het stamelen der twee woorden: « chaocot! coquin!» Het beest scheen, even als ik, er een grooten hekel aan te hebben, dat de wereld zoo vol soldaten was. Geen militair kon aan de kooi verschijnen of hij werd uitgescholden voor « coquin!» en daarvan was zelfs zijn naïve leermeester niet verschoond, die bij voorkeur dat woord het eerst aan zijnen leerling geleerd had.

Dat deze verschillende dieren ons menige aangename verpoozing gaven en de eentoonigheid, welke eene zeereis gemeenlijk veroorzaakt, onderbraken, laat zich ligtelijk begrijpen. Den eersten morgen evenwel bleven zij bijna onopgemerkt, daar ieder bezig was zich over menig reiziger de begeerde inlichtingen te verschaffen.

Het overschoone weder had allen naar boven gelokt, en daar het reeds elf ure was geslagen, mogt men rekenen dat het gezelschap voltallig was. Het bestond voor het grootste gedeelte uit Franschen en Italianen; hierbij kwamen slechts twee zonen van Albion, die nergens gemist worden, eenige Duitschers en een Pool.

Wij waren dien ochtend druk bezig, onze meeningen uitende, over verschillende personen, die in onze nabijheid zaten of voorbij kwamen; ditzelfde deden ook anderen omtrent ons, en onze Hollandsche gezigten trokken misschien meer aandacht dan al de overige. Aan mijne zijde staken drie personen de hoofden bij elkander, kennelijk met het doel, om zoo mogelijk onderling uit te maken, tot welke natie wij konden behooren; één hunner stond op, draaide een paar malen om ons heen, en waagde het eindelijk mij aan te spreken. Daar ik de reden van zijne komst vermoedde, liet ik hem niet lang in het onzekere, en ontving, tot belooning, allerlei opgaven omtrent hem zelve, zijn gezelschap, hunne reis enz.

Middelerwijl was het middag geworden; wij meenden reeds oppervlakkig met allen te hebben kennis gemaakt, toen onverwacht een nieuw wezen zich op het dek vertoonde, die de algemeene aandacht tot zich trok; maar juist geen gunstige beoordeeling onderging. Hier en daar zag ik grimlagchen, terwijl anderen een schuinschen blik op de nieuweling wierpen, aan wie de vele teekenen van misnoegen onmogelijk kunnen ontgaan zijn. Het was eene vrouw die, zoo niet in den winter, toch zeker reeds in de herfst van haar leven was; maar daarbij al het air van een lentebloem trachtte aan te nemen. Ofschoon de verwoestende tijd reeds ontelbare rimpels op haar voorhoofd had geteekend, en de rij der tanden niet meer gesloten was, had de natuur, in hare ontferming, voor die behaagzieke en ijdele vrouw het hoofdhaar in overvloedigen rijkdom ongeschonden bewaard; dat zij zich hiervan bewust was, bleek uit het hooge kapsel, dat, met een rooden band doorvlochten, de getuigenis aflegde van eene schaamteloze aanmatiging. Mijn kwade dunk omtrent haar onderging geene gunstige wending, toen ik van Mevr. S. vernam, dat zij, zonder hare legerstede te verlaten, met een

grooten spiegel vóór zich, langen tijd aan haar toilet verspild had, terwijl zij zich ondershands een kop koffij en een beschuit had laten aanbrengeu. Reeds bij hare eerste verschijning zeiden wij tot elkander «het lijkt wel een actrice;» en ik ben later niet van meening veranderd. Met theatralen tred ging zij alle aanwezigen rond, zag elkeen brutaal in het aangezigt, en koos toen den aap tot haar gezelschap, die zeker meer op haar dan op de overigen geleet, doch in haar een lastige speelnoot vond. Zij schepte er een bijzonder vermaak in, het arme dier zonder ophouden te plagen: trok hem aan de ooren, sloeg met een parasol op zijn kop, deed haar best bosjes haar uit zijn huid te trekken, tilde hem somtijds aan het einde van zijnen staart in de hoogte; en wanneer hij alsdan zijne tanden vertoonde, en een angstig geluid deed hooren, deed zij even zoo, en schaterde in een uitbundig gelach uit, te gelijk rondziende of zij geen deelgenooten vond in hare groote vreugde. Doch niemand bemoeide zich met haar, en waar zij somtijds een gesprek wilde aanknoopen, werd zij zeer koel beantwoord, en kon aanstonds begrijpen, dat zij niet welkom was.

Aan het diné had zij de hoofdplaats ingenomen, en voerde het hoogste woord. Ik hoorde haar zeggen dat zij uit een land kwam, waar de muziek en schoone kunsten bloeiden, doch de politiek daarentegen zeer op den achtergrond was geschoven. Zij zocht er hare glorie in, juist over die onderwerpen te spreken, waarover eene wijze vrouw in het openbaar zwijgt, en was zeker van meening, dat eene geaffecteerde savante, hoe oppervlakkig dan ook, op eene onvoorwaardelijke bewondering rekenen mogt. Zonder van iemand eenig antwoord te ontvangen, sprak zij met lof over Garibaldi, en het zou mij niet bevreemden, wanneer ook zij tot de onderteekenaars van het dames-adres behoorde.

Een afkeurend woord, over geestelijken gesproken, wekte

eenigen wrevel. De stilte werd onderbroken door een jeugdig Italiaan van zeer aanzienlijke familie, die den moed had, haar, op de beleefdste mogelijke wijze, te kennen te geven, dat hij in haar gevoelen niet kon deelen. Een vreeselijke stormvlaag volgde van hare zijde; zij gaf duizend woorden voor één, en speelde hare afschuwelijke rol zoo meesterlijk, dat haar vijand geheel onthutst en verslagen was. Zij had een te edele tegenpartij, die tegen de grove wapenen, waarvan zij zich in hare laagheid bediende, niet bestand was. Hij ontving o. a. de onheuse bemerking, dat hij, nog geen veertig jaren oud en derhalve zonder ondervinding, moest zwijgen tegenover haar, die bijna geheel Europa doorreisde, en als vrouw van ondervinding al de natiën onderling vergeleken en beoordeeld had. Het verwonderde mij, dat niemand den toegeworpen handschoen opnam, en, des noods grofheid tegenover grofheid stellende, den strijd met zulk eene verwaande ijdelheit waagde. Op de gezigten stond aller verontwaardiging te lezen, en toch bleef zij ongestraft; het is waar wat het spreekwoord zegt: «de brutalen bezitten de halve wereld.» Zeker zoude ik mij niet hebben kunnen weerhouden, hadde ik niet aan het einde der tafel gezeten; gelukkig misschien, want ik was zoo verstoord, dat ik in mijne verontwaardiging welligt te ver zou gegaan zijn, en, met voorbijzien der vormen, tot de scherpste uitdrukkingen mijn toevlugt genomen hebben. Zij zelve, welligt bevreemd voor een nieuwen aanval, stond eensklaps op, hield het verwaande hoofd al schuddende achterover, en vertrok met een valschen lach op het gelaat. Nooit is mij een mensch ondragelijker voorgekomen, dan deze virago, die, toen zij afwezig was, als uit één mond door allen gelaakt en verafschuwd werd. Ik begaf mij tot den verslagen Italiaan, om hem te danken voor den moed, waarmede hij haar had aangevallen, maar waardoor hij

belaas het slagtoffer geworden was van een verachtelijke vrouw, met wie hij den strijd toch moeilijk alleen had kunnen volhouden, daar hij de Fransche taal niet gemakkelijk sprak noch genoegzaam meester was; terwijl daarentegen de actrice op hare wijze een zeker meesterschap over de taal voerde. Verzekerd van den wensch van eenige weldenkenden, die zich door haar openbaar gesprek beleedigd achtten, nam ik mij voor, den volgenden morgen aan het dejeuner den strijd te hervatten, zonder eene uitdaging van hare zijde af te wachten. Na onze afspraak gemaakt te hebben, gingen wij naar het dek, om ieder bij zijn gezelschap zijn hart over den hoon ons aangedaan uit te storten.

Dit onderhoud werd afgebroken door een gestommel, hetwelk op de punt van het schip plaats had, en met luide woorden gepaard ging. Ik wendde mij naar die zijde, en werd gewaar dat twee soldaten hevigen twist hadden, en dreigden elkander overhoop te steken of over boord te werpen. Hunne vuisten werden reeds opgeheven, en hun kwaadaardig uiterlijk liet een ernstig gevecht verwachten, waartegen de goede raad der kameraden niets scheen te vermogen. In allerijl waarschuwde ik een der officieren, die onmiddellijk met de meeste kalnte naderde. In plaats van vijf en twintig vloeken, en even zoovele bedreigingen met provoost, strafbataillon, kogel of kruiwagenstraf, vernam ik van den onderofficier geen enkel woord. Hij plaatste zich tusschen de beide partijen, keerde hen met het gelaat naar een andere zijde, tikte hen zeer goedaardig een paar maal op den schouder, en de soldaten waren als gehoorzame kinderen, die naar de wijze lessen van hunnen vader luisterden; zij verwijderden zich van elkander, kozen tegenovergestelde punten, mengden zich onder hunne makkers, en alles was vergeten. Aan wien de meeste eer van dezen goeden afloop toekomt, zal moeilijk beslist kunnen worden. Zeker lag er het bewijs in van der

erbieid des Franschen soldaats jegens zijne overheid, maar van den anderen kant heeft mij de waardige houding van den onderofficier, en de zachte en liefdevolle wijze, waarop hij zijne onderhoorigen behandelde, eene diepe achting jegens hem ingeboezemd. Kort daarna vond ik gelegenheid met hem in gesprek te komen, natuurlijk over niets anders redekavelende dan over de voortreffelijke eigenschappen van den Franschen militair, die door den onderofficier zelve tot zoo verbazende hoogte werd verheven, dat ik somtijds meende over bovennatuurlijke wezens te hooren spreken. Ging dat egoïsme wat te ver, zijn oordeel over andere natiën scheen mij regtvaardig toe. Onder hen roemde hij vooral de Oostenrijkers als geoeffende en dappere soldaten, die zich in den laatsten Italiaanschen krijg, welken ook hij had medegemaakt, als een geduchten vijand der Franschen getoond hadden. Hij dreef zijn eerlijkheid zelfs zoover, dat hij, zonder voorbehoud, toegaf, dat het verraad in groote mate had bijgedragen tot de schitterende overwinningen, welke zij aan hunne zijde behaald hadden.

Eenige uren later nam een zeker heer, die reeds te voren mijne bijzondere oplettendheid getrokken had, onverwacht plaats aan mijne zijde, en sloeg als een geleerd astronomisch navorscher, een zeer belangstellenden blik naar den schoonen sterrenhemel. Hij was reeds bejaard, en ware hij Hollander geweest, ik zou hem voor eenen rentenier gehouden hebben. Op zijn verzoek gaf ik hem mijnen kijker, daar hij meende de staartster te ontdekken, welke onlangs door de dagbladen was aangekondigd. De man tuurde met gewapend oog, maar scheen niets te kunnen vinden; eindelijk stak hij zijn hand regt naar boven, toonde mij eene ster in de nabijheid van den «Grooten Beer», en zeide dat, volgens de opgaven, de aangewezen ster de ware was. Toen ik hem de aanmerking maakte, dat er hoegenaamd geen

staart aan te erkennen was, ontving ik tot wederwoord, dat zulks niet ter zake afdeed: staart of geen staart, de ster was niettemin een staartster. Ik geloof, als hij er een staart had kunnen aanbinden, hij zou het zeker niet hebben nagelaten, al ware het maar om mij dan te kunnen overtuigen, dat hij geen ongelijk gehad had. Ik bedankte hem vriendelijk voor zijne astronomische lessen, zag nog eenmaal te vergeefs naar de staartster op, en nam afscheid van mijnen vreemdsortigen buurman.

Langen tijd voeren wij langs het eiland Corsica, en bevonden ons in de nabijheid van Elba, de gevangenis van Keizer Napoleon, toen de opkomende maan ons een verrassend tafereel leverde. Zij bevond zich achter een der eilanden, en zoodra een gedeelte zich boven de rotsen vertoonde, meenden wij een vuurspuwend berg te zien; het was als een helle gloed, die zich boven den krater vertoonde, en een schitterend licht over de oppervlakte der zee verspreide. De vuurklomp nam telkens in grootte toe, en stond ten laatste als een ronde schijf van buitengewonen omvang en vurigen gloed voor onze oogen. Het heldere maanlicht tintelde in de breede streep, welke het schip in zijn vaart achterliet, en waarin ontelbare visschen schenen te dartelen. Het schoone uitzigt over de zee, door dat licht veroorzaakt, hield velen tot diep in den nacht op het dek. Een wonderbare melancolie greep mij aan, toen later allen zich verwijderd hadden, en ik alleen heen en weder stapte tusschen de rijen der soldaten, welke zich weder langs de boorden van het schip hadden nedergelegd. Onder mijne voeten de slapende menschen, vóór en rondom mij de onmetelijke oceaán, en boven mijn hoofd de sterrenhemel; daarbij de stomme stuurman aan zijn rad, en de bewaker der werktuigen gestadig heen en weder gaande; de zware arbeid der machine, en het onophoudelijk en doffe zuchten

van de stoompijp; het was mij alles vreemd en wonderbaar, en de zee met haar grootsche natuur trof mij toen meer dan ooit eenig ander tafereel, hetwelk ik op het vaste land mogt aanschouwen. Hoe gaarne ik nog in de open lucht vertoefd had, werd ik evenwel door een onweerstaanbaren slaap overvallen, en genoot een ongestoorde rust tot aan den morgen.

Een gestommel op alle punten van het schip deed mij ontwaken; ik hoorde vele stappen op het dek heen en weder gaan; alles scheen in beweging behalve de machine. Wij waren reeds in de haven van Civita Vecchia. De vaart was zoo gelukkig geweest, dat wij den overtocht in twee en dertig uren gemaakt hadden. Door deze vroegtijdige aankomst werd ons voorgenomen plan verijdeld, en misten wij alle gelegenheid tot den aanval, waartoe wij des avonds te voren besloten hadden.

Haastig kleepte ik mij, ten einde het oog te kunnen houden over mijn bagaadje, en een der sloeproeijsers aan te klampen, die met hunne vaartuigjes langs stuur- en bakboordzijde lagen, en bestemd waren, om menschen en goederen naar wal te brengen. De boot bleef, ik weet niet waarom, op ongeveer 10 minuten afstand, van de kade verwijderd. De goederen waren op het dek gebragt, en tot het vertrek gereed; niemand evenwel mogt de boot verlaten, zonder vooraf, van den Commissaris van Politie, daartoe eene schriftelijke vergunning ontvangen te hebben. Aan wal gestapt, spoedde elk zich naar het kantoor der douanen, en had ik het ongeluk mijn handkoffertje te vergeten, hetwelk op de kade, die met eene menigte lazaroni bezet was, zonder eenige bewaking was achtergebleven. Ik keerde in allerijl terug, het ergste veezende; doch, ofschoon middelerwijl wel twintig minuten waren verloopen, vond ik het verlorene op dezelfde plaats onaangetroefd terug waar ik het had verlaten, en het ongun-

stig oordeel, hetwelk de meeste schrijvers over de Romeinsche Lazzaroni vellen, werd door deze ondervinding voor mij aanmerkelijk gematigd. Aan het bureau teruggekeerd, was juist de beurt der visitatie aan mij, en ik opende alles. De ambtenaren mijn brevier ziende, vroegen: «vous-êtes prêtre, Monsieur?» en achtten, op mijn bevestigend antwoord, het visiteren onnoodig. Zij verzochten mij mijne koffers te sluiten, plombeerden ze, en wij vertrokken, zeer voldaan over deze katholieke beleefdheid, naar het station, om plaats te nemen naar Rome. Er was juist een trein vertrokken; wij waren dus genoodzaakt tot elf ure te wachten, en hadden daardoor twee uren tijds, om aan eene wandeling door Civita Vecchia te besteden.

III.

CIVITA VECCHIA.

De aanblik van het schoone bekoorlijke Italië, hetwelk voor ons open lag, en zijne rijke gaven der natuur zoo mildelijk aanbood, deed ons reeds bij deze eerste ontmoeting den lof bezingen van den bevoorregten grond, waarop wij het geluk hadden onze voetstappen te drukken. Vegetatie en luchtgesteldheid herinnerde ons, dat wij in een gansch ander land waren, dan wij tot nu toe gezien hadden. Van de menigvuldige planten, welke den heichtigen grond bedekten, kende ik er geene, behalve de aloë, welke bij boschjes langs den weg wast, en den dikbladerigen Cactus, van een buitengewone grootte, gelijk wij die bij ons niet aantreffen.

De gansche weg, van de poort der stad tot aan het station, was met Fransche soldaten bezet, die mij deden denken aan een zwerm sprinkhanen, welke op een vreemden akker waren neergevallen. Zij waren met hun verblijf in Italië zoo ingesoomen, dat zij hunne vreugde niet konden bedwingen, en, uit volle borst, het eene lied na het andere uitzongen. Afscheiden van de overigen hadden zich zeven onder een

prachtigen palmboom gelegerd, alwaar zij een kuil in den grond groeven, en vuur ontstaken om eene pas geplukte kip, (waar zij die gekocht hadden, weet ik niet,) zoo goed de weinige middelen hun dit mogelijk maakten, te bereiden, ten einde eene versnapering te hebben gedurende hun oponthoud.

Onze wandeling voortzettende, ontmoetten wij eenen koopman, die een handwagen, met druiven volgeladen, voortdreef, en zich haastig begaf naar de plaats waar de Franschen gezeten waren. Eerst had hij zijne waar in het Italiaansch aangeprezen, maar zoodra viel zijn stem niet onder het bereik der Franschen, of hij begon met een wonderlijke krachtontwikkeling, in erbarmelijk Fransch, uit al zijn magt te roepen. Zelf scheen hij ingenomen met het vreemsoortig dialect, hetwelk hij vertegenwoordigde; want achter elken roep, viel hij uit in een schaterend gelach, hetwelk hij niet dan met moeite kon onderdrukken. Naauwelijks hadden de militairen hem in het oog, of zij liepen met drift naar hem heen, en in een oogenblik groeide het aantal koopers zoo zeer aan, dat de koopman ook met de meeste handigheid en inspanning aan de talloze aanvragen onmogelijk kon voldoen. In het eerst wilde hij niet anders dan bij het gewigt verkoopen; maar zij maakten het hem zoo lastig, dat hij zijn plan moest laten varen. Want terwijl hij bezig was te wegen, greep een elk naar de schoonste tros, en spoedig hingen er wel vijf en twintig trossen voor zijne oogen te zweven, zoodat hem alle gezigt op de schalen ontnomen was. Toen ging het bij schatting; in een oogenblik was de wagen ledig en de koopman zóó uitgelaten, dat hij riep: «leve de Franschen!» en in galop huiswaarts reed.

Civita Vecchia levert overigens voor den reiziger weinig bezienswaardig op, of men moest een haven schoon vinden, aan welker beide zijden centoonige kazernen en versterkingen ten dienste der Franschen zijn aangelegd.

Een bijna algemeene klagt ging onder de reizigers op, wegens de vele formaliteiten waaraan men onderworpen was. Behalve de bagaadje eischte ook de verzorging van de paspoorten vele oplettendheid.

Voordat wij te Marseille plaats namen aan de Messageries Impériales, moesten wij eerst onze paspoorten afgeven, welke wij bij onze aankomst te Civita Vecchia aan het havenbureau konden terughalen, om ze dan wederom aan het station van den spoorweg in te ruilen voor een biljet, waarop de verplichting stond uitgedrukt, dat wij ons, vier-en-twintig uren na de aankomst te Rome, aan het bureau der Policie aldaar moesten vertoond hebben. Ik moet bekennen, de last, die den vreemdeling hierdoor veroorzaakt wordt, is groot, en ik wenschte niets liever dan dat de paspoort-verordeningen aanmerkelijk werden vereenvoudigd; doch hoe omslagtig en moeilijk ook, zij strekken tot bewijs van de groote zorg, waarmede de H. Vader de deugnieten uit zijn rijk tracht te weren, die er onrust en zedeloosheid onder zijne beminde onderdanen komen verspreiden. Ik nam de vrijheid om een ontevreden Engelschman op te merken, dat de goeden het om de kwaden moesten misgelden, en de schuld niet zoozeer aan het Pauselijk Gouvernement moest geweten worden, maar veeleer aan dat van Piëmont en misschien andere Staten, (ik bedoelde hiermede vooral Engeland) die hunne agenten in de Heilige Stad bezoldigden, om door goud en lasterlijke woorden de ligt gevoelige onderdanen tegen hun gouvernement op te ruijen. Dat ik hierdoor mijn ultramontaanschen geest verried, was voldoende, om een kort en norsch antwoord te ontvangen, waarmede ik mij evenwel niet stilzweigend liet afschepen, maar op eene soort van bekentenis bleef aandringen, die ik vooraf wist niet te zullen bekomen, mij tevreden stellende, zoo ik zonder goed- of afkeuring mijne meening mogt openbaren. De Engelschman schonk mij

die vergunning, hoorde mij met het grootste geduld aan, en gaf ten laatste de noodzakelijkheid voor bijzondere maatregelen toe, maar kon niet begrijpen dat zij zoo ver moesten worden uitgestrekt, en met hetzelfde goede gevolg niet aanmerkelijk konden vereenvoudigd worden. Ik zeide dat ik het evenmin begreep, en er daarom geen veroordeeling over konde uitspreken. Scheidende waren wij het onderling over dit punt zoo goed mogelijk eens.

Aan het station teruggekeerd viel mijn oog op den palmboom; maar ik zocht te vergeefs naar de sierlijke takken, die zij even te voren naar alle zijden uitspreidde. De soldaten hadden ze voor hun gebrad zoo overvloedig gebezigd, dat, met het vuur van zooveel takken, ongetwijfeld voor een grooten maaltijd een overvloedig haardvuur had kunnen worden aangelegd. Zoo spelen de Franschen met de palmtakken, de symbolen der overwinning, welke zij in Italië plukken. Tot brandstof dienen zij voor gebrad. Wie weet of aan de Italiaansche palmtakken niet een edeler toewijding aan den adelaar, den keizerlijken vogel, zal te beurt vallen.

De weg van Civita Vecchia naar Rome voert door eene onbebouwde streek, de Campagna Romana. Eentoonig is het uitzigt over de uitgestrekte heivelden, die slechts hier en daar met een boom bezet zijn, en wier heuvelachtige grond soms een diep inzicht geeft in de ruïnen eener onde waterleiding, of in verlaten grotten, die u doen denken aan de spelonken der Egyptische kluizenaars. Regts vertoonen zich op verre afstanden van elkander eenige versterkingen, welke op de kust der Tyrreensche Zee zijn opgetrokken. Geen menschelijk wezen vertoont zich aan uw oog, en zelfs de vogelen des hemels schijnen dat ongunstig oord te ontvlieden. Zware buffels alleen zoeken in de ruwe planten hun voedsel, en maken het uitzigt nog onvriendelijker en woester. — Waarom nog langer ontveinsd? Het bestuur des

Kerkelijken Staats is het voorwerp van tallooze verwijten. Die armoede van den grond, die woestenij rondom de heilige stad, welke Chateaubriand vergelijkt met de « inania regna » van de H. Schrift, die verwoestende koorts, welke de velden ontvolken, zijn het niet even zoo vele onomstootelijke bewijzen voor de werkeloosheid van het bestuur, dat zich niet bekommerd over het lot der onderdanen en bij de algemeene beschaving der wereld magteloos blijft? Waarom, onder de hooge bescherming eener zoo weldadige natuur als die van Italië, niet den grond ontgonnen en de bronnen van welvaart geopend, die den armen bewoners een eersten rang zou doen innemen onder de bloeiendste natiën van het beschaafde Europa? Waarom die tallooze lazaroni, die in een « dolce far niente » hun leven slijten, niet tot werkzame landlieden, tot welvarende leden der maatschappij gevormd? Dit staat in de magt van het gouvernement, zoo het slechts den eersten stap zet, door op eigen kosten de bebouwing aan te vangen, en door vrijgeveige bescherming, zijne onderdanen tot de voortzetting dier belangrijke onderneming aan te prikkelen. Zoo redeneren de oppervlakkige materialisten in hunne onnadenkende voortvarendheid, en met die bittere beschuldiging achten zij hun pleit gewonnen, zonder ooren te hebben voor de regtmatige verdedigers van het Pauselijk bestuur, dat stelselmatig tegengesproken en gelasterd wordt. Immers vraagt men hen naar de oorzaak der verlatenheid en ziekten, welke in de Campagna Romana heerschen, dan wacht men te vergeefs op antwoord; want velen weten het niet en willen het ook niet weten, anderen weten het, maar vreezen in hunne lafhartigheid voor alles wat op verren afstand naar « Ultramontaansch » gelijkt, en spreken liever over den Turk dan over den Paus. De thans immer veld winnende revolutie, die te veel bloed heeft doen stroomen om nog liefde te bezitten, en te lang

reeds in duistere holen woont om het daglicht te kunnen verdragen; de revolutie, die niet slechts de harten maar ook het verstand bedorven heeft, wier leus is en blijft: haat en vloek, moet wel in woede ontvlammen tegen den Ver-
tegenwoordiger der waarheid en der liefde, tegen den Ste-
dehouder van Jesus Christus, de rots waartegen alle revo-
lutionnaires het hoofd te pletter loopen.

De verlatene en woeste toestand der Campagna bestond reeds voor meer dan twee duizend jaren, en ofschoon wij er omstreeks vijf eeuwen vóór Christus eene talrijke bevolking aantreffen, toch klimt de faam over de doodende luchtge-
gesteldheid van Rome en hare omstreken tot de stichting der stad op. Romulus, zoo verhaalt Cicero, koos tot zijn verblijf een gezonde plek te midden eener verpestende streek: «locum in regione pestilenta salubrem.»

Die eenzame velden welke Rome omgeven zijn de overblijfselen der «latifundia», de onmetelijke grondbezittingen, welke de aanzienlijke Romeinen zich allengs door overwel-
diging en knevelarij verworven hadden, en waarvan Plinius zegt: «Latifundia perdidere Italiam». Sedert den tijd der Gracchussen verdwenen de kleine grondbezitters en kolonisten, om plaats te maken voor ongelukkige slaven, terwijl de bebouwde landen door uitgestrekte weiden vervangen werden. Het graan werd uit Sicilië en Egypte aangevoerd, en op den Ager Romanus zag men niet dan tallooze dwalende kudden onder de bewaking van eenen slaaf, die zijne ketenen moest voortslepen. De ontvolking zal zeker veel hebben bijgedragen, om den toen reeds ongezonden grond nog verderfelijker te maken; doch daarin alleen ligt niet de verklaring der verlatenheid. Ten allen tijde heeft men den Ager Romanus gedurende eenige maanden des jaars ontvlugt. Horatius verbergt zijn vrees voor het land niet, hetwelk hij gedurende het heete jaargetij ontwijkt, bevreesd dat hij er den dood

zal vinden. Het is de tijd, in dier voege schrijft hij aan Mecaenas, waarop de bode des doods verschijnt, waarop de vaders en moeders beven, waarop het gedruisch van het Forum en de bedrijvigheid aan het hof ons herinneren dat de koortsen woeden en de testamenten geopend worden: « adducit febres et testamenta resignat ». Te voren reeds had Titus Livius den grond rondom Rome dor en besmettelijk genoemd: « pestilenti atque arido circa Urbem solo »; en ten tijde der Romeinsche Keizers werd de lucht, welke men in de stad zelve inademde, verpestend genoemd: « urbis infamis aër ». Zoo in het bestuur des Lands eene voorname oorzaak te vinden is, dan komt het verwijt geenszins op het Christelijk, maar op het heidensche en republikeinsche Rome, dat door de materialisten zoo zeer bewonderd en ten hemel verheven wordt. Het is waar: het zag er in de middeneeuwen niet beter uit, daar in 1360, ofschoon de bevolking van Rome slechts zeventien duizend zielen telde, heel de Agro Romano geene voortbrengselen genoeg opleverde, om in de behoefte der hoofdstad te voorzien; doch de vele oorlogen en vijandelijkheden der adellijken oefenden toenmaals een allernadeeligsten invloed op den akkerbouw uit.

Wat bittere klagten uitte Petrus Damianus in de tiende eeuw, wanneer hij, sprekende van de schadelijke dampen welke er uit den grond opstijgen, uitroept:

Rome, hetwelk de menschen verslindt, buigt de trotsche hoofden der krachtigste mannen.

Rome, vruchtbaar aan koortsen, is rijk aan doodelijke vruchten.

Aan Rome is de geesel der koorts met onverbreekbaren band verbonden (1).

Maar sedert de terugkomst der Pausen uit Avignon zien

(1) Roma, vorax hominum, domat ardua colla virorum,
Roma, ferax febrium, necis est uberrima frugum,
Romae febres stabili sunt jure fideles.

wij een geheel ommekeer. Onder Paus Paulus IV leverde de akkerbouw een zoo grooten overvloed, dat niet slechts de hoofdstad met zestig duizend inwoners van rijken voorraad voorzien was, maar bovendien nog 200,000 hektoliters graan kon worden uitgevoerd. Daar de malaria evenwel een blijvende vijand was, en jaarlijks vele slagtoffers eischte, kon het pauselijk bestuur niet dan met groote inspanning den lust voor landbouw levendig houden, en hiertoe heeft het als een voorbeeld voor andere Staten al het mogelijke aangewend. De hooge premiën, voor de bebouwing des gronds toegezegd, konden slechts weinige bewoners naar dien heilloozen bodem lokken. Pius VII breidde die premiën zoo ver uit, dat hij voor elken voet gronds, welke met geboomte beplant werd, vijf bajocchi ($42\frac{1}{2}$ cent), voor elken nieuw gegraven put 32 scudi (80 gulden) en voor elk huis eene premie van 278 scudi (ongeveer 700 gulden) uitloofde. Hij drong er op aan, dat de huizen dicht bij elkander zouden gebouwd worden, beloofde kerken en pastorijen, schonk zelfs huwelijks giften aan de jonge dochters, die met de landlieden zouden huwen, en vergat derhalve niets wat de bevolkingen, met het vooruitzicht op zoovele voordeelen, naar de omliggende landen voeren kon. Een vreeselijke gebeurtenis evenwel schrikte de volken af: eenige Deutsche huisgezinnen kwamen zich, door de zorg der familie Mattei, ten Westen van Rome nederzetten; doch eer een jaar verlopen was, had men reeds allen zien ten grave dragen.

Wanneer wij dit alles in aanmerking nemen, moeten wij ons verwonderen over de groote welvaart in den Romeinschen Staat, welke bij Frankrijk zeer gunstig afsteekt; de verhouding der bevolkingen is als 4 tot 3, en de Romeinsche Staat voert jaarlijks een aanzienlijke som aan levensmiddelen uit. 't Is onverklaarbaar dat vele Fransche schrijvers in den Agro Romano eene aanleiding vinden, om den H. Vader te

lasteren. Wat heeft Pius niet al gedaan om den landbouw te doen bloeijen. De berigten, die de Rayneval in zijn officiëel rapport aan het Fransche Gouvernement, ons daarentrent heeft bekend gemaakt, zijn als het ware een aaneengeschakelde lofredede op de vaderlijke bemoeijingen van het Hoofd des Kerkelijken Staats. En misten wij al deze en de tallooze andere geenszins verdachte getuigen, de daden spreken nog. Door het edict van 1849 heeft de H. Vader de weilanden van servituten trachten te bevrijden, door gedurende 15 jaren eene jaarlijksche premie voor boomplantingen uit te loven. Hij heeft eene nieuwe leerschool voor den landbouw gesticht. Op de Vigna Pia, waar hij meer dan honderd Weezen op zijne eigene kosten door de broeders der vereeniging van het H. Kruis laat opvoeden, heeft hij de kundigste mannen aangesteld, om de arme Romeinen in den akkerbouw en de landhuishoudkunde te onderwijzen; hij heeft vergaderingen opgericht om over de verbetering der voortbrengselen te beraadslagen. Van 1850 tot 1858 werden er in de Campagna 1,828,274 boomen geplant, waarvoor de premien de som van 144,859 scudi (ongeveer f 370,000) beliepen.

Hoe verschillend evenwel vertoont zich, tegen het einde van het heete jaargetijde, die heillooze streek aan onze oogen, als na den regentijd in weinige dagen de krachtige natuur een tweede lente heeft aangevoerd, en de dorre weide met een frisch groen bekleed. Tallooze herders hebben er zich, als op een gastvrijen grond, in zoo grooten getale nedergezet, dat het Hoofd der Kerk het noodig geacht heeft, er priesters heen te zenden, welke op vele punten der Campagna en op vastgestelde uren het H. Misoffer opdragen, en hunne geestelijke zorgen aan het heil dier zwerfende herders toewijden. Hoe liefelijk wordt het beeld der Campagna wanneer wij haar beschouwen met een oog, zoo als

Lacordaire en vele andere groote mannen. Die eenzaamheid, welke naar de H. Stad voert en haar van alle kanten omringt, maakt haar nog grootscher en beminnelijker. Rome met zijne tallooze koepels is één tempel, in de eenzaamheid der woestijn gelegen, tot gebed en heilige overweging bestemd.

Te Palo is het voornaamste station, hetwelk men op den weg van Civita Vecchia naar Rome aandoet. De reishagen, eene soort van diligence, welke uit de naburige dorpen verwacht werd, en de reizigers uit den omtrek moest aanvoeren, was nog niet aangekomen, zoodat de vijf minuten oponthoud, op het spoorbriefje aangegeven, tot acht aangroeiden. Groot was de ergernis van een zeer jong en modern heer, welke naar de mathematische wetten der negentiende eeuw opgevoed, geenszins vrede kon hebben met eene daad van te ver gedreven filantropie, die in zijn oog een duidelijk blijk was voor de achterlijkheid van het Pauselijk Gouvernement. Drie minuten te laat in Rome, zoo ten minste de trein den verloren tijd niet herwon, drie minuten later aan tafel, drie minuten later gaan slapen: kortom eene algeheele stoornis en verwarring in zijne dag- en nachtorde. O tempora, o mores!

Toen de trein zou vertrekken, werden wij even beleefd als deftig uitgenoodigd wederom in te stappen, geheel anders dan dit in Frankrijk plaats heeft, waar de conducteur «*entrez!*» roept, onmiddellijk daarop de portiers der wagens driftig toeslaan, en met zijn fluitje het teeken geeft dat alles in orde is, al loopen ook enkele liefhebbers van het buffet gevaar van te moeten achterblijven. Een eerst verzoek scheen echter te Palo niet voldoende; de reizigers maakten nog niet veel haast. Bijzonder scheen een troepje Franschen er vermaak in te hebben den Conducteur tot een driemaal herhaald verzoek te nopen. Wie zou hun die uitspanning misgunnen?

Zij worden in hun vaderland altijd zoo militairement behandeld, wat wonder, dat zij nu eens naar keus en luim hunne persoonlijke vrijheid onder den Italiaanschen hemel laten gelden. De vrijheid is zoo zoet, en die haar mist, misbruikt haar bij de eerste gelegenheid.

Reeds op verre afstand zagen wij uit naar den koepel der St. Pieter. Telkens benamen kleine heuvels ons het vrije uitzigt, en verhoogden ons ongeduld, daar wij als om strijd naar den horizont uitzagen, om het eerst de St. Pieter te begroeten.

«Salut St. Pierre!» zoo klonk het gelijktijdig uit veler mond: de grootsche koepel werd zichtbaar, en in korten tijd was zij voor ons oog van tallooze andere koepeldaken en torens omringd.

De trein hield buiten Rome stil, en een rijtuig voerde ons onder een zware regenbui van het station naar de stad. Jammer, dat het weder zoo slecht was, en wij bovendien, de Porta Pancrazio binnenrijdende, onzen eersten weg door de onaanzienlijkste wijken van Rome moesten nemen. Hoeveel indrukwekkender ware ons het eerste gezigt der stad geweest, zoo wij haar bij schoon weder waren binnengegaan door de Porta del Popolo, waar het prachtige plein van dien naam en het Corso der stad een luisterrijk aanzien schenken.

Zoo het gezigt van Rome een krachtigen indruk maakt op het gemoed zoowel van den wijsgeer en oudheidkundige als van den vurigen kunstenaar met zijne levendige en vruchtbare verbeelding, wat moet het dan niet wezen voor den pelgrim, die Rome immer waardeert als de hoofdstad der wereld, Caput orbis. Zij is hem de zetel dier onvergankelijke Kerk, die de natiën met de glorie Gods heeft overdekt, gelijk de wateren der zee de afgronden overdekken; en die, magtiger dan de Republiek en de Cesars, gedurende achttien eeuwen het gebied handhaaft, hetwelk zij over het aardrijk heeft verkregen. Laten anderen, met voorbijzigen der

heiligdommen, zich verlustigen in het heidensche Rome; dat zij zich verdiepen in gissingen over de plaatsen, waar de goden van den Olympus hunne altaren hadden, en aan de laagste hartstogten openbare huldiging gebragt werd; zij mogen zuchten over de verwoesting van hun Jerusalem, en in hunne klaagliederen nog een laatste eere brengen aan de Goden van één dag, die niet eens de Cloaca Maxima van Tarquinius mogten overleven. Hij, die in de oude overblijfselen iets anders ziet dan de oorspronkelijke bestemming der bouwmeesters, die de ruïnen der oude grootheid beschouwt als zoovele getuigenissen van de allesverwinnende en goddelijke kracht der Kerk, en ze hoogschat voor zoover zij aan de geschiedenis van de beschaving en heiliging der menschen zijn verbonden; hij, die in de Romeinsche magt slechts een kolos ziet, welke de aarde onder zijn wigt verpletterde, hij zeker zal, een blik van medelijden op het Forum werpende, met Tasso uitroepen: « o Rome, het zijn niet de kolommen, de triumfbogen, de badstoven, welke ik in U zoek, maar het bloed dat voor Christus vergoten werd, en de beenderen, welke in dezen gewijden grond rusten.»

Aan het christelijk Rome, aan hare gewijde gedenkteeken, aan hare heilige relieken onze eerbiedige bewondering en hulde.

O edel Rome, beheerscheres der wereld,
 De uitstekendste onder alle steden,
 U brengen wij onzen groet!
 U zegenen wij, wees gegroet in eeuwigheid!

O Roma nobilis, orbis et domina,
 Cunctarum urbium excellentissima,
 Salutem dicimus tibi! per omnia
 Te benedicimus, salve, per secula!

(Hymnus Christ.)

IV.

PETRUS EN PAULUS IN ROME.

De hoofdstad der Katholieke wereld, vangt hare geschiedenis aan met den H. Petrus. Door hem werd het Kruis naar het nieuw Jerusalem overgeplant en op den Vaticaanschen berg verheven; de armen naar het heidendom uitstreckende, bevochtigde hij den dorren en levenloozen grond met zijn vruchtbaar bloed, het zaad van tallooze Christenen.

Met het Apostoliesch leven van den H. Petrus is dat van Paulus op het innigst verbonden. Beiden werden zij om de prediking des geloofs gevat, in een zelfde gevangenis bewaakt, te gelijk als misdadigers door de straten van Rome gesleurd, te gelijk gegeeseld, en op hetzelfde oogenblik stroomde beider bloed. Overal treft men hen als elkanders trouwe gezellen aan, en een zelfde graf dekt hun heilig gebeente, in den dood zelfs niet gescheiden.

Met vreugde herinner ik mij de gelukkige oogenblikken, toen ik de gedenkteekenen bezocht, door het levendig geloof der eerste Christenen zoo zorgvuldig bewaard, toen ik de woningen binnenging, waar eenmaal Petrus en Paulus gastvrijheid genoten, toen ik de wegen bewandelde, welke zij

betreden hebben, en hun voetspoor volgde van het eene einde der stad tot het andere.

Het is niet mogelijk met zekerheid aan te geven, op welk punt Petrus voor de eerste maal Rome is binnengekomen. Zoo hij van Napels, hetwelk immer de gedachtenis van zijn verblijf aldaar bewaard heeft, over zee reisde, dan moest hij te Ostia binnenloopen, en langs den gewonen weg aan de Porta Ostiensis uitkomen, aan de Zuid-Oostzijde der stad, ongeveer waar thans de Porta S. Paolo staat. Doch eene oude overlevering meldt ons, dat hij, door storm overvallen en naar de kusten van Toscane gevoerd, in de stad Pisa eenigen tijd heeft doorgebracht. Van hier kon hij wederom zoowel den land- als den zeeweg kiezen. In het eerste geval is het waarschijnlijk, dat hij den Aureliaanschen weg heeft genomen; deze voerde regt naar de stad, en kwam aan den berg Janiculus uit. Koos hij evenwel de zeereis, dan was Ostia wederom de havenplaats, waar hij aan wal stapte, en de poort, aan den weg van Ostia gelegen, de poort zijner intrede in Rome. Deze laatste veronderstelling schijnt de voorkeur te verdienen boven vele andere, en het is daarom, dat ik de Porta S. Paola tot punt van uitgang voor mijne verdere bezoeken genomen heb.

Van het Minerva-plein ging ik over het Kapitoel en het Forum Romanum, en kreeg, de ruïnen der keizerlijke paleizen voorbij zijnde, de poort weldra in het gezicht. Oorspronkelijk werd zij Porta Trigemina, d. i. Poort der Drielingen, genoemd; want alhier trokken de drie Horatiussen ten strijde, en werd één hunner, de nederlaag der Curiatiusen aankondigende, als overwinnaar door de Romeinen ingehaald. Een blijder tijding bragt de H. Petrus, toen hij de liefdemagt van het Kruis en de zegepraal van het Christelijk Rome kwam verkondigen. Naar het gevoelen van Eusebius en den H.

Hieronimus, had de intrede van Petrus plaats in het tweede jaar van Claudius, den achttienden Januarij, denzelfden dag, waarop de Kerk het feest van den Stoel van Petrus heeft vastgesteld.

Mij binnen de poort op eene bank nederzettende, overwoog ik de blijde geheimen in de zending des Apostels opgesloten; hoe hij, een Galilesche visscher, in een arm en versleten reisgewaad, zonder eenige bezitting, zonder geld of wapenen, ter kruistogt ging naar het ontzaggelijk Rome, waar alle aardsche grootheid en magt als in één punt waren vereenigd, waar Jupiter van het Kapitoel en de Cesar van een onmetelijk rijk hunne troonen hadden opgeslagen. Naar mate Petrus digter bij de Stad kwam, rezen tempels en paleizen de een na den ander op, en kreeg Rome telkens meer het grootsch aanzien van de hoofdstad der wereld. Wel zal hij op de Via Ostiensis zijn gebed verdubbeld, zijne goddelijke zending overdacht, en de zwaarte dier taak gewogen hebben; doch vrees kende hij niet, gelijk Paus Leo zegt: grooter was zijne standvastigheid, dan toen hij over de zee liep. Het geheimzinnig Pinkstervuur gloeide in zijn binnenste; te Jerusalem had hij reeds gepredikt en om Christus' wil de boeijen gedragen. Met onwankelbaren moed, met onbeperkt vertrouwen, trad hij de poort binnen, wetende dat hij de steenrots was, waarop Christus zijne Kerk bouwde, en waartegen de poorten der hel niet zouden vermogen.

Een der Kerkvaders schetst ons deze gebeurtenis in dramatischen vorm, en stelt zich voor, dat een heiden uit de stad, den Apostel te gemoet gaande, het volgend onderhoud met hem aanvangt:

De heiden. — Vreemdeling, mag ik weten wat u naar Rome voert? Misschien ben ik in staat u eenige dienst te bewijzen.

Petrus. — Ik kom er den onbekenden God verkondigen, en zijne eeredienst stellen in de plaats van die der duivelen.

De heiden. — Komaan! dat is iets nieuws, en ik zal straks een groot genoegen smaken, wanneer ik, wandelende op het Forum, dit aan mijne vrienden zal kunnen verhalen. Laat ons een weinig spreken, zoo gij wilt: zeg mij eerst, waar komt gij van daan? wat is uw vaderland?

Petrus. — Ik behoor tot die menschen, welke door u worden veracht en verafschuwd, en uit Rome verjaagd zijn; doch men heeft hun vergund terug te keeren. Naar men mij verhaald heeft, wonen mijne landslieden niet ver van hier, langs den Tiber. Ik ben een Jood.

De heiden. — Maar welligt zijt gij een aanzienlijk persoon in uwe natie?

Petrus. — Zie, ginds liggen arme visschers aan den oever der rivier; ik oefen hetzelfde bedrijf uit. Een groot deel van mijn leven heb ik doorgebracht met visschen te vangen in een meer van mijn vaderland, en mijne netten te vervaardigen en te herstellen, ten einde mijn dagelijksch brood te kunnen winnen. Ik bezit noch goud noch zilver.

De heiden. — En sedert gij uw bedrijf verliet, hebt gij u zonder twijfel op de studie der wetenschappen toegelegd, de scholen der wijsgeeren en redenaars bezocht; gij rekent op uwe welsprekendheid?

Petrus. — Ik ben een man zonder wetenschap.

De heiden. — Tot nog toe, bespeur ik niets, dat het welslagen uwer onderneming verzekert; de eeredienst van uwen onbekenden God moet uit zich zelve al zeer aantrekkelijk wezen, indien zij alle soort van aanbeveling kan ontberen?

Petrus. — De God, dien ik predik, stierf den schandelijksten dood op een Kruis, tusschen twee moordenaars.

De heiden. — En wat komt gij ons dan van dezen zoo vreemden God melden?

Petrus. — Eene leer, die den hoogmoedigen en vleesche-lijken menschen dwaasheid toeschijnt, en al de schanddaden

veroordeelt, waaraan deze stad hare tempels heeft toegewijd.

De heiden. — Hoe! eerst wilt gij die godsdienst in Rome vestigen, en waar dan?

Petrus. — Over heel de wereld.

De heiden. — En voor hoelang?

Petrus. — Voor alle eeuwen.

De heiden. — Bij Jupiter! Die onderneming heeft moeilijkheden in, en noodzakelijk zult gij moeten beginnen met u magtige beschermers te zoeken, om niet bij uwe eerste poging te worden wederhouden; telt gij de Cesars, de rijken, de wijsgeeren onder uwe vrienden?

Petrus. — Den rijken kom ik melden, dat zij zich van hunne schatten moeten los maken; den wijsgeeren, dat zij hun verstand aan het geloof moeten onderwerpen; den Cesars, dat ik hun het opperpriesterschap ontnem.

De heiden. — Maar gij begrijpt toch, dat, in plaats van gunstig jegens u gestemd te worden, zij zich tegen u en uwe leerlingen, zoo gij die hebt, zullen verzetten? Wat zult gijlieden dan doen?

Petrus. — Dan zullen wij sterven.

De heiden. — Inderdaad, dit komt mij nog het meest waarschijnlijk voor van al hetgeen gij mij verhaald hebt. Vreemdeling, ik ben u dankbaar; gij hebt mij een groot genoegen gedaan. Maar voor het oogenblik genoeg; ik zal u een anderen keer hooren. Vaarwel. — Arme dwaas! Het is jammer, want hij schijnt een regtschapen man te wezen.

Deze zamenspraak, hoezeer niet historiesch waar, schetst met scherpe trekken het bovennatuurlijke, in de zending des Apostels opgesloten, en schonk mij in de poort menig trefsend punt van overweging. Ik werd evenwel telkens gestoord, nu eens door voetgangers, dan weder door rijtuigen of vrachtkarren, maar vooral door de soldaten, die hier op

wacht stonden. Van het eerste oogenblik af hadden zij mijne opmerkzaamheid getrokken; want de poort zelve was nog niet in het gezigt, toen de roode kleur der Fransche uniform zich reeds uit de verte aan mijn oog vertoonde. Het strekt wel is waar ten bewijze, hoe ver de belangstelling en dankbaarheid van den oudsten Zoon der Kerk zich uitstrekt jegens den H. Vader, aan wien hij zoovele weldaden, ja zelfs zijn leven te danken heeft; maar, van den anderen kant, mag men er tevens uit afleiden, in hoe hooge mate de bescherming van den Kerkelijken Staat door de revolutie is noodzakelijk gemaakt. Ik kan het niet ontveinzen: deze ontmoeting bragt bij mij eenen onaangenaamen indruk te weeg.

Na eene korte poos toevens ging ik de poort uit, en zag aanstonds aan mijne regterzijde het kerkhof der Protestanten. Het is treffend, dat de vijanden der Kerk hunne laatste rustplaats hebben digt onder de muren der H. Stad, en bij de Zegepoort van Petrus.

Nieuwsgierig naar de opschriften der graven, ging ik eenige stappen langs den muur voort, en meenende aan den ingang van het kerkhof te wezen, werd ik eensklaps door eenen Franschen soldaat weerhouden, met bevel van terug te keeren. Ik gehoorzaamde onmiddellijk, hoezeer ik niet begreep, waarom de dooden zoo ongenaakbaar waren, en de Fransche bescherming zich ook tot de kerkhoven uitstreckte. Een voorbijganger loste mij het raadsel op; tegen het kerkhof lag een kruidhuis, en daar ik een verkeerden ingang had gekozen, werd ik zoo militairement afgewezen. Ik liet toen mijn onderzoek naar de opschriften varen, daar ik den toegang tot de begraafplaats niet dan langs eenen omweg bereiken kon.

Een eenzame weg leidt van de Porta S. Paolo naar het Colosseum. De ontzaggelijke overblijfselen der oude keizerlijke paleizen trekken uwe aandacht, en de reuzenarbeid van het

Rome der heidenen vraagt niet te vergeefs uwe bewondering. Zwane muren, die vele eeuwen door aan allerlei verwoesting weerstand boden, rijzen nog hoog boven den grond. Doch die vreeselijke gevaarten staan daar eenzaam en verlaten. Waren zij vroeger met kostbaarheden behangen, en waardig om magtige en als Goden vereerde keizers te herbergen, thans van alle pracht ontdaan, mogen zij niet eens de hutten der armen overschaduwen. Weergalmden er de lucht van feesttoonen bij de weelderige gastmalen van het hof, de doodsche stilte, die in den omtrek heerscht, wordt slechts onderbroken door reizigers en hunne gidsen.

Indrukwekkender nog is het Colosseum, de koningin der ruïnen, de martelplaats van honderd duizend Christenen.

Altijd voortgaande door het oude Rome, waar elke voet gronds mij aan heidensche gebeurtenissen herinnerde, naderde ik den berg Esquilino, en bevond mij in den ouden Vicus Patricius, de wijk der aanzienlijken. Vele invloedrijke Patriërs, de schouwburg van Flora, de tempel van Diana, de afschuwelijke instellingen, aan het leven der weelderige Romeinen verbonden, kwamen beurtelings mij voor den geest. De eereboog van den vergoden Gallienus staat nog overeind, maar de overige gedenkteeken treuriger gedachtenis zijn allen spoorloos verdwenen, en het Christendom herinnert hier aan vele heiligen, die eene voorname plaats innemen in de geschiedenis der eerste kerk, en den ouden Vicus Patricius tot de wijk der aanzienlijke Christenen verheven hebben. Waar thans de kerk van de H. Pudenciana staat, ontmoeten wij Petrus, Paulus, Marcus, Justinus, Lucina, Pancratius en vele andere heiligen.

Petrus begaf zich bij zijne aankomst te Rome waarschijnlijk het eerst naar Trastevere,¹ de woonplaats der Joden; doch niet lang daarna nam hij zijn intrek bij den Senator Pudens,

(1) Het stadsgedelte aan gene zijde van den Tiber.

in den Vicus Patricius. Die verblijfplaats was den overigen bekeerlingen bekend; allen hadden er vrijen toegang, en konden om de groote levendigheid, welke rondom de woningen der voornamc Romeinen heerschte, onopgemerkt binnenkomen.

Wat de opperzaal te Jeruzalem voor de Apostelen was, werd het huis van Pudens voor de eerste Christenen te Rome. De plaatsbekleeder van Jesus Christus vierde er de heilige geheimen, zat er de vergaderingen der Christenen voor, zalfde er zijne opvolgers, en het is aan God alleen bekend, wat woorden er zijn gesproken, wat lofzangen er oprezen, toen later de H. Paulus, in het Senatoriale huis den H. Petrus kwam bezoeken. Pudens en zijn gezin mochten hierbij tegenwoordig wezen. Dagelijks zagen zij Petrus het H. Misoffer opdragen, en smaakten eene ongekende vreugde, wanneer zij uit zijne handen het H. Ligchaam des Heeren ontvingen. Bevoorregt huisgezin! gelukkige getuigen van zoo heilige gebeurtenissen! Is het wonder dat in zulk eenen kring de hoogste deugden beoefend, de edelste liefdewerken verrigt werden, en geloofshelden uit het geslacht van Pudens te voorschijn traden.

De overlevering heeft die gedenkwaardige plek bewaard, en de schoone kerk S. Pudentiana verheft er zich als waardig gedenkteeken ter eere des Apostels.

De H. Pudentiana, volgens eenigen de dochter van Pudens zelve, doch ongetwijfeld tot het geslacht des Senators behoorende, was een dier maagden, welke zich het lot der vervolgte Christenen op bijzondere wijze aantrokken. Als op de dagen der bitterste wreedheden, de bloeddorst des keizers velen liet slagtofferen, was zij al biddende en met tranen in de oogen getuige van hun bitter lijden, en de plaats der marteling kennende, ging zij met hare zuster Praxedes, des nachts en in het geheim, naar het renperk en de tuinen des keizers, om het bloed der Christenen in sponsen op te vangen.

Met die kostbare relikwie keerden zij huiswaarts, persten

de sponsen uit, verzamelden het bloed in een put, en trokken dan weder uit, om dien heiligen schat telkens te vermeerderen. Op gevaar af van ontdekt en zelf gemarteld te worden, voerden zij vaak groote overblijfselen van de ligchamen der martelaren door de donkere straten van Rome. Bijna drie duizend bloedgetuigen hebben zij, deels in hare woning, deels op het kerkhof van Priscilla begraven.

Die eerstgenoemde begraafplaats, waarin de beenderen nog niet allen zijn vergaan, ligt in één der zijbeuken; de put, waarin zij het bloed lieten druppelen, bevindt zich in het midden der kerk, en prijkt met een fraai beeld, de H. Pudenciana voorstellende, op het oogenblik dat zij met beide handen eene gevulde spons uitperst. Het gewelf, door twaalf fraaije marmeren kolommen gedragen, is met schilderingen van Pomarancio bezet; en de schilderij boven het hoofdaltaar, de patrones der kerk vertoonende, is het werk van Nocchi, die mede de afbeeldingen van Novatus en Timotheus heeft vervaardigd. De kapel van Caëtani, rijk aan keurig marmer, bevat een grooten schat van kunstwerken; het gewelf is geheel verguld en met mozaïkwerk ingelegd, en de wanden prijken met twee praalgraven en vele standbeelden.

De aloude mozaïken in het koor, een gedeelte van het altaar, waaraan Petrus de H. Mis heeft opgedragen, en vele bloedsponsen, welke de kerk nog bezit, maken voor haar een kostbaren schat uit.

Zoo lang Petrus bij den Senator woonde, bepaalde hij zijn werkkring niet enkel tot Rome en de kerken van het Oosten; maar ook het Westen mogt al spoedig de rijke vruchten zijner herderlijke zorgen genieten. Allerwege zond hij predikers henen, en koos vooral die punten uit, welke ter spoedige verbreiding van het geloof de geschiktste gelegenheid aanboden. Het is daarom dat hij vooral op Trier, de hoofdplaats van het toenmalig Gallië, zijne aandacht vestigde, en, nog

vóór het jaar 50, Eucharius, Valerius en Maternus, mannen van groote deugd en vurigen ijver, ter prediking derwaarts zond.

Met de zending dezer apostelen en de vestiging van het bisdom van Trier is eene zeer opmerkenswaardige gebeurtenis verbonden, die waarschijnlijk in het huis van Pudens haren oorsprong heeft. Toen zij namelijk op hunne reis eenige dagen in een dorpje van den Elzas verbleven, werd Maternus door eene hevige ziekte overvallen, en stierf. Troosteloos over dit verlies, keerden de beide anderen naar Rome terug, om aan Petrus de droevige tijding te melden, en eenen nieuwen plaatsvervanger te vragen. Petrus voldeed niet aan hun verlangen, maar gaf zijnen staf aan Eucharius, om daarmee Maternus tot het leven op te wekken. In den Elzas teruggekeerd, lieten zij het ligchaam, dat reeds veertig dagen in het graf gelegen had, opdelfen. Eucharius vervolgens, den staf van Petrus op het lijk nederleggende, wekte, in den naam van Jesus Christus en onder voorbede van den H. Petrus, Maternus weder tot het leven op. Onderweg predikende, reisden zij tot Trier, en bestegen aldaar na elkander den bisschoppelijken zetel.

Vraagt men den opvolgers van Petrus, waarom zij in Rome geenen staf dragen, zij zullen, even als Innocentius III, u antwoorden: « De bisschop van Rome draagt daarom geenen » herdersstaf, wijl de H. Apostel Petrus den zijne geschonken » heeft aan Eucharius, den eersten bisschop van Trier, welken » hij te gelijk met Valerius en Maternus uitzond, om het » Evangelie aan het Duitsche volk te verkondigen. Maternus, » die door den staf van den H. Petrus van den dood was op- » gewekt, volgde hem (Eucharius) in de bisschoppelijke waar- » digheid op. De kerk van Trier bewaart tot heden toe dezen » staf met grooten eerbied.» ¹ En vraagt gij verder, of zij

(1) Innoc. III. De Sacro Altaris Mysterio. Lib. 1, 61.

nooit en nergens ter wereld eenen staf voeren, dan is hun antwoord: slechts dan, wanneer wij in Trier de godsdienst-oefeningen verrigten. En inderdaad, Paus Eugenius III, in de domkerk te Trier pontificerende, droeg eenen herdersstaf in zijne regterhand. ¹

Nog verhaalt men van dezen Maternus, dat hij de zoon was der weduwe van Naïm, en derhalve tweemaal van den dood is opgestaan; dat hij eindelijk te Trier gestorven is, op eenen Zondag, onder de H. Mis, en wel na het zingen of lezen van het Evangelie, waarin de opwekking van den jongeling van Naïm verhaald wordt.

Zoo zouden de kerken van het Noorden ten laatste veel aan de tranen eener weduwe moeten danken.

Volgens de Gesta Trevir. werd Eucharius reeds in het jaar 50 bisschop van Trier. Zijne zending en den staf van Petrus heeft hij derhalve zeer waarschijnlijk in het huis van Pudens ontvangen, en sedert zag men te Rome nimmermeer een staf in 's pausen hand.

Zoo het huis van Senator Pudens in den brand van Nero door de vlammen verteerd werd, of bij het bouwen van het gouden huis des keizers is afgebroken, de voortdurende overlevering, de opschriften der kerk, de put en de begraafplaats zijn even zoovele bewijzen, dat de oude kerk St. Pastor op denzelfden grond gebouwd is, waarop de H. Petrus eenmaal leefde, en zijne hooge kerkelijke magt uitoefende. Welke geloovige zou in dit heiligdom niet tot bidden gestemd worden, en zijne kniën buigen bij de aanschouwing en vereering der kostbare relikwiën? Wij mogten evenwel ons bezoek niet eindigen, zonder dat onze godsdienstige stemming door eene

---

(1) De hevige aanval, welken deze aloude overlevering van vele zijden heeft moeten verduren, is door P. J. Schreiber, in zijne historisch-kritische verhandeling over het bisdom van Trier, met kracht afgeweerd, en de geloofwaardigheid der overlevering op goede gronden gestaafd.

treurige ondervinding geschokt werd. Gelijk bijna overal, troffen wij ook hier een nieuwsgierigen Engelschman, die er goed uitzag, en naar het uiterlijk te oordeelen, een materialist kon wezen. Wat zocht hij in de kerk van de H. Pudentiana? Toen men hem het altaar van den H. Petrus, den bloedput en de begraafplaats der martelaren aanwees, ging hij die treffende gedenkteekenen met een spottenden glimlach voorbij. Sloot hij zijne oogen voor het heilige, voor het stoffelijke toonde hij eene overdrevene belangstelling. Het ongewapend oog was niet voldoende; zijn keurige gouden lofgnet werd uitgehaald, en hij tuurde op een stuk steen, als ware het een weefsel, waarin hij scheering en inslag wilde ontdekken. Met eene tergende koelheid ging hij ons voorbij, en bewoog zich op die geheiligde plek zoo onverschillig en oneerbiedig, dat wij er niet aan konden twijfelen, of hij behoorde tot de voorstanders van eene zoogenaamde vrije kerk in een vrijen staat.

Al spoedig was het ongeloof van dezen Brit vergeten; want een weinig later bevonden wij ons in de kerk van de H. Praxedes, de zuster van Pudentiana.

Het zij mij vergund een oogenblik in dit heiligdom te toeven; hoezeer het niet onder de monumenten van den H. Petrus gerekend wordt. De H. Praxedes is met hare zuster Pudentiana zoo onafscheidelijk vereenigd, en de kerk, door Pius I gebouwd en welligt nog tijdens het leven dier maagd naar haar genoemd, bevat zooveel bezienswaardigs, dat wij haar moeilijk konden voorbijgaan. Paschalis, welke later de St. Praxedes herbouwde, schonk er rijke geschenken aan, en begroef er eene groote menigte martelaren rondom het graf der edele dochter van Pudens. Aan den ingang vraagt men uwen hoogen eerbied voor de lichamen van 2300 martelaren; eenigen zijn bekend, van de overigen weet God alleen de namen, zooals het opschrift luidt: « Quorum nomina scit Omnipotens ». In den grond ziet men nog eene uitgraving,

waarin de H. Praxedes de overblijfselen van vele bloedgetuigen verzameld heeft.

Een zeer voortreffelijk mozaïkwerk, door Paschalis geschenken, stelt het hemelsch Jerusalem voor, werwaarts tallooze pelgrims, met geschenken in de handen, hunne schreden rigten. In het midden der stad verschijnt de Verlosser, gekroond wordende door eene hand, die uit de wolken reikt. Aan zijne regterhand staat Paulus, met eene witte tuniek aan, dan volgt Praxedes, gekleed in een kostbaar gewaad, met zwaar borduurwerk gestikt en bezet met edelsteen; eindelijk Paus Paschalis, die een vierkanten lichtkrans om het hoofd heeft, en de afbeelding der kerk vertoont. Aan de linkerhand des Verlossers bevindt zich de H. Petrus, de H. Pudentiana aan den Heer voorstellende; verder ziet men nog den palmboom en den feniks.

Het verwondere ons niet Petrus ter linkerzijde aan te treffen, gelijk in de kunstwerken van dien tijd immer het geval is. De Mozaïsten, bijna allen van Constantinopel gekomen, behielden de gewoonte der Grieken, en beschouwden de linkerzijde, waar het hart ligt, als de voornaamste.

De kolommen, die het baldakijn van het hoogaltaar dragen, zijn van porphyre; de overige van graniet. In een fraaije kapel, waarvan de muren rondom met mozaïken bezet zijn, bewaart men den marmeren paal, waaraan de Zaligmaker bij zijne bloedige geeseling gebonden was. Het is vooral uit eerbied voor deze onschatbare relikwie, dat de H. Carolus Borromeus zoo veel aan de herstelling en verfraaijing der kerk heeft ten koste gelegd.

Op het Corso ligt de gevangenis van den H. Paulus.

In het tweede jaar der regering van Keizer Nero kwam de H. Paulus, onder bewaking van Julius, den hoofdman der keizerlijke krijgsbende, naar Rome, wyl hij zich ter

zijner verdediging op den Keizer beroepen had. De tijding zijner aannadering verwekte te Rome eene groote vreugde onder de Christenen. Te Forum Appii, eene stad omstreeks acht mijlen van Rome verwijderd, snelden zij hem reeds te gemoet. Deze blijken van christelijke liefde vervulde het hart van den H. Paulus met de blijdste verwachtingen voor de Kerk van Christus. Hij dankte God, toen hij die Romeinsche geloovigen zag, en greep moed.¹ Het eervol geleide trok met hem langs de Via Appia, den Koninklijken Weg, naar de stad, en bleef hem tot aan zijne gevangenis vergezellen, welke u nog getoond wordt op het Corso, onder de prachtige Kerk der H. Maagd-in-Via-lata.

Boven den trap, welke naar den kerker voert, stonden de woorden uit de Handelingen der Apostelen: «Cum venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibi cum custodiente se milite» d. i. Als wij nu naar Rome gekomen waren, werd aan Paulus vergund, op zich zelven te wonen, met den krijgsknecht, die hem bewaakte.

De deur werd geopend; wij daalden langs den steenen trap naar het oude thans onderaardsche verblijf des Apostels af, en bevonden ons weldra onder sombere gewelven, door den tijd zwart geworden, en op Romeinsche wijze van groote brokken travertijn opgebouwd. Hier had de moedige gevangene van Jesus Christus, in ketenen geklonken en door een krijgsknecht bewaakt, twee volle jaren doorgebracht. De zware keten, door hem om Christus wille gedragen, hangt nog aan dezelfde kolom, waaraan hij volgens de overlevering in deze woning gebonden was, en waarin door het vindingrijk vernuft der Christenen deze woorden gegrift zijn: «Sed verbum Dei non est alligatum», Maar het Woord Gods is niet geketend.² Wij lazen dit opschrift niet dan met de

(1) Hand. der Ap. XXVIII. 15.

(2) II Timoth. II. 9.

grootste aandoening. Wat drukte beter Paulus' grootheid van ziel, zijne hooge deugd, zijne vurige liefde tot God, zijnen waarlijk apostolischen ijver uit, dan deze woorden, door hem zelve, als gevangene, aan Timotheus geschreven. Dat hij geketend was, vertroostte hem, daar hij uit liefde tot zijn goddelijken Meester gaarne wilde lijden, maar zoo hij niet had mogen prediken, zou zijne gevangenis hem zwaar gevallen zijn; daarom bragt hij, van vreugde overstelpt, aan Timotheus deze blijde tijding: ik ben geboeid, maar het woord Gods is niet geketend. Ook al is het onzeker en zelfs zeer onwaarschijnlijk, dat de tweede brief van Timotheus onder deze gewelven is geschreven, die woorden vinden hier toch eene treffende toepassing.

Paulus verdedigde zich voor Nero, en kreeg, ofschoon als gevangene altijd bewaakt, volkomen vrijheid, om wie hij wilde bij zich te ontvangen, en aan allen het geloof te verkondigen.

De handelingen der Apostelen verhalen ons vrij uitvoerig, wat er, kort na Paulus' aankomst, in dezen kerker geschied is. «Na drie dagen», zoo lezen wij daar, «riep hij de voornaamste der Joden bij zich»; dus ook hier, gelijk overal en altoos, eenen aanvang makend met Israël. Zij gaven aan zijne uitnoodiging gevolg, en waren vol verlangen, om over de sekte der Christenen, zooals zij hen noemden, te hooren spreken. Later kwamen zij, op eenen vastgestelden dag, met vele andere Israëlieten terug, om de prediking van Paulus en de verdediging van de leer der Christenen bij te wonen. Doch terwijl sommigen geloofden, bleven anderen ongeloovig; en deze kon hij niet bewegen, noch door den drang zijner bewijzen, noch door zijne liefderijke vermaningen, noch door zijne smeekingen; zelfs niet door zijne ketenen, waarmede hij om de hope Israëls gebonden was, en die de meest krachtige en welsprekende getuigenis waren van hetgeen hij

hun omtrent den Messias verkondigde. Als een billijk verwijt voegde hij den verstokten de woorden van den Profeet Isaïas toe: «Ga tot dit volk, en spreek tot hen: Met het gehoor zult gij hooren, en geenszins verstaan; en ziende zult gij zien, en geenszins bemerken. Want het hart dezès volks is verstokt geworden, en met de ooren hebben zij zwaarlijk gehoord, en hunne oogen hebben zij toegesloten, opdat zij niet welligt met de oogen zien, en met de ooren hooren, en met het hart verstaan, en zich bekeeren mogten, en ik hen geneze.» ¹

Maar ook deze bittere verwijten konden niet baten; daarom zond Paulus hen met eene heilige verontwaardiging weg, zeggende: «het zij u dan bekend dat deze Zaligheid Gods tot de heidenen gezonden is; en zij zullen hooren» . ²

Ongelukkig Israël, ook toen hebt gij uwe ure niet gekend!

Nu bepaalde Paulus zich niet meer bij de Joden, maar ontving allen, die tot hem kwamen. ³ Heidenen, Grieken, Romeinen en Barbaren, stroomden naar hem henen, schaaarden zich om den prediker, werden den Heere geloovig, en door den H. Doop in het Godsrijk ingelijfd. Wat moeten die hoorders ondervonden hebben, als Paulus, in heiligen ijver ontsteken, in het vuur zijner rede de armen uitstreckte, en het geluid der ketenen met zijne taal zamenstemde. Konden de muren spreken, zij zouden tallooze wonderen vermelden, welke in die onvergetelijke uren plaats hadden.

Een oude lofzang, vroeger op het feest van den H. Paulus in de kerk St. Maria-in-Via-lata gezongen, en nog aldaar in de archieven voorhanden, meldt ons, dat Linus, Cletus en Clemens, de drie eerste opvolgers van den H. Petrus, als-

(1) Hand. der Ap. XXVIII. 26, 27.

(2) Hand. XXVIII. 28.

(3) Hand. XXVIII. 30.

mede Timotheus en Novatus, zonen van Pudens, zich bij den kring der geloovigen hebben aangesloten, om Paulus te hooren. ¹

Paulus, prediker der waarheid,
 Woonde met zijn leerlingen
 Hier te zamen, en verrijkte
 Deze plaats met veel genade,
 Later heeft hij bovendien
 Haar vereërd met vlietend water.
 Linus, Cletus en ook Clemens,
 Timotheus en Novatus,
 Hier met blijdschap ingekomen,
 Werden leerlingen van Paulus.
 Grootte scharen liepen zamen,
 En zij werden Paulus' kroon.

Wij mogen er niet aan twijfelen, of de H. Petrus, die tot heden toe volkomen vrij was, zal den H. Paulus, dien hij in zijnen tweeden brief « charissimus » d. i. « welbeminde » noemt, meermalen in de gevangenis bezocht hebben. Slechts het geloof kan achterhalen, de liefde gevoelen, welke gebeden er alsdan gestort, welke gedachten gewisseld, welke plannen ontworpen werden, en in wat blijde verrukking de heilige

---

(1) Paulus doctor veritatis
 Una cum discipulis,
 Habitavit et ditavit
 Locum magnis gratiis.
 Quem ipsum post honoravit
 Aquis affluentibus.
 Linus, Clemens atque Cletus,
 Timotheus et Novatus,
 Recipit hos locus lactos,
 Pauli fit discipulatus.
 Concurrebat omnis coetus,
 Pauli fit adornatus.

Apostelen geraakten, wanneer zij over de tallooze vruchten van bekeering spraken, en de glorievolle toekomst der kerk Gods overwogen.

Gelukkig, Martialis, de bewaker van Paulus; hij was van dit alles getuige, en heeft in den kerker de bevrijding zijner ziel gevonden. Was Paulus zijn gevangene, weldra werd hij de gevangene van Paulus. Hij omhelsde de leer van Jesus Christus, en een treffend gedenkteeken verkondigt reeds gedurende achttien eeuwen zijne intrede in de ware Kerk. Toen hij namelijk door den H. Paulus tot het H. Sacrament des Doopsels was voorbereid, ontstond er door een wonder van Gods barmhartigheid, op het gebed des Apostels, eene heldere bron, met welker water hij en vele bekeerlingen gedoopt werden. De bron bevindt zich ter linkerzijde, wordt slechts met het feest van den H. Paulus geopend, en levert alsdan voor de bewoners der stad overvloedig drinkwater, zonder dat men kan bespeuren, dat er uit geput is.

Even als Petrus, strekte ook Paulus zijne zorgen tot de geloovigen van andere kerken uit, en hoe hij door deze werd bemind, blijkt uit de gebeurtenissen, welke in den kerker plaats grepen.

Epaphroditus, bisschop van Philippi, kwam van verre om hem te bezoeken, en hem eene som gelds uit naam zijner minnende bekeerlingen aan te bieden. Reeds tweemaal hadden zij den H. Paulus geldelijken onderstand toegezonden, nu vooral konden zij hem niet vergeten, nu hij in Rome gevangen was. Paulus, door deze uitstekende blijken van gehechtheid en liefde getroffen, geeft Epaphroditus, bij diens terugkeer naar Macedonië, eenen brief mede, waarin hij de Philippiërs dank zegt voor hunne liefdegaven, hen tevens tot eensgezindheid en een heilig leven aanmanende.

Hoe aandoenlijk is het, hier ter plaatse, de geschiedenis van Onesimus te lezen. Deze arme slaaf, van zijnen meester

Philemon weggevlugt, reist naar Rome en wordt door eene bijzondere bestiering Gods tot den H. Paulus gevoerd, liefderijk ontvangen, in het geloof onderwezen, en door het H. Doopsel tot kind der Kerk aangenomen. Om de wet der regtvaardigheid stiptelijk te vervullen, zond Paulus den nieuw bekeerde, hoe gaarne hij hem ook bij zich gehouden had, naar Philemon terug. Doch daar Onesimus niet naar zijnen meester kon terugkeeren, zonder als weggelooopen slaaf aan de zwaarste straffen bloot te staan, gaf Paulus, met zijn lot begaan, hem eenen brief voor Philemon mede, waarin hij dezen bij zijne ketenen smeekt, den armen en bekeerden Onesimus niet te straffen, maar liefderijk te ontvangen, en als zijn eigen kind te behandelen. In dezen brief, met de grootste bescheidenheid en hartelijkheid geschreven, vereenigt Paulus met zijne Apostolische waardigheid eene edele vrijmoedigheid. Eerst roemt hij het geloof van Philemon, en inzonderheid zijne onbeperkte liefdadigheid, waarin alle geloovigen rijkelijk deelden, en waarvan de mare tot hem gekomen was. Met dezen vleijenden aanhef Philemon gunstig gestemd en voor zich ingenomen hebbende, komt hij tot het hoofddoel van zijn schrijven. Zijne woorden luiden aldus:

»Hoezeer het mij geenszins aan vrijmoedigheid in Christus
 »ontbreekt om u te bevelen, hetgeen betamelijk is, verzoek
 »ik veel eer om der liefde wil... ik Paulus, een oud man,
 »en nu ook een gevangene van Jesus Christus. Ik bid u
 »voor mijnen zoon Onesimus, die mij in mijne banden geboren
 »is. Te voren (namelijk toen hij nog heiden was) was hij
 »u van weinig nut, maar nu (Christen geworden) zal hij,
 »zoowel u als mij, nuttig wezen. Ik zend hem u weder.
 »En gij, neem hem aan in gunst, als eenen, dien ik teeder
 »liefheb. Houd gij nu mij voor eenen vriend, neem dan hem aan
 »als mij. En zoo hij u iets heeft te kort gedaan, of schuldig
 »is, reken het mij aan. Ik Paulus schrijf het met mijne eigene

»hand, ik zal het vergoeden, om u niet te zeggen, dat gij
 »mij bovendien u zelven schuldig zijt. Ja broeder! bewijs
 »mij deze dienst in den Heer, verheug het binnenste mijner
 »ziel. Ik schreef u, vertrouwend dat gij er gehoor aan geven
 »zult, wetende dat gij doen zult zelfs meer dan ik zeg.»

Wat teedere belangstelling van den grooten Apostel voor een nietigen slaaf! Hij toont zich hier een vader der armen, een troost van bedroefden; zelf vervolgd en gevangen, trekt hij zich nog het lot van eenen ongelukkige aan, en helpt, zooveel hij vermag, diens rampen verzachten. Hoe dankbaar zal Onesimus geweest zijn voor zoovele onverdiende weldaden; en hoe droevig was het oogenblik, toen hij, in dezen kerker, van Paulus afscheid nam, om met christelijke trouw zijn vorigen meester te gaan dienen!

De brief aan de inwoners van Colosse is mede te dezer plaatse geschreven. De Apostel, vernomen hebbende, dat er valsche profeten onder de Christenen dier stad waren opgestaan, kon niet nalaten hen dringend te waarschuwen voor die bedriegelijke leeraars. De overbrenger dezes briefs was niet slechts Tychicus, maar ook Onesimus, welligt opzettelijk aangesteld met het doel, om zijne gunstige ontvangst bij Philemon, die te Colosse woonde, des te meer te verzekeren. Zoo Onesimus behalve den bijzonderen brief, aan Philemon gerigt, ook nog eenen algemeenen voor de Colossers medebragt, zou daaruit allerduidelijkst blijken, dat hij bij Paulus in zeer groot aanzien stond.

Korten tijd daarna, en omstreeks het einde zijner gevangenschap, schreef Paulus zijnen brief aan de Ephesiërs, om ook hen voor de valsche predikers en dier verderfelijke dwaalingen te behoeden, en hen aan te manen zich moedig te houden in de verdrukkingen, daar zij een zwaren strijd tegen geestelijke vijanden te voeren hadden. Paulus vraagt dien Christenen ten laatste, dat zij voor hem zullen bidden,

opdat hij zich voor het geloof nimmer schame, maar met geopenden mond in vrijmoedigheid het Evangelie verkondigen moge. De onverschrokken Paulus derhalve, die niet geschroomd had op den Areopagus de leer van Jesus Christus te verkondigen, die voor den wreeden Nero durfde spreken over den God der Christenen, die als loon voor zijne moedige prediking gevangen en gebonden was, hij vraagt nog dat de Christenen voor hem om vrijmoedigheid zullen bidden, en levert hierdoor een treffend voorbeeld van nederigheid. Kende zijn vertrouwen op God geene grenzen, zijne eigene zwakheid bleef hij immer mistrouwen.

Bij het overwegen der tallooze werken van geloof en Apostolischen ijver, gedurende twee jaren alhier door Paulus verrigt, konden wij ook den Evangelist Lucas niet vergeten, die te Rome geene andere woning verkoos, dan de gevangenis des Apostels. Ook hij werkte ijverig mede aan de uitbreiding van het Christendom, en voltooidde onder de oogen van Paulus de Handelingen der Apostelen.

Het kon niet anders of de grond, waarop Paulus langen tijd leefde, en de grootste mannen van de eerste eeuw der Kerk hunne voetstappen gezet hadden, moest onafgebroken in hooge eere blijven. De tegenwoordige Kerk, door Paus Sergius boven de gevangenis gebouwd, werd door den ijver der Christenen met rijke schatten begiftigd, en is nog als gedenkteeken voor den Apostel hare cereplaats waardig.

Wij verlaten het Corso, en gaan naar het Forum Romanum. Aan het einde dezer markt ligt, te midden der schoonste ruïnen, eene sierlijk gebouwde Kerk, oorspronkelijk Maria Nuova, doch later Petrus en Paulus genoemd, en thans aan St. Francisca Romana toegewijd. Hier gedenken wij de wonderlijke vlugt van Simon den Toovenaar, en het krachtig gebed van Petrus en Paulus.

Deze Simon van Samaria, om zijne tooverijen bij het volk in groot aanzien geklommen, werd door de prediking van den H. Philippus getroffen, en liet zich doopen. Doch toen kort daarop Petrus en Joannes aan de geloovigen van Samaria het H. Vormsel toedienden, en het ontvangen des H. Geestes ook met zichtbare wonderteekenen gepaard ging, werd Simon naijverig op de magt der Apostelen. Hij was een groot toovenaar, maar zulke werken had hij nimmer kunnen verrigten. Daarom bood hij den Apostelen eene som gelds aan, zeggende: «Geeft ook mij deze magt, dat een iegelijk wien ik de handen opleg, den Heiligen Geest ontvang.»¹ Petrus verontwaardigd, bestrafte hem; want het Goddelijke voor geld veil te achten, is het verlagen en ontwijden. «Uw geld, zoo sprak Petrus, zij met u ten verderve, omdat gij gemeend hebt, dat de gave Gods voor geld te krijgen is, . . . doe boete over deze uwe boosheid, of u misschien deze gedachte uws harten vergeven worde; want ik zie dat gij zijt in de gal der bitterheid en in den band der ongerechtigheid.»

Van dit oogenblik af dagteekent de onverzoenlijke haat, waarmede Simon den H. Petrus en het Christendom vervolgde. Uit wraak over de scherpe verwijtingen des Apostels, verliet hij Samaria, en reisde naar die landen, waar nog niet was gepredikt, ten einde de volken door zijne toovenarijen voor zich te winnen, zijne kettersche leer onder hen te verspreiden, en hen minder toegankelijk te maken voor het licht des geloofs.

Na aldus vele provinciën bezocht en eene groote menigte tot ketterij gebragt te hebben, kwam hij onder keizer Claudius naar Rome. Hier wist hij zich al spoedig een grooten aanhang te verwerven; zelfs in het paleis des Keizers werd hij met hooge onderscheiding behandeld. Eindelijk bragt hij

(1) Hand. der Apost. VIII. 19.

het door zijne tooverkunst zoo ver, dat men hem voor eenen God hield, en de Romeinsche Senaat te zijner eere een metalen standbeeld liet oprigten, met de woorden: «Simoni, Deo Sancto: Aan Simon, den Heiligen God.» Het werd geplaatst op het eiland St. Bartholomeo in den Tiber; tallooze offers werden er bij geslagt, en kostbare reukwerken gebrand.

Petrus derhalve in Rome komende, vond in den Toovenaar een geduchten vijand, en werd door dezen met des te meer haat vervolgd, naar mate hij de Romeinen dringender tegen de ketterij van Simon waarschuwde. Toen eindelijk ook Paulus zijne prediking bij die van Petrus voegde en het aantal Christenen met verbazende snelheid aangroeide, besloot Simon, door een openbaar wonder de magt der Apostelen te fnuiken, en hunne leer voor goed ten onder te brengen. In zijne vermetelheid kondigde hij het volk aan, dat hij, op het Forum Romanum, vóór het paleis des keizers, ten hemel zou opvaren, ten bewijze dat hij eene goddelijke kracht bezat. Op het vastgestelde uur was Simon ter aangewezen plaatse; Keizer Nero zat op een troon vóór zijn paleis, om het wonderwerk te aanschouwen, en het Forum Romanum was met nieuwsgierigen bezet.

De toovenaar vloog werkelijk in de hoogte.

Maar ook Petrus en Paulus waren tegenwoordig; zij baden dat het God mogt behagen door een teeken den hoogmoed en de vermetelheid van Simon te beschamen. En zie, op hun gebed viel de toovenaar uit de lucht, en kwam te regt voor den keizerlijken troon, waarvan de treden met bloed bespat werden. In den val brak hij zijne beide beenen, en stierf kort daarop.

Volgens vele oude schrijvers is deze overwinning der Apostelen de voornaamste oorzaak van hunne gevangenschap en dood geweest.

De steen, waarop de Apostelen bij deze gebeurtenis geknield

hebben, werd in de 5^e eeuw te Rome met eerbied bewaard, en ligt thans in St. Francisca Romana op zijne oorspronkelijke plaats.

Het belendend klooster, de woonplaats van Torquato Tasso, strekt sedert eenigen tijd grootendeels tot garnizoen voor het bezettingsleger, en in de kerk zelve had, toen ik haar op eenen zondag bezocht, eene militaire Mis plaats. Juist op het oogenblik der H. Consecratie trad ik binnen. Hoe heerlijk, dat wapengekletter! als de Heer der heerscharen op het Altaar afdaalt! En dan die soldaten, zij schenen mij eene keurbende toe. Uit eigen beweging vervulden zij hunnen godsdienstigen pligt; want de generaal heeft het mishooren voor de bezetting niet verbindend gemaakt.

Het graf van de H. Francisca Romana, vóór het hoogaltaar, is uit kostbaar marmere en verguld brons zamengesteld. Nog bezit de kerk het praalgraf van Paus Gregorius XI, die den opperherderlijken zetel wederom naar Rome verplaatste, nadat hij twee en zeventig jaren te Avignon was gevestigd geweest: een bas-relief stelt zijnen feestelijken terugkeer voor.

Zoo de H. Agnes in het jaar 304 op het Forum gemarteld is, dan moet het in de digte nabijheid dezer kerk hebben plaats gehad. Vele andere heiligen werden hierheen gevoerd, om aan de afgoden te offeren, en ontvingen, als loon voor hunne standvastige deugd, de kroon der martelaren.

De dag was reeds ver gevorderd toen wij ons hotel verlieten, om den Aventijnschen berg te bereiken, welke een deel van het oude Rome uitmaakt. Van een groot aantal gebouwen uit den tijd der Romeinen en het prachtige grafteeken, ter eere van Remus opgerigt, zijn geene sporen meer te vinden. Slechts de overblijfselen van den grooten Circus, die dreigen welhaast om te vallen, en de welsprekende muurbrokken aan de zijde van den Palatijnschen berg, ontmoeten wij op onzen moeilijken en oneffen weg.

De kleine kerk van de H. Prisca ligt eenzaam; zij alleen kent noch ouderdom noch verwoesting, en heeft alles om zich henen zien wegvallen. Telkens hernieuwd, hersteld en met geschenken begiftigd, kwam zij bij het klimmen harer jaren met frisscher jeugdige schoonheid te voorschijn, terwijl de trotsche bouwwerken harer omgeving meer en meer vervielen en eindelijk verdwenen.

Langs een trap in de kerk klommen wij af, en bevonden ons voor de tweede maal in het huis eener christelijke familie, bij wie de H. Petrus gulle gastvrijheid genoten had. Het is de woning der vrome echtgenooten Aquila en Priscilla en hunne heilige dochter Prisca. (1) Een oud opschrift herinnert aan den onvermoeiden ijver des Apostels, gedurende de oogenblikken, welke hij in dit huis heeft doorgebracht, om er het Evangelie te prediken en de heilige geheimen te vieren. Zijn arbeid door God gezegend, droeg rijke vruchten; op zijn woord werden vele ongeloovigen bekeerd, en door het Sacrament des Doopsels in den schoot der Kerkgevoerd. In het midden der woning wordt nog de plaats getoond waar het altaar van Petrus gestaan heeft, en tegen den muur bevindt zich de doopvont van de H. Prisca, welke door Petrus zelven gedoopt werd.

Worden Aquila en Priscilla om hunne deugden in de H. Schrift geprezen, noemt Paulus hen «mijne medehelpers», en voegt hij er zelfs bij «dat zij hun eigen leven voor het zijne in de waagschaal stelden», van het kind dier heilige ouders, wordt met niet minder lof in de geschiedenis der Kerk melding gemaakt. Aan de eerste genade, in het H. Doopsel ontvangen, is zij tot haren dood toe, niettegenstaande alle vervolging en pijnen, onwrikbaar getrouw gebleven. Nog een kind van dertien jaren oud, werd zij op last van keizer Claudius naar den tempel van Apollo gevoerd, om den hei-

(1) Zie Gonruerie I, 57.

denschen afgoden te offeren. Standvastig was haar geloof; zij weigerde en verafschuwde de dienst der goden. De regter liet haar geeselen, en in een engen kerker opsluiten, om haar later nogmaals voor de regtbank te roepen en hare deugd te beproeven. Doch ook toen baatte noch vleijen noch bedreigen noch straf. De keizer in woede ontstoken, liet kokende olie over haar gelaat en hoofd gieten, en beval haar den volgenden dag ter prooi voor de wilde beesten te werpen.

Nu toonde God op zichtbare wijze hoe behagelijk die teedere maagd in zijne oogen was; want de leeuw die haar moest verscheuren, naderde met eerbied, en legde zich aan hare voeten neder. Dit schouwspel echter, in plaats van de wreedheid der beulen te verzachten, vermeerderde hunnen haat jegens de jeugdige heldin der Christenen. Zij werd aan de kwellingen des vuurs en van den honger blootgesteld, daarna door de Porta Ostiensis gevoerd, en op drie mijlen afstands van Rome door het zwaard gedood.

Zij wordt vereerd als de eerste martelares van het Westen. Eene jeugdige Romeinsche maagd, mogt derhalve die lange rij van martelaressen openen, welke voor het geloof haar bloed en leven ten offer bragten.

Terwijl ik aldus den heldenmoed van de H. Prisca had overwogen en bewonderd, en op de plaats, waar de H. Petrus haar tot zoo hooge deugd opvoerde, hare magtige bescherming en voorbede had ingeroepen, was middelerwijl de avond gevallen, en bevond ik mij, bij het uitreden der kerk, op eenen eenzamen en duisteren weg. Zonder te worden gestoord in de overweging van hetgeen ik dien dag mogt zien hooren en ondervinden, keerde ik huiswaarts.

Ik moet bekennen in mijne argeloosheid geen oogenblik gedacht te hebben aan de onveiligheid der eenzame straten van Rome, waarvan vele moderne schrijvers, zich minder grondende op feiten dan wel op vermoedens, zoo breedvoerig gewagen.

Rome is geenszins het hemelsch Jerusalem, door bovenna-
 tuurlijke wezens bewoond. Het lichtbewegelijk en vurig karakter
 der Italianen, als volk eener zuidelijke streek, de gloeiende
 hemel, die het bloed in de aderen doet koken, voert hen,
 wanneer zij eenmaal den weg des kwaads inslaan, alligt tot
 een uiterste, waartoe Noordsche volken minder gemakkelijk
 komen. Rome bovendien, is bijna voor de helft onbewoond,
 en de eenzame wegen in dat gedeelte bieden derhalve eene
 goede gelegenheid tot roof en andere misdaden. En dan:
 de tijden zijn woelig en boos; door een vreemd gouverne-
 ment, zooals nog onlangs met bewijzen is gestaafd, worden
 brandstichters en moordenaars in Rome rijkelijk bezoldigd.
 Dit alles overwegende, moeten wij de vrees billijken, welke
 vele reizigers overvalt, wanneer zij in het Oude Rome de
 overblijfselen der heidensche paleizen en tempels bezoeken;
 en mij mag men welligt gelukkig noemen, dat ik, des avonds
 wandelende tusschen de ruïnen, bij maanlicht zoo betoove-
 rend, nooit ben aangevallen, geen dolk of moordenaar ont-
 moet heb. Zoo wij evenwel, al deze beschouwingen daarla-
 tende, ons op het gebied der feiten begeven, en de lijst der
 misdaden, welke jaarlijks in Rome plaats grijpen, vergelijken
 met die van andere even bevolkte steden van het beschaafde
 Europa, dan steekt de hoofdstad der Christenen zóó gunstig
 bij allen af, dat wij niet kunnen begrijpen, hoe zoo velen,
 wij zouden bijna zeggen tegen beter weten in, haar voor-
 stellen als één groot moordhol.

Zoo vinden wij het onverklaarbaar, dat de schrijver van
 een onlangs ten onzent verschenen werkje, in de kamer van
 zijn Hotel in doodsangst geraakte, enkel en alleen omdat hij
 zich voorstelde, hoe zijne bureu, aan de overzijde der straat,
 een ladder in zijn raam konden steken, hem vermoorden,
 zijn bagaadje met zijn lijk over de ladder slepen, en hem
 sporeloos doen verdwijnen. Hij bevond zich in een hageche-

lijken toestand, toen hij ondervond, dat zijn raam niet kon worden gesloten, en hij derhalve zonder voorzorgen te kunnen nemen, en zonder tegenweer reddeloos zou verloren zijn. Waartoe kan eene levendige verbeelding niet al geraken onder den ongewonen Italiaanscher hemel! Veel medelijden behoeven wij evenwel met onzen landgenoot niet te hebben; want zijn angst was slechts oogenblikkelijk, en het geschokt zenuwgestel kwam zeer gemakkelijk tot bedaren. Hoe doodeenvoudig; hij dacht maar even aan het avondrood, dat hij eenige uren te voren op den berg Pincio had aanschouwd, alsmede aan de trouw des Almagtigen, die hem uit zoo veel nooden redde, en ziet, hij sliep als eene roos.

Ook heb ik des nachts geen geluid vernomen, gelijk aan de weeklagt, welke, kort vóór de verwoesting van Jerusalem, op de muren dier stad gehoord is, noch het weegeschrei, waarvan Plutarchus spreekt, en dat bij Cnidus opsteeg, met de woorden: «de groote Pan is gestorven.» Hoe wonderbaar ook, de boven aangehaalde schrijver heeft, gewis niet zonder behulp eener meer dan levendige verbeelding, in zijn geoeffend oor dit alles opgevangen, en is daarom misschien benijdenswaardig. Mogt ik des avonds eenig geluid vernemen, dan was het meestal de bekoorlijke stem van een der stedelingen, die trotsch op zijn gezang, de schoonste liederen deed hooren, en ze met zooveel waar kunstgevoel uitvoerde, dat ik er niet door beangstigd, maar integendeel verrukt werd. Zoo deze Romein in sommige andere steden van Europa kwam, hij zou misschien van de uitheemsche nachteluiden verschrikt worden, en onderscheidde hij al niet de woorden: «de groote Pan is gestorven», veel kwetsender taal zou hij welligt vernemen, of liever hij moest dikwijls zijne ooren sluiten voor de walgelijke geluiden en de schaamteloze liedjes, waarvan noch de compositie noch de uitvoering iets aantrekkelijks heeft, en de tekst voor de lage

hartstogten moet aanvullen, wat er schoons voor het edel kunstgevoel ontbreekt.

Waarom toch bij de Romeinen alles van de donkere zijde beschouwd? Zij zijn wel is waar niet van ligtzinnigheid en misdaden vrij te pleiten, maar mogen toch ook, zoowel naar ligchaam als naar ziel, op adeldom roemen. In de beschuldigingen, welke men hun ten laste legt, ligt somtijds hunne glorie en daarentegen de grootste schande der schaamteloze beschuldigers opgesloten. Of is het geene onbeschaamdheid, wanneer zekere F. Pecht, (1) den Romeinen hunne hooge zedelijkheid tot een verwijt maakt, en zich zelve vergetend of veeleer boosaardig klaagt over de bekrompene zorgvuldigheid, waarmede de ouders hunne kinderen en inzonderheid hunne dochters opvoeden? Wat graaf Rossi aan zijne lasteraars zeide, mogen de bewoners van Rome dezen schrijver toevoegen: «*Tout le monde sait qu'il y a des louanges qui offensent et des blâmes qui honorent.*»

Wanneer wij in aanmerking nemen dat Rome eene stad is, vol christelijke en heidensche herinneringen, dat zij daarom allerlei soort van reizigers jaarlijks bij duizendtallen tot zich trekt, dat de kloosters met vreemde soldaten zijn opgevuld, dan mogen wij gerustelijk vragen, welke stad kan, bij een zoo ongunstigen invloed en bewerking van buiten, op het bezit van zoovele deugden roemen?

Des anderen daags onze ontdekkingsreis voortzettende, gingen wij vroegtijdig naar den voet van het Kapitoel, om in den onderaardschen kerker, waarin Petrus en Paulus hunne laatste levensdagen hadden doorgebracht en zich tot den dood voorbereidden, het H. Misoffer op te dragen. Van het Kapitoel afklimmende naar het Forum Romanum hadden

(1) *Sechs Monate in Rom*. Leipzig 1859.

wij aan onze regter zijde den boog van Septimus Severus, en links de Mamertijnsche gevangenis, in dezelfde rots gehouwen waarboven zich weleer de tempel van Jupiter verhief. Gelijk Titus Livius zegt, liet de vierde koning van Rome haar bouwen ter verschrikking der toenemende boosheid. (1) Een trap van vijf en twintig treden voerde ons naar dezen donkeren en vochtigen kerker, die oorspronkelijk geen anderen in- of uitgang had dan eene opening in het gewelf. De veroordeelden werden aan een touw dat over de borst en onder de armen doorging, in dit akelig verblijf des doods nedergelaten. In die opening is thans een ijzeren traliewerk aangebragt. De sporen van een klein venster, waardoor de gevangenen een weinig levenslucht en eene enkele straal van het verkwikkend daglicht mogten binnenlaten, zijn nog in den muur ter regterzijde zichtbaar. Ofschoon deze plaats somtijds een groot getal van ongelukkigen moest opnemen, was zij slechts vier en twintig voeten lang, achttien breed en dertien hoog. Toen zij, na gedurende meer dan zes eeuwen den Romeinen tot staatsgevangenis verstrekt te hebben, eindelijk door ouderdom dreigde in te storten, hebben, in het jaar 21 na Chr., de beide Consuls C. Vibius Rufinus en M. Coccejus Nerva, wier namen wij nog op den muur lazen, het vervallen gebouw wederom hersteld, zoodat onder het wreede keizerrijk in dezelfde rots, waar tot heden toe slechts het gekerm der wanhopigen was vernomen, voortaan het gebed, het zuchten en weenen van onschuldige Christenen kon ten hemel stijgen.

Onder dezen kerker ligt een andere, nog vochtiger, nog donkerder, door nog enger muren omsloten, en door Servius Tullius voor de ter dood veroordeelde gevangenen bestemd.

---

(1) Carcer ad terrorem excrescentis audacie, media urbe, imminens foro aedificatur. Tit. Liv. Lib. I, c. 33.

Van dit gedeelte schrijft Sallustius: «er is eene plaats in de gevangenis, welke Tullianum heet; muren en gewelven van steen; een stik donker hol, vol stank, verschrikkelijk om te zien.» Geraakt men er thans langs een steenen trap, ook hier was weleer geen andere toegang, dan een gat in het gewelf, hetwelk regtstandig onder dat der bovenste gevangenis gelegen was. De veroordeelden derhalve werden aan eene lange koorde door den eersten kerker heen naar den tweeden afgelaten, om daar te sterven of er te worden uitgevoerd, ten einde elders een wreeden dood te ondergaan. Velen bezweken hier door den honger, of werden geworgd, anderen vernamen er de schrikkelijke tijding dat zij van de Tarpeïsche rots zouden worden afgeworpen, of met een steen aan den hals hun dood in den Tiber vinden; wederom anderen werden er uitgevoerd, om in de algemeene spelen hun bloed tot vermaak der feestelingen te vergieten. De gevangenen daarboven konden door het ronde gat die treurtooneelen gadeslaan, en het noodgeschrei der stervenden vernemen. Akelige verblijven, waar het den bezoeker bang om het hart wordt, bij het overwegen van zoovele rampzalige herinneringen. In het jaar 106 v. Chr. voerde Marius den koning der Numidiërs, den listigen Jugurtha, met zich in den zegetogt mede. Op het Forum en aan den Clivus Capitolinus gekomen, werd Jugurtha van de Zegekar losgemaakt, en in het Tullianum (de onderste gevangenis) geworpen; eenige zijner beulen, zegt Plutarchus, trokken hem de kleederen uit, andere sneden hem een oor af, terwijl allen onderling twistten over het bezit van zijn kostbaar schild. Toen de ongelukkige koning, van zijne kleederen ontdaan, mishandeld en gewond, dezen vochtigen killen kerker binnentrad, riep hij al vloekend uit: «bij Hercules, wat is uw bad koud.» Zes dagen later stierf hij den hongerdood.

De medepligtigen van Catilina werden hier, op eisch van

den welsprekenden Cicero, geworgd. Aristobulus en Tigranes zijn er gedood na den zegetogt van Pompejus; Simon, zoon van Jonas en hoofd der Joden, stierf er op bevel van Titus, eene menigte Senatoren en adellijke vrouwen op bevel van den afschuwelijken Tiberius, die daarna hunne lijken over het Forum liet wegslepen en in de rivier werpen.

Wat evenwel het getal der slagtoffers onberekenbaar groot maakt, is de gewoonte der oude Romeinen, om een gedeelte der overwonnenen en hunne aanvoerders, aan de kar van den in zegepraal rondtrekkenden overwinnaar gebonden, na den triomftogt in dezen kerker te vermoorden. Hierop slaat het noodlottige woord «actum est» (het is volbragt), hetwelk op het Kapitoel weerklonk, en waarop de overwinnaar den tempel van Jupiter verliet. Zóó was het lot der dappere strijders, der legerhoofden en koningen, wier eenige misdaad dáárin bestond, dat zij hunne vrijheid en hun vaderland tegen de heerschzucht van den alles annexerenden Cesar hadden verdedigd.

Doch te lang reeds heb ik U aan het heidendom herinnerd.

Onze vaders in het geloof, en aan hun hoofd de Apostelen Petrus en Paulus, hebben ons deze afzigtelijke plaats tot een dierbaar aandenken nagelaten.

Zie, in dien benedensten kerker naast het altaar, aan de Evangelie-zijde, staat de kolom, waaraan de Apostelen gebonden waren, en daarvóór de heldere bron, die uit de rots opwelt en op het gebed van Petrus ontsprong, toen hij Proces en Martinianus, en vele soldaten het H. Sacrament des Doopsels wilde toedienen. Ook toont men u den steen, waarop het hoofd van Petrus meermalen rustte, en waarin zijne gelaatstrekken gedrukt staan.

Wie, die de overschoone «Fabiola» heeft gelezen, zou zich niet de zielroerende gebeurtenis te binnen brengen, welke in den nacht vóór de marteling des H. Pancratius

alhier plaats greep. De gevangenen moesten den volgenden dag naar het Colosseum worden gevoerd, en hadden zich voorbereid tot het ontvangen van het Allerheiligste Sacrament des Altaars, hetwelk hen tot den laatsten strijd moest versterken. Tarcisius, een heilig jongeling, droeg het op zijne borst naar de gevangenen heen; doch werd onder weg door heidenen aangevallen. Daar hij het Heilige niet in hunne handen wilde overgeven, doodden zij hem. De waker op het Kapitoel riep middernacht, en nog zaten de gevangenen al biddende, het onderpand hunner toekomstige heerlijkheid af te wachten. Hoe smartelijk voor hen, toen de hoop allengs verflaauwde, en zij op de komst des Heeren niet meer konden rekenen. Van de wereld verlangden zij geene troost; maar dat zij van het onuitsprekelijk geluk der H. Communie verstoken waren, en hunne lichamen door de beesten zouden verscheurd worden, zonder dat Jesus hen naar de strafplaats verzelde, dit deed hen tranen van droefheid en liefdevol verlangen weenen. Wel behoorde Lucianus, een priester, onder de medegevangenen; doch deze grijsaard lag achterover op den grond uitgestrekt, met de leden pijnlijk gerekt in de Catasta of Stok. Opstaan kon hij niet en zijne armen waren bewegingloos: hoe zou hij het H. Misoffer opdragen?

Doch in dezen uitersten nood zelf brandende van verlangen, en vol medelijden met de te leur gestelde martelaren, verrigte hij op buitengewone wijze, wat hij volgens de anders vastgestelde regelen der kerk niet kon volbrengen.

Drie linnen kleeden werden uitgestrekt over zijne borst, het altaar, waarop een diaken het offerbrood nederlegde en den kelk vasthield. Het hoofd van den grijzen priester werd ondersteund, en een weinig opgebeurd, wanneer hij de voorgeschrevene gebeden der Opoffering en Consecratie uitsprak, en toen het H. Offer geëindigd was, ontvingen Paneratus en de anderen met dankbare tranen het H. Ligchaam des Heeren.

Kon de teerspijze voor martelaren ooit waardiger bereid worden!

Weinige dagen later werd de H. Agnes in de Mamertijnsche gevangenis geworpen. Als voorbereiding tot haar bruiloftsfeest met het Lam, met Wien zij hare vereeniging van eeuwigdurende liefde in haar bloed bezegelen zou, had zij een wit en vlekkeloos bruidsgewaad aangetrokken, en zat, in het midden van dat duister kerkerhol, door het eenzaam licht eener lamp beschenen, haren goddelijken Bruidegom af te wachten.

Eerbiedwaardig verblijf! wat meldt gij ons groote geheimen van geloof en van liefde!

Doch keeren wij tot de heiligen Petrus en Paulus terug, die, als voorbeeld voor tallooze anderen, in de nachtelijke duisternis dezes kerkers hunne laatste levensdagen doorbragten, en, met den dood voor oogen, nog werkten aan de verbreiding van het geloof en het zieleheil der Christenen. Paulus, de onvermoeide Apostel, heeft waarschijnlijk alhier zijnen tweeden brief aan Timotheus geschreven, waarin hij dezen dringend vermaant omtrent alle kerkelijke verplichtingen, en met een laatst vaarwel eindigt. *God, zoo schrijft hij, heeft ons niet den geest der vreesachtigheid maar der kracht en der liefde gegeven. Schaam u derhalve niet over het getuigenis onzes Heeren, noch over mij, zijnen gevangene, maar neem deel aan de verdrukkingen voor het Evangelie, naar de kracht Gods die ons heeft zalig gemaakt.... Gij dan, mijn Zoon, word meer en meer versterkt in de genade, die in Christus Jesus is.... verdraag moeite en leed, als een moedig krijgsknecht van Jesus Christus.... ik moet nu lijden tot de boeijen toe, als ware ik een misdadiger, maar het Woord Gods is niet gebonden. Ik betuig voor God en Jesus*

Christus, die de levenden en dooden zal oordeelen ... verkondig het woord, dring aan tijdig en ontijdig, berisp, smeek, bestraf met alle geduld en onderwijzing. Want er zal een tijd komen, dat zij de ware leer niet zullen onderhouden, maar zich leeraars zullen verzamelen naar hunne lusten, die hunne ooren zullen streelen, terwijl zij van de waarheid hun gehoor zullen afwenden en tot verdichtselen zich begeven. Gij derhalve waak, geef u moeite in alles, doe het werk van een evangelist, vervul uw ambt.... de tijd mijner ontbinding is aanstaande. Ik heb een goeden strijd gestreden, mijn loop voleind, het geloof bewaard.

Wij zien in dezen brief veeleer de taal van een overwinnaar dan van eenen gevangene.

Ook Petrus schreef hier zijnen laatsten groet. *Ik acht mij verplicht, zoo luiden zijne woorden, zoolang ik in deze tent ben (zoolang ik leef) u door vermaningen op te wekken; wetende dat ik weldra mijne tent zal verlaten, gelijk ook onze Heer Jesus Christus mij geopenbaard heeft. Mijne welbeminden.... wacht en verlangt de komst van den dag des Heeren.... Wij hopen, volgens zijne belofte, nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, waarin gerechtigheid woont.*

Bij het lezen der afscheidsgroeten kunnen wij ons een begrip vormen van den onverschrokken heldenmoed, waarmede de Apostelen den dood onder de oogen durfden zien, en van de onbeschrijfelijke kracht hunner prediking, wanneer zij, omringd van vele hoorderen, over de verachting der tijdelijke rampen en de openbare belijdenis des geloofs spraken. Waar ter plaatse ook zal God meer leven en kracht aan hunne woorden geschonken hebben, dan onder de rots van het Kapitoel, waarboven de hoogste godheid der heidenen zijnen tempel had? Zij moesten die rots ondermijnen en den tempel doen instorten.

Zal, tijdens het verblijf der Apostelen, de toelcoop der Christenen naar den kerker groot geweest zijn, na de be-

keering der gevangenenbewaarders, die voortaan den toegang vergemakkelijkten, groeide het aantal meer en meer aan.

Wat de oversten van Ephese te Milete deden, toen Paulus van hen wegging en zij zijn aangezicht niet meer zien zouden, datzelfde deden de Christenen, wanneer zij de Apostelen hoorden spreken van hunnen naderenden dood. Dan konden zij de teekenen van droefheid niet verbergen, en stortten tranen om het onherstelbaar verlies, dat zij zouden lijden. Die geloovigen gingen zelfs in hunne liefde tot den H. Petrus zoo ver, dat zij hem aanraadden en smeekten de gevangenis te ontvlugten, en zich aan den marteldood te onttrekken; als Vader en Opperherder moest hij onder hen blijven verkeeren, en hun geluk, hunne troost uitmaken in de vervolgingen, die zij om het geloof te verduren hadden. Petrus, Gods beschikking niet kennende, en voor het onophoudelijk en dringend bidden der Christenen bezwijkende, gaf eindelijk aan hun vurig verlangen toe.

Toen de nacht was gevallen, en Rome zich in diepe rust bevond, verliet de Prins der Apostelen zijne gevangenis, trok over het Forum, en vlugtte langs den Appischen weg Rome uit. Slechts eenige schreden is hij van de stad verwijderd, en zie, daar nadert iemand met een kruis op zijne schouders. Petrus vol ontsteltenis, herkent in dien kruisdrager zijnen goddelijken Meester, en roept Hem toe: «Heer, waar gaat gij henen?» *Domine, quo vadis?* en het antwoord luidde: «Ik keer naar Calvarië weder, om mij op nieuw te laten kruisigen!»

Petrus begreep die liefderijke vermaning. Zijn Verlosser was aan het kruis gestorven, zou hij nu den dood ontvlugten, en zich beter achten dan zijn Meester? Neen! Aanstonds keert hij naar de gevangenis terug, om in het lijden aan den Heer gelijkvormig te worden.

Een eind weegs buiten Rome, aan de linkerzijde van den Appischen Weg, ontmoet men eene kleine kapel. Hier heeft de verschijning plaats gehad. De Zaligmaker, zoo verhaalt men te Rome, heeft gestaan, waar zich nu het vierkant hekje in de kapel bevindt, en de indrukken zijner voeten achtergelaten in eenen steen, die in de St. Sebastiaan bewaard wordt. Die, welke op de plaats der verschijning ligt, is slechts nagemaakt. De kapel wordt genoemd: *Domine quo vadis? Heer, waar gaat Gij henen?*

Negen maanden hadden de Apostelen in de Mamertijnsche gevangenis doorgebracht, toen zij eindelijk de tijding ontvingen, dat keizer Nero bevolen had, hen ter dood te brengen. Toen ging het lang verwachte, het gelukkige uur slaan. De dagen van voorbereiding tot het sterven waren dagen vol vreugde en heilige verrukking; hunne lofzangen stegen uit de diepte der aarde op, en drongen tot den Hemel door, om hunne naderende overwinning aan te kondigen. (1)

Op den 29° Junij, in het 13^e van Nero's regering, verzamelden zich vele bewoners van Rome op het Forum Romanum, aan den voet van het Kapitoel, om de twee voornamste predikers van den God der Christenen op te wachten en naar de strafplaats te vergezellen. De gevangenis gaat open, en onder de bespotting en het gejuich der menigte, treden de heilige mannen, als misdadigers geketend, te voorschijn. Zij staan op de helling, hoog boven het volk uit; over het Forum ziende, ontmoeten zij eene woelende menigte, zich verblijdende in hun ongeluk.

Op den top van het Kapitoel verheft zich de prachtige

(1) Bij raadsbesluit was goedgekeurd, de voltrekking van de straf der veroordeelden tot den tienden dag uit te stellen. Cf. Suetonius. De vita Tiberii Neronis Cesaris.

tempel der Opperste Godheid, en op diezelfde rots vertoonen zich de onverzoenlijke vervolgers der goden. Wie zal de verbittering der dweepzieke Romeinen schetsen, toen zij in één blik Jupiter en diens vijanden aanschouwden?

Rome behandelde zijne weldoeners, gelijk eenmaal het ondankbaar Jerusalem zijnen Verlosser!

Negen maanden hebben de Apostelen in eenen stikdonkeren nacht doorgebracht, en de sporen van het lijden zijn op hun gelaat zichtbaar. Thans mogen zij het verkwikkend daglicht genieten; maar het is hun laatste levenslicht. En toch geen klagten of verwijtingen rijzen bij hen op. Zij loven God, en bidden voor hunne vijanden. Onbeschrijfelijk is hunne troost, als zij onder het volk, hier en daar, bekeerlingen opmerken. Wie weet, hoevelen er misschien een weinig verder stonden, om des te vrijer eenen traan van medelijden te kunnen storten.

De togt der Apostelen vangt aan; zij klimmen het Kapitoel af, en worden naar de overzijde van het Forum gevoerd; want volgens het algemeen gebruik der Romeinen, moeten zij in het Comitium worden gegeeseld, vóór dat zij de straf des doods mogen ondergaan. (1) De Apostelen, van welke Paulus acht en zestig en Petrus nog meer jaren telde, ofschoon onder de slagen niet bezweken, gelijk menigmaal gebeurde, konden door afmatting en bloedverlies hunne ver verwijderde strafplaatsen niet dan met de grootste inspanning bereiken.

Eerst gaan zij van het Comitium naar den Circus Maximus. Hier bevinden zij zich in de wijk der armen, waar de meeste bekeerlingen woonden. Zij telden wel vele aanzienlijken

(1) De beide geeselpalen staan thans aan een der altaren in de S. Maria-in-Trasportina.

onder hunne aanhangers, ja zelfs bloedverwanten des keizers; doch onder de armen had hunne prediking de talrijkste vruchten voortgebracht. Menig huisgezin knielde daar neder. De Apostelen hadden hen geleerd voor de martelaren te bidden, voor wie zou hun gebed vuriger zijn dan voor hunne bisschoppen, die zij deerlijk mishandeld zagen voorbijtrekken. Kort was die laatste blik der armen; want de Apostelen moesten immer voort, en sloegen den weg in, welke naar de wijk Egeria voerde.

De kerk, welke wij daar thans aantreffen, draagt den vreemden naam van *Chiesa della Fasciuola* d. i. *Kerk van het Strookje*. Petrus zou hier een strookje van de doeken verloren hebben, waarmede zijne wonden omwikkeld waren.

Wij begrijpen niet waarom de beulen dezen voor Petrus zoo verren omweg gekozen hebben. Zoo niet louter moedwil de eenige verklaring is, dan kunnen wij in de bewoners der wijk eene aanleiding vinden. De oude vallei Egeria strekte soms, ten tijde der keizers, den ongelukkigen en vervolgdten Joden tot eene wijkplaats. Hun eenig huisraad, zegt Juvenalis, bestond in een weinig stroo voor hunne legerstede. Geene bescherming hoegenaamd werd hun van wege den Staat geschonken, en tot de schaduw der boomen toe moesten zij voor geld koopen. Petrus zal dan langs dezen omweg gevoerd zijn, opdat de gehate Joden getuigen zouden wezen van de vernedering en den smaad van hunnen landgenoot. Of lag de reden misschien dáárin, dat de Apostelen, te zamen vereenigd, elkanders schande en straffen moesten vermeerderen, en het gezigt der twee voornaamste predikers den Christenen tot grooter afschrik zou strekken, voor de nieuwe leer die zij omhelsd hadden? Hoe het zij, de martelaren blijven te zamen, en gaan de stad uit langs de *Via Ostiensis*, waar Petrus haar voor de eerste maal was binnengekomen.

Zij hebben hunnen Apostolischen arbeid volbragt, de nieuwe hoofdstad der Christenwereld gesticht, en gaan als overwinnaren des geloofs hunne prediking met den marteldood bezegelen. Troont Jupiter nog op den top van het Kapitoel, heerscht in de gewelven van het keizerlijk paleis het gejuich der wellustige vreugdefeesten, het heidensch Rome is toch diep in zijne grondvesten geschokt, en weldra zal de stad der keizers, door tallooze straten ondermijnd, een vorst zien te voorschijn treden, die met onweerstaanbare magt den Cesar zal verdringen, en zijn gebied uitstrekken tot aan de uiterste grenzen der aarde. De lange rij dier vorsten is reeds met Petrus geopend, en zal onafgebroken tot het einde der wereld voortduren.

Hoe zullen de beide Apostelen zich op hunnen togt naar de strafplaats over de toekomstige glorie der Kerk hebben verblijd, en hoevele redenen hadden zij aan den avond van hun leven God te danken voor de rijke vruchten, waarmede Hij hunne zending gezegend had. Met het oog vooral op het loon dat hun daarvoor was weggelegd, moedigden zij elkander aan, tot het liefdevol omhelzen van den wreeden dood.

Zoo trokken zij voort, tot dat het oogenblik was aangebroken, waarop zij moesten scheiden, elkanders opbeurende woorden niet meer hooren, elkanders aanschijn niet meer aanschouwen mogten.

Eene nederige kapel op tien minuten afstands van de stad, is opgetrokken op dezelfde plaats, waar dit aandoenlijk tooneel plaats greep. In een marmeren bas-relief boven den ingang staan de beide geloofsverkondigers, elkander bij hun afscheid omhelzende. Het opschrift, dat van de eerste Christentijden dagteekent, bevat den zin der woorden, welke de geloovigen meenden, dat de Apostelen elkander zouden hebben toegesproken.

In questo luogo si separarono S. Pietro
Et S. Pavolo andando al martirio et disse
Pavolo a Pietro

La pace sia con teco fundamentò
De la chiesa e Pastore di tvtti
li agnelli di Christo
et Pietro a Pavolo

Va in pace predicatore de buoni
et guida de la salute de giusti
dat is:

Hier scheidde men den H. Petrus
en den H. Paulus gaande naar de plaats der marteling.

En Paulus zeide tot Petrus:
De vrede zij met U, grondslag
der Kerk, en herder van al
de schapen van Christus.

Petrus (zeide) tot Paulus:
Ga in vrede prediker van het goede
en gids van het heil der regtvaardigen.

Ofschoon er in deze regelen niet van gemeld wordt, spreekt echter de legende van eene gebeurtenis, mede aan deze Kapel verbonden. Paulus ontmoette hier Plautilla, een zijner bekeerlingen, en vroeg haren sluijer, ten einde dien, bij het ondergaan der doodstraf, naar Romeinsch gebruik om zijn hoofd te wikkelen, te gelijk belovende, haar het geleende zelf te zullen teruggeven. Die geloovige vrouw achtte zich gelukkig deze geringe liefdedienst aan den H. Paulus te mogen bewijzen. Den volgenden nacht verscheen haar de Apostel, om zijne belofte te vervullen.

Ongeveer een half uur van hier ligt het dal *ad Aquas Salvias*, de strafplaats van Paulus. Een verre afstand voor

een grijsaard van bijna zeventig jaren oud. Eerst houdt de Apostel nog de Via Ostiensis, dan slaat hij links om. Aan de heuvelen van Aquae Salviae gekomen, loopt het volk vooruit, op de hoogten eene goede standplaats kiezende, ten einde den stervenden Paulus des te beter te kunnen gadeslaan. Ook Nero (1) wil zich in het schouwspel verlustigen, en neemt zijnen zetel in. De lictoren geven het teeken, de beulen maken de voorbereidselen des doods, en Paulus, met den sluijer van Plautilla om het hoofd, wordt aan een marmeren kolom gebonden. Terwijl hij nog bidt, heft de beul het zwaard omhoog, en Paulus heeft de kroon der martelaren gewonnen.

De dag, waarop wij de voetstappen des Apostels volgende, deze heilige plaatsen bezochten, heeft om velerlei omstandigheden een onuitwisbaren indruk bij ons nagelaten. Ter nauwer nood waren wij de Porta S. Paolo uit, of eensklaps werd de lucht betrokken. De wolken drongen dicht op elkander, en zoo ver de gezigteinder strekte, was nergens het schoone blaauw van den Italiaanschen hemel zichtbaar. Wij wilden den voorgenomen togt niet opgeven, ofschoon de voerman ons voorspelde, dat er een zwaar onweder zou losbreken.

Al spoedig ondervonden wij, dat hij zich in zijne meening niet had bedrogen. Geen vijf minuten waren er verloop, of het water viel reeds bij stroomen van den hemel; de gansche weg was in een meer herschapen, en wij konden ons tegen het water, dat van alle kanten in het rijtuig drong, onmogelijk beschutten. Doch het ergste moest nog komen. Toen wij de helling van een lagen heuvel opreden, brak het onweder los. De donderslagen waren zoo verschrikkelijk.

---

(1) Het schijnt, volgens den H. Paus Clemens, dat Nero bij den dood van Paulus tegenwoordig was.

dat niemand onzer zijne ontsteltenis en zijn schrik kon verbergen. Zij volgden kort op elkander, werden in hunne volste kracht eensklaps gebroken, en tusschen licht en slag was geen oogenblik tusschenruimte. Niet minder groot scheen de angst van den voerman, met diep gebogen hoofd biddende, en een kruis slaande bij elken bliksemstraal, die uit de wolken schoot. Aan onze linkerzijde zagen wij een paard dood op het veld liggen, ons een bewijs, dat wij in het bereik des onweders vielen, en in groot gevaar verkeerden.

Gelukkig dat het even spoedig ophield als het ontstaan was, en de hemel wederom was opgehelderd, toen wij ter plaatse onzer bestemming aankwamen.

Drie kerken lagen vóór ons: links die van *St. Vincentius-en-Anastasius*, regts *S. Maria scala-caeli*, en in het midden, doch een weinig achterwaarts, de kerk van den *H. Paulus-tre-fontane*.

De eerstgenoemde kerk, in eenvoudigen Romaanschen stijl gebouwd, en in drie beuken afgedeeld, bekleedde vroeger, om hare rijke bezittingen eene eerste plaats onder de heiligdommen van Rome. Karel de Grootte heeft er steden, kastelen en andere eigendommen aan geschonken; doch dat alles verloren hebbende, bleef haar eenig sieraad de twaalf Apostelen, fresco's naar teekeningen van Raphaël vervaardigd.

Zoowel het Oosten als het Westen is er op waardige wijze vertegenwoordigd: het eerste door het graf van den *H. Anastasius*, in Persië onder Chosroës gemarteld, het tweede door dat van den *H. Vincentius*, martelaar van Spanje.

Het aangrenzend klooster, het verblijf van den *H. Bernardus*, was geheel onbewoond, daar de schadelijke luchtgesteldheid de kloosterlingen eenige maanden van het jaar naar de stad doet vertrekken.

Een paar stappen slechts, en wij waren in *S. Maria-Scala-Caeli*, gebouwd boven de Catacombe van Zeno, het graf van tien duizend martelaren.

Van waar dat groot aantal Christen helden?

De geschiedenis der Romeinsche keizers geeft ons het antwoord. Dioeletianus, zijne weelderige voorgangers in verkwisting willende overtreffen, liet op den berg Esquilinus uitgebreide en prachtige thermen (badstoven) bouwen, en veroordeelde de Christen soldaten om dien reuzenbouw te voltrekken. Zeven jaren hadden zij gewerkt, en velen waren onder den zwaren arbeid bezweken. De overigen werden naar *Aquae Salviae* gevoerd, en allen omgebracht. De roemrijke dood dier helden staat vermeld aan den ingang der Catacombe.

Hier rusten de lichamen

Van den H. Martelaar Zeno, den tribuun,

En van zijne Krijgsgezellen,

Tien duizend

Twee honderd en drie. (1)

De heilige overblijfselen dier moedige krijgers strekken tot eene cerewacht des Apostels op de plaats zijner marteling.

Kerk en Catacombe, als eene heilige beëvaartplaats onder de Christenen vereerd, werden door den zoo nabij wonenden H. Bernardus bij voorkeur uitgekozen tot het gebed en het opdragen der H. Mis. Hier had het wonder plaats waarvan wij in zijne levensgeschiedenis lezen. Eenmaal namelijk,

(1) Hic requiescunt corpora
S. Martyris Zenonis tribuni
et Sociorum militum
decem millium
ducentorum trium.

toen de abt van Clairveaux aan het altaar het Misoffer opdroeg, zag men eene wonderbare ladder verschijnen, die van de aarde tot den hemel reikte, en met tal van engelen bezet was. Naar dit wonder draagt de kerk haren naam: *Scala-Caeli* d. i. *Ladder des Hemels*.

De *S. Paulus-tre-fontane* was het hoofd- en einddoel van onzen togt. Wij kusten de kolom waaraan Paulus gebonden werd, knielden op de plaats zijner onthoofding neder, overwogen zijnen marteldood en de wonderen waarmede het sterven des Apostels gepaard ging.

Longinus, Austus en Megistus, allen behoorende tot het geleide, dat den H. Apostel naar de strafplaats voerde, werden bekeerd, en stierven drie dagen later als martelaren. Toen het hoofd van den H. Paulus onder het zwaard nederviel, druppelde, volgens de legende, niet bloed maar melk uit de wonden; op de plaats waar het den grond raakte, ontstond eensklaps eene heldere bron, en toen het zich vervolgens verhief en een trede verder viel, had ook hier hetzelfde wonder plaats, dat eindelijk ten derden male herhaald werd. De drie bronnen, waarboven de altaren der kerk gebouwd zijn, verschillen onderling van temperatuur.

Zoo bevestigde God de prediking van den H. Paulus door een blijvend wonder.

De edele Lucina heeft het ligchaam van den H. Paulus op haar eigen erve, niet ver van de *Porta S. Paolo*, begraven.

Des avonds in het hotel nog sprekende over den kerker van Petrus, de onthoofding van Paulus, en het ontzettend onweder, nam een jeugdige Fransche priester, even te voren van de Mamertijnsche gevangenis teruggekeerd, de vrijheid zich in ons gesprek te mengen, en toonde ons eene groote flesch, gevuld met water uit de wonderbare bron van den

H. Petrus. Het was, zeide hij, een geschenk voor zijne zuster, die weldra moeder hoopte te worden, en hem, bij zijn vertrek, allerdringendst had gebeden, niet naar Frankrijk terug te keeren, zonder haar dit kostbaar aandenken mede te brengen; want haar eersteling zou Petrus heeten en met het water uit de bron van Petrus gedoopt worden. Men kon het den priester aanzien, dat hij zich nu reeds verblijdde in het vooruitzicht der vreugdevolle ontvangst, welke hem bij zijne zuster wachtte.

Met de meeste belangstelling hoorden wij hem aan, toen hij ons zeer uitvoerige inlichtingen gaf omtrent de oude dame, die hem vergezelde, en het doel, waarmede zij de H. Stad bezocht. Zij behoorde niet tot zijne familie, maar woonde op zijne geboorteplaats, en had, om hare hooge jaren en zwakke lichaamskrachten, onder zijn geleide en bescherming, de verre reis naar Rome ondernomen. Ofschoon ruim tachtig jaren oud, had zij met brandend verlangen naar eene geschikte gelegenheid gewacht. Den H. Vader te zien was het toppunt harer wenschen. Dat verlangen was nog sterker geworden, toen zij vernomen had, hoe de Vader der geloovigen gehoond en vervolgd werd, en, van zijne regtmatige bezittingen beroofd, de ondersteuning zijner trouwe kinderen had ingeroepen.

De gelegenheid bood zich aan, toen deze priester naar Rome ging, en haar verzoek liefderijk inwilligde. Doch nu ook wilde zij niet met ledige handen voor den H. Vader verschijnen, en voerde met zich naar Rome de aanzienlijke opbrengst van alles wat zij bezat, slechts zooveel voor zich behoudende, dat zij in soberheid hare korte levensdagen kon doorbrengen. Hoe steeg onze eerbied, toen wij het edel doel van hare komst in de H. Stad vernamen. Ik herinnerde mij met vreugde, dat ik haar den vorigen dag eene geringe dienst had aangeboden, en wenschte van nu af haar eene grootere te mogen bewijzen.

Twee dagen later reed zij naar het Vatikaan, volgens voorschrift in het zwart gekleed, en met een zwarten sluijer op het hoofd. Toen zij het rijtuig instapte, blonk een traan van vreugde en aandoening in haar oog. Het rijtuig verdween, en in den geest volgde ik haar na.

Wat ontmoeting! deze vrouw aan de voeten van Pius!

Den dag daaraanvolgend vertrok zij wederom naar Frankrijk. Haar laatste wensch was vervuld, en op aarde niets meer verlangende, mogt zij den grijzen Simeon nazeggen: laat nu, Heer, uwe dienaress in vrede gaan!

Vroeg in den morgen begaf ik mij naar *Montorio*, de plaats waar Petrus gekruist werd. Hij behoorde tot de Israëlieten, en moest in de Jodenwijk, toenmaals in Trastevere (1) gelegen, de doodstraf ondergaan.

De Franciscanen, die het voorregt genieten de bewaarders te zijn van het H. Graf des Verlossers te Jerusalem, bezitten, op de binnenplaats van hun klooster te Rome, den grond, waarop het Kruis van den H. Petrus verheven werd. (2)

Langs eene zeer steile helling klom ik den berg Janiculus op, en klopte aan het klooster aan, voornemens de H. Mis te lezen bij den kuil van het kruis. Een stokoude grijsaard opende de deur, en bood zich aanstonds als misdienaar aan.

Op de boven vermelde binnenplaats van het klooster staat een kleine ronde tempel, naar de teekening van Bramante gebouwd, en van buiten prijkkende met zestien kolommen van grijs graniet. Het gebouw bevat twee kapellen, één boven en één onder den grond; naar deze laatste voert een marmeren trap, aan den buitenmuur aangebragt. De afgeleefde

(1) Dat deel van Rome, hetwelk aan gene zijde van den Tiber ligt.

(2) Cf. Baronius, Pancirole, Martinelli en Perzio. Zij die beweren dat Petrus op het Vatikaan is gemarteld, zijn: Mallio, Comestere, Biondo, Affarano. Panvinio en Anastasius, de bibliothecaris.

kloosterling ging met het misboek en de ampullen vooruit, op elke trede eene wijl adem scheppende. In de onderaardsche kapel gekomen, knielde hij neder, legde beide handen op den grond en boog het hoofd tot op den rand des kuils neder. De oude van dagen, wiens ligchaam onder den last des ouderdoms gebogen ging, wiens tred reeds wankelende was, kon deze daad van eerbied niet dan met de meeste inspanning verrigten.

Bij het onstoken waslicht zag ik de groote gele letters van het opschrift, hetwelk heel den omtrek des muurs inneemt: *Tu es Petrus et super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam: Gij zijt Petrus en op deze Steenrots zal ik mijne Kerk bouwen.* Eene altijd brandende lamp hangt in den kuil, de plaats der kruisiging. Hier werd des Heeren voorspelling aan Petrus vervuld: «als gij oud zijt geworden, zult gij uwe handen uitstrekken, en een ander zal u gorden, en geleiden waarheen gij niet wilt.»⁽¹⁾ De Vatikaansche berg⁽²⁾ is het Calvarië van het nieuw Jerusalem. De Zaligmaker werd verheven aan een kruis, opdat allen van zijn dood zouden getuigen wezen, ook zijn plaatsbekleeder sterft aan een kruis, en op eene hoogte, waar hij door de gansche stad kan gezien worden. Augustinus en Ambrosius vermelden dat Petrus, zich onwaardig achtende om even als zijn Meester te worden verheven, *indignum se vociferans ut Dominum exaltari*, op eigen verzoek met het hoofd naar beneden aan het kruis werd vastgehecht. Zoo stierf hij, God lovende, omringd van zijne heulen, van eenige leerlingen en heilige vrouwen, die gekomen waren om op het gezicht zijner marteling, hun geloof te versterken, hunne liefde te vermeederen, en na zijnen dood zich van zijn ligchaam meester te maken.

(1) Joes. XXI, 18.

(2) De Janiculus maakte een deel van den Vatikaanschen berg uit.

Men verhaalt, dat Basilissa en Anastasia uit den kring des volks vooruit traden, om het bloed des Apostels in sponsen op te vangen, maar dat de beulen toeschoten, en beiden onthoofdden aan den voet van het kruis. (1)

De sterfdag der Apostelen was een dag van rouw in het Christelijk Rome, niet slechts in de hutten der armen, maar ook in het paleis des keizers, waar menig bekeerling woonde.

Des avonds zag men vele mannen en vrouwen bij de tuinen van Nero; in stille, diepe overweging gingen zij voort en verdwenen in de verborgen grotten van het Vaticaan, waar het ligchaam van den II. Petrus met grooten eerbied in het graf gelegd werd.

Vóór ik de kapel der kruisiging verliet, schepte de oude Pater een weinig zand uit den kuil, en reikte het mij over met de bijvoeging, dat het een kostbaar aandenken was. Na veel lof over Ferdinand IV, koning van Spanje, den stichter der kapel vernomen te hebben, ging ik onder zijn geleide naar buiten.

De Janiculus levert een schoon gezicht over de stad. Links vertoont zich de St. Pieter; vóór u en ter regter zijde rijzen het Kapitol, het Pantheon, het Colosseum, en de grootsche ruïnen van het oude Rome statig in de hoogte; de Tiber stroomt aan uwe voeten, en onbelemmerd reikt uw oog over de zeven heuvelen en de verre omstreken. Lang zou ik mij in dit allerbekoorlijkst uitzigt verlustigd hebben, hadde niet de kloosterling mij uitgenoodigd kerk en klooster te bezichtigen. Zijne vriendelijkheid en bereidvaardigheid werden door eene bijzondere omstandigheid nog aanmerkelijk vermeerderd.

Herhaalde malen had ik bij mij zelve gedacht: zoo de afbeeldingen getrouw zijn, moeten de gelaatstrekken van den

(1) Volgens anderen werden zij gedood, omdat zij het ligchaam van Petrus hadden weggehald en begraven.

H. Petrus wel eene groote gelijkenis met die van mijnen leidsman gehad hebben. En nu waagde ik het deze geheime opmerking bekend te maken. Met zichtbaar welgevallen werd zij vernomen, en was hem, zoo als hij zeide, reeds zeer dikwijls door anderen gemaakt. Meer dan te voren met mij ingenomen, bood hij een snuifje aan, werd telkens spraakzamer, en bragt al spoedig het gesprek op de verwoestingen der laatste revolutie, waarin de kerk en het klooster zooveel hadden geleden. In zijne heilige verontwaardiging toonde hij eene krachtige geestdrift, zoo als men die zeldzaam bij eenen zoo ver gevorderden leeftijd zal aantreffen.

In de omwenteling van 1849, zeide hij, diende kerk en klooster tot kazerne voor den afschuwelijken Garibaldi en diens woeste bende; alles werd vernield, zelfs van den kostbaren marmeren vloer bleef geen enkele steen heel. Hij achtte het onnoodig op te merken, dat zij de kostbaarheden geroofd, en later niets teruggegeven hadden. Op den 29ⁿ Junij, den feestdag der Apostelen Petrus en Paulus, bestormden de Franschen de vijandelijke verschansing, en trokken, des avonds, onder begunstiging van de schitterende verlichting der St. Pieter, zegevierend den berg op. Gelukkig, dat de kapel van Petrus, in dien strijd, ongeschonden aan de onteerende handen der baldadige Garibaldisten is ontkomen; er viel niets buit te maken, daarom heeft zij hunne aandacht niet getrokken.

Onder dit verhaal kon hij zijne tranen ter naauwernood bedwingen, en met regt was hij den Franschen zeer dankbaar voor hunne toenmalige overwinning.

De belegering aan deze zijde der stad scheidt hij met naauwlettendheid te hebben gade geslagen; dag en uur en tal van bijzonderheden wist hij aan te geven. Dit belangrijk onderhoud duurde, tot dat de regel van het klooster hem aan zijne bezigheden riep. Met een vriendelijken groet,

zich tevens in mijne gebeden aanbevelende, liet hij mij de poort uit.

Den berg afgaande, had ik aan weërszijde de voorstellingen van den Kruisweg. Hoe schoon! 's Heeren Kruisweg op den Kruisweg van Petrus!

V.

VERVOLG.

Ik had nu de gedenkteekenen van het leven der Apostelen, voor zoover Rome die nog kan aanwijzen, allen bezocht. De geschiedenis der Heiligen echter wordt met hunnen dood niet gesloten, maar voortgezet aan hunne graven, en op de plaatsen waar hunne overblijfselen geëerd worden.

Gaan wij dan eerst naar *S. Pietro in Vincoli*, de kerk van *Petrus-in-Banden*, niet ver van het Colosseum verwijderd. Zij is gebouwd op den berg Esquilinus, waar weleer Mecenás, Horatius en de aanzienlijken uit den tijd van Augustus woonden; op den Vicus Sceleratus, waar Tullia hare verschrikte paarden over het bloedig ligchaam van haren vader dreef, en de veroordeelden, vóór dat zij naar het Colosseum gevoerd werden, hun doodvonnis vernamen.

Aan de ketenen van den H. Petrus heeft deze kerk haren oorsprong te danken.

De H. Schrift verhaalt ons: «Als Herodes hem wilde voorbrengen, sliep Petrus in denzelfden nacht tusschen twee krijgsknechten, geboeid met twee ketenen; en wachters voor de deur bewaakten den kerker. En ziet, er stond een Engel

des Heeren en een licht weerstraalde in den kerker: en hij, Petrus in de zijde aanstootende, wekte hem en sprak: Sta haastig op! En de ketenen vielen van zijne handen af.»

Dit wonder had plaats te Jerusalem, en de ketenen bleven daar voortaan een voorwerp van vrome vereering.

Eudocia, gemalin van keizer Theodosius, had beloofd eene bedevaart naar het H. Land te ondernemen, zoo het huwelijk van hare dochter Eudoxia met den Westerschen keizer Valentinianus III gelukkig tot stand zou komen. Dien wensch vervuld ziende, voldeed zij aan hare belofte, en begiftigde de heilige plaatsen met rijke geschenken. Jerusalem, dat vooral de bewijzen harer keizerlijke mildheid ondervonden had, bood haar uit dankbaarheid de beide ketenen van Petrus aan. De keizerin zond de ééne naar Constantinopel, en de andere naar Rome aan hare dochter, die kort daarop het geschenk in handen stelde van Paus Leo den Grooten.

Te Rome werd destijds ook de keten bewaard, waarmede Petrus, op last van Nero, in die stad gebonden was. Langen tijd verborgen, werd zij eindelijk in het jaar 132 door Balbina teruggevonden, en geraakte later in het bezit van de H. Theodora, de zuster van den H. Hermes. Na haren dood werd de keten in de kerk der Mamertijnsche gevangenis opgehangen.

Toen nu keizerin Eudoxia de keten van Jerusalem aan Leo aanbood, liet hij ook die van Rome bij zich brengen, om ze onderling te vergelijken. En zie, de afzonderlijke ketenen sprongen voor hunne oogen op wonderbare wijze in elkander, werden een geheel en konden niet meer gescheiden worden. Dit wonder deed de vereering dezer relikwie tot het hoogste stijgen, en bewoog de keizerin Eudoxia, om eene afzonderlijke kerk als bewaarplaats der vereenigde ketenen te bouwen. In 442 was de Eudoxiaansche Basiliek voltooid en de wonderbare boeijen berusten er tot op dezen dag.

Op den 1^a Augustus, het feest van Petrus' Banden, worden zij in het openbaar vereerd, en zonder schriftelijke vergunning van Kardinaal d'Andrea, op de overige tijden des jaars niet vertoond.

Bovendien is *San-Pietro-in-Vincoli* om hare schatten en hare geschiedenis een der schoonste en merkwaardigste basilieken van Rome. Vier-en-twintig Dorische kolommen van Grieksch marmmer, vormen de drie beuken, en twee van graniet steunen, den grooten boog. Onder de menigvuldige kunstgewrochten, die wij hier aantreffen, munt de wereldberoemde Mozes van Michel Angelo uit, het meesterstuk der moderne beeldhouwkunst.

En nu, wat meldt ons de geschiedenis te dezer plaatse?

Het schijnt dat de Romeinen, in tijden van nood en verdrukking, gewoon waren naar deze kerk hunne bedevaart te rigten. Waar ook baden zij vuriger om bevrijding van de knellende banden des onheils, dan bij de ketenen, waarvan weleer hun Apostel door den Engel verlost werd? Wij zien daarom zoowel leeken als geestelijkheid alhier vergaderd, toen, in het jaar 853, Benedictus III met geweld uit zijn paleis van Lateranen was verdreven, en de verheffing van den onwettigen paus Anastasius door de keizerlijke magt ondersteund werd. Soldaten omsingelden de kerk, om met het zwaard in de vuist de erkenning van Anastasius af te dwingen. Doch de moedige geestelijkheid liet zich niet verschrikken, en het volk bleef onbewegelijk; als uit één mond klonk het: «Geef ons onzen heiligen Benedictus weder! Nooit, nooit zullen wij Anastasius als Paus eerbiedigen!» Gelukkig dat de bedreigingen niet tot daden oversloegen, en de gezanten des keizers, door deze eenparige en onverzettelijke weigering ontmoedigd, en ziende dat langer aanhouden niet zou baten, aanstonds de verheffing van Benedictus III goedkeurden.

Een geheel ander aanzien had de S. Pietro, toen in het

jaar 1057 Kardinaal Fredericus met algemeene stemmen tot Paus werd verkoren, en de gewelven met vreugdetoonen gevuld werden.

Nog meer geestdrift, nog meer blijdschap heerschte er, toen in het jaar 1073 een zelfde plegtigheid binnen deze muren werd herhaald, en de H. Gregorius VII tot Paus uitgeroepen.

Doch bovenal is ons de onvergetelijke herinnering dierbaar, aan de vaderlijke goedheid van den thans regerenden Paus verbonden. Pius IX, ter naauwernood den Opperpriesterlijken Zetel beklommen, sloeg eenen blik van medelijden op de talrijke en onervaren jeugd, die zich door bedriegelijke vleijerijen tot staatkundige misdrijven had laten vervoeren, en in den kerker zuchtte. Wij reiken hun de hand toe, zeide hij, en bieden den vrede des harten aan die verdwaalde kinderen, zoo zij zich opregt rouwmoedig toonen. Van de zestien honderd weigerde slechts één de noodige verklaring af te leggen, en zich door zijn eerewoord voor de toekomst te verbinden; toch liet de H. Vader hem vrij. Al de overigen beloofden als goede en trouwe burgers nooit iets tegen den Staat te ondernemen; velen bevestigden hunne woorden met eenen duren eed, en Galletti zwoer zelfs bij zijn eigen leven en bij dat zijner kinderen.

Uitgelaten van vreugde en onder het zingen van lofzangen ter eere van Pius, trokken de verlostte gevangenen, van eene juichende menigte omringd, naar San-Pietro-in-Vincoli, om den dag hunner bevrijding op godsdienstige wijze te vieren.

Daar, bij de ketenen, die eenmaal op de verschijning des Engels van Petrus' handen afvielen, gedachten zij de onuitsprekelijke weldaad van Pius, die als een Engel des Hemels onverwacht hunne bocijen geslaakt, en den kerker ontsloten had. Op plegtige wijze naderden zij allen tot de H. Tafel des Heeren, om God tot getuige te roepen van de opregtheid hunner harten.

Wie had, bij het zien van zulk aandoenlijk schouwspel, nog kunnen denken, dat zeer velen, ja de meesten hun gegeven woord zoo schandelijk zouden breken. Diezelfde mannen, die in het openbaar hunne misdrijven verfoeiden, die tegen geene verklaringen van welken aard ook opzagen, en zwoeren bij al wat heilig was, die, met den eed van trouw nog op de lippen, den God der waarheid tot getuige en regter inriepen — diezelfde mannen, hebben weinige uren later het vuur der revolutie op de krachtigste wijze aangewakkerd en zich aan de onverzoenlijkste vijanden van Pius aangesloten.

De geestdrift door de liefdedaad des Pausen opgewekt, ⁽¹⁾ droeg het kenmerk van overwinning, terwijl men nergens eenige sporen van berouw kon opmerken. De begenadigden werden helden, wier namen men verheerlijkte, en overal vasthechte: aan paleizen en aan kerken; op doeken stonden zij gedrukt, en in lofzangen werden zij bezongen.

Bij het huldebetoon aan de buste van Pius IX verbonden zich smaadwoorden tegen Gregorius XVI. De waardigheidsbekleeders van het vorig staatsbestuur, werden als zamenzweerders aan de openbare wraak aangewezen. Wanneer het rijtuig van Pius onder de eerebogen doorging, dan werd aan de prelaten van zijn gevolg de doortogt geweigerd. Nog datzelfde jaar durfde men den kreet aanheffen: *Leve Pius IX alléén!* Om derhalve, even als ten tijde van Lodewijk XVI, den vorst zelven des te zekerder te treffen, werden eerst zijne getrouwen aangevallen. Bij dit alles speelden de ontslagenen eene voorname rol, en toen Pius genoodzaakt werd te vlugten,

(1) Die geestdrift voor Pius, werd door de revolutie tot eene zoo verbaazende hoogte opgevoerd, dat de pauselijke kleuren zich niet alleen in kleeding en huissraad vertoonden, maar zelfs in het brood en andere eetwaren op onschadelijke wijze werden aangebragt, en men zich met geenen maaltijd te vreden stelde, zoo niet eijeren eene eereplaats onder de verschillende geregten innamen; de pauselijke kleuren, geel en wit, moesten niet slechts overal gezien, maar ook gegeten worden.

waren zij het wederom, die in de eerste rijen der verraders werden aangetroffen. Die verregaande ondankbaarheid, in plaats van den stralenkrans van Pius te verduisteren, doet hem veeleer in grooter luister schitteren, en de lof, hem ter eere in *San-Pietro-in-Vincali* gezongen, stijgt naar de mate der ondankbaarheid, waarmede zijne liefdedaad werd beloond.

Nu rest ons nog een bezoek aan het klooster der kerk, alwaar de jonge Mortara, door de Reguliere Kanunniken van St. Jan van Lateranen wordt opgevoed, en in hunne school onderwezen. Hij is omstreeks twaalf jaren oud, draagt eene lange witte toga en een steek van dezelfde kleur, ziet er zeer oppgeruimd en schrandr uit en heeft eene overschoone stem.

Mag ik hier even de zooveel bewogen Mortara-zaak aanstippen?

Het is volgens de wetten des Kerkelijken Staats den Joden uitdrukkelijk verboden Christen dienstmaagden in huur te nemen. Mortara, in Bologna woonachtig, had deze wet overtreden, toen een zijner kinderen, Edgard, door een hevige ziekte werd aangetast en in doodsgevaar verkeerde. De Katholieke dienstmaagd, die geloofde aan de waarheid der woorden: «Voorwaar, voorwaar ik zeg u, tenzij gij niet herboren zijt uit het water en den H. Geest, kunt gij het Rijk Gods niet ingaan,» doopte het stervende kind. Doch de ziekte verminderde, en Edgard was eenigen tijd daarna volkomen hersteld. Nu was hij Christen, en moest volgens 's lands wet als Christen worden opgevoed.

Hadden de ouders dezen pligt willen vervullen, het zou hun toegestaan zijn het kind bij zich te houden, zoo als in het jaar 1842 geschied is; doch zij weigerden hardnekkig, en daarom werd de jonge Edgard naar Rome gevoerd en door den Paus in bescherming genomen, totdat hij, ouder geworden, naar vrije keuze zal kunnen handelen.

Bijna dagelijks maakt hij eene wandeling in of buiten de

stad, zonder dat men ooit iets waarneemt van de ongunstige stemming, waarmede de Mortara-kwestie bijna overal in Europa is ontvangen. Als de zonen, die den troost hunner ouders uitmaken of tot steun eener arme weduwe verstrekken, in de kracht van hun leven door eenen heerschzuchtigen vorst ten oorlog worden opgeroepen, om in een vreemd land bij duizendtallen te sterven, dan zijn de monden verstomd en de harten gevoelloos; maar als een Christen door den Paus aan het gevaar des ongeloofs wordt onttrokken, en op Christelijke wijze opgevoed, dan gaan de monden open, dan is de onmenselijkheid zoo groot, dan is de stem des bloeds zoo gewelddadig onderdrukt, dat heel de wereld in tranen schijnt weg te smelten. Een karaktertrek van het modern filantropiesch liberalisme!

Over Mortara sprekende, doorwandelden wij het klooster. Aan de Zuidzijde gekomen, konden wij het oog niet afhouden van het heerlijk panorama der oude stad. Vertoont de Palatijnsche berg met al zijne ruïnen zich het schilderachtigst in den tuin der Passionisten bij de Kerk van den H. Joannes en Paulus, het Colosseum heeft welligt nergens een zoo grootsch aanzien, als aan de zijde van *S. Pietro-in-Vincoli*.

Op dit bezoek, volgde dien dag eene reeks van teleurstellingen; want aan de Collegiën, welke wij voornemens waren op onzen weg aan te doen, kwamen wij zeer ongelegen. Het was omstreeks één ure, de tijd, waarop de Romeinen, zoowel volwassenen als kinderen, hun slaapje houden.

Niet wetende dat deze gewoonte zoo algemeen was, begaven wij ons naar de Piazza di Spagna, om in een plaatwinkel eenige bestellingen te doen. Maar ook hier was de deur gesloten; en ofschoon wij zooveel geraas mogelijk maakten,

zij werd niet geopend. Wel stak de winkelier, nog half in den dut zijn hoofd buiten het raam, om te zien wie zich op dit ongelegen uur mogt aanmelden, maar hij verdween dadelijk weder, en liet ons staan. Vreemder hadden wij het nooit ondervonden. Des morgens in zijnen winkel platen uitzoekende, beloofden wij hem in den loop des daags eene aanzienlijke partij te zullen koopen. Hij scheen toen met de commissie zeer ingenomen, recommandeerde zich allerdringendst, en niettegenstaande dit alles gewaardigde hij zich niet om te openen.

Wij waren over de voorname handelwijze van den niet zeer belangstellenden winkelier, in het geheel niet te vreden, en begaven ons naar de *Via-della-Fontanella*.

Tweemalen gingen wij die straat op en neder; maar nergens zagen wij eenen winkel.

Aan eenen voorbijganger inlichtingen vragende, vernamen wij, dat de bedoelde winkel niet in het benedenste maar bovenste gedeelte van een huis moest gezocht worden, en wel *au cinquième*, op de vijfde verdieping, of liever, naar het ons toescheen, op het dak, welks eene helft met kamers was bebouwd, terwijl de andere tot lustwarande strekte, met bloemen en beelden rijkelijk overladen.

Hoezeer niet onbekend met de gewoonte der aanzienlijke Romeinen, die namelijk, de frissche lucht en den vrijen hemel beminnde, bij voorkeur op eene hooge verdieping wonen, schertsten wij evenwel met den zonderlingen koopman, wijl hij niet slechts zijne woonvertrekken, maar ook winkel en magazijn in de lucht had getimmerd.

Na lang kloppen ging de deur open. De heer des huizes was wederom niet te spreken; daarom echter behoefden wij niet onverrigter zake terug te keeren; want zijn bediende scheen een zeer geschikt mensch te wezen, met wien wij gemakkelijk koopklaar konden raken. Om toch vooral onnoo-

dige moeite te voorkomen, vroeg hij ons vooraf met de meeste naauwkenrigheid en herhaalde malen naar de grootte der platen, welke wij verlangden, en bovendien den prijs, dien wij ongeveer wilden besteden. Begeerden wij andere modellen, dan vertoonde hij slechts een enkel exemplaar, en vroeg ons op nieuw naar prijs en formaat. Neen! Zoo het tot de goede eigenschappen van een winkelier behoort, tegen geene moeite, hoe groot ook, op te zien, en voor eene kleinigheid heel zijn magazijn het onderste boven te halen, dan zijn de Romeinen, met uitzondering misschien van diegenen, welke op het Corso en de Via dei Condotti wonen, volstrekt niet op de hoogte. Werden er te Rome slechts weinig rijke winkeliers gevonden, het zou mij niet bevreemden, daar zij zich onbezorgd toonen, wanneer het hun tijdelijk belang geldt. Verkoopen of niet, en derhalve geld winnen of niet, het schijnt bij hen om het even te wezen. Zonder het verlangde artikel op eenige wijze aan te bevelen, leggen zij het voor u neder, en in plaats van met angstige spanning den uitslag af te wachten, gaan zij kalm met hunne vorige bezigheid voort, zich verder over u in het minste niet bekommerende. Gaat de koop niet door, onverschillig hooren zij die tijding aan, en laten u zeer beleefdelyk de deur uit.

Wie van het standpunt der negentiende eeuw wil oordeelen, schreef vóór een paar jaar een der voortreffelijkste Duitsehe tijdschriften, (1) zal veel afkeurenswaard vinden, vooral hij, die in stoffelyk belang de hoogste welvaart zoekt. « Rome is de stad der ziel, de priesterlyke tempelstad, het verblijf des vredes. Hier nemen alle stoffelyke belangen eenen ondergeschikten rang in, en menigmaal is er niet eens geschiktheid en talent voorhanden, om in het materiële de gewenschte volkomenheid te bereiken. »

(1) Historisch-politische Blätter, 1 October 1862.

Op deze teleurstellingen in collegiën en winkels volgden nog vele andere; het scheen, alsof dien dag alles moest te zamen loopen om onze pogingen en verwachtingen te verijdelen.

Vernomen hebbende dat de Koning van Napels met zijn hof een rijtoertje zou maken, begaven wij ons naar het Quirinaal, vol verlangen om den edelen vorst te zien. Na veel haspelen met de Zwitsersche garde, kregen wij toegang tot de binnenplaats; wij zagen de geheele koninklijke familie in verschillende equipages plaats nemen, maar de Koning zelf vertoonde zich slechts even aan den ingang van het paleis, zoodat wij hem ter naauwernood hadden erkend, en niet eens gelegenheid vonden voor eenen eerbiedigen groet.

Van hier mij begevende naar het klooster der Liguoristen, in de nabijheid van Maria Maggiore, raakte ik het spoor bijster, en kwam aan den stadsmuur te regt. De bereidvaardigheid eeniger knapen inroepende, wier getal gaande weg tot vijf en twintig klom, werd ik door dit woelig en luidruchtig geleide tot aan de kloosterpoort vergezeld, waar het mij geene geringe moeite kostte, om van hen te worden ontslagen, wijl ieder gaarne een bajocco (halve stuiver) als loon voor bewezen diensten wenschte te ontvangen.

Ik meldde mij bij de Z. E. Paters aan, hopen de tevens den beroemden Overbeck te ontmoeten, die gemeenlijk in het klooster zijn verblijf houdt.

De spreekkamer had een Hollandsch aanzien; zeer eenvoudig en kraakzindelijk. Vier platen in mahoniehouten lijsten hingen aan de witte wanden; één daarvan verbeeldde de fraaije L. Vrouwe Kerk op de Keizersgracht te Amsterdam. De Liguoristen roemden er op, een zoo schoon gebouw in de hoofdstad van ons vaderland te bezitten. Bij vergelijking zou hunne kloosterkerk, de eenige die in Rome den Gothischen bouwtrant vertegenwoordigt, het moeten verliezen, al is zij ook schoon gepoly-

chromeerd, al prijkt ook het hoogaltaar met keurige fresco's, naar de teekening van Overbeck.

Ook hier eene misrekening! De geniale Katholieke kunstenaar, de groote meester der Dusseldorpsche school, was juist afwezig, en bragt eenigen tijd op een buitenverblijf bij Frascati door.

Overbeck, onder den vromen invloed der Romeinen reeds vóór lang bekeerd, heeft sedert Rome niet meer verlaten. Het was zijne geestelijke geboortestad, op haren grond wilde hij leven en sterven. Wat de H. Bernardus van zijne eenzaamheid te Clairvaux zeide, getuigt de groote schilder van Rome: «hier is de lucht zuiverder, de hemel meer geopend, God gemeenzamer.»

Met Overbeck komen ons te gelijk vele voorname bekeerlingen onzer eeuw in het geheugen, die in de geschiedenis van Rome met groote eer vermeld staan, en hunne liefde tot de H. Stad met woord en daad hebben verkondigd.

Terwijl Docter Newman de Propaganda bewoonde, en later zich in het klooster van S. Croce in Gerasalemme tot het priesterschap voorbereidde, zwoer de dichter Werner het ongeloof af, en deed de Joux van Genève zijn pelgrimaadje naar de H. Stad, welke hij reeds vóór zijne bekeering bemind, en in een voortreffelijk werk hoog verheven had. De geleerde Haller, Katholiek in den grond van zijn hart, en om het geloof genoodzaakt eene cervolle en winstgevende betrekking neder te leggen, reisde naar de hoofdstad des Christendoms, om er te bidden aan de graven der Apostelen. Ook Hurter, de beroemde geschiedschrijver verliet zijn vaderland en fortuin, legde in een der kerken van de Stad de belijdenis des geloofs af, en had bij zijnen Doop Overbeck tot peter.

Zelfs Protestantsche prinsen, die eerstgeborenen van de ketterij der zestiende eeuw, zagen wij om Rome hunne rijkdommen en hunne familie verlaten.

De hertog Adolf Frederik van Mecklemburg--Schwerin en zijne zuster, de echtgenoot van den prins van Denemarken, zochten in de tempels der Heilige Stad de zielevreugd, die het hofleven hun nimmer aanbood.

De prinses van Denemarken vestigde er zich, stierf er in 1840, en liet de herinnering van vele deugden na.

Eene Duitsche prinses, de hertogin van Solms-Bareuth woonde te Tivoli, omhelsde het ware geloof, en stichtte een hospitaal, eene inrigting voor weezen en openbare scholen.

Digt bij S. Jan van Lateranen, op de helling van den Caelius en bij de waterleiding van Claudius, ligt eene overheerlijke villa, alwaar, op het voorbeeld van vele anderen, eene doorluchte prinses, vlugtende voor de Russische onverdraagzaamheid, haar verblijf koos, en de dwaling van Photius verzaakte. Het is de Villa Wolkonksky.

De Propaganda herinnert aan den geleerden rabbijn Drake; en een weinig verder ligt de Kerk van St. Andrea delle Fratte, waar ons de wonderbare bekeering van een jeugdig Israëliet vermeld wordt.

Op den 20ⁿ Januarij 1842 was de St. Andreas met rouwfloers behangen, om de uitvaart van de la Ferronays te vieren.

Toen deze graaf, een voorbeeld van deugd op zijn uiterste lag, naderde Baron de Bussière zijn sterfbed, en vroeg hem te bidden voor eenen hem onbekenden jongeling. De aanbevolene, een vurig Israëliet, niet minder aan de wereld dan aan zijne secte gehecht, was voornemens eene lange reis te aanvaarden, en bij zijne terugkomst in het huwelijk te treden. Hoezeer een onverzoenlijke vijand van het Katholicisme, dat hem eenen broeder had ontnomen, droeg hij, wel niet met de edelste bedoeling, gedurende zijn verblijf in Rome, eene medaille van de H. Maagd. En zie, een dier onvoorziene omstandigheden, waaraan de menschen den naam van toeval

plegen te geven, voerde hem naar de St. Andrea delle Fratte. Eensklaps verdween de kerk uit zijne oogen. Vóór de kapel ter linkerzijde viel hij op zijne kniën, en geraakte in vervoe- ring. Men hoorde hem zeggen: *O! wat heeft die heer voor mij gebeden!* En zijne medaille toonende, riep hij uit: *Ik heb Haar gezien, ik heb Haar gezien! Zij heeft niet gespro- ken, maar ik heb alles begrepen!*

Tien dagen daarna, werd Alphonsus Maria Ratisbonne in de kerk Gesú gedoopt. Zijne voorbereiding duurde kort; want hij had alles begrepen.

Lucina eene aanzienlijke Romeinsche vrouw, wonende op een landgoed niet ver van de strafplaats van Paulus, wist het heilig ligchaam des Apostels in haar bezit te krijgen, en na alvorens in haren tuin een graf te hebben gedolven, legde zij er de kostbare relikwie neder.

Daarboven verrees de prachtige Basiliek van den H. Paulus, in eene eenzame, gansch onbewoonde streek.

Toen in het jaar 1823 een felle brand heel den tempel in de asch gelegd, en eenen rijken schat van kostbaarheden jammerlijk vernietigd had, werd aanstonds de herbouw met den meesten ijver begonnen, en alles aangewend, om den ouden luister van het graf des Apostels te herstellen.

De groote boog, een kostbaar mozaikwerk uit de vijfde eeuw, Christus voorstellende met de vier en twintig wijzen der Apocalyps, is gelukkig aan den brand ontkomen, en heeft zijne eereplaats in de hernieuwde Basiliek behouden.

Hooger en hooger stijgt de bewondering bij het nagaan van al de rijkdommen op dit ééne punt vereenigd.

Ofschoon van buiten slechts gedeeltelijk voltooid, bezit zij reeds de Oostelijke façade met eene portiek, door 14 kolom-

men van aderig Grieksch marmer gedragen. Ook aan den hoogen kloktoren met reusachtige afmetingen achter de tribune gebouwd, is de laatste hand gelegd. IJverig werkte men aan de hoofdfaçade, naar het Noorden gekeerd. Deze zal bij hare voltooiing met mozaïken prijken, voorstellende den Verlosser, de Apostelen en de groote Profeten, Jsaias, Jeremias, Ezechiël en Daniël; aldus beteekenende het onwankelbaar gebouw der Kerk, opgetrokken op de grondslagen der Apostelen en Profeten. Van de zeven poorten zullen drie in het middenschip, de andere in de vier zijbeuken voeren. Volgens het oorspronkelijk bouwplan, zal ook aan deze zijde eene kolossale portiek den toegang tot de Basiliek verschaffen, en het uiterlijk aanzien van den hoofdgevel aanmerkelijk verhoogen.

Van binnen heeft de kerk eene lengte van 400 voet. Door eene poort, aan de zijde van het belendend klooster, traden wij in het hooge en breede dwarschip; vloer en muren zijn met ontelbare marmersoorten belegd, waaronder het Carrariesch en violetkleurig geenszins het minst vertegenwoordigd is. De reeks der 36 groote fresco's, voorstellingen uit het leven van Paulus, begint aan de regterzijde, loopt door het middenschip voort, en eindigt wederom in het transept, ter linkerzijde.

De 4^e muurschilderij stelt den H. Paulus voor, als medeplichtig aan de steeniging van Stephanus. Hierbij sluiten zich de overige in deze volgorde aan: — 2. Paulus' bekeering. — 3. Zijn bezoek bij Ananias. — 4. Ananias schenkt den H. Paulus het gezigt weder, en doopt hem. — 5. Paulus, predikende in de synagogen. — 6. Door den zorg zijner leerlingen wordt hij langs den muur van Damascus nedergelegaten. — 7. Hij wordt door Barnabas aan de Apostelen voorgesteld. — 8. In de kerk te Antiochië worden aan Paulus en Barnabas de handen opgelegd. — 9. Paulus voor den

Proconsul Sergius, op het oogenblik dat de toovenaar Elymas blind wordt. — 10. Paulus en Barnabas verontwaardigd over het goddelijk eerbetoen, hun door het volk van Lystra aangeboden. — 11. De Joden sleuren Paulus buiten de poort van Lystra. — 12. De verschijning, welke Paulus te Troas had. — 13. De waarzeggende dienstmaagd door Paulus van den duivel verlost. — 14. Paulus en Silas op last der hoofdmannen te Philippi gegeeseld. — 15. De bevrijding van Paulus en Silas uit den kerker te Philippi, en de daarop gevolgde bekeering van den gevangenvaarder en diens huis. — 16. Paulus, predikende op den Areopagus te Athene. — 17. Paulus te Corinthe bij Aquila en Priscilla. — 18. Paulus laat te Ephese slechte boeken verbranden. — 19. Paulus wekt te Troas Eutyclus van den dood op. — 20. Paulus vermaant de Bisschoppen en Priesters van Ephese, om over de Kerk te waken. — 21. De profeet Agabus voorspelt de gevangenneming van Paulus. — 22. Paulus, sprekende tot de Priesters van Jerusalem. — 23. Hij wordt door het opgeruide volk uit den tempel gedreven. — 24. Paulus, te Jerusalem geboeid naar de legerplaats gevoerd. — 25. Paulus, zich Romeensch burger verklarende, ontkomt aan de geeseling. — 26. De Zaligmaker verschijnt aan Paulus, in de gevangenis der legerplaats. — 27. Paulus voor den landvoogd Felix te Caesarea. — 28. Paulus, bij Creta door storm overvallen, voorspelt dat allen zullen behouden blijven. — 29. Paulus op Malta; hij schudt de adder van zijne hand af. — 30. Hij geneest den vader van Publius, den Eerste van het eiland Malta. — 31. De Romeinen komen den H. Paulus op den Appischen weg te gemoet. — 32. Paulus predikende in zijn verblijf te Rome (onder de kerk St. Maria in Via lata.) — 33. De Apostel tot den derden Hemel opgenomen. — 34. Proces en Martinianus, de bewakers der Mamertijnsche gevangenis, worden gedoopt. — 35. Petrus

en Paulus elkander omhelzende op hunnen lijdenstogt. — 36. De marteldood van Paulus.

Al deze kunstwerken heeft Pius IX op eigen kosten laten vervaardigen.

Aan de beide einden van het transept staan twee groote altaren, rijk aan verguld metaal, zeldzaam malachiet-agaat en Oostersch albast. In het midden verheft zich het antieke pauselijke hoogaltaar, gelukkig grootendeels aan de verwoesting van den brand ontkomen, en gebleven op de oorspronkelijke plek, boven het graf der Apostelen. In de tribune ziet men den pauselijken zetel, met verguld beeldwerk ingelegd, en daarboven eene schilderij, voorstellende den H. Paulus door engelen ten Hemel gedragen. De oude mozaïken aan den boog en in het gewelf zijn mede uit den brand gered.

Geen geloovige verlaat het transept zonder een oogenblik te hebben gebeden voor het wonderbare Crucifix, waarvan Jesus Christus menigmaal tot de H. Brigitta heeft gesproken.

Vervolgens in het ruim tredende, raakt men opgetogen bij den eersten aanblik van de breede afmetingen, de pracht en de schoone architectonische harmonie van het geheel. De gansche vloer is even kostbaar als die van het dwarsschip: tachtig zware kolommen van grijs graniet, met witte marmere kapiteelen en basementen, rijzen uit den grond op, en in de muurvlakken daarboven ziet men de voortzetting der tafereelen uit het leven van Paulus. Het vergulde gewelf, in verschillende velden afgedeeld, vertoont in het midden het wapen van Pius IX, die den 10^{en} December 1854 de hernieuwde Basiliek inwijdde.

Ter voltoojing van dit uitstekend monument der Christelijke kunst, zullen al de afbeeldingen der Pausen, van den H. Petrus af, in den muur worden ingezet; velen daarvan,

ik meen 75, hebben reeds de plaats harer bestemming ingenomen. Elk portret kost 500 scudi, d. i. ruim 1250 gulden. In het Vatikaan, waar zich de ateliers der mozaïsten bevinden, wordt dagelijks aan de voltooiing dezer waarlijk vorstelijke onderneming gearheid. (1)

Vorstelijke personen hebben bijgedragen om het graf van den Prediker der Volken op te luisteren.

De vier kostbare albasten kolommen van het baldakijnaltaar, alsmede die, welke aan weerszijde van den hoofdingang staan, zijn een geschenk van Mehemed-Ali, den onderkoning van Egypte.

Nikolaas I, keizer der Russen, heeft door eene gift van zeldzaam malachiet de beide altaren van het transept in hooge waarde verheven.

De twee kolommen (monolietten), aan den ingang der groote nis, moeten strekken om van de mildheid en den vromen zin van Victor Emmanuel te getuigen. Hadde hij die kolommen aangeboden na zijnen Italiaanschen rooftogt, wij zouden er de bestemming niet van gekend hebben, twijfelende of het een geschenk ware ter eere van Paulus' heilig ligchaam of wel van zijn zwaard.

Onder het Hoogaltaar in de Confessie zijn de halve lichamen van Petrus en Paulus begraven. Hunne rustplaats

---

(1) Mozaïken, kunstwerken uit kleine stukjes steen vervaardigd, dienden in de oude kerken meestal tot schildertjes. Geen stipje verf wordt er toe gebezigd, maar de steentjes zelve maken de kleuren uit. Om ons een bewijs te leveren, hoe onbegrijpelijk ver de kunstenaars het te Rome in deze kunst gebragt hebben, toonde men ons eene H. Maagd met eenen doorschijnenden sluier voor het aangezicht, en het was ons onmogelijk zelfs op één voet afstands te onderscheiden of het schilder- dan wel mozaïkwerk was. Dat zelfde ondervonden vier Duitsche Schilders, die met ons de werkplaatsen van het Vatikaan bezochten, en een fruitstukje in de hand nemende, onmogelijk uit hunnen twijfel konden geraken, zoo zij het niet digt onder de oogen hielden. Zoo kunstig weten de Mozaïsten met steen de fijnste kleurschakeringen en tusschentinten aan te brengen.

draagt het opschrift: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum*: Voor mij is het leven Christus, en sterven een gewin. (1)

Vele heiligen en martelaren, onder welke ook de H. Timotheus, liggen rondom de Confessie begraven.

Deze plek stond in de eerste Christen tijden reeds in hooge eere. Haar te bezoeken was het vurig verlangen van den H. Chrysostomus; de grooten der aarde kwamen er als nederige pelgrims bidden, en het heeft God behaagd, er tallooze wonderen te verrigten.

Onder de vervolging van keizer Diocletianus, den 6^{en} Julij van het jaar 286, lag de H. Tranquillinus hier in gebed verzonken; doch de heidenen, dit ziende, steenigden hem, en hij werd een martelaar van het graf van Paulus.

Zoo groot was de eerbiedige vrees voor de lichamen der Apostelen, dat de pausen ze niet eens durfden aanraken. Toen Justinianus, neef van Justinus I, te Constantinopel eene kerk wilde bouwen ter eere van Petrus en Paulus, en in het jaar 519 om eene relikwie der Apostelen verzocht, gaven de gezanten van Paus Hormisdas een weigerend antwoord; doch daar de gewoonte bestond om doeken op het graf neder te leggen, en deze als relikwiën te vereeren, zond de Paus er één naar Justinianus, die door dit geschenk te vreden gesteld, den Paus zijn grootsten dank betuigde.

De H. Gregorius I verhaalt dat er zoovele mirakelen en verschrikkelijke teekenen plaats hadden in de kerken, waar de lichamen der Apostelen rustten, dat men ze niet dan bevend naderde, om te bidden. Onder zijn opperherderlijk bestuur werden zij, die aan het graf eenige veranderingen wilden brengen, zichtbaar door God gestraft.

Tot aan Hendrik VIII waren de koningen van Engeland de beschermheeren der Basiliek. Wanneer gij het aangren-

(1) Phil. 1. 21.

zend klooster bezoekt, vooral om de beroemde kolonnade en de zeldzame antiquiteiten te bezigtigen, vergeet dan niet een oog te slaan op het wapenschild der Benediktijnen van den H. Paulus; gij zult er de sporen van het oude protectoraat der Engelsche koningen nog in opmerken.

Toen de Christenen uit het Oosten den dood der Apostelen vernamen, vertrokken eenige hunner naar Rome. Zij meenden recht te hebben op de heilige lichamen, en wilden ze met zich medevoeren. De graven ontsloten hebbende haalden zij den kostbaren schat weg, en verlieten de stad. Doch op twee mijlen afstand door een vreeselijk onweder overvallen, werd hun het verder gaan onmogelijk gemaakt. Middelerwijl was die tijding onder de Christenen van Rome verspreid geworden; zij ijlden de stad uit, om de Oosterlingen te achterhalen, en werden gelukkig in hun vorig bezit hersteld. Zij begroeven toen de Apostelen, zoo verhalen de H. Gregorius en vele anderen, in de Catacombe onder de Basiliek van St. Sebastianus.

Welligt heeft Constantijn om deze reden alhier eene Basiliek gebouwd; zoo niet, dan geschiedde het uit eerbied voor het graf van den H. Sebastiaan. De kerk is gelegen buiten Rome, aan den Appischen weg, en vertoont niet het uiterlijk aanzien, hetwelk zij als één der zeven Basilieken zou doen verwachten. Echter prijkt de portiek met zes kolommen van graniet.

In een der kapellen ter regterzijde wordt de ware steen van Domine-quo-vadis bewaard; daar tegenover staat het altaar van den Patroon der kerk, met een overschoon marmer beeld. Het was eene gelukkige vinding van den kunstenaar, den H. Sebastianus voor te stellen op het oogenblik,

dat hij, met pijlen doorboord, nederzank. Bij het zien van dit kunstgewrocht, werd ik met mijne gedachte naar den Palatijnschen berg, en binnen de ruïnen der keizerlijke paleizen, welke ik nog pas had verlaten, teruggevoerd.

De poort van het paleis aan de Via Sacra, vlak over den boog van Titus, binnengaande, leidt de oude voorhof u naar eene prachtige hal, waarvan de ligging nog met juistheid wordt aangegeven. Sla vervolgens links om, en vóór u bevond zich weleer de met boomen, bloemen en struikgewas beplante hof, aan Adonis toegewijd. Nog een weinig verder aan de linkerzijde voortgaande, betreedt gij de woning van Sebastianus, den tribuun of hoofdman der keizerlijke lijfwacht. Waar thans de kapel staat, werd de Christen krijgsman aan een boom gebonden, om voor de Afrikaansche boogschutters tot mikpunt te dienen. Met groote behendigheid werden de pijlen afgeschoten: geen enkele miste, maar ook geen enkele trof de levensdeelen; want deze moesten op last des keizers zorgvuldig gespaard worden, opdat de martelaar niet sterven, maar door pijn gefolterd in onmagt geraken zou, en later nieuwe wreedheden aan hem konden gepleegd worden. Getrouw volbragten zij het wreed bevel, totdat Sebastiaan van smarten scheen te bezwijken. De laaghartige keizer liet uit diepe verachting en haat jegens de Christenen, het ligchaam in de Cloaca Maxima, het groote riool der stad, werpen, waar het zou vergaan zijn, zoo niet de edele Lucina, in eene verschijning door den martelaar zelven onderrigt, het in stilte hadde weggehaald, om het op den Appischen weg in de Catacombe te begraven.

Op vele gewijde plaatsen, maar vooral in deze kerk dacht ik aan de voortreffelijke *Fabiola* van den geleerden Kardinaal Wiseman, die in de geschiedenis der Catacomben den Christen held Sebastiaan met meestertrekken heeft geschilderd.

Wij traden hier voor het eerst eene Catacombe binnen.

Met eene fakkel in de hand daalden wij al lager en lager, langzaam en zwigend, als waren wij vervolgte Christenen, die in het hart der aarde een toevlugtsoord zochten tegen de wreedheid des keizers.

In deze gewijde rustplaats, in dit rijk der martelaren, wordt het hart van teedere aandoeningen overstelpt, de verbeelding levendiger en nimmer uitgeput. Blijde en droevige tooneelen dringen zich beurtelings aan uwen geest op, en wisselen elkander met onbegrijpelijke snelheid af. Nu eens herinnert gij u eene processie, en daarbij den Paus, van zijne geestelijken en geloovigen omringd; dan weder ziet gij eene lijkstatie onder de sombere gewelven voorttrekken; soms meent gij de blijde toonen te hooren, die in zielsverrukking opstegen, wanneer martelaren den palm der overwinning behaald hadden; dan weder toonen van medelijden, het ernstig bidden en zuchten, als de dag der heidensche spelen aanbrak en Christenen in het strijdperk moesten treden. Nog droeviger waren die toonen, zoo soms een held bezweek, en door folteringën verschrikt den valschen goden geofferd had. Wat blijdschap heerschte er, als de vervolging eindigde; wat schrik en ontsteltenis, als de tijding vernomen werd, dat de beulen aan den ingang stonden of een verrader heimelijk de Catacombe was binnengeslopen.

Armen en rijken, ja zelfs eene keizerin en hare dochter hebben hier in leed en vreugde gedeeld. Diocletianus vervolgte bij dag de Christenen, en zijne echtgenoot Prisca en zijne dochter Valeria baden des nachts in de begraafplaats van Sebastiaan. Schoon is het verhaal ons door Chateaubriand ⁽¹⁾ beschreven.

«Eens, zoo spreekt daar Eudorus, was ik de fontein Egeria gaan bezoeken. De nacht overviel mij; om den Ap-

(1) Les Martyrs. L. v.

pischen weg te bereiken, rigtte ik mij naar de grafstede van Cecilia Metella, een meesterstuk van grootheid en smaak. Gaande over de verlatene velden, bemerkte ik vele personen, die zich in de duisternis voortbewogen, en allen op hetzelfde punt stil houdende, eensklaps verdwenen. Door nieuwsgierigheid gedreven, trad ik vooruit, en ging stoutmoedig den spelonk binnen, waarin de geheimzinnige wezens waren verdwenen. Ik zag lange onderaardsche gangen, ter naauwernood verlicht door eenige lampen, bij verre afstanden opgehangen. De muren der sombere galerijen waren bezet met eene driedubbele rij van graven, de eene boven de andere. Het doodsche lamplicht schemerende op de muren en wegwijnend langs de graven, verwekte eene akelige beweging op die eeuwig onbewegelijke voorwerpen. Vergeefs zoek ik met gespannen oor eenige toonen op te vangen, maar ik verneem niets dan het kloppen van mijn hart in de doodelijke stilte dezer plaatsen. Ik wilde terugkeeren maar het was te laat; ik sloeg een verkeerden weg in, en in plaats van het doolhof te verlaten, trad ik er dieper in. Nieuwe wegen kruisen elkander aan alle zijden, en vermeerderen mijne ontsteltenis elk oogenblik. Hoe meer ik mij moeite geef om den weg te vinden, des te verder dwaal ik af; somtijds ga ik langzaam, somtijds met snelheid, en alsdan meende ik, door een uitwerksel der echo's, die het geluid mijner schreden herhaalden, dat een ander in snelle vaart achter mij aankwam.

Zoo dwaalde ik langen tijd; mijne krachten waren bijna uitgeput; ik zette mij neder op eenen eenzamen kruisweg van de stad der dooden en sloeg angstig het oog op het licht der lampen, die bijna waren uitgedoofd. Eensklaps stijgt eene harmonie, gelijk aan het verwijderd koor van hemelsche Geesten, uit de diepte van het kerkhof op; die goddelijke klanken stierven weg en herleefden keer op keer,

en zich uitbreidende door de tallooze onderaardsche wegen, schenen zij nog welluidender te worden.

Ik sta op, spoed mij naar de plaats waar die bekoorlijke zangen worden aangeheven, en ontdek eene verlichte zaal. Aan een met bloemen getooid graf viert Marcellinus het geheim der Christenen; jeugdige maagden, met witte sluijers bedekt, zongen aan den voet van het altaar; een ontelbare schaar was bij het offer tegenwoordig. Ik herkende de Catacomben! (1) Een mengeling van schaamte, van berouw, van verrukking, overmeestert mijne ziel. Eene nieuwe verrassing! Ik zie de keizerin en hare dochter, (2) geknield te midden der menigte. Nooit heeft een sterfelijk oog zulk een schouwspel ontmoet, nooit werd God op een waardiger wijze aanbeden, nooit toonde hij meer openlijk zijne grootheid. O magt der Christelijke godsdienst, die de echtgenoot van een Romeinschen keizer beweegt des nachts heimelijk haar paleis te verlaten, om Jesus Christus te zoeken aan het altaar van eenen nederigen martelaar, tusschen grafsteden en veroordeelde of verachte Christenen. Terwijl ik mij overgeef aan deze overwegingen word ik door een diaken opgemerkt; hij kent mij niet en verdenkt mij; hij nadert den Opperpriester, fluistert eenige woorden, en geeft een teeken. Eensklaps houden de gezangen op, de lampen schijnen niet meer, en het heerlijk schouwtooneel is verdwenen. In den stroom van het heilig volk medegevoerd, bevind ik mij aan den ingang der Catacomben.»

Men behoeft niet zeer gevoelig te wezen voor indrukken, om bij het intreden eener Catacombe tot diepen ernst en eerbied gestemd te worden. En toch, het is nog niet lang geleden, toen de heiligschennis tot hier doordrong. De stad

(1) De Catacombe van S. Sebastiaan.

(2) Prisca en Valeria.

der martelaren, de tijdelijke begraafplaats der Apostelen, scheen in de revolutie van het jaar 1849 geene eerbiediging te vorderen. De bedorven zonen der negentiende eeuw schroomden niet voor uiterste tegenstellingen, en hadden moeds genoeg het heilige tot mikpunt hunner boosheid te kiezen. Daarom voerden zij het spel der onteering en bespotting tot in de graven toe.

Nog heerlijker dan het graf van Paulus is dat van Petrus. Het heilig gebeente rust in eene kostbaarder krypta, onder een prachtiger Hoogaltaar, en wordt bekroond door een wonderwerk, den koepel van Michel Angelo.

Het was billijk, de kerk waarin de eerste Opperpriester rustte moest de eerste der wereld worden. De St Pieter te Rome is de nieuwe tempel in het nieuw Jerusalem.

Vóór alles hadden wij bij onze aankomst aanstonds een bezoek alhier gebragt, om het graf der Apostelen te vereeren.

Ofschoon mijn bestek niet toelaat eene eenigzins voldoende beschrijving van de Basiliek te leveren, kan ik evenwel de monumentale geschiedenis van het leven der Apostelen niet eindigen met voorbijgaan van het grootste eereteeken ter hunner nagedachtenis opgerigt; een eereteeken, dat niet slechts van den godvruchtigen pelgrim, maar zelfs van den ongeloofige, nooit te vergeefs eene bewondering gevraagd heeft.

Hoe dikwijls ik ook de kolossale Basiliek en hare prachtige voorpleinen naderde, altijd was het gezicht nieuw, en trof mij telkens in hooger mate.

De trotsche Dorische kolonnade, drie zuilengangen vormende, omvleugelt het groote plein aan beide zijden, en schenkt het een eigenaardig schilderachtig aanzien. De hon-

derd en veertig standbeelden op de kroonlijst dezer kolonnade, elk van elf en een half voet hoogte, de Egyptische obelisk, alsmede de beide altijd ruischende fonteinen, die hare breede stralen hoog en krachtig opschieten, verheffen het St. Pietersplein tot het schoonste der wereld. Daar achter rijst de Basiliek, van hare grootheid bewust, statig ten hemel.

De St. Pieter, hoe ontzaggelijk groot, hoe verheven ook, heeft iets vriendelijks en beminnelijks, dat u uitnoodigt en met onweerstaanbaren drang aantrekt; uw tred wordt verhaast, en gij zoudt bijna den obelisk voorbijgaan, zonder hem eene welverdiende aandacht te wijden.

Deze pronknaald, door Caligula uit Egypte medegevoerd, strekte later tot sieraad in Nero's tuinen, op het Vatikaan aangelegd. Zij beschrijft haren levensloop bij eeuwen, en heeft vele geslachten aan haren voet zien op- en ondergaan. Zij heeft de feesttoonen van het hof des keizers, en het gekerm van duizende martelaren vernomen. Zij heeft de *ingens multitudo*, (1) de ontelbare menigte van Christenen, door Nero's tuinen zien rondslepen, verscheuren en kruisigen, en zoo de dag te kort was, den wellustigen en bloeddorstigen keizer des nachts zien rennen door de lanen, waar Christenen, met beestenhuiden bekleed en met pek bestreken, tot ontstoken fakkels dienden, en hun vreeselijk gekerm als eene zoete melodie klonk in de ooren van den wreedaard.

Waar weleer de tuinen van Nero lagen, is de St. Pieter en aangrenzende gebouwen opgetrokken, terwijl van de grootheid des keizers zelfs geene sporen meer overig zijn. De pronknaald alleen heeft het hoofd uit de puinhopen weten op te heffen, en rondom haar henen eene nieuwe wereld en nieuwe volken zien verrijzen. Doch neen! Niet alles is haar

---

(1) Tacitus.

vreemd, niet al het oude is vergaan. Zij herkent nog de grot van het Vatikaan en het thans verheerlijkt graf van den H. Petrus. Immer nog ziet zij de «ontzaggelijke menigte» van Christenen aan haren voet, doch nu niet als ongelukkige veroordeelden, maar schreijende van vreugde en zielsverruking, wanneer zij bij duizenden en duizenden nederknielen, om den zegen van den Opperpriester te ontvangen. Boven aan de spits staat nog gegriffeld: DIVO CAESARI: AAN DEN GODDELIJKEN CAESAR; doch dit strekt slechts om van de nietigheid des keizers te getuigen; want op haar toppunt draagt zij een stuk van het ware Kruis, en op het voetstuk verkondigt zij de heerschappij van Christus met de woorden: CHRISTUS VINCI, CHRISTUS REGNAT, CHRISTUS IMPERAT: CHRISTUS OVERWINT, CHRISTUS REGEERT, CHRISTUS VOERT HET OPPERGEBIED. Die woorden worden door den godvruchtigen voorbijganger herhaald, terwijl hij het hoofd ontbloot ter eere der relikwie, door Sixtus V op den grijzen obelisk verheven.

Veel heeft het ingehad, den steenen kolos uit één stuk, den eenigen obelisk, die in Rome nog overeind stond, uit zijn voetstel te ligten, neder te laten, en vervolgens naar het middenpunt van het plein over te voeren. De beroemde bouwkundige Fontana, op den 10^{en} September van het jaar 1586 dit stonke waagstuk ondernemende, bezigde daartoe 800 werklieden en 150 paarden. Doodstil, onbewegelijk en in angstige verwachting stond het volk rondom, toen het vreeselijk gevaarte, 963,537 ponden zwaar, op veertig katrol-touwen gedragen, de trotsche kruin in de lucht hief, om op zijn vorig voetstuk plaats te nemen. Op strenge straffen was het aan een ieder verboden gedurende de oprigting een enkel woord te spreken. Doch op eenmaal komt de kreet uit het volk: WATER OP DE TOUWEN! Die verboden roep redde eene onderneming, waaraan ruim 390,000 gulden was te koste gelegd. De touwen, onder de zware dragt ver-

slapt, kregen, vochtig gemaakt en gekrompen zijnde, de juiste door den architect berekende maat terug.

De overtreder der wet ontving tot belooning voor zich en zijne nakomelingen, ten eeuwigen dage, het uitsluitend regt, om op Palmzondag de palmtakken aan de stad, en dagelijks melk en boter aan het Vatikaan te leveren. Ruim twee en een halve eeuw zijn verlopen zonder eenige inbreuk op dit eens verkregen regt.

Aan de Basiliek gekomen, gingen wij de breede trappen op, vroeger slechts kruipende beklommen, in navolging van Karel den Groote, die op zijne kniën de portiek naderde, waar Paus Adrianus I hem opwachtte. Vooraf had de façade ons om hare groote afmetingen niet getroffen, doch van nabij en in het bijzonder beschouwd, kreeg alles een kolossaal en reusachtig aanzien. Wij hadden niet vermoed, dat de voorgevel 150 voet hoog en 372 voet breed was, dat de lengte der 8 kolommen en pilasters, die de groote voorhal of portiek omsluiten $93\frac{1}{2}$, en de doorsnede $8\frac{1}{2}$ voet bedroeg, dat de portiek zelve $67\frac{1}{2}$ voet hoogte had, en de standbeelden op de balustrade, Christus, Maria en de Apostelen, elk 19 voet groot waren.

Constantijn, die in 324 de St. Pieter stichtte, en in zijnen heiligen ijver zelf twaalf manden met aarde naar de plaats bragt, waar de kerk moest gebouwd worden, heeft een prachtig marmer standbeeld in de eene zijde der portiek, terwijl dat van Karel den Groote zich aan de andere zijde bevindt.

Altijd zijn de bronzen deuren geopend; ik trad binnen, en de eerste indruk had mij overmeesterd. Op het gezigt van het onmetelijk ruim, 622 voet lang, 461 breed, en onder den koepel 413 voet hoog, werd ik evenwel niet ter neder gedrukt, noch mijn adem beklemd. De grond, dien

ik betrad, is het eigendom van al de zonen der Kerk, en deze gevoelen er zich gelukkig als kinderen in het huis huns vaders. Van wat verre oorden zij ook komen, hier vinden zij herinneringen van hunnen geboortegrond, en lezen aan het graf van Petrus eene voorname bladzijde uit de geschiedenis van hun vaderland.

Ook voor onzen bodem ontsprong de bron der beschaving onder de heilige gewelven der Vatikaansche Basiliek.

Willibrordus vertrok in de maand October van het jaar 696 naar de Hoofdstad der Christenheid, met veiligheidsbrieven en rijke geschenken van Pepijn aan den H. Sergius I, en kwam er den 22ⁿ November aan, op den feestdag der H. Caecilia. Vier dagen te voren, zoo verhaalt Alcuinus, was de Paus door eene openbaring van de komst des geloofsverkondigers onderrigt, en gelast geworden hem tot Aartsbisschop te wijden; niets mogt hem worden geweigerd van hetgeen hij in het belang van het heilig dienstwerk zou verzoeken. De Paus ontving hem met groote vreugde, vernam den goeden uitslag van den arbeid des heiligen, en wijdde hem zoo niet op dien zelfden dan op den volgenden dag tot Aartsbisschop der Vriezen. Deze wijding had plaats in het openbaar, in de Basiliek van den H. Petrus, naar Apostoliesch gebruik met groote plegtigheid. Vriesland, het tegenwoordig Nederland, ontving derhalve aan het graf van Petrus door de oplegging der handen, van den H. Vader zelve eenen Aartsbisschop, eenen Apostel.

De H. Bonifacius, die zijnen Apostolischen arbeid niet slechts tot Duitschland bepaalde, maar ook tot ons vaderland uitstreckte, heeft, even als de H. Willibrordus, zijne bisschopswijding in de St. Pieter ontvangen. Naar Rome geroepen, om rekenschap van zijne Apostolische werken af te leggen, begaf hij zich met blijdschap derwaarts. De Paus

ontbood hem in de St. Pieter en wijdde hem Bisschop op het feest van den H. Andreas. Zijn Engelsche naam Wilfrid werd veranderd in dien van Bonifacius. Nadat de wijding voltrokken was, legde hij op het graf van Petrus een geschrift, dat op de volgende wijze eindigde: *Ik Bonifacius, het heilig ambt van Bisschop niet waardig, heb dit papier, hetwelk mijnen eed van getrouwheid behelst, met eigen hand geschreven, en het nederleggende op het eerbiedwaardig ligchaam van den H. Petrus, beoef ik voor God, mijnen getuige en mijnen regter, dat ik dezen eed zal bewaren.* Ongeschonden heeft hij dien eed gehouden; en zijne plegtige belofte vervulde hij ten einde toe, toen hij bij Dokkum al predikende en vermanende zijn bloed voor het geloof stortte.

Wat de St. Pieter voor ons is, datzelfde vinden in meerdere of mindere mate alle Katholieken in dit monument van de geschiedenis der Christelijke wereld. Daarom ook werd zij met schatten overladen, en in pracht boven alle kerken verheven.

De wetenschap en kunst, de rijkdommen der natuur, de edelste werken van den menschelijken geest zijn hier te zamen vereenigd, en het hart, dat al die kunstwerken bezielt, is het graf van den H. Petrus, alsmede de groote schaar van martelaren, die er eene eewewacht vormen voor den eersten Opperpriester. Rondom den Apostel rusten 24 heilige Pausen, de martelaars Proces en Martinianus, weleer de bewakers des Apostels in de Mamertijnsche gevangenis, de Apostelen Judas en Simon, de heilige Leo, voor wien Attila bezweek, Gregorius van Nazianze, Chrysostomus, en daarenboven vele martelaren uit de eerste vervolging, die misschien door Petrus zelve aldaar zijn begraven.

Geen beter oogenblik had ik voor mijn bezoek kunnen kiezen. De zon goot een breeden lichtstroom uit over de vergulde kolommen en het verguld baldakijn van het Hoogaltaar, en een gouden gloed werd naar alle kanten weerkaatst.

Negen en tachtig vergulde lampen branden dag en nacht bij het prachtig tabernakel, hetwelk, 186,000 pond zwaar en 197 voet hoog, alleen aan werkloon en verguldsel op eene waarde van 250,000 gulden geschat wordt. De ontzagelijke koepel, als eene gloriekroon boven het verheerlijkt graf der Apostelen gespannen, rust op vier zware kolommen, elk 206 voet in omvang.

Vol beteekenis zijn de vele biechtstoelen rondom de rustplaats van dengenen, die de Sleutels van het Rijk der Hemelen ontving. In elk wordt eene verschillende taal gesproken, en de rij afgaande lazen wij ook het woord: HOLLANDSCH. Sedert het vertrek uit ons vaderland, hadden wij niets in onze moedertaal vernomen; hier waren wij wederom geene vreemdelingen. Bij het graf van Petrus wordt het Pinksterfeest op treffende wijze voortgezet; daar worden alle talen verstaan, alle talen gesproken; daar gaan de verzuchtingen der vromen over in uitingen van verrukking; daar komt een straal van hoop het dorre hart des zondaars verkwikken. Wie ook, hij kan de wonden zijner ziel openbaren en vrij-spraak ontvangen; tranen van berouw en weldra tranen van dankbaarheid en vreugde bevochtigen den grond.

Regts van het altaar staat het bronzen beeld van den H. Petrus, volgens sommigen gegoten uit het metaal van den Jupiter Capitolinus. De Romeinen kussen den voet, en raken dien met hun voorhoofd aan, aldus hart en geest toewij-dende aan de uitspraken van het Hoofd der Kerk.

In de groote apsis bevindt zich de Stoel van Petrus, door vier Kerkvaders gedragen. Waarschijnlijk is deze zetel van den Senator Pudens afkomstig, en den Apostel ten gebruike gegeven, wanneer hij de vergaderingen der Christenen voor-zat, en de waarheden des geloofs verkondigde. Dit gevoelen, op de eeuwenoude traditie gegrond, wordt daarenboven be-

vestigd zoowel door den vorm des Stoels als door de ornamenten die er op zijn aangebragt.

Bevreesd dat dit overblijfsel van Petrus eenige schade mogt lijden en ten laatste vergaan, indien het telkens van plaats verwisseld en bij de godsdienstoefeningen gebruikt werd, liet Paus Alexander VII het op eene vaste plaats vestigen, en rondom met brons bedekken. Voordat evenwel dit plan werd ten uitvoer gebragt, moest de zetel naauwkeurig worden opgemeten en beschreven. Eene afzonderlijke commissie, daartoe aangesteld, heeft ons o. a. de volgende opgaven nagelaten.

Van voren is de breedte 4 Romeinsche palmi (0,864 Ned. el) en de hoogte $3\frac{1}{2}$ palmi (0,756 Ned. el); de zijden zijn een weinig breeder dan $2\frac{1}{2}$ palmi (0,54 Ned. el); de geheele hoogte, de rug er bij gerekend doch zonder het driehoekig sieraad op den rand, bedraagt 6 palmi (1,296 Ned. el). De stoel is uit hout vervaardigd, met colonnetten en boogjes voorzien. Achttien ivoren graveersels, de werken van Hercules voorstellende en met kleine ornamenten van fijn goud omzet, nemen de geheele breedte der voorzijde in. Bovendien ziet men rondom vele ivoren figuren in half verheven beeldwerk. Het geheel is met de uiterste naauwkeurigheid afgewerkt, en verraadt eenen zeer bedreven kunstenaar.

De ijzeren ringen aan beide zijden strekken ten bewijze dat hij tot draagzetel, *sella gestatoria*, heeft gediend, zooals slechts de aanzienlijke Romeinen, sedert den tijd van Claudius, bezaten.

Daar wij nergens het spoor eener Christelijke bestemming ontdekken, moeten wij hieruit opmaken, dat hij, oorspronkelijk tot profaan gebruik vervaardigd, later door een voor-naam persoon aan den H. Petrus tot zetel is aangeboden. En aan wien anders kunnen wij hierbij denken dan aan den Senator Pudens, bij wien Petrus heeft gewoond, geleerd en

de H. Sacramenten toegediend. Dat de Christenen de heidensche afbeeldingen niet weggenomen, en met andere verwisseld hebben, wordt welligt genoegzaam daardoor verklaard, dat zij uit eerbied voor den H. Petrus, zijnen zetel ongeschonden in denzelfden staat wilden bewaren, waarin hij dien zelf gebruikt had. Iets anders zou het geweest zijn, hadde het graveerwerk louter zedelooze voorstellingen bevat; maar de groote daden van Hercules, hoezeer ook tot de Mythologie der heidenen behoorende, konden door hen gespaard blijven, te meer daar soms Christelijke afbeeldingen aan de heidensche ontleend werden. Welligt vonden zij zelfs in het onderwerp eene schoone toespeling op de wondermagt des Apostels.

Paus Alexander VII, eenmaal besloten hebbende den zetel vast te hechten, had daartoe geen geschikter punt kunnen aanwijzen. Waar anders moest hij gevestigd worden dan op den Vatikaanschen berg?

Het Vatikaan immers ontleent zijnen naam aan het woord *Vaticinium*, dat *Waarzegging* beteekent; want de heidenen kwamen alhier het orakel van Apollo raadplegen, om te weten wat de goden over hun lot beslist hadden. Die heidensche stem spreekt niet meer, en van alle oorden komen de geloovigen het heilig orakel raadplegen op het godgewijde Vatikaan, waar de verkondiger der waarheid woont, en de H. Geest spreekt door den mond des Opperpriesters.

Onzen gang in de zijbeuken en bijzondere kapellen voertzettende, ontmoetten wij overal nieuwe schatten en kostbaarheden. Honderd kolommen van heidensche tempels steunen de reusachtige Basiliek. Elf andere, uit den grooten Jerusalemschen tempel afkomstig, versieren de altaren; die, welke in de Kapel der Piëta staat, is dezelfde waartegen de Zaligmaker rustte, toen Hij de schriftgeleerden en phariseën verbaasde over zijne wijsheid en antwoorden. Van

de 44 altaren, rijk aan verschillende kunstwerken, prijken de meeste met eene buitengewone groote schilderij in mozaïk, elk ter waarde van 75,000 gulden. Behalve de Piëta van Michel Angelo en de praalgraven, door Canova, Bernini en Thorwaldsen gebeiteld, treffen wij eene menigte andere meesterstukken aan, waarvan de waarde niet te berekenen is. De Basiliek is één kunstgewrocht van den vloer tot in het gewelf.

Wat onnoemelijke schatten zij gekost heeft, dient men af te meten naar het groot aantal pausen en bouwmeesters, en het langdurig tijdperk van drie en een halve eeuw, aan den bouw besteed. Volgens Carolus Fontana beliepen de onkosten in het jaar 1693 reeds 125,725,000 gulden. Daarenboven heeft de nieuwe Sacristie vijf millioen, de kolonnade vier en een half millioen, het plaveijen des pleins omtrent vijfmaal honderd duizend franken gekost. Kerk en plein bevatten te zamen 748 kolommen en 389 standbeelden.

Al wat overigens de Scherpe Kritiek heeft opgeworpen tegen den zoogenaamden Jesuiten-stijl is op de St. Pieter toegepast, terwijl zij zich van de overige monumenten der Renaissance in niets anders onderscheidt dan in het reusachtige harer constructie. Zeer uiteenlopend zijn de beoordeelingen, die wij bij verschillende schrijvers lezen: de een verwerpt dit, de ander dat; deze keurt alles goed, gene alles af. Zelfs wordt door zeker beroemden bouwkundige de St. Pieter vergeleken bij het Pandemonium, dat bij Milton door Satan gebouwd werd. Onze boven reeds vermelde landgenoot, slechts als dilettant zijn oordeel uitsprekende, is met den bouw zeer ingenomen, doch haalt daarvoor een motief aan, dat zeker niemand onzer verwachten of ooit raden zou. «In de St. Pieter,» zoo luiden zijne eigene woorden, «komt een echt Evangelische eenvoud uit. Men zou waarlijk niet zeggen dat het een gewrocht was, uit het hart van het Katholicisme voortgesproten; dan het waren verlichte, met Evan-

«gelischen zin doortrokkene geesten, die het ontwierpen.»
Risum teneatis, amici!

Zonder de palen mijner bevoegdheid te overschrijden, en een oordeel over den bouwtrant uit te spreken, komt het mij toch als eene ware schoonheid voor, dat in het grondplan van de Hoofdkerk der Katholieke wereld, de drie voornaamste bouwvormen der kerkelijke traditie tot een geheel vereenigd zijn. De eerste grondslagen waren die der oud-christelijke Basilica; Michel Angelo hervatte den bouw, gaf aan de kerk den vorm van het Grieksche Kruis, en deed daarboven den koepel verrijzen; ten laatste werd het werk door Carlo Maderno voortgezet, die het grondplan voltooiende, het Latijnsche Kruis beschreef. Zoo ontdekken wij derhalve de grondtrekken van de Basilica, van den Griekschen of Byzantijnschen centraalbouw en van den Christelijken romaanschen stijl, vereenigd in het voornaamste heiligdom der Katholieke Kerk, die de vrije werking van den menschelijken geest eerbiedigt en huldigt, en zich al zijne kunstvoortbrengselen ten nutte maakt.

Met de St. Pieter sluit de reeks der Apostolische gebouwen.

De Verlosser, ofschoon Hij zijner Kerk de vervolging als erfdeel achterliet, heeft in Zijne ontferming deze troostrijke en opwekkende getuigenissen van hare Apostoliciteit door alle eeuwen heen bewaard. Reeds onder het pausschap van Zephyrinus (1) schreef zeker priester Cajus aan Proculus, het hoofd van de sekte der Cataphrygiërs: «*Wat mij betreft ik kan de zegeteekenen der Apostelen toonen. Want wilt gij ze zien, ga dan naar het Vatikaan en naar de Via Ostia; gij zult er de gedenkteekenen vinden van diegenen, welke deze Kerk gesticht hebben.*» (2)

(1) Zephyrinus regeerde van 202 tot 219.

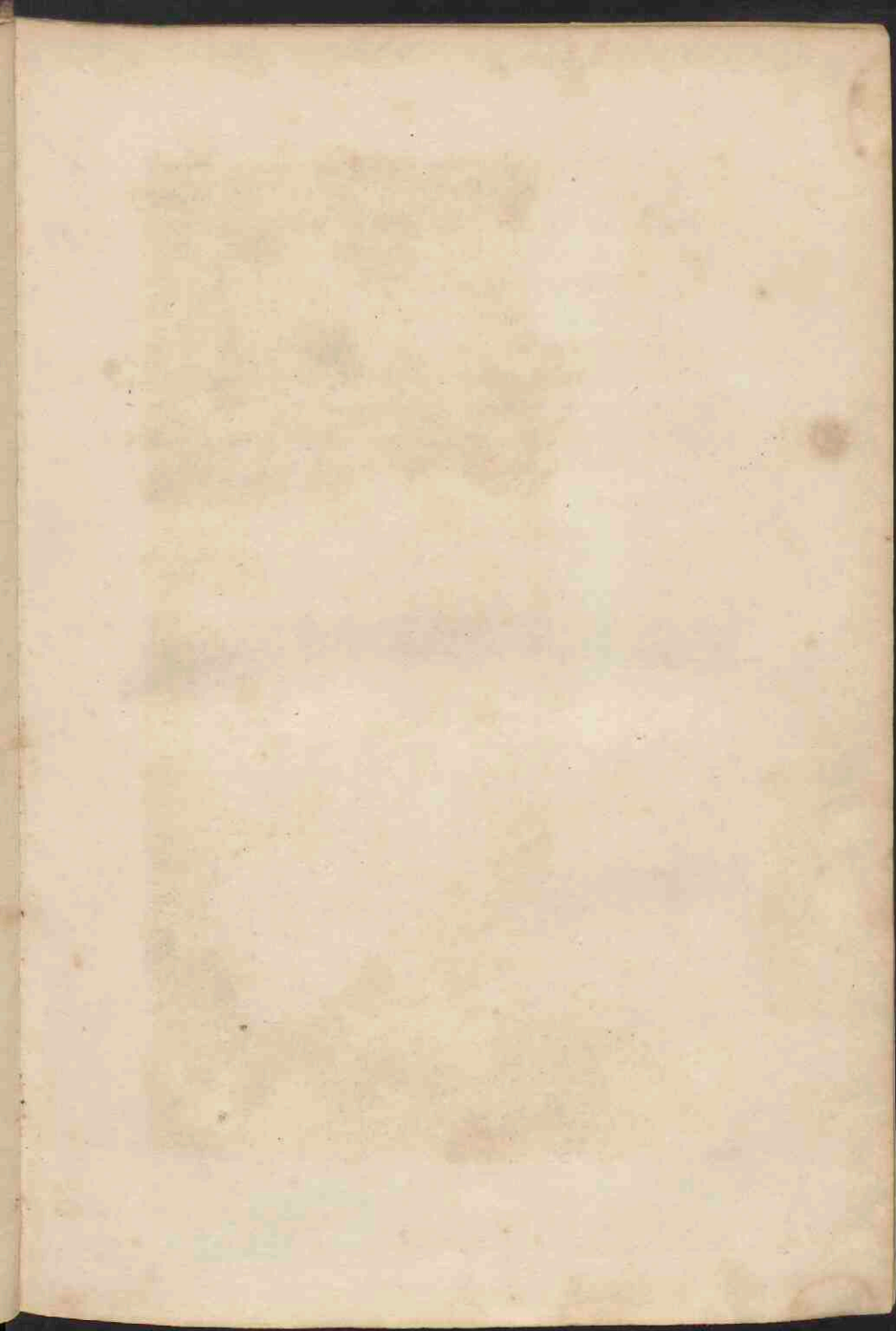
(2) Ego Vero Apostolorum trophea possum ostendere. Nam sive in Vaticanum sive ad Ostiensem Viam pergere libet, occurrent tibi trophea eorum, qui Ecclesiam illam fundaverunt. Eusebius Hist. Eccl. Lib. 11. Cap. 24.

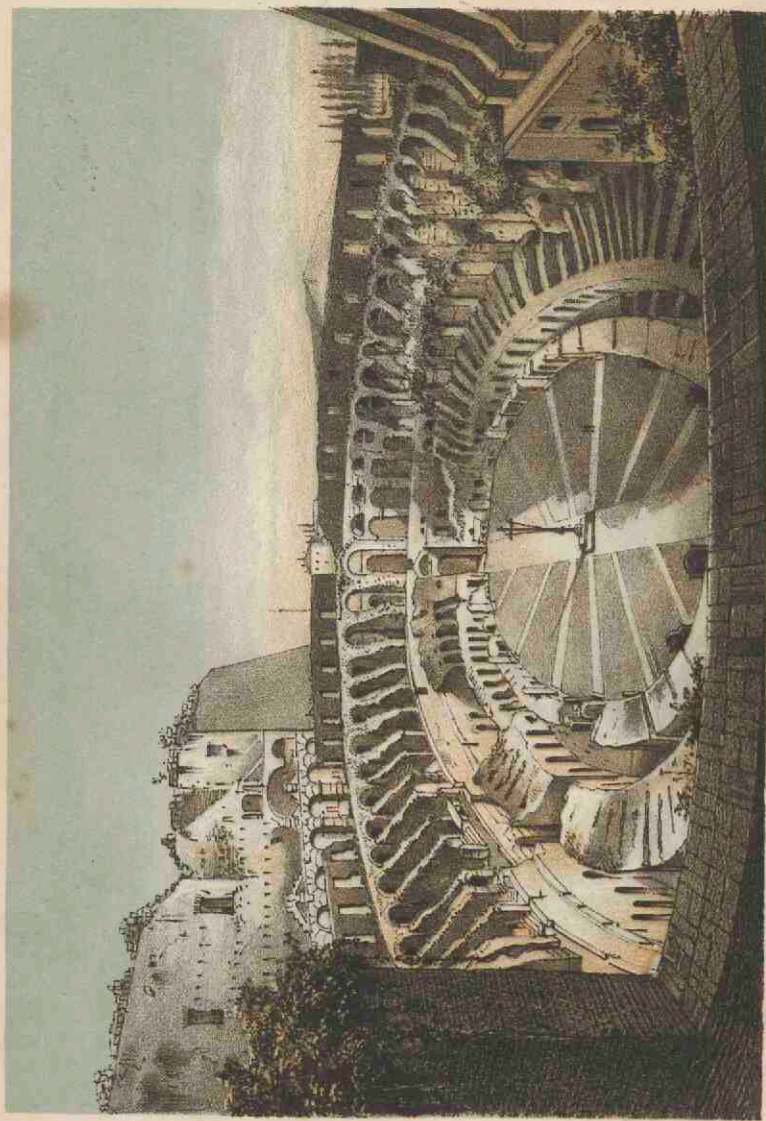

Alle eeuwen hebben die woorden van Cajus herhaald, en nog wijzen wij naar het Vatikaan en de Via Ostia, zoo wij ons op de Apostoliciteit der Kerk willen beroemen. Zoo aldaar de kolossale gewrochten der afgodische kunst in puin vervielen, stak niemand de hand uit, om ze uit het niet wederom op te heffen; de werken van het Christendom daarentegen wisten aan allerlei stormen het hoofd te bieden, en zoo zij tijdelijk bezweken, dan was het slechts, om aanstonds weder luisterrijker op te staan.

Petrus en Paulus, door het heidendom vervolgd, vernederd en gemarteld, beheerschen op hunne beurt datzelfde heidendom; ja, het strekt hun tot een voetstuk, waarop zij des te hooger verheven worden. Op de kolommen van Trajanus en Antoninus, twee der schoonste werken der oude kunst, en de verkondigers tevens van de grootheid der Romeinsche keizers, hebben de standbeelden van Petrus en Paulus, die der Cesars vervangen.

Antly E. Harris & Co. N.Y.

Het Colosseum.

VI.

HET COLOSSEUM.

Geen schooner ruïne ter wereld dan het COLOSSEUM !

Nog een reuzengevaarte, hoezeer het reeds voor drie groote paleizen de bouwstoffen heeft geleverd, en daardoor aan de eene zijde van een gedeelte der muren is beroofd geworden. De halve buitenmuur was toereikend voor de groote steenmassa's, tot het bouwen van *de Cancellaria Vecchia*, *het Palazzo Farnese* en *Palazzo Barberini* gebezigd.

De eerste grondslagen werden onder Vespasianus gelegd; doch de voortzetting en voltoojing had plaats onder Titus, na diens roemrijken terugkeer uit Judea.

Titus had, als middel van de wrekende gerechtigheid Gods, de stad Jerusalem verwoest, en, zooals voorspeld was, den eenen steen niet op den ander gelaten. Terugkeerende voerde hij, behalve de bondkist, den kandelaar met zeven armen en vele andere schatten des tempels, nog bovendien twaalf duizend Joden als gevangenen met zich mede. Na de viering zijner luisterrijke intrede in Rome, gaf hij bevel om het Colosseum met grooten spoed en onverpoosde inspanning te voltoojen. De twaalf duizend Israëlieten moesten dat plan ten uitvoer

brengen, en bezweken allen onder den zwaren arbeid. De triomfboog, welke bij het Colosseum staat en tot herinnering van Jerusalems verwoesting, ter eere van Titus, na diens dood werd opgericht, vertoont nog in half verheven beeldwerk de bondkist des tempels, alsmede den kandelaar met zeven armen. De Joden, zoo zeide men mij, gaan nimmer onder den boog door, om die pijnlijke herinneringen aan de verwoesting des tempels niet te aanschouwen.

Zoo zijn dan het Colosseum en de eereboog van Titus twee schrikwekkende verkondigers van Gods wraak over de ongelukkige kinderen van Israël.

Wat den bouwmeester van het Colosseum betreft, zijn wij tot heden toe in het onzekere gebleven. Het is zeer bevreemdend, dat de Latijnsche schrijvers, die gewoon zijn den bouwmeesters der groote werken een uitbundigen lof toe te zwaaijen, nergens eenig gewag maken van den architect van het Colosseum. Dat diep en algemeen stilzwijgen, hetwelk als toevallige omstandigheid moeilijk te verklaren is en veeleer op eenen zeer berekenden toeleg wijst, strekt daardoor ter bevestiging der overlevering, welke nog onder de Romeinen voortleeft, en volgens welke de bouwmeester, later tot het Christendom bekeerd, in zijn eigen kunstgewrocht den dood der martelaren zou gestorven zijn.

Een grafsteen, opgegraven bij de kerk van de H. Agnes op den Nomentaanschen weg, en thans berustende in de onderaardsche kapel van S. Martina op het Forum, draagt een inschrift, waarvan de vertaling hierop neêrkomt: (1)

---

(1) SIC PREMIA SERVAS VESPASIANE DIRE
PREMIATVS ES MORTE GAUDENTII LETARE
CIVITAS VBI GLORIE TVE AVTORI
PROMISIT ISTE DAT KRISTVS OMNIA TIM
QVI ALIVD PARAVIT TEATRŪ IN CELO.

Zóó VERGELDT GIJ, WREDE VESPASIANUS!

VERHEUG U, GAUDENTIUS, DAT GIJ MET DEN DOOD ZIJT BELOOND;
WANT WAT DE STAD (ROME) U TER EERE SLECHTS BELOOFDE,
DAT ALLES WORDT U MET DER DAAD GESCHONKEN DOOR CHRISTUS,
DIE EENE ANDERE SCOUWPLAATS IN DEN HEMEL BEREID HEEFT.

Hieruit maakt men op dat Gaudentius, de bouwmeester van het Colosseum, tot het geloof bekeerd, op last van Vespasianus is ter dood gebragt.

Zou hierin niet tevens de verklaring gelegen zijn van het stilzwijgen der Latijnsche schrijvers, die uit haat tegen het Christendom van den lof des Christelijken bouwmeesters niet wilden gewagen, en zelfs weigerden zijnen naam te vermelden?

Hoe het zij, de overlevering blijft ons dierbaar.

Toen het gebouw voltrokken was, schenen de bewoners van Rome als uitgelaten van vreugde; want zij waren groote minnaars van de schouwspelen, waartoe het Colosseum of Amphitheater bij uitnemendheid geschikt was. Amphitheatersgewijze gebouwd, schonk het aan ieder een onbelemmerd gezigt op de schouwspelen; het was daarenboven zoo ontzagelijk groot, dat het eene zitplaats verschafte aan zeven en tachtig duizend menschen, en eene bevolking van honderd duizend toeschouwers bevatten kon.

De schitterende feesten der inwijding duurden ruim honderd dagen; men hield er jagtpartijen en andere spelen, waarbij vijf duizend wilde beesten, meestal uit Afrika aangevoerd, en twee duizend zwaardvechters het leven verloren.

Niet zonder reden was voortaan het Colosseum het geliefkoosde punt van zamenkomst, gedurende de dagen waarop Rome zijne volksfeesten vierde. Dan daalde de menigte met geestdrift van de omliggende heuvelen naar beneden, en verdween onder de talloze bogen, die tot ingangen verstrekten, en aan alle zijden van het gebouw waren aangebragt.

Niemand evenwel waagde het een der vier hoofdboorten binnen te gaan; want de groote ingang, aan de Westzijde gelegen, en naar het Forum gekeerd, was bestemd voor de zwaardvechters; door dien van het Oosten werden de werktuigen, voor de spelen benoodigd, naar binnen gevoerd, terwijl die van het Noorden gemeenschap had met het paleis des Keizers, en tot hoofdingang diende voor den hofstoet, welke mede aan de zijde des Palatijnschen bergs eene groote poort ter beschikking had.

De ARENA, de vlakke grond in het midden van het gebouw, dienende tot strijdperk van menschen en dieren, had een langwerpige ronde gedaante, evenals het Colosseum zelf, en werd omsloten door een zeer dikke muur van ongeveer tien voet hoog, dien men PODIUM noemde, en waarin de gemetselde beestenhokken thans nog allen zichtbaar zijn.

Een altaar van Jupiter stond in het midden der Arena.

Op het Podium bevond zich, in het midden der lange Noordzijde, de prachtige zetel van den keizer, alsmede de eereplaatsen voor het hof, de Senatoren en de Vestaalsche maagden met de *Virgo Vestalis Maxima* aan haar hoofd. Stond er nog een buitengewone zetel, deze was bestemd voor den rijken Patriciër, welke de spelen gaf, en uit zijn eigen vermogen betaalde. Om tegen de woede der leeuwen en tijgers beveiligd te zijn, had men op den muur een houten kolonnade aangebragt en een net van sterke koorden tusschen het paalwerk zamengeknoopt. Daarenboven stond op den rand een zwaar ijzeren traliewerk; en was dit alles nog niet toereikend, dan plaatste men er waterbakken bij, om de dieren, die in woede het Podium wilden bespringen, te verschrikken; dit geschiedde vooral wanneer er olifanten in het strijdperk moesten verschijnen.

Boven het Podium volgden de zitplaatsen der aanzienlijken, en nog hooger bevonden zich de rijen van het volk. Die

dlaatsen waren niet anders dan ondoorbroken steenen trappen in de geheele rondte, en dienden niet slechts tot zitplaats, maar elke rij verstrekke tevens tot voetbank voor de eerstvolgende hoogere rij. Slechts de aanzienlijken zaten op kussens, terwijl het volk, evenals bij de Grieken op de steenen trappen geene bedekking noodig had. Van daar het geestige gezegde van Aristippus, die, toen hij ondervraagd werd waartoe de wetenschap en goede opvoeding dienstig was, antwoordde: *ten minste daartoe, dat in de schouwplaats de eene steen niet op den anderen zitte.*

Boven de zitplaatsen volgde een zeer breede omloop, de standplaats voor de vrouwen en lage volksklasse. Hier achter stak nog de buitenmuur van het Colosseum hoog uit, en bevatte een doorloopenden overwelfden gang, Porticus genoemd, waarin de zwakken en kinderen, alsmede de soldaten, die de zeilen over het Colosseum moesten uitspannen, zich ophielden, en het vrije uitzigt genoten niet slechts naar de Arena, maar ook over de honderd duizend toeschouwers, die als eene digtgesloten menigte rondom op de muren zaten.

Hoe heerlijk moet dat uitzigt geweest zijn, wanneer er eene groote jagtpartij werd gehouden; want alsdan was de grond tot aan den rand van het Podium met aarde opgevuld en zwaar geboomte beplant. De Arena was in een woud herschapen en de menigte verlustigde zich in de schaduwen der boomen. Daar de hokken eenigermate bedekt waren, sprongen de wilde dieren als uit onderaardsche hollen te voorschijn, en maakten daardoor het schouwspel des te verrassender. Jammer! deze prachtige aanleg duurt slechts kort, want verandering is bij het volk altijd verbetering; het kan niet tweemaal hetzelfde zien.

Den volgenden dag is dan ook het woud verdwenen, en in de Arena heeft een zonderling tooneelspel plaats. Een groote olifant met goud, edelsteenen en veelkleurige kleeden

behangen, treedt de poort binnen en wordt door vele andere opgesierde olifanten gevolgd; eenige loopen de trappen op en doen eene wandeling op den bovensten omloop; andere dansen de Arena rond; ten laatste nemen allen plaats aan eene lange tafel om hun middagmaal te gebruiken, en hebben daarna hunne taak volbragt. Maar ter naauwernood zijn zij verdwenen of ziet daar komt een beer met eenen langen tabbaard aan; hij blijft in het midden der Arena staan, wendt zijn kop naar den zetel des keizers, maakt eenige bewegingen met de voorpooten, en na aldus een pleitenden advokaat te hebben nagebootst, vertrekt hij met statigen tred. Een andere beer, uitgedoscht als eene aanzienlijke Romeinsche vrouw, met kostbare hals- en armbanden, danst eenige malen op en neder, neemt vervolgens plaats in eenen draagstoel en wordt weggevoerd. De koning der dieren komt het laatst; zijne klaauwen zijn met gouden punten voorzien, en een zware kostbare keten hangt om zijnen hals; hij maakt geene kunsten, daarvoor is hij te aanzienlijk, maar wandelt slechts voorbij en verdwijnt.

Het volk scheidt wel vermaak in deze bedaarde vertooningen, maar ziet toch liever hevige en bloedige tooneelen.

Hun verlangen wordt voldaan; allerlei soorten van dieren, als olifanten, leeuwen, buffels, tijgers, beeren, luipaarden, verschijnen te gelijk voor hunne oogen. De dieren zijn woedend; want pijlen of gloeiende ijzeren punten steken in hun vleesch. Ontzettend is het geloei der buffels; de leeuwen en tijgers, die met eene vlam op den rug van pijn het podium bespringen, of in hunne vaart tegen elkander oploopen, geven een levendig schouwspel, en doen door hun gebrul de lucht in den verren omtrek weërgalmen. Dit gezigt behaagt het volk uitermate; er heerscht eene groote levendigheid onder de toeschouwers, die juichen, in de handen klappen en op alle mogelijke wijzen de dieren aanvuren.

Nog hooger evenwel stijgt de vreugd, nog grooter is het genot des volks, wanneer niet slechts beesten- maar ook menschenbloed vergoten wordt. Den dag te voren zijn vele werklieden in de Arena ijverig bezig; zij maken een getimmerte in den vorm van een scheepje, aan alle zijden met deuren voorzien. Op den dag van het feest is het met verschillende dieren opgevuld, en als het uur voor de spelen gaat slaan, worden vele slaven in de Arena gebragt en rondom het schip geschaard. Zij zien verwilderd uit, sidderen van angst en schrik, wringen zich de handen en trekken van wanhoop de haren uit het hoofd.

De bazuinen geven het teeken; alle deuren van het timmerwerk gaan te gelijk open; de beesten springen te voorschijn en verscheuren elkander of de ongelukkige slagtoffers, welke aan hunne woede zijn prijs gegeven.

De keuze der afwisselende vertooningen is nog niet uitgeput; want de Romeinen, die er zich op beroemen zoowel te land als te zee roemrijke daden verrigt te hebben, willen van tijd tot tijd eene voorstelling van zeegevechten aanschouwen, waarvan zij zooveel en zoo dikwijls gehoord hebben. Eenige schepen met talrijke bemanning zijn slagvaardig; zij liggen nog op droog, doch de waterleiding wordt geopend, en in een oogenblik staat de Arena tot aan den rand van het Podium vol water, dat door de breede kanalen, welke nog in wezen zijn, met geweld naar binnen stroomt. Rondom het meer staat eene gesloten rij van soldaten, met scherp wapentuig voorzien, om al degenen die hun leven willen redden en naar den kant zwemmen, aanstonds te doorsteken. Op een gegeven teeken vangt de strijd aan; de schepen naderen elkander, en er heeft een vreeselijk bloedbad plaats, dat niet eindigt voor dat de overwonnenen allen zijn afgemaakt.

Geen gevecht echter wordt met meer graagte aanschouwd, dan dat der gladiatoren of zwaardvechters. Eenige dagen te

voren kan men het den Romeinen aanzien, dat hun eene groote verlustiging te wachten staat. Ver in den omtrek hebben boden de tijding van het gevecht verspreid. Ditmaal zal het feest zóó belangrijk wezen, dat ieder er zijne bezigheden naar inrigt, ten einde het te kunnen bijwonen. Op het Forum is een groot bord aan eenen paal gespijkerd; er staat te lezen, dat ruim drie honderd zwaardvechters in het strijdperk zullen treden, en onder deze zich mannen bevinden van buitengewone gespierdheid en kracht. Om het den belangstellenden duidelijk te maken, zijn de afbeeldingen dier athleten aan het bord gehecht, en hunne namen in het bijzonder vermeld. Die namen gaan van mond tot mond en worden duizendmalen herhaald. De verwachting is zóó hoog gespannen en de geestdrift zóó levendig, dat te middernacht reeds velen zich naar het Colosseum begeven, om eene goede plaats uit te kiezen en aldaar te overnachten, opdat die plek niet door anderen worde ingenomen. Zij slapen wel niet gerust, daar het akelig geluid der leeuwen en tijgers in de hokken van het Podium hen telkens met schrik doet ontwaken; doch tegen dat ongerief weegt het voordeel van den volgenden dag vele malen op. Dat bovendien hunne voorzorg noodzakelijk was, blijkt al spoedig. De zon is ter naauwernood aan den horizon of de beste plaatsen zijn ingenomen, en weldra wordt het aantal toeschouwers bij duizenden geteld. De wacht van soldaten, belast om voor alsnog aan een ieder den toegang te beletten, vermogen niets meer tegen den hevigen aandrang des opgewonden volks, dat reeds lang is doorgebroken, en bij groote massa's de poorten binnenstroomt.

Weinige uren later zijn de werklieden ijverig bezig, ten einde de Arena in gereedheid te brengen en met eene laag wit marmerzand te overdekken; want de spelen zullen weldra beginnen, en de strijders zijn al op weg.

Een gejuich op het Forum kondigt hunne aankomst aan; het geluid neemt telkens toe, en wordt oorverdoovend als de stoet door den eereboog van Titus trekt, en, de Meta Sudans voorbij gaande, aan de groote poort van het Colosseum nadert. De toeschouwers, vol verwachting, zien reikhalzend naar den ingang, waardoor de helden binnenkomen. Zware gespierde mannen, vroegere aanvoorders van eenen overwonnen vijand, gaan voorop, en steken door hunne reuzengestalten hoog boven de anderen uit. Hunne afbeeldingen op het Forum zijn getrouw, want aanstonds worden zij herkend en toegejuicht. Een lange sleep volgt achteraan, waaronder slaven, veroordeelde misdadigers, overwonnene soldaten, en bovendien eenige vrijwilligers, die, om het volk te vermaken, hun leven gaan wagen, en rekenende op hunne behendigheid, zich zeker wanen van de eer der overwinning.

Eerst houden allen een spiegelgevecht om hunne tegenstanders te meten en de leden tot den strijd te bekwamen. Zijn de wapenen onschadelijk, stroomt er geen druppel bloeds en bekomt niemand eenig letsel, toch wijken vele ongeoeffenden en zwakken voor den behendigen en krachtigen stoot eens vijands, die gewoon is de wapens te hanteren. Eenigen worden zelfs in het zand geworpen, en het volk voorspelt reeds wie overwinnaar worden zal.

De Keizer laat zich nu niet langer wachten. De kussen worden op het Podium aangebragt; de keizerlijke hofstoet en de rijksgrooten, alsmetle de Vestaalsche maagden komen het groote portaal binnen, en nemen hunne zetels in. Het spiegelgevecht wordt gestaakt, en het onschadelijk wapentuig voor scherpe zwaarden verwisseld.

Er heerscht eenige oogenblikken eene doodelijke stilte, want het feest moet met eene godsdienstige handeling geopend en aan Jupiter worden toegewijd. Op het altaar dier godheid wordt een mensch geslagtofferd. Daarop naderen de strijders

toi den troon des keizers met den groet: CAESAR, MORITURI TE SALUTANT! CAESAR, ZIJ DIE GAAN STERVEN GROETEN U.

Nu is alles gereed; de Vestaalsche maagden, die teedere priesteressen, geven het teeken; de bazuinen bij den zetel des keizers worden gestoken, en de strijd vangt aan onder een daverend gejuich, dat van alle kanten opstijgt.

Geweldig is het eerste treffen; twee en twee vallen zij aan en stooten met verbazende kracht de schilden tegen elkander. Maar het schijnt in het eerst dat aller krachten volkomen gelijk staan. Met wat vaart de strijders ook op elkander inloopen, niemand heeft zooveel overmagt, dat hij zijne tegenpartij het evenwigt doet verliezen, of een voet gronds van hem wint. Daarop toch leggen allen het aan; want het wordt door de toeschouwers als het begin der overwinning gewaardeerd en toegejuicht.

Ongelukkig hij, wien een der reuzen als vijand is toegevozen; aller oogen zijn op hem gevestigd; hij worstelt met bovenmenselijke inspanning. Zeer behendig weet hij menigen houw en steek te ontwijken, doch waar het op lichaamskrachten aankomt, gevoelt hij zijne minderheid en wacht bijna wanhopig den tolkens herhaalden en geweldigen aanloop af. Ten laatste moet hij voor de onweêrstaanbare krachtontwikkeling van zijnen vreeselijken vijand wijken, en dreigt neder te storten. De reus neemt die gelegenheid waaf en brengt hem met het zwaard eene diepe wonde toe. **HOC HABET! DAT IS EAAK! HIJ IS GETROFFEN!** zoo roepen de toeschouwers vol vreugde, en met hunne stemmen vereenigt zich het eerste gekerm eens stervenden. De gewonde ligt in het zand, en een breede bloedstroom verwt den grond. Hij werpt zijne wapens weg, krimpt van smart inéén, en slaat een smee-kenden blik op den keizer om het behoud van zijn leven. Maar diens beslissing wordt door het volk voorkomen. De smeekeeling verdient niet langer te leven; hij heeft geen

moed genoeg om zich ter dood toe te verdedigen en zonder vrees zijne ontbloote borst tot den laatsten steek vrijwillig aan te bieden; hij is een lafaard, een misdadige, het leven onwaardig. Heel de menigte steekt den duim in de hoogte tot teeken dat hij moet sterven, en de keizer is immer gewillig genoeg om zich aan de eischen des volks te onderwerpen. Het hart des gewonden wordt doorstoken, een akelige gil verkondigt zijnen dood, en het lijk wordt met ijzeren haken onder den muur gesleept en in het nabijgelegen SPOLIARIUM geworpen, nadat het van het laatste stuk kleed ontdaan is: de buit van de dienaren der Arena.

Middelerwijl is de roep *HOC HABET* herhaald, en een tweede gewonde ligt op den grond. Gelukkig echter dat hij is nedergestort voor de zetels der Vestaalsche maagden, want zij bezitten, even als de keizer, magt over leven en dood. Hij wendt de oogen naar die priesteressen, van hare vrouwelijke en maagdelijke teederheid medelijden en genade hopende; maar helaas! ook zij noemen hem een lafaard en steken de duimen op. Zij zijn zelfs met ééne doodelijke wonde niet te vreden. De overwinnaar wringt ten laatste zijne hand in de diepe gaten, waardoor het zwaard is heengedrongen, besproeit zich zelf met het warme bloed, en droogt de handen aan zijne haren af. Het lijk wordt binnengehaald, en daar het bloed niet genoegzaam in den grond dringt, vertoonen zich jongelingen in één der lage poorten om nieuw zand op die plek te werpen, ten einde den overigen strijders het vaststaan niet onmogelijk worde.

Hoevelen er ook sterven, de Arena blijft altijd gevuld; telkens treden nieuwe zwaardvechters te voorschijn, die, opdat zij vuriger zouden aanvallen, met zweepslagen worden binnengedreven.

Één der reuzen heeft reeds tien mannen afgemaakt, en strijdt, ofschoon met wonden overdekt en door bloedverlies

bijna uitgeput, met zooveel hardnekkigheid, dat hij de grootste bewondering verdient en meer dan al de overige te zamen wordt toegejuicht. Doch ook hij valt eindelijk neder. Liggend verdedigt hij zich met de wapens in de hand. Aan zijne ontrefbare borst is nog geen druppel bloeds ontsprongen; maar de wonden, die zijne overige lichaamsdeelen bedekken, zijn ontelbaar, en hebben zijne krachten zoozeer uitgeput, dat hij zich niet meer overeind kan rigten, en in den ongelijken strijd ontwijfelbaar zal bezwijken. Het gevoel dat zijne reuzenkracht is gebroken, en een niets beduidende vijand hem kan moorden, verdubbelt den gloed in zijn binnenste en brengt het schuim hem op de lippen; hij knarsetandt van spijt en woede. Genade wil hij niet; maar sterven met het zwaard in zijne vuist!

Met geestdrift hebben de toeschouwers zijne worsteling gadegeslagen; en nu, bezorgd voor zijn leven, houden zij de duimen naar beneden, als een teeken dat hij moet gespaard worden. Zulk een held immers mag niet sterven; wie weet of hij van zijne wonden niet kan worden genezen, om bij eene volgende feestviering nogmaals in de Arena te verschijnen. Hij wordt opgerigt en weggedragen; niet door de *Porta Sandapilaria* of *Libitinalis*, voor de lijken bestemd, maar door de *Porta Sanavivaria*, waardoor de lichtgewonden gevoerd werden.

De oogen der menigte zijn nog niet moede van het wreede schouwspel. De brandende zon kan hun niet schaden; want een groot purper kleed, met gouden sterren bezet, in het midden prijkende met eene kostbare, keurig gestikte afbeelding des keizers, wordt over de geheele lengte en breedte van het Colosseum uitgespannen. Alles is met een zachten purpergloed gekleurd. Ter verkwikking werpen vele fonteynen met fijne stralen welriekende wateren naar alle zijden henen, en vervullen de lucht met de aangenaamste geuren.

Zóó kunnen de feestvierende Romeinen den geheelen dag het schouwspel blijven genieten. Wie ook zou er aan denken huiswaarts te keeren, daar met elk uur de strijd in de Arena belangwekkender wordt.

Aan het *hoc habet* komt geen einde. Een tiental strijders valt soms gelijktijdig neder. Het bloed heeft reeds zoo overvloedig gestroomd, dat de grond het niet meer kan verzwelgen, en de knapen onophoudelijk aan alle kanten nieuw zand moeten werpen. Doch hoe meer bloed er vergoten wordt, des te hooger stijgt de vreugde; en zoo niet de keizer eenen wapenstilstand verlangde, het volk zou er niet aan denken, al duurde het gevecht ook onverpoosd tot laat in den avond voort. Op 's keizers last evenwel worden de strijdenden voor een oogenblik verwijderd. Het breede kanaal gaat open, en in korten tijd is de Arena tot aan den rand van het Podium met helder water gevuld.

Het volk vindt gelegenheid om den dood van velen te overdenken, den lof der roemrijke helden luide te verkondigen, en hunne harten uit te storten over de schande der verachtelijke bloodaards.

Slechts kort duurt de verademing, den afgematten zwaardvechters geschonken. Het water te doen wegloopen en de Arena met nieuw zand te bedekken is het werk van een oogenblik.

Al de overgeblevene strijders worden te gelijk opgevoerd. Door de vele slagtoffers die zij hebben zien vallen, tot eene soort van razernij gebragt, en zich bewust dat zij het volk het laatste schouwspel geven, zijn zij ontembaar en vallen als bloeddorstige tijgers op elkander aan. Er sneven zoovelen dat de strijd tot bittere teleurstelling der menigte vóór zondergang zal geëindigd zijn. Doch de keizer zulks voorzienende, beveelt dat men nog eenige slaven en gevangenen hale, om op geheel bijzondere wijze het feest van den dag te sluiten.

Middelerwijl zijn de strijders gevallen; slechts enkele hebben als overwinnaars het leven behouden, den palmtak uit 's keizers hand ontvangen, of eene uitgelooftde prijs verdiend.

Nu treden de pas aangekomen slaven en gevangenen te voorschijn. Van bijna al hunne kleederen ontdaan, naderen zij al bevende den troon des keizers, en stamelen uit beklemdde borst: *Cesar, wij die gaan sterven groeten u!* Hun lot is verschrikkelijker dan dat der zwaardvechters; want waren deze gewapend en in kamp met menschen, zij zijn weerloos en ter prooi aan wild gedierte. Het gebrul der tijgers en leeuwen, die op den reuk van het bloed, waarmede de grond doorweekt is, als getergden tegen de deuren der hokken oploopen, strekt tot eene wreede verkondiging van hun doodvonnis.

Een wenk van de Vestaalsche maagden, en de dieren schieten regt op hunne prooi aan; de ongelukkigen vlugten in wanhoop naar alle kanten heen; doch den dood kunnen zij niet ontgaan. Het gekerm der stervenden, het gehuil der dieren en het gejuich der menigte vervult de lucht, en in een oogenblik zijn alle slagtoffers gevallen.

Nu vangt de onderlinge strijd der dieren aan, en weldra blijven ook van hen slechts een paar overwinnaars over, die, van bloed verzadigd, eindelijk bespeuren dat zij zich in tegenwoordigheid eener tallooze menigte bevinden. Zij zien naar de toeschouwers op, en schamen zich over hunne wreedheid en bloeddorst. Druipstaartend trekken zij naar het hok, en ter sluiks eene bebloede prooi medeslepande, zoeken zij de duisternis en verdwijnen onder het Podium.

Het feest is geëindigd. Dronken van vreugde stroomt het volk de tallooze poorten uit, en in een ommezien is het Colosseum ledig. De roemrijke dag wordt in de geschiedrollen van den Romeinschen Staat, als eene merkwaardigheid opgeteekend.

Barbaarsch heidendom! Zoo riep ik uit, toen ik dit alles had overwogen, en gezeten was op het Podium, waar vroeger de zetel des keizers moet gestaan hebben. Ik gruwde bij de overdenking van zoo onverzadigbaren bloeddorst, met zooveel helsche vreugde gepaard, in een tijd waarin de beschaving der Romeinen haar hoogste punt bereikt had.

Mijn oog rigtte zich naar het Kruis, het Zegeteeken der Verlossing, opgericht in het midden der Arena, en op de plaats van het altaar van Jupiter. Vóór de hokken der beesten zag ik de veertien voorstellingen van den Kruisweg.

Nee, geen verontwaardiging, geen huivering greep mij aan, bij het zien dezer schijnbare tegenstrijdigheden. Het Colosseum, was niet ten allen tijde het strijdperk van het goddelooze heidendom. Honderd duizend martelaren hebben op dienzelfden grond de overwinning van het Kruis door hunnen dood bezegeld, en de aarde met hun bloed doorweekt en geheilgd. Geen wonder, dat het Kruis, het eenig wapen, waarmede die onverschrokken helden streeden, als eene heilige trofee het middelpunt der Arena uitmaakt, en den geloovige eerbied en liefde jegens het Colosseum inboezemt. Heilige Schouwplaats! waarboven talloze engelen zweefden om getuigen te wezen van de brandende liefde der martelaren en hun den palm der overwinning toe te reiken. Kostbaar heiligdom der Kerk! waar het bloed der geloofsgetuigen, het zaad der Christenen, zoo overvloedig is vergoten!

Vele helden des geloofs kwamen mij hier voor den geest; doch in de eerste plaats de H. IGNATIUS VAN ANTIOCHIË.

Deze eerbiedwaardige grijsaard, leerling van den H. Petrus en den H. Joannes Evangelist, was om zijne hooge deugd door de Apostelen op den bisschoppelijken Zetel van Antiochië verheven. Als verdediger van het Christendom werd hij op last van keizer Trajanus, in boeijen geklonken, en naar Rome

gevoerd, om in het Colosseum door de beesten te worden verscheurd. Aandoenlijk is het, in de *Acta Martyrum* te lezen, met wat vreugde hij zijne ketenen ontving, en ze als eereteekenen te Smyrna aan Polycarpus vertoonde, die, tijdens het leven der Apostelen, zijn medeleerling geweest was. Met heiligen ijver verkondigde hij op zijne reis de waarheden des geloofs, overal de Kerk van Antiochië in het gebed der geloovigen aanbevelende. Ofschoon grijsaard wilde hij te Puteoli aan wal stappen, om verder den weg te voet af te leggen, aldus Paulus navolgende, die denzelfden weg bewandelde, toen hij naar Rome trok. Een zware storm echter belet het schip binnen te loopen, en Ignatius, in de nabijheid van Rome landende, wordt door zijne tien bewakers met drang voortgedreven; want het is reeds 20 December, en de Saturnaliën (1) zijn bijna geëindigd. In Rome gekomen, wordt het bevelschrift van Trajanus aan den Stadvoogd getoond, en deze laat den H. Ignatius onmiddelijk naar het Colosseum voeren. Geen gelukkiger tijding kon den heilige geworden; met brandend verlangen had hij naar de kroon der marteling uitgezien, en niets vreesde hij meer dan haar te verliezen. Ja, wij kunnen begrijpen hoe overstelpt van vreugde zijn hart toen moet geweest zijn, wanneer wij den brief lezen, dien hij, op zijne reis naar Rome, aan de Christenen aldaar had vooruit gezonden, en waarin hij in eene taal, die de heiligen alleen kunnen spreken, de Romeinen smeekt zijnen marteldood niet te verhinderen, noch om het behoud van zijn leven te vragen. «Ik ga voor den Heer sterven, zoo schreef hij, indien gij zulks niet belet. Laat u toch niet vervoeren door een valsch mededoogen voor mij. Duld dat ik het voedsel der dieren worde, opdat ik mij in God verheuge. Ik ben de tarwe Gods; ik moet door de

(1) Deze feesten begonnen den 17 December, en duurden vijf dagen.

tanden der leeuwen worden gemalen, om het brood van Jesus Christus te worden. Streelt veeleer de dieren, opdat zij mij tot graf verstrekken, en niets van mijn ligchaam overlaten. Dan eerst zal ik de ware leerling van Jesus Christus zijn, wanneer de wereld mijn ligchaam niet meer ziet. Bidt den Heer voor mij, dat ik voor God een waardig offer worde. . . Ik verlang reeds naar de wilde dieren, die voor mij zijn bestemd. Ik wensch ze woedend te zien, en zal ze aanhitsen, opdat zij mij des te spoediger verslinden, en mij niet geschiede, gelijk anderen overkwam, welke zij niet durfde aanvallen. Willen zij niet, dan zal ik hen dwingen. Vergeeft het mij: ik weet wat mij dienstig is. . . Zigtbare en onzichtbare dingen zijn mij onverschillig, wanneer ik slechts met Jesus vereenigd ben. Ik haak slechts naar Hem, die voor ons gestorven en verrezen is. Nog eens, verhindert mij niet, om tot het leven over te gaan, daar Jesus Christus het leven der geloovigen is. Geeft mij niet aan de wereld terug, daar ik bij God wil zijn. . . Gelooft wat ik u bij mijn leven schrijf, terwijl ik verlang te sterven. Mijne liefde is voor mij gekruist; er gloeit in mij geen stoffelijk vuur, maar eene bron des levens, die mij inwendig zegt: «Ga tot den Vader.» Ik verheug mij geenszins in bederfelijke spijzen, of in de genoegens van dit leven; ik verlang het brood van God, dat het Vleesch van Jesus Christus is; zijn Bloed, dat de onvergankelijke liefde is, begeer ik te drinken. Ik wensch niet meer onder de menschen te leven, en de vervulling mijner begeerte hangt van u af. Wanneer ik zal mogen lijden, houd ik het er voor, dat gij mij bemint; wordt het lijden mij ontzegd, dan zal ik mij als een voorwerp van uwen haat beschouwen. Denkt ook in uwe gebeden aan de kerk van Syrië, die God voor mij tot herder bezit; ik, die als een onwaardige, als de geringste van allen, als een misboorling ben, schaam mij

onder hare ledematen gerekend te worden; maar door Gods barmhartigheid zal ik iets zijn, wanneer ik tot Hem mag naderen.»

Deze verheven taal van eenen grijzen bisschop, die gedurende veertig jaren den Zetel van Antiochië had bekleed, schetst ons wat er in zijn binnenste omging, toen hij naar het Colosseum werd gevoerd, en het toppunt zijner hemelsche verlangens bereikt had.

Zijn vurig gebed bleef bij God niet onverhoord, Toen hij voor het oog des Romeinschen volks, dat bij digte drommen haastig was toegestroomd, in de Arena werd gevoerd, viel hij op zijne kniën, en herhaalde nogmaals de woorden: *ik ben de tarwe des Heeren, en moet tusschen de tanden der wilde dieren gemalen worden, om gezuiverd en het brood van Jesus Christus te worden.* Hij sprak nog, toen twee leeuwen woedend op hem aanvielen, en zijn ligchaam in een oogenblik verslonden, slechts een gedeelte van zijn gebeente als eene kostbare relikwie aan de tallooze Christenen overlatende, die, gelijk zij zelf geschreven hebben, met tranen in de oogen het hartverscheurend tooneel aanschouwden.

Ware slechts de H. Ignatius in het Colosseum gemarteld, zijn bloed zou reeds de vlekken van het heidendom hebben weggenomen; doch zoowel vóór als na hem is het getal der martelaren zóó groot, dat men ze niet kan optellen, maar slechts schatten, en alsdan tot het verbazende getal van honderd duizend opklimt.

Menigmaal heeft het God behaagt groote wonderen in het Colosseum te verrigten. De H. Prisca, eene teedere maagd, bleef ongedeerd, toen een uitgehongerde leeuw tegen haar werd losgelaten. De H. Martina boezemde het dier, dat haar moest verscheuren zooveel eerbied in, dat het haar niet slechts spaarde, maar zelfs op zijne kniën nederviel.

Doch met de eerstelingen der bloedgetuigen en de overwinning van het Christendom is de geschiedenis der ruïne niet gesloten. In de elfde eeuw was zij in een forteres herschappen, en behoorde aan de familie Frangipani. In 1093 zocht Paus Urbanus II, uit het Paleis van Lateranen verjaagd, er eene wijkplaats. En terwijl hij er woonde, kwam Petrus de Kluizenaar van Jerusalem, om zich aan zijne voeten te werpen, klagende over de heerschappij van het ongeloof en de oneer, die het H. Graf werd aangedaan. De paus ontving hem in zijne ruïne, en zond hem ter prediking van den eersten kruistogt uit.

De laatste martelaar van het Colosseum, bezit er een eervol gedenkteeken zijner hooge deugden.

Benoit-Joseph Labre, een landman van Artois, levende in den tijd van Voltaire, toen de goddeloosheid, de weelde, de wellust en de hoogmoed des verstands in de wereld zegevierde, verliet het huis zijns vaders, om vrijwillig in de vreeselijkste armoede de heilige plaatsen van Frankrijk, Spanje en Italië te bezoeken. De gelukzalige pelgrim, door zijne volkomene armoede de wereld overwinnende, koos als wijkplaats en geliefkoosd verblijf het Colosseum, waarin zoovele martelaren gestreden en de wereld overwonnen hadden. Wanneer hij des nachts niet bad, sloop hij op den naakten grond in eene der poorten. Die poort is eene kapel geworden: een heiligdom in een heiligdom; en Pius IX heeft den martelaar der armoede en Christelijke nederigheid dat schoone aandenken geschonken.

Nog ééne herinnering, hoe bitter zij ook wezen moge!

De revolutie, die, zoo het mogelijk is, de heiligdommen uitkiest als de plaats harer schandelijke zamenkomsten, heeft helaas! ook in onze dagen de koningin der Christelijke ruïnen ontheiligd. Men hield gastmalen in de Arena, om

den jaardag der stichting van Rome te vieren. De inwoners kwamen er te zamen, om de volksredenaars te hooren, die, met het driekleurig kruis op de borst, de afstammelingen van het volk-koning tegen Oostenrijk te wapen riepen; men schaamde zich niet om tegen een Katholiek volk den wapenkreet der Kruisvaarders van Clermont te herhalen: *Dieu le veut! God wil het!*

Het is 23 Maart 1848. Het Colosseum heeft zijn levendig aanzien hernomen, als ware het in de dagen der zwaardvechters en martelaars. Het gelaat der vergaderden is naar den preekstoel gekeerd, die aan de Noordzijde staat, en waarop elken Vrijdag eene overweging van het lijden des Heeren wordt gehouden. Een monnik beklint dien kansel; men ziet aanstonds aan de onbeschaamdheid van zijn gelaat, aan zijnen woesten blik, aan de gejaagdheid waarmede hij spreekt, dat het niet de nederige kloosterling van den H. Benedictus is, gekomen om het lijden des Verlossers te overdenken. Neen! het is Gavazzi, een trouweloze, uit het klooster weggevlugt. «Broeders! zoo roept hij, de dag der bevrijding is daar! Het uur van den heiligen Kruistogt is geslagen! God wil het! Te wapen! Hij die zou weigeren te strijden of te sterven voor de onafhankelijkheid van Italië, is niet waardig afstammeling te zijn van de beheerschers der wereld. De bruid, die haar verloofde nog in hare armen omsloten houdt en weigert hem voor Italië op te offeren, zij is niet waardig Romein te heeten en kinderen aan het vaderland te schenken..... Romeinen! uwe voorouders hebben de wereld verwonnen, wilt gij hunner waardig zijn? — JA, JA roept de opgewondene menigte, — en de monnik hervat: zie deze steenmassa, ziet deze stijlen en zuilen, ziet deze oude ruïnen; het zijn even zoovele tafelen, welke het vaderland u aanbiedt, om de namen der dapperen te vereeuwigen. En nu Romeinen, voorwaarts! Onder het gewelf des hemels, die ons zijne

schitterende stralen schenkt, in de tegenwoordigheid van God, die ons ziet en in onze harten leest, vóór dit geheimzinnig Kruis, het zinnebeeld der vrijheid, op dezen grond, geheiligd door het bloed der martelaren, zweren wij allen in Rome niet weder te keeren, tenzij wij den laatsten Barbaar zullen hebben afgemaakt.»

Na Gavazzi volgen anderen. De opgewondenheid stijgt telkens hooger. Het volk ten uiterste opgezweept, stormt het Colosseum uit, om de daad der revolutie te gaan vervullen. Doch wij volgen hen niet verder na, en willen van de akelige tooneelen op het Plein van het Quirinaal geen getuigen zijn.

Buiten en in den omtrek der ruïne zijn nog enkele gedenkteekenen op te sporen, die tot hare geschiedenis behooren.

Aan de Noordzijde, waar de buitenmuur in zijn geheel bewaard is, zijn de nummers der bogen nog zichtbaar. Tusschen nummer XXXVIII en XXXIX ligt de groote ingang des keizers; men bespeurt nog eenige overblijfselen van de marmeren platen, waarmede poort en voorhal bedekt waren. De ontzaggelijke muur, bestaande uit vier rijen welfbogen boven elkander, vertoont zich hier in zijne oorspronkelijke grootsche gedaante. De onderste arkade is in Dorischen stijl, de oudste eenvoudigste en krachtigste der Grieksche bouwvormen. Daarboven volgt de Jonische, ligter en sierlijker. De derde en vierde arkade veel rijziger dan de andere, prijkt met al den rijkdom des Corinthischen bouwtrants. Die mengeling van vorm, zoo juist ter harer plaatse aangebragt, maakt eene betooverende uitwerking, en doet den trotschen muur voor het oog veel hooger stijgen, dan hij werkelijk is.

Aan de Oostzijde ligt de straat, die naar de Basiliek van St. Jan van Lateranen voert. Wij gaan er in, niet om de plaats op te sporen, waar men de zweepen, voor de spelen

bestemd, verkocht: deze bijzonderheid kan onze belangstelling niet wekken; maar in het midden ligt de oude en eerbiedwaardige Kerk van den H. Clemens, waar de weinige relieken die de leeuwen van het ligchaam des H. Ignatius overlieten, bewaard worden. Ook rust hier het heilig gebeente van Cyrillus, den Apostel der Slavische volken. De vereenigde Grieken derhalve die in Rusland onder het juk der vervolging zuchten, en de Polen, die thans als martelaren des geloofs den ongelijken en bloedigen strijd tegen het wapengeweld des ongeloofs met leeuwenmoed volhouden, beiden vinden in de kerk van den H. Clemens de dierbaarste herinneringen. De eersten in den Griekschen Bisschop Ignatius; de laatsten in den H. Cyrillus, wiens graf bij gelegenheid der belangrijke opgravingen, met de meeste zorg wordt opgespoord. Terwijl Rusland het laatste licht des geloofs in het Katholieke Polen tracht uit te doven, is Rome ijverig werkzaam, ten einde het ligchaam te vinden van hem, die bestemd werd om het eerste licht onder de ongelukkige volken te verspreiden.

Doch zetten wij den ommegang rond het Colosseum voort.

Ziet, zoowel des daags als bij nacht staan er vreemde soldaten aan de poorten, ofschoon de oude ruïne geheel verlaten is, en geene schatten bevat, die kunnen worden weggeroofd. Die mannen echter jagen ons geene vrees aan, maar boezemen ons veelcr vertrouwen in. Het is niet de lijfwacht van eenen *goddelijken Cesar*, die voornemens is volksspelen te komen geven. Zij zijn de eewewacht van den oudsten Zoon der Kerk, en staan daar, om het heiligdom van nog oudere zonen te bewaken en voor ontheiliging te behoeden.

Aan de Zuidzijde gaan wij eenige stappen achterwaarts, en kloppen aan het klooster van den H. Joannes en Paulus. Men laat ons door den langen kloostergang naar den tuin

gaan, en daar dalen wij langs vele trappen al dieper en dieper in den grond, totdat wij zware steenen muren en gewelven ontmoeten. Wij staan in het VIVARIUM, de bewaarplaats der wilde dieren. De breede onderaardsche gang, waardoor de beesten naar het Colosseum werden gedreven, is gedeeltelijk ingevallen; wij durven er ons zonder gids niet in wagen, en keeren terug naar de Westzijde der ruïne, waar weleer het monsterachtig groote standbeeld, de 110 voet hooge Kolos van Nero, gestaan heeft. De fundamenten liggen nog in den grond; maar zij zouden te zwak zijn om eenen nieuwen kolos te dragen. Op het vervallen voetstuk van den eersten keizer der vervolging, genoot ik het schoone uitzigt op de eereboog van den eersten keizer der verlossing, gebouwd over den VIA TRIUMPHALIS. Kunstenaars zijn bezig om dat prachtige gedenkteeken van Constantijn in zijn ouden luister te herstellen. Pius IX heeft die herstelling bevolen, als of hij voor de Kerk eene nieuwe overwinning wachtte. Wij vertrouwen met hem, en herinneren ons de treffende woorden, welke hij op Kersnacht in de St. Jan van Lateranen heeft gesproken. Zijne handen naar de Arena der martelaren uitstreckende, zeide hij: «Dit Amphitheater, dit Colosseum, weinige schreden van hier verwijderd, was in de eerste eeuwen der Kerk als eene kelk, die het bloed der martelaren opving; het is heden de beker, waarin onze tranen vallen. Dat bloed, die tranen schreijen ten hemel; zij zullen het hart Gods ter gunste zijner Kerk bewegen.»

Wij vertrouwen met hem; want de Bisschoppen uit alle oorden der wereld hebben nog onlangs in het Colosseum om de overwinning en verheffing der H. Kerk gebeden.

Alle heilige Maagden en Martelaren van het Colosseum, bidt voor ons.

VII.

BASILIEKEN.

Er leeft een oud spreekwoord: *zooveel dagen in het jaar, zooveel kerken in Rome*; een niet overdreven gezegde, daar het aantal omstreeks 400 belooft. Geen wonder dus, dat, waarheen men zich ook wende, bijna altijd een koepel of voorgevel, soms zelfs eene gansche kerkengroep in het oog valt. Wie ook maar vlugtig de stad heeft doorloopen, hij zal moeten bekennen: Rome is eene ware tempelstad.

Al die heiligdommen te bezoeken, gedurende den korten tijd van drie of vier weken, achten wij een niet te vervullen taak. Mogt al het plan uitvoerbaar wezen, men zou gevaar oopen het belangrijkste over het hoofd te zien, en zich ten laatste moeten beklagen, veel bezocht en weinig genoten te hebben. Daarom had ik slechts de voornaamste in mijne dagorde opgenomen.

Na de Basilieken dacht ik in de eerste plaats aan onze nationale stichtingen en vooral aan de kerk *dell' Anima*. Deze blijft ons immer dierbaar, al zijn de banden, die er ons mede vereenigen, door verloop van tijd en bijzondere omstandigheden wat wijder losgesnoerd, al worden wij ook

door eene groote en te Rome talrijk vertegenwoordigde natie eene schrede achterwaarts gedrongen, en door het vorstelijk Protectoraat des Oostenrijkschen keizers welligt te zeer overschaduwde.

Eindelijk verdienen de prachtige hoofdkerken der voornaamste geestelijke orden, alsmede die oude gedenkteekenen, welke van de allereerste eeuwen dagteekende, om hunne eerbiedwaardigheid schatten en herinneringen op onze belangstelling aanspraak maken, eene bijzondere vermelding.

Een wonder was oorzaak van de stichting der Basiliek *MARIA MAGGIORE*, op den berg *Esquilino*.

Joannes Patricius en zijne echtgenoot, kinderloos blijvende, besloten hun aanzienlijk vermogen aan een liefdewerk ter eere der H. Maagd toe te wijden, dagelijks biddende dat God hun mogt te kennen geven op wat wijze zij dit voorneemen moesten ten uitvoer leggen. Hun gebed vond verhooring. In den nacht van den 5ⁿ Augustus 352 werd de kruin van den Esquilijnschen berg met sneeuw overdekt; een wonderbaar verschijnsel in het heete jaargetijde. In dienzelfden nacht vertoonde zich de H. Maagd zoowel aan *Patricius* als als aan den toenmaals regerenden Paus *Liberius*, en des morgens begaven zij zich beiden naar den Esquilmo, alwaar eene groote hoeveelheid sneeuw de plek en den omtrek der toekomstige kerk duidelijk aanwees. Aanstonds werden de grondslagen gelegd, en de Basiliek, uit de rijke bezittingen van bovengenoemden *Joannes Patricius* opgetrokken, ontving den naam van *MARIA TER SNEEUW*, welke later omdat zij de voornaamste Maria-kerk der wereld was, in dien van *MARIA MAGGIORE* d. i. DE GROOTE is veranderd geworden.

De doorluchtige Romeinsche familie *Patrizzi*, van wier weldadigheid Rome thans nog zoovele blijken ontvangt, kan

den hoogen ouderdom van haar aanzienlijk geslacht tot aan den stichter van Maria Maggiore nawijzen.

De witte marmeren zuil op het voorplein, de eenig overgeblevene uit den ouden Constantijnschen tempel van het Forum, dient tot voetstuk aan een bronzen Mariabeeld. Het andere monument, aan den ingang van het plein werd in het jaar 1595 door Paus Clemens VIII als eene gedachtenis der bekeering van Hendrik IV opgerigt, ten einde tevens den koningen tot waarschuwing en aanmaning te strekken, om de leer der Kerk trouw te blijven, en haren bloei met woord en daad te bevorderen.

Hoezeer de voorgevel in schoonheid bij dien van St. Jan van Lateranen achterblijft, geven evenwel de twee portieken boven elkander, de dubbele kolommenrij, waarvan de eene Ioniesch de andere Doriesch, de kroonlijst met diepe profielen, de Attica met kolossale standbeelden, uit travertijn gehouwen, de hooge, antieke kloktoren en de twee zware koepeldaken, aan het geheel een sierlijk en trotsch aanzien. (1) Het bronzen standbeeld in de onderste voorhalle, zijnde Philips van Spanje, in het kostuum van den Romeinschen Imperator, werd door de kerk dien vorst ter eere opgerigt, uit dankbaarheid voor het jaarlijksch geschenk van 4000 goudstukken.

De middenpoort binnengaande, ziet gij twee lange reeksen van zware Ionische kolommen, te zamen 42 in getal en allen van wit marmer, voortloopende tot voorbij het hoogaltaar en eindigende in de groote nis. Zij zijn de eenige overblijfselen van de oorspronkelijke bouwstoffen der kerk, en afkomstig uit den heidenschen tempel der godin Juno. De muurvakken boven den architraaf worden door mozaïken ingenomen, die,

---

(1) Veel werd ons van den indruk weggenomen; want over de balustrade waar de Paus eenmaal 'sjaars den zegen geeft, hing de roode militaire broek van een waren *Sans-culot* in de zon te droogen.

in het jaar 434 vervaardigd, om haren hoogen ouderdom tot de zeldzaamste kunstwerken behooren. Boven deze mozaïken volgt eene rij van fresco's, zoodat de geheele muur aan weerszijde met tafereelen is bedekt.

Het kostbaar vergulde gewelf, in verdiepte velden gedeeld, herinnert niet slechts aan de ontdekking van America, maar verkondigt tevens de vorstelijke mildheid van Ferdinand en Isabella van Spanje. Daar het eerste schip, hetwelk Columbus uit de Nieuwe Wereld naar Europa voerde en met eene aanzienlijke goudwaarde bevracht was, den naam van Maria droeg, zond het Katholieke Spanje dien gouden schat naar Rome, om er de voornaamste Maria-kerk mede te versieren.

Het hoogaltaar staat in den middenbeuk op zich zelf; vier Corinthische kolommen met gouden palmen omslingerd dragen het baldakijn, waarvan de vier groote engelen op de hoeken door den beroemden *Bracci* uit wit marmer zijn gebeiteld. Behalve de vloer met blinkend en glad marmer ingelegd, de tribune met al hare fresco's en bas-reliefs, verdient vooral de om zijne kunstwaarde zoo hoog geroemde triomfhoog, in 434 door Paus Sixtus III ten geschenke gegeven, eene bijzondere aandacht. Dit monument geheel met mozaïkwerk bezet, dient om de veroordeeling van Nestorius te vereeuwigen, die aan de H. Maagd haar kroon wilde ontnemen en het Goddelijk Moederschap betwisten.

Hoezeer de zijkapellen, elk in het bijzonder in pracht aan het geheel geëvenredigd zijn, bekleedt echter die van de familie Borghese de eerste plaats. Zij is gebouwd in den vorm van een Grieksch kruis, en met een koepeldak voorzien. Nergens ziet men eene plek, die niet met meesterstukken van kunst is ingenomen of met de zeldzaamste marmersoorten bedekt. Wij ontmoeten er beeldwerk van Bernini en schilderijen van het penseel van Guido Reni. De gegroefde kolommen aan het altaar der H. Maagd zijn van Oostersch jaspis met

verschillend gekleurde aderen en inlegsels van verguld koper; de kroonlijst, gedeeltelijk met agaatsteen bedekt, dient tot voetstuk aan vijf bronzen vergulde engelen. De gansche koepel en al de booggewelven tusschen de pilaren zijn met fresco's van verschillende meesters bedekt. Wie zal de verbazende rijkdom der familie Borghese schatten, die zulk eene kapel als bijzonder eigendom bezit. En toch hadde de kapel geene andere kostbaarheden dan de, zoo even vermelde, de reizigers zouden zich over haar niet zoo zeer bekommeren, daar zij iets dergelijks op honderd andere plaatsen der stad ontmoeten. De schilderij boven het Maria-altaar trekt hen herwaarts; want zij bevat eene afbeelding van de H. Maagd, door den H. Evangelist Lucas vervaardigd, en geheel omzet met diamanten en andere edelsteenen. Sedert de eerste eeuwen werd dit beeld zoo algemeen vereerd, dat in het jaar 596, toen een vreeselijke pest de treurigste verwoestingen aanrigtte, de H. Paus Gregorius het als middel bezigde, om in dien uitersten nood Gods barmhartigheid in te roepen. Op paaschdag begaf hij zich, van de geestelijkheid en het volk omringd, naar de Maria Maggiore, en nam de afbeelding in zijne handen, om haar naar de S. Pieter over te voeren. Doch aan het kasteel S. Angelo gekomen, hoorde het volk een stem uit den Hemel, roepende: *Regina Caeli laetare, Alleluja! Quia, quem meruisti portare, Alleluja! Resurrexit sicut dixit, Alleluja!* d. i. *Koningin des Hemels, verblijd u, Alleluja!* Want dien gij verdiend hebt te dragen, *Alleluja!* Is verreesen gelijk Hij gezegd heeft, *Alleluja!* Aanstonds op redding vertrouwende, en doordrongen van eene teedere liefde jegens de H. Maagd, beantwoordde het volk die hemelsche stem, en liet er op volgen: *Ora pro nobis Deum, Alleluja!* d. i. *Bid God voor ons, Alleluja!* en op datzelfde oogenblik hield door de gansche stad de pest op.

Doch de Basiliek bezit nog eerbiedwaardiger relieken. De

Kribbe, waarin het Goddelijk Kind in de stal van Bethlehem nederlag, het stroo waarop Hij rustte, de doeken waarmede de H. Maagd Hem bedekte, worden onder het gouden gewelf bewaard, en trekken op Kersnacht niet slechts de stedelingen, maar ook de omwonende herders naar den Esquilino, om het geheim der Geboorte met zooveel kinderlijken eenvoud en liefde te vieren, dat men te vergeefs bij andere volken iets dergelijks zoeken zal. Vier weken te voren vangen in Rome de toebereidselen voor het feest aan; en op den eersten Zondag van den Advent staan de bergbewoners der Abruzzzen met hunne doedeltzakken en dwarsfluiten reeds te spelen voor de beelden van O. L. Vrouw op de pleinen, voor de huizen en in de winkels. Gansch Rome weërgalmt van het gezang der *Piferari*; want zoo worden zij naar een hunner instrumenten genoemd. Een schoon hooggekleurd vest valt meer dan anders in het oog, daar de korte ruige mantel, dien zij met artistische zorgeloosheid hebben omgeslagen, niet verder dan tot de schouders reikt. Onder hunne zwarte breedgerande hoeden, die in eene stompe punt uitloopen en met nieuwe linten omwonden zijn, hangen dikke en lange haarlokken tot op den mantel. De sandalen weten zij met kleurige banden, die kruislings tot aan de kniën gaan, op smaakvolle wijze vast te hechten. Schoon is het om te zien, hoe die afstammelingen der oude Pelasgers, met hunne mannelijke en krachtige houding, hun door de zon verbrand geëlaat en zwaren baard, den hoed onder den arm stekende, voor een heilig beeld nederknielen, om een lied te zingen vol dankbaarheid voor de Verlossing, vol teedere liefde en verheffing. Hun overoude Pastoraal, den Romeinen bekend, luidt aldus:

Gij daalt van de sterren neder, o Koning des Hemels! en komt in een spelonk, verkleumd van koude. Goddelijk Kind, ik zie uwe leden rillen. O! wat kost het U veel, mij te beminnen.

Gij, die de Schepper van alles zijt, hebt noch kleederen noch vuur. Uwe koude doet mij branden, en uwe armoede ontvlamt mij; want zoo Gij arm zijt geworden, het was uit liefde tot mij.

Gij daalt af uit den schoot uws Vaders, om op een weinig stroo te lijden. Teedere genegenheid van uw hart! Wat graad van vernedering! Voor wie zooveel smarten? Immers voor mij.

Zoo Gij wildet lijden, kondet Gij ten minste uwe tranen en zuchten sparen. Maar neen! ik begrijp U, minnaar van mijne ziel; Gij weent uit liefde, niet uit smart.

Gij slaapt, heilig Kind, maar uw hart waakt. Waaraan denkt het toch, zeg het mij, schoon en zuiver lam? — O liefde! Ik hoor U zeggen: aan het sterven voor u.

Sterven voor mij! O God! wien zou ik nog buiten U beminnen? Maria, mijne hoop! Verstoot mij niet, zoo ik uw dierbaar Kind weinig bemin; stel uw hart in de plaats van het mijne, en bemin Hem ook voor mij. Amen.

Is de Kersnacht daar, dan levert de Maria Maggiore het bewijs hoe het godsdienstig hart der Romeinen zich hecht aan oude oorspronkelijke gebruiken. Sabijnsche landlieden stellen de herders van Bethlehem voor, en liggen in de zijbeuken te slapen. Als de groote klok der St. Pieter het uur van middernacht aankondigt, spoeden zich eenige int het wit gekleede knapen, om, even als de Engelen op de velden van Bethlehem deden, de herders te wekken, en met vreugde de Geboorte des Verlossers aan te kondigen. De landlieden ontwaken, brengen eerbied en hulde aan de H. Kribbe, en dragen onder het zingen van een heerlijk lied de kostbare relikwie naar het Hoogaltaar, waar de plegtige nachtmis wordt opgedragen.

Het was vooral om de Kribbe van Bethlehem, dat zoo-vele heiligen de Maria Maggiore tot bedeplaats uitkozen. De

H. Henricus heeft er meermalen met de keizerin S. Kunegonde eenen ganschen nacht in gebed en overweging doorgebracht; een voorbeeld, later door den H. Carolus Borromeus nagevolgd.

Louis Veuillot beschouwt deze Basiliek als de kerk zijner dierbaarste herinneringen, wjl hij er op vier en twintig jarigen leeftijd zijne eerste H. Communie vierde.

Gewaag ik nu nog een woord van het afgodiesch heidendom, het is om de glorie der Moedermaagd des te schitterender te doen uitkomen.

De Esquilijnsche heuvel droeg vroeger op zijne kruin den tempel der godin Juno. Juno was in de Romeinsche eeredienst *de Koningin des hemels*; zij werd in die hooge waardigheid met JUPITER REX op gelijke wijze vereerd, en voerde den titel van REGINA. God zelf heeft ter beschaming van het heidendom en ter verheerlijking zijner H. Moeder, diezelfde plaats aangewezen voor den tempel van *de ware Koningin des Hemels*.

Digt bij den Oostelijken muur van Rome ligt de St. JAN VAN LATERANEN, de moeder en het hoofd aller Kerken, beroemd om haren stichter, hare oude doopkapel en het aangrenzend paleis, hetwelk gedurende tien eeuwen den Pausen tot woning verstrekte, en waarin vele Conciliën werden gehouden.

Keizer Constantijn legerde zich in het jaar 312 met slechts veertig duizend man aan de Ponte Molle, alwaar Maxentius met eene ontzaggelijke krijgsmagt van 160,000 soldaten tegenover hem stond. Op den vooravond van den beslissenden veldslag zag Constantijn een kruis in de lucht met het omschrift: *In hoc signo vinces: Door dit teeken zult gij over-*

winnen. Hij sloeg zijnen veel magtiger vijand op de vlugt, en de poorten van Rome gingen open, om voor het eerst in het openbaar den zegetogt des Kruises te vieren. Men rigtte eenen prachtigen triomfboog op, riep daartoe alle kunstenaars te zamen, en beroofde zelfs den boog van Trajanus van zijne bas-reliefs, ten einde ze op het ereteeken van den overwinnaar vast te hechten. Het opschrift, door de Senatoren gekozen, luidde: *Aan den Bevrijder der Stad, den Stichter des Vredes*. Die heidensche mannen waren profeten zonder dat zij het zelf wisten. Eerst later konden zij de waarheid hunner voorspelling ten volle inzien; toen namelijk Constantijn den gebannen Paus naar Rome riep, eene kostbare Doopkapel liet bouwen, en op feestelijke wijze zijne intrede in de ware Kerk vierde. Constantijn was in waarheid de Stichter des Vredes, daar hij met keizerlijke magt de Kerk beschermde en uitbreidde, wier eerste groet is: *Vrede op aarde den menschen van goeden wil*.

Zijne mildheid kende geene grenzen. Naast de Doopkapel liet hij de Basiliek van St. Jan van Lateranen bouwen, en beschonk haar zoo rijkelijk met allerlei schatten, dat zij met regt den naam van **Gouden Basiliek** verkreeg. De voorgevel, naar het Oosten gekeerd, prijkte met eene Parisch marmeren portiek, welke in haar gewelf den Verlosser der Wereld in mozaïk vertoonde.

De Moeder der Kerken stond altijd open en had geene deuren. Die er troost in ellende, verheffing in gebed zocht, schoof den ligten voorhang van een der vijf poorten weg, en stond in het heiligdom, omringd van meer dan tachtig kolommen, allen van groen marmer en behangen met honderd en tien zilveren lampen. Het hoogaltaar, door Paus Sylvester uit de Catacomben overgebracht, hetzelfde waaraan de H. Petrus het H. Misoffer had opgedragen, werd met een kostbaar baldakyn bekroond, en omringd van vier engelen,

de twaalf Apostelen en Jesus in hun midden, op eenen troon gezeten. Beelden en baldakyn waren van louter zilver. Uit het fijnsche goud had men het Tabernakel vervaardigd, en de lampen, die er brandden, verteerden niet dan kostbare nardus-olie. Vóór het Hoogaltaar stond het kanunniken-koor met omheining en stallen van Pariesch marmer; het liep uit in de groote apsis, de zetelplaats des pausen. Van den trap die naar den troon voerde is de onderste trede ongeschonden bewaard; de vier afbeeldingen waarmede zij is ingelegd, een slang, een basiliscus, een leeuw en een draak, herinneren aan de woorden van den Profet: *Over de slang en den basiliscus zult gij gaan, en den leeuw en den draak vertreden.* De muren eindelijk waren met schilderingen bezet, waarvan het overschoon en verheven beeld des Verlossers nog in de tribune zichtbaar is. Om ons een denkbeeld te vormen van de schatten, waarmede de kerk reeds van den aanvang haars bestaans af door Constantijn alleen begiftigd werd, dienen wij de overoude kronijk, onder den naam van *Liber Pontificalis* bekend, ter hand te nemen. «Constantinus Augustus, zoo lezen wij daar, bouwde de Lateraansche Basiliek en beschonk haar te gelijk met edelsteen en sieraden en gouden en zilveren vaten. Hij bekleedde het koor met zuiver goud en dekte het bovenste gedeelte met geslagen zilver; in het midden plaatste hij het beeld des Zaligmakers, zittende op eenen vijf voet hoogen zetel en 120 pond wegende; insgelijks de twaalf Apostelen, ieder 90 pond zwaar en met kroonen versierd; het geheel was van onvervalscht zilver. In de apsis tegenover het presbyterium stelde hij een tweede beeld van den Heiland, 160 pond zilver bevattende en gezeten op eenen troon, door vier zilveren engelen omringd, die elk 103 pond wogen en schitterende karbonkels in de oogen droegen; een luchter (*pharus*) hangende in de tribune van het presbyterium (*fastigium*) met 50 gouden

dolphijnen, 23 pond zwaar; 4 gouden kroonen, elk van 15 pond. Het gewelf der Basiliek was over de lengte en breedte met 500 pond gouden platen belegd. Daarenboven schonk Constantijn 7 zilveren altaren, elk van 200 pond, 7 gouden en 13 zilveren *patenen*, 30 pond het stuk, 7 gouden Communie-kelken (*scyphos*), ieder van 10 pond, één van metaal in corallo en aan alle zijden met smaragden en in goud gevatte hiacinten versierd, 20 pond en 3 oncen zwaar; 20 zilveren kelken, ieder van 15 pond; 2 kannen van het fijnste goud, elk van 50 pond, en twintig zilveren van 10 pond; bovendien 40 kleinere gouden kelken. Voor het altaar stond een tweede lichter (*farum cantharum*) met 80 dolphijnen en aan goud 30 pond zwaar; een zilveren kandelaar van 50 pond met 120 dolphijnen; 40 andere zilveren lampen in het ruim der kerk ³(*in gremio eccl.*), 40 in de regter en 30 in de linker zijbeuk; 50 zilveren kandelaars in de middenbeuk, elk 20 pond zwaar; 3 groote vaten van zilver, elk van 300 pond; 7 koperen kandelaars van dezelfde zwaarte en bestemd voor de altaren: zij waren 10 voet hoog en met even zooveel zilveren medaillons versierd, waarop de afbeeldingen der profeten stonden.»

De gouden Basiliek, de eigenlijke Metropool van den Bisschop van Rome, stelde op bijzondere wijze de kerk des Hemels voor; daarom luidden hare klokken immer op feestelijken toon. Het Agnus Dei in de H. Mis werd er niet gesloten met het gebed: *Dona nobis pacem, Geef ons den vrede*, daar in den hemel eene eeuwige vreugde woont.

Bij den rijken schat der Basiliek voegde Constantijn nog dien der keizerlijke Doopkapel, waarin de basalten vont met zilveren platen, te zamen 3000 pond zwaar, bedekt was. Behalve 7 zilveren herten, die het doopwater in het groote bekken wierpen, bevatte zij een lam van massief goud en twee zilveren beelden, 5 voet hoog, het een den Zaligmaker,

het ander den H. Joannes voorstellende. Een porphyren kolom droeg de zware gouden vaas, waarin op het Paascheest 200 ponden kostbare balsem en specerijen gebrand werden.

Zoek al die kostbaarheden niet meer, noch in de Basiliek noch in de Doopkapel; de Barbaren hebben er zich vertoond, en goud, zilver en edelsteenen medegevoerd.

Doch werd de kerk soms verlaten, van hare schatten beroofd, door aardbeving, brand en plundering geteisterd, braken de poorten der hel tegen haar los, zoodat de gouden Basiliek grootendeels in puin verkeerde, immer stond zij weder op. Trotsch op haren hoogen oorsprong, verkondigt zij nog in den voorgevel, dat zij de Moeder der kerken is, en handhaaft hare oude glorie veeleer door haren naam, hare waardigheid en geschiedenis, dan door al de schatten, waarmede keizers en volken haar getooid hebben.

Vóór ik de menigmaal hernieuwde Basiliek binnenging, sloeg ik eenen blik op de verschillende monumenten, die het kerkplein omringen; en daar eene brandende hitte mij gebod de schaduw te zoeken, zette ik mij neder aan den voet van den ouden obelisk, den grootsten van Rome, uit het weelderig Thebe herkomstig. Aan mijne regter zijde lag het oorspronkelijke Baptisterium of Doopkapel; het staat van de kerk afgezonderd en bewaart nog de doopvont des keizers. Op zaterdag vóór Paschen worden er de Turksche, Joodsche en andere bekeerlingen op plegtige wijze gedoopt. Vóór mij zag ik het Paleis van Lateranen, met de kerk verbonden; het dankt zijnen naam aan Plautius Lateranus, die door Nero werd omgebracht. Aan de overzijde van het plein staat een groot stuk muur, een overblijfsel van het *Triclinium*, hetwelk Leo III liet bouwen, om er Karel den Groote in te ontvangen.

Het moderne gebouw daarnaast bevat de *Scala Sancta*. Deze marmeren trap van acht en twintig treden stond vroeger in het Pretorium van Pilatus en werd door den Zaligmaker na zijne bloedige geeseling beklommen, toen Hij aan het volk zou worden voorgesteld. Uit eerbied voor het lijden des Heeren moet ieder den trap kruipend beklimmen. Zelfs den werklieden werd dit voorschrift gegeven, toen zij het heilig gedenkteeken opsloegen. Daarom begonnen zij eerst met de bovenste, en eindigden met het leggen der onderste trede. Ter trouwe naleving dezer vrome instelling staat immer een pauselijke wacht aan den ingang. Vier Engelschen blijkbaar uit hun ver eiland gekomen, niet zoozeer om met ijdele nieuwsgierigheid de heidensche overblijfselen op te sporen, maar vooral om in het Christelijk Rome voedsel voor hun geloof en hunne liefde te vinden, kropen op onder het storten van vurige gebeden, en bleven op elke trede een oogenblik in overweging neêrgebogen. De toevloed der geloovigen, begeerig om deze godvruchtige oefening te verrigten, is altijd zoo groot geweest, dat de marmeren treden reeds aanmerkelijk begonnen uit te slijten, en Clemens XII, eene algeheele vernietiging vreezende, zich genoodzaakt zag ze met planken te beleggen, welke sedert dien tijd verscheidene malen zijn hernieuwd geworden. De bovenste trede is ongedekt gelaten, en op eene andere wijst men u eene plek, nog geteekend door het Bloed des Verlossers.

Aantrekkelijk is het plein van Lateranen, hoezeer ook gelegen in eene eenzame wijk van het oude Rome, en omringd van ruïnen. Wij ontmoeten er Nero en Pilatus, Constantijn en Karel den Grooten, het Pretorium van Jerusalem en het Paleis van den Opperpriester der Kerk.

De Basiliek zelve heeft eenen trotschen en rijzigen voor-
gevel, na dien der St. Pieter de schoonste in Rome. Zware

pijlers loopen van den grond tot aan de hooge kroonlijst, waarboven nog eene balustrade en tien rensachtige standbeelden uitsteken; zij vormen de vijf poorten der portiek en even zoovele balcons daarboven.

Een bronzen deur, naar men zegt afkomstig van de heidensche *Basilica Emiliana*, voert in het middenschip, dat eene lengte van 384 en eene breedte van 54 voet beslaat. Tusschen de arkaden staan de beroemde marmeren standbeelden der Apostelen, door de grootste meesters uit den tijd van Clemens XI vervaardigd. Het behoeft niet gezegd dat de hoofdkerk van den Bisschop van Rome, hoezeer ook het grootste gedeelte harer bezittingen geroofd werden, nog door den luister dien zij ten toon spreidt, haren hoogen titel handhaaft. Men bezoeke slechts de kapellen der Prinsen Torlonia en Corsini, met al haar beeldwerk en hare prachtige marmers, het tabernakel der Sacramentskapel, schitterend van edelgesteente. Onder de zeldzaamste marmersoorten, uit Oostersche en Afrikaansche groeven opgedolven, ontmoet men in het dwarsschip twee 27 voet hooge kolommen van antiek geel, de schoonste der wereld. Zoodanige verscheidenheid van kunstgewrochten, zooveel prachts hier bijeen, maakt het ons zeer moeilijk, om, ter vermijding van wijdloopigheid, eene karakteriserende keuze te doen.

In het midden van het transept staat het Hoogaltaar, hetzelfde, waaraan de H. Petrus het onbloedig Offer heeft opgedragen. In het baldakijn worden, behalve de Staf van Aäron, de hoofden van de H. Petrus en Paulus bewaard. Aan dit altaar en onder de oogen der Apostelen hebben in Rome de priesterwijdingen plaats.

Overigens bezitten kerk en klooster eenen hoogst zeldzamen schat van heilige overblijfselen. De tafel waaraan Jesus in de Opperzaal te Jerusalem het H. Sacrament des Altaars instelde. Het schijnt dat de tand des tijds haar als getuige-

nis der goddelijke liefde heeft gespaard en geëerbiedigd, zoo gaaf zoo ongeschonden is zij na alle eeuwen gebleven.

Zoodra gij de binnenplaats van het klooster opgaat, ontmoet gij eerst eenen grooten steen van rood graniet, waarop de soldaten onder het Kruis hun akelig spel dreven en het lot wierpen over het kleed des Zaligmakers. Een paar stappen verder staan twee halve kolommen tegen den muur, met het opschrift: *Petrae scissae sunt: De steenrotsen scheurden.* Deze kolom is herkomstig uit den tempel van Jerusalem, en scheurde bij den dood des Verlossers over hare geheele lengte midden door. Daarnaast bevindt zich eene marmereen plaat, rustende op twee pilaren, de juiste lengte des Zaligmakers aangevende. Eindelijk een marmereen altaar, waardoor de H. Hostie op wonderbare wijze is heengedrongen. Midden op deze plaats ligt de put van het klooster; de steenen rand is dezelfde, waarop de Zaligmaker zich nederzette, toen Hij de Cananesche vrouw wachtte.

Toen wij de Basiliek wederom binnengingen, om haar aan de zijde van het dwarschip te verlaten, bemerkten wij, hoog in het gewelf, het oude vaandel van Jan Sobiesky, die in den Slag van Weenen de overwinning op het Islamismus bevocht, en dit vaandel als zegeteeken naar Rome zond.

Eene bijzonderheid aan het altaar van Petrus had vooral mijne aandacht getrokken, en mijne nieuwsgierigheid opgewekt. Op het fraaije hek, waarmede het omsloten is, stond het wapenbord van Frankrijk. Mij herinnerende dat de vorsten van dat rijk kanunniken zijn van St. Jan van Lateranen, vroeg ik den kloosterbroeder, die ons rondleidde, hoe het thans met dat voorregt gesteld was, en of de Fransche gezant nog immer bij het koor der kanunniken verscheen. Doch een schouder-ophalen was het antwoord. En toen ik voor de tweede maal te vergeefs dezelfde vraag had voorgesteld, scheen hij een weinig ontevreden, en deed als of hij

mij niet begreep; zoodat ik genoodzaakt werd een verder onderzoek op te geven.

De keizer echter heeft meermalen getoond, hoe hoog hij dien voornoemden titel schat, en met regt. Immers, het is eene schoone gedachte, dat in de Basiliek van den Christelijken Constantijn, den Stichter des Vredes, eene eereplaats wordt ingeruimd aan een anderen Christelijken keizer, die zich evenzeer een Vredestichter noemt en tot leus voert: *l'Empire c'est la paix*. Ik weet het, niet weinigen worden er gevonden, die den Franschen monarch liever met Cesar Augustus willen vergeleken zien. Want, zoo zeggen zij, ook deze was een stichter van vrede; doch op hetzelfde oogenblik waarop hij den Janus-tempel sloot, trok hij zijne troepen te zamen, en stelde, tot persoonlijke veiligheid, eene sterke lijfwacht aan. Het hooge Staatsbestuur reeds in handen hebbende, liet hij, vol eerbied voor zijn volk, alle oude instellingen bestaan; doch senaat, consuls, praetors, aedilen, volkstribunen, allen waren van hunne magt beroofd, en de Cesar, hoezeer hij zich ook als republikeinsch vorst voordeed, bleef factiesch een despoot. Velen gaan nog verder in de doorzetting dezer vergelijking; het is hunne aandacht niet ontgaan, dat de monarch zich zoo gaarne Cesar hoort noemen, en op de nieuwe munt van het rijk zijn hoofd alreeds met eenen lauwerkkrans gesierd is. Tegen dezulken valt niet te pleiten, zij geven in den strijd toch nimmer kamp, ook al maakt men de bemerking, dat niet slechts Cesar, maar ook Charlemagne den keizer welluidend in de ooren klinkt, en hij inderdaad reeds meermalen als een nieuwe Karel de Grootte is begroet geworden.

Toen Constantijn de heerschappij der wereld had gewon-

nen, en vooral in Rome door veelvuldige schenkingen zijn levendig geloof openbaarde, vestigde zijne vrome moeder Helena de oogen op het Heilige Land. De hooge ouderdom van tachtig jaren, en de gevaren eener verre en moeilijke reis, zoowel te land als te zee, konden haar niet afschrikken, om eenen pelgrimstogt naar die gewijde oorden te ondernemen. Inzonderheid mogt Jerusalem zich in hare komst verheugen, en de weldaden harer keizerlijke weldadigheid ondervinden. Al aanstonds gaf zij last den tempel der afschuwelijke godin Venus, door Adrianus op den Calvarieberg opgerigt, omver te werpen. Het is bekend hoe men, de grondslagen omhalende, eenige lijdenswerktuigen en drie kruisen in den grond ontdekte, en dat het God behaagde door een wonder te openbaren, welk der drie door het lijden en den dood des Heeren was geheiligd. Helena verdeelde het ware Kruis in drie stukken; het eerste liet zij in Jerusalem achter, het tweede werd naar Constantinopel gezonden, en voor het derde liet zij in Rome een afzonderlijk heiligdom bouwen. Dit is de oorsprong der *BASILICA DI ST. CROCE IN GERUSALEMME*: *BASILIEK VAN HET H. KRUIS IN JERUSALEM*. Zij beslaat niet slechts de plaats der *Horti Variani*, bezoedeld door de gruwelen van Heliogabalus, maar ook den grond van het paleis, waarin Alexander Severus woonde, en hetwelk later aan Helena tot verblijf verstrekte. In haar eigen huis derhalve liet zij het heiligdom bouwen, hierdoor haren zoon navolgende, die eveneens zijn paleis in eenen tempel had herschapen. Doch hierbij werd hare godsvrucht niet beperkt; zij wilde het teeken der Verlossing niet scheiden van den grond, waarin het had gestaan en waarin het bloed des Heeren was afgevloeid. Daarom liet zij op de kruin van Calvarië aarde uitdelven, ten einde er de grondslagen der voor het Kruis bestemde kapel mede te bedekken. Thans ligt zij onder den grond, en een trap aan de zijde der tribune leidt er heen.

Hoezeer men ter bewaring van het H. Kruis een veiliger plaats heeft uitgekozen, is de aarde in de kapel onaangeroerd gebleven, en bewondert men nog de antieke fresco's en mozaïken aan welfsel en wanden. Aan het altaar mogen slechts de Paus en de Kardinaal-titularis der Basiliek de H. Mis opdragen.

Een derde, hoogst belangrijke relikwie werd door Helena aan S. Croce in Gerusalemme geschonken: HET OPSCHRIFT DES KRUISES. Doch dit kostbaar overblijfsel van 's Heeren lijden was verloren geraakt, zonder dat iemand wist of vermoeden kon waar het gebleven was, of wie het had verborgen. Men vreesde met regt, dat het, misschien in eene zilveren of gouden kas gesloten, door de hebzuchtige barbaren zou geroofd en voor altijd aan den eerbied der Christenen zou onttrokken zijn. Doch op den 4^{en} Februarij van het jaar 1492 mogt Rome het hervinden van dit lang verloren kleinood luisterrijk vieren. Toen namelijk op last van Kardinaal Mendoza eenige werklieden bezig waren met het herstellen van den triomfboog, ontdekten zij onverwacht eene marmeren plaat, achter eene laag kalk verborgen en stevig in den muur vastgemetseld. Den steen er uitnemende, lazen zij op de binnenzijde: *Titulus Crucis, Titel van het Kruis*. Dieper in den muur stond een looden kistje met drie zegels voorzien, en waarop met duidelijke letters gegriffeld stond: *Ecce Lignum Crucis, Zie het Hout des Kruises*. Het werd geopend en bevatte eene vermolmde houten plank, ruim één voet lang en negen duim breed. Niet slechts de groote letters, maar zelfs de roode kleur waarmede zij overstreken waren, liet zich nog zeer duidelijk onderscheiden.

Van het driedubbele opschrift heeft het Hebreeuwsch slechts weinige sporen behouden.

Naar Joodsche schrijfwijze leest men het Grieksch en Latijn van de regter naar de linker hand, welligt omdat de maker een Hebreër was, of, wat anderen even waarschijnlijk voor-

komt, opdat de Joden, in die talen niet genoeg bedreven, ze gemakkelijker zouden lezen, zoo men hunne eigenaardige schrijfwijze bleef behouden. De ongelijke grootte der verschillende letters en het op- en nedergaan der regels verraadt den ruwen werkman; welligt moest het in groote overijling worden vervaardigd, daar de dood des Verlossers geen uitstel mogt lijden, en na het uitspreken van het vonnis de kruisiging onmiddelijk voltrokken werd.

Naar mijne gissing zal er ongeveer een derde deel aan de plank ontbreken. **JESUS VAN NAZARETH KONING** — deze letters zijn behouden; doch het vervolg: **DER JODEN** — ontbreekt geheel en al. Hoe treffend! De naam der Joden is van het opschrift weggevallen! Het bevoorregt Israël verloor zijnen Koning op hetzelfde oogenblik, waarop het spottend Hem erkende en aankondigde; en voortaan hebben niet alleen zij, maar allen en inzonderheid de Christenen Hem tot Koning ontvangen, terwijl door de overwinning van het Kruis dat verheven koningschap alom is bevestigd.

De toegang tot de kapel der relieken ligt binnen het klooster en wordt slechts ontsloten voor diegenen, welke daartoe eene schriftelijke vergunning van een der Kardinalen hebben bekomen.

De kloosterbroeder toonde grooten eerbied. Na eenige waskaarsen te hebben ontstoken, opende hij de kostbare kas en stelde de relikwiën uit. Toen bad hij aan het altaar een voorgeschreven gebed, en liet ons vervolgens de heilige overblijfselen vereeren. Twee lange doornen van de doornekroon, waarop men nog zeer flaauwe trekken van het Goddelijk Bloed meent te ontdekken, één der nagelen van het H. Kruis, bijna heel de dwarsbalk van dat des goeden moordenaars en een gedeelte van den sluijer der Moeder Gods verheffen deze kapel tot een der belangrijkste heiligdommen van Rome.

Hoezeer de S. Croce in Gerasalemme in kunstschaten bij de boven vermelde Basiliëken niet kan worden vergeleken, schenken evenwel de middenbeuk, door acht dikke zuilen van Egyptiesch graniet gevormd, de tribune met hare fresco-tafereelen van Pinturicchio, de opgraving van het H. Kruis voorstellende, alsmede het groote gewelf, rijk aan veelkleurig schilderwerk van Giaquinto, haar een trotsch en prachtig aanzien. Overschoon is daarenboven het koraal-marmer en de antieke basalten urn van het hoogaltaar.

Onverwacht door den Prior uitgenoodigd, bezigtigden wij het klooster, de overblijfselen der Horti Variani en het Amphitheatrum Castrense. Vertrekkende, waren wij in het bezit van al de afbeeldingen der relikwiën en een naauwkeurig namaaksel van den nagel des Kruises.

Buiten de muren van Rome werd omstreeks het jaar 330 door Constantijn eene Basiliëk gebouwd op het graf van den H. LAURENTIUS, aan wien later nog zes andere kerken binnen de stad werden toegewijd. In de S. Lorenzo-in-Lucina bewaart men het rooster, terwijl in de S. Lorenzo-in-Panisperna, alwaar de martelaar den dood onderging, de vuuroven nog aanwezig is.

Cyriaca, eene aanzienlijke weduwe, in wier huis de H. Laurentius op den dag vóór zijne marteling nog brood aan de armen uitreikte ⁽¹⁾, bezat daarenboven een landgoed buiten de stad. Daar ontving zij de overblijfselen van den heilige, en begroef ze in een krypta. Kort daarop zelf de kroon der martelie gewonnen hebbende, werd zij in hetzelfde graf bijgezet. De pelgrims kwamen al aanstonds in zoo

(1) Op den berg Caelius, waar thans de S. Maria-in-Dominica ligt.

grooten getale derwaarts, dat, gelijk Prudentius zegt, de wijde ingang (*ampla fauce*) de menigte niet kon verzwelgen.

Pius IX laat aan de eerbiedwaardige Basiliek veel te koste leggen. Zij werd van binnen geheel gerestaureerd en stond van voren tot achter zoo vol met steigers, dat wij er niet zonder gevaar intraden. Onze moed werd evenwel niet belood. De 22 Jonische kolommen van graniet, de Byzantijnsche muurschilderingen, de keurig ingelegde bodem van porphyren en serpentijn (*Opus Alexandrinum*), de beide ambo's, de 12 gegroefde Corinthische kolommen der tribune, altaar en tabernakel, bisschopsstoel en koorbanken, — alles was met planken en paalwerk bedekt. Waar het getimmerde een vrij doorzicht gaf, ontmoetten wij niet anders dan grove kleeden, ter bescherming der muurschilderingen opgehangen; zoodat wij ons moesten vergenoegen, in ons reisboek de beschrijving der Basiliek te lezen.

Des te meer tijd besteedden wij op het aangrenzend kerkhof, de groote algemeene begraafplaats der stad. De veertien Statiën van den Kruisweg, die de graven omringen, zijn op last van Pius IX aldaar opgerigt, opdat de geloovigen, bij de overweging van het Lijden, Gods barmhartigheid over de afgestorvenen, die er rusten, op krachtadige wijze zouden inroepen.

De aanleg moge kostbaar wezen, het eerste gedeelte evenwel kan, mijns bescheiden bedunkens, op geene schoonheid aanspraak maken; de vierkante marmeren deksels op de graven, zeer regelmatig op rij gelegd, maken het aanzien eentoonig en doodsch. Geheel anders vertoont zich de tweede afdeeling, met boomen en prachtige lijkgesteenten bezet.

Het is opmerkelijk dat over het algemeen de monumenten onzer begraafplaatsen zoo geheel verschillend zijn van die der Katholieke, Zuidelijke landen. Zelden ziet men daar treurwilligen of ander geboomte met afhangende takken; geene

geveleugelde zandloopers, uilen, omgekeerde toortsen, urnen, geknakte boomstammen of andere heidensche voorstellingen; zelfs geene huilende engeltjes, geraamten of doodshoofden; die teekenen herinneren slechts aan geleden verlies en aan de droefheid der nablijvende bloedverwanten en vrienden, zonder tevens de blijdschap der hoop op een beter leven uit te drukken. Daarentegen zijn er de kerkhoven veelal met hooge cypressen omzet, en alles wijst er heen op de Verrijzenis des Vleesches en het Rijk der Hemelen, hetwelk den afgestorvenen hiernamaals wacht. Op de pronkgraven is de palmtak niet vergeten; bijna overal ontmoet men kunstige fresco's of ander schilderwerk: 's Heeren Verrijzenis of de opwekking van Lazarus of andere dergelijke tafereelen, aan de H. Schrift ontleend.

De rijen hoog opstrevende populieren, op vele oude kerkhoven in ons vaderland overgebleven, herinneren mij immer aan de veel statiger cypressen, die in het Zuiden niet slechts tot grenslijn verstrekken, maar ook hier en daar op de bijzondere graven oprijzen.

Het merkwaardige op het kerkhof van St. Laurentius gaf ons eene hoezeer geringe vergoeding voor de geheel onverwachte teleurstelling, die wij in de Basiliek hadden ondervonden.

VIII.

VLAAMSCHÉ STICHTINGEN.

In de nabijheid der Piazza Navona ontmoeten wij de rijke stichting DELL' ANIMA, welke oorsprong tot de veertiende eeuw opklimt, en uitsluitend aan de milde weldadigheid onzer Katholieke voorouders moet worden dank geweten.

Omstreeks het jaar 1400 schonken Vlaamsche echtelingen van Dordrecht, met namen JOANNES EN CATHARINA DE PETRO (VAN DEN STEEN), tot vrome doeleinden, drie huizen ter plaatse waar thans de MARIA DELL' ANIMA staat. (1) Het middelste werd in eene kerk veranderd, de beide andere tot herberging van Duitsche en Vlaamsche pelgrims ingerigt. Onder welken titel de Duitschers zich zoo spoedig met de oorspronkelijke stichters niet slechts aansloten maar zelfs op gelijke lijn plaatsten is ons onbekend, doch kan uit de talrijke nog voorhanden archieven welligt duidelijk worden nagewezen. De giften, volgens Vasi reeds in het begin der vijftiende eeuw door Duitschers aan de Anima geschonken, moeten al zeer beduidend geweest zijn, zoo zij hun een gelijke aanspraak met

---

(1) Ritratto di Roma al Card. Antonio Barberino, a 1633 p. 259.

de oorspronkelijke grondleggers verzekerd hebben. Hoe het zij; toen men later de kerk vergrootte door er de beide huizen bij aan te trekken, en haar een uiterlijk aanzien schonk, waardoor zij onder de toenmalige nieuwe kerken der stad eene eerste plaats bekleedde, — toen zeker kwamen de Duitschers met regt in aanmerking, wijl zij door veeljarige en aanzienlijke schenkingen den herbouw hadden mogelijk gemaakt. Op den 28 November van het jaar 1510 had de feestelijke inwijding plaats. Of evenwel het opschrift boven den hoofdingang, waarin de eer van dezen herbouw uitsluitend aan de Duitsche natie wordt toegekend, zonder eenige vermelding hoegenaamd van de Vlamingen, ten volle te beamen is, mogen wij wel betwijfelen.

Voor Paus Adrianus VI van Utrecht, een der voornaamste weldoeners der Anima, heeft men een praalgraf ter regter zijde van het hoofdaltaar opgerigt; aan de andere zijde ziet men dat van den Graaf van Kleef, hetwelk door den Vlaming Gillis de Riviere is gebeiteld. Vervolgens het ruim der Kerk intredende, ontmoet men aan de beide eerste kolommen twee andere pronkgraven; in het eerste rust het stoffelijk overblijfsel van v. Eynde, een Antwerpenaar, in het andere, dat van Adriaan (Uryburg?) uit Alkmaar. Deze kunststukken zijn door Fiammingo vervaardigd.

In de eerste kapel ter linkerzijde bezit Lucas Holstein eene fraaije graftombe. In de tweede heeft Michiel Coxis schoone fresco-tafereelen uit het leven van de H. Barbara geschilderd; die der volgende kapel zijn van Jean Miel uit Antwerpen. Ook het kostbaar monument van Kardinaal Andreas van Oostenrijk, naast den grooten ingang, is een kunstgewrocht van den Vlaamschen beeldhouwer Gillis de Riviere.

Na den herbouw vinden wij van het aangrenzend Hospitium, als *alleen* voor *Nederduitschers* (*Germania inferiore* of *bassa*) bestemd, gewag gemaakt. Theodorus Hiem, geboortig uit

Paderborn en Kanunnik van Maastricht, zoo meldt de boven aangehaalde beschrijving, schonk aan de stichting zeven huizen van groote waarde en legde het Hospitium aan, hetwelk nog voor de NEDERDUITSCHERS d. i. voor de bewoners van BRABAND, HOLLAND, ZEELAND en GELDERLAND dient, en ofschoon een groot deel dier landen thans in de dwaling van het Calvinisme verzonken ligt, worden de bewoners toch als kranke zonen der Roomsche Kerk beschouwd, en ter genezing niet slechts hunner lichamen, maar ook van hunne zielen in het Hospitium opgenomen.

In de latere geschiedenis worden wij door onze Germaansche naburen, en wel voornamelijk door de onderdanen van den Duitschen Keizerstaat, telkens meer overstemd, hoezeer de grafsteenen, schilderijen en, naar men mij verzekerd heeft, ook het archief der kerk tot getuigenis verstrekken, dat wij zelfs na de hervorming door veelvuldige schenkingen tot het onderhoud en den hoogen bloei het onze rijkelijk hebben bijgedragen. Even zeker mogen wij het er voor houden, dat de Duitsche natie door onafgebroken bemoeijng en ijverige belangstelling, gepaard met geldelijke offers, naast ons op dell' Anima als nationaal gedenkteeken mogen aanspraak maken. Hadden zij het pand niet zoo duurzaam bewaakt en door de hunnen bezet gehouden, welligt zou, in de vele revolutiën, waarvan Rome het slagtoffer werd, de gansche instelling met al wat zij bezat ten gronde zijn gerigt. Maar daarom ook kwamen wij op den achtergrond. Toen bij de invoering der hervorming en lange jaren daarna de Katholieke bezittingen in ons vaderland verloren raakten en in de handen der protestanten overgingen, toen de druk der godsdienstvervolgingen ons onder zijn wigt deed verzuchten, toen wij op eigen grond niet dan ter sluiks een verborgen tempel konden binnengaan, — toen hebben wij welligt aan het kostbaar kleinood, hetwelk wij te Rome in eigendom bezaten, niet

genoegzaam de hand kunnen houden, en misten wij daarenboven de noodige geestkracht, om ons goed regt te handhaven en den boventoon te blijven voeren tegenover de voortredende en telkens veld winnende aanspraken eener groote Katholieke natie, die immer in Rome talrijke vertegenwoordigers telde, en een krachtdadigen steun vond in de bescherming van haren keizer.

Eenen tijd lang, in het begin dezer eeuw, was de Anima geheel en al van hare oorspronkelijke bestemming vervreemd. Het protectoraat van den Duitschen Keizerstaat sloot de overige Duitschers en de Vlamingen uit, en schonk daarentegen de voordeelen aan Italiaansch-Oostenrijksche onderdanen. Dit verwekte natuurlijk ontevredenheid en verbittering; men stelde in Rome eene uitgebreide promemoria op, gerigt aan alle Duitse bisschoppen, die tevens dringend werden uitgenoodigd, zich zoowel tot den H. Stoel als het Keizerlijk Hof te wenden om eene Kanonieke Visitatie der Anima. De keizer willigde het verzoek aanstonds in; de Visitatie had plaats en leverde de verwachte resultaten. Het nieuw ontworpen Statuut werd den keizer voorgelegd en den 15ⁿ Maart 1859 door Zijne Heiligheid met eene breve bekrachtigd. Als hoofdbepaling is vooraan gezet, dat de instelling zuiver kerkelijk is en ten voordeele van Duitse Katholieken, waarbij evenwel de BELGEN en HOLLANDERS, wier moedertaal de Vlaamsche is, niet zijn uitgesloten. Z. M. de Keizer van Oostenrijk is beschermheer, en de kerkelijke jurisdictie berust in de handen van eenen door den Paus aangestelden Kardinaal. Een Duitse rector, door den keizer voorgesteld en door den Paus benoemd, staat aan het hoofd van het gesticht: tegenwoordig is het Mgr. Gaszner, een Tyroler. De kapellaans komen uit verschillende tot den Duitschen Bond behoorende bisdommen en worden op aanbeveling hunner Bisschoppen door den Kardinaal benoemd. Onder hen treffen wij ook eenen Nederlander aan.

Uit dit weinige, hetwelk ik over de Anima heb kunnen nasporen, blijkt derhalve dat door het tegenwoordig bestuur onze regtmatige aanspraak niet over het hoofd is gezien, en dat de arme pelgrim, die uit ons vaderland trekt om de heilige plaatsen te bezoeken, aldaar op eene kostelooze opname en verpleging mag rekenen.

Zeer opmerkenswaardig is het, dat bij alle nog bestaande Duitsche instellingen, de Vlamingen, zoo niet als eerste stichters, dan toch als ijverige bevorderaars voorkomen.

CAMPO SANTO, eene voornaamste bezitting, waaraan vele andere ondergeschikt zijn, strekt om die reden ook voor ons tot Hospitium. Van de overige voordeelen evenwel kunnen wij slechts genieten voor zoover wij in de bijzondere schenkingen uitdrukkelijk worden vermeld. Campo Santo ligt dicht bij de St. Pieter, aan de zijde der Sacristie. De Vlamingen, die voorheen in Rome talrijk waren, en zich vooral op beeldhouw- en schilderkunst toelagden, hebben de kerk met vele schilderijen verrijkt, waarvan echter de kostbaarste door de Franschen zijn geroofd en naar Parijs overgebracht. Tot Campo Santo behoort tevens het aangrenzend kerkhof, een der schoonste van Rome. Aan het groot verlangen der Christenen om dicht bij het graf der Apostelen te rusten, heeft het zijn ontstaan te danken.

Het verwondert ons niet, dat zij het als een uitstekend voorregt beschouwden, bij het heilig gebeente van Petrus en Paulus te worden begraven.

Hoe wonderlijk het ook schijne, wij worden op dit kerkhof herinnerd aan de volgende woorden van den H. Evangelist Matthaeus: «Judas nu, die hem verraden had, ziende dat hij veroordeeld was, bragt, door berouw gedreven, de dertig

zilverlingen aan de overpriesters en oudsten terug, en zeide: ik heb gezondigd, regtvaardig bloed verradende. Maar zij zeiden: wat raakt het ons! Gij moogt toezien. En hij wierp de zilverlingen in den tempel, en vertrok, en hengaande, heeft hij zich met eenen strop verhangen. Maar de Overpriesters namen de zilverlingen, en zeiden: het is niet geoorloofd die in de offerkist te werpen; want het is bloedgeld. En na gehouden raad, kochten zij daarvoor den akker van eenen pottbakker tot begraafplaats der vreemdelingen. Daarom wordt die akker Haceldama dat is, Bloedakker geheeten, tot op den huidigen dag.» (1)

De geschiedenis nu meldt dat Keizerin Helena aarde van HAcELDAMA naar Rome liet overbrengen, ten einde op het Vatikaan eene begraafplaats aan te leggen voor vreemde reizigers of pelgrims, die in Rome geen eigen graf bezaten. Langen tijd is die gewoonte in de II. Stad bewaard, nu evenwel wordt dit voorregt slechts aan Duitschers en Vlamingen geschonken, gelijk het opschrift boven de hoofdboort luidt: COEMETERIUM TEUTONUM ET FLANDR. d. i. KERKHOFF DER DUISCHERS EN VLAMINGEN. Reeds velen onzer voorouders rusten in de aarde van Haceldama, en wachten den jongsten dag onder de schaduwen der St. Pieter.

Aan Gregorius XIII heeft de Broederschap van Campo Santo vele voorregten en geschenken te danken. De dagelijksche spijziging van dertien vreemdelingen welke anders in het Vatikaan plaats had, mogt voortaan in het Hospitium worden gehouden, en ten gevolge daarvan liet de Paus op eigene kosten in het pelgrimshuis eene groote eetzaal in gereedheid brengen.

Onder Sixtus V daarentegen had de Stichting het verlies

(1) Matthaeus XXVII. 3-8.

van een gedeelte harer oude bezittingen te betreuren. Om den Obelisk van Nero neder te laten en naar het middenpunt van het Pietersplein te vervoeren, moest het groote pelgrims-huis tot den grond toe worden afgebroken. Daar de strenge Sixtus de vergunning weigerde om het gebouw op dezelfde plaats weder op te trekken, vond hij hevigen tegenstand en welligt onbescheiden verzet bij de stijfhoofdige Germanen (*colla testa dura*), die, op schadeloosstelling aandringende, hem dagelijks met verzoekschriften lastig vielen, en nimmer den moed opgaven, hoe dikwijls zij ook door het afkeuren der gedane voorstellen hunne pogingen zagen mislukken en genoodzaakt werden onverrichter zake van het Vatikaan terug te keeren. Hebben zij bij zoodanig hardnekkig volhouden welligt eenige baat mogen vinden, van algeheele schadevergoeding zien wij nergens gewag gemaakt. Met het oog op de geledene verliezen schonk later Paulus V hun het regt om op het feest der Onbevleete Ontvangenis van Maria een misdadiger uit den kerker te mogen verlossen; een voorregt, dat niet slechts groote moeilijkheden deed ontstaan, daar bij het naderen van den feestdag de broederschap met smeek-schriften als bestormd werd, maar bovendien aanleiding gaf tot groote misbruiken en bittere klagten, wanneer behalve smeekbrieven ook aanzienlijke sommen als losgeld werden aangeboden en daardoor een gevangene werd vrijgekocht, die bij het volk als een doortrapte booswicht bekend stond en het minst van allen genade verdiende. Slechts kort mogt de broederschap zich in het bezit van dit privilege verheugen, daar de Paus, gehoor gevende aan de regtmatige klagten des volks, zich weldra genoodzaakt zag het wederom in te trekken.

Onder Pius VI eindelijk, toen de groote en prachtige Sacristie der St. Pieter zou worden aangelegd, moest Campo Santo voor de tweede maal een deel zijner grondbezittingen

afstaan; maar nu met eene onbekrompene vergoeding, die hen in staat stelde om niet slechts de kerk te verfraaijen, maar daarenboven de beide Hospitiums voor mannen en vrouwen, benevens eene woning voor de geestelijkheid en het Oratorium geheel nieuw op te bouwen.

Dat de Stichting sedert dien tijd in bloeienden welstand verkeerde, bewijzen niet slechts de kostbare gouden en zilveren sieraden, welke zij bezat, maar ook de menigvuldige feestelijkheden en gastmalen, die de leden der broederschap onderling vierden, en waarbij de grenzen der matigheid wel wat ver waren uitgebreid, daar men in Rome zeide, dat de Germaansche broeders nooit zonder roode neuzen uit Campo Santo kwamen.

In het archief van Campo Santo berusten nog vele stukken omtrent eene vereeniging, waarvan de oorsprong ongetwijfeld diep in de Middeneeuwen moet gezocht worden, ofschoon de oudste nog bestaande redactie harer statuten slechts tot het jaar 1602 opklimt. Het is de DUTSCH-VLAAMSCH-BROEDERSCHAP DER SCHOENMAKERS. Zij bezat eene kapel in de kerk S. Maria Novella, en volgens de statuten waren de leden verplicht het Roomsche Hof overal te volgen. Ingeval derhalve de Paus genoodzaakt werd voor zijne vijanden te vlugten, moesten zoowel meesters als gezellen Rome verlaten en hunne kapel vestigen bij den nieuwen zetel des Pausen. Zij waren verplicht elken maandag gezamenlijk de H. Mis bij te wonen. Waarschijnlijk was deze dag gekozen, om het bij de Duitschers zoo geliefkoosde *Montag-machen* te verhinderen, een gebruik, dat onder hen nog niet is verouderd, zelfs niet wanneer zij zich in een vreemd land hebben gevestigd. Des zondags vergaderden zij op eene plaats, die BANK of

KASSE genoemd werd, alwaar elk twee quadrini moest offeren, ten einde daarmede de zieke en arme leden der broederschap te gemoet te komen. Aan de BANK werd bovendien regt gesproken tusschen meesters en gezellen; beiden bragten hunne belangen in, en waren verplicht oogenblikkelijk te zwijgen, zoo de voorzitter het hun gebood. Over het algemeen moest elk geschil eerst aan de BANK worden blootgelegd, en aan het oordeel der broederschap onderworpen, voor dat men zich tot eenig tribunaal mogt wenden. Al wie tegen deze bepaling handelde, werd van de broederschap vervallen verklaard; de uitoefening van zijn handwerk werd hem met toestemming der pauselijke regering ontzegd, en hij was derhalve genoodzaakt de stad te verlaten. Op den dag van St. Crispinus en Crispinianus hielden zij een luisterrijk feest.

Uit de middelen dezer stichting ontvangen nog de Schoenmakersgezellen eene ofschoon geringe ondersteuning van het bestuur in Campo Santo.

Van de Broederschap der Schrijnwerkers, die in het begin der zeventiende eeuw haren hoogsten bloei bereikte, is thans niets meer overig. Zij heeft zich met Campo Santo verbonden, en verloor allengs hare zelfstandigheid.

Hoe gering ook, dierbaar blijven ons de vrome stichtingen, door onze voorvaderen in de hoofdstad der wereld gevestigd.

IX.

VOORNAME KERKEN.

Op de Piazza della Minerva, het voorplein van de Maria-kerk der Dominikanen, werd in vroegere tijden eene indrukwekkende plegtigheid voltrokken, welke alle bewoners derwaarts lokte. De BROEDERSCHAP DER ANNUNTIATIE, in de MARIA SOPRA MINERVA gvestigd, vierde jaarlijks op den 25 Maart op luisterrijke wijze haar Patroonfeest, en schonk alsdan eenen rijken bruidschat aan 400 arme jonge dochters, die door een onbesproken en voorbeeldig leven deze eervolle onderscheiding verdiend hadden. De Paus kwam, van zijne Kardinalen en den Romeinschen adel omringd, te paard naar het Minerva-plein, waar de 400 bruiden, allen op gelijke wijze gekleed en in rijen geschaard, reikhalzend zijne komst te gemoet zagen. Eenige onder haar waren met een bijzonder onderscheidingsteeken versierd en droegen eene kroon op het hoofd; het waren maagden, die den stillen en eeuwigen vrede van het kloosterleven boven de zoo spoedig verwelkende bloemen van het leven der wereld verkozen hadden. De Paus beklom de trappen der kerk en gaf den verloofden een wit sargien bruidskleed, een florijn voor pantoffels, en

nog daarenboven 60 scudi d. i. ruim 150 gulden. De ge-
 kroonden ontvingen eene dubbele som, want de bezittingen
 der kloosters schenken rente voor de armen. Zag men op
 dit oogenblik de toeschouwers rond, vooraan ontmoette men
 eene talrijke schaar van jongelingen, die, trotsch op hunne
 bruiden, met opgeheven hoofd en fiere houding de plegtige
 uitreiking gadesloegen; een traan ontsprong hun oog, wan-
 neer de verloofden als belooning voor onschuld en deugd het
 witte kleed uit 's Pausen hand ontvingen.

Gingen vervolgens de deuren der kerk open, dan sloegen
 alle Romeinsche maagden volgens algemeen gebruik eenen
 sluijer om het hoofd en volgden den Paus tot vóór het altaar,
 waar zij eenige oogenblikken later tot de H. Communie na-
 derden. Ten laatste strekte de Paus zijne handen over haar
 uit en bad Gods zegen af over den toekomstigen levensstaat,
 dien zij zouden intreden.

Nog is die eerbiedwaardige Broederschap in wezen, en
 hoezeer de wereldplaag der revolutie hare rijkdommen groot-
 tendeels vernietigde, bedragen de huwelijks giften nog ruim
 75 gulden; in plaats van het bruidskleed, hetwelk niet meer
 op plegtige wijze wordt uitgereikt, ontvangen de verloofden
 drie scudi ($7\frac{1}{2}$ gulden), en voor den aankoop van pantoffels
 60 bajocchi (dertig stuivers). Aan de kloostermaagden daar-
 entegen worden 150 gulden geschonken.

Wie zal ontkennen dat de ondersteuning en bescherming
 der bruiden, als eene onberekenbare weldaad, onder de
 edelste liefdewerken moet gerangschikt worden? De armoede
 voert, helaas, zoo gemakkelijk tot kwaad; en wijl het den
 behoeftigen soms niet eens mogelijk is om in de eerste uit-
 gaven van het huishouden te voorzien; wordt menig ge-
 wenscht en gelukkig huwelijk jaren lang verschoven of geheel
 verijdeld. Daarom heeft niet slechts de Broederschap der
 Annuntiatio, maar ook het Pauselijk Gouvernement zich altijd

het lot der arme bruiden aangetrokken; en aanzienlijk is het aantal huwelijken, die nog jaarlijks op kosten en door ondersteuning van den Staat worden gesloten.

Rekent men dat van de 1200 jaarlijksche giften een derde deel aan kloostermaagden wordt uitgereikt, dan blijven er nog 800 huwelijks giften over voor bruiden, op welke de Staat als op deugdzaame huismoeders voor de toekomst mag rekenen. Want de geldelijke ondersteuning wordt niet onverschillig uitgedeeld aan elk die er om vraagt, maar slechts aan zoodanige Romeinsche dochters, die van haar onbesproken gedrag de meest voldoende bewijzen kunnen aangeven. Niet aanstonds bij hare aanmelding maar eerst drie jaren later komen zij in aanmerking; gedurende dien tijd heeft men gelegenheid om tot de overtuiging te komen, dat zij door een deugdzaam leven den bruidschat waardig zijn, en de Staat uit de toekomstige huisgezinnen goede burgers kan verwachten.

In de moderne Staten is dit verheven liefdewerk onbekend. Wel heeft zeker land in de vorige eeuw dotatiën gegeven; doch niet aan maagden, maar aan *filles-mères*, niet om de onschuld te behoeden, maar om de schaamteloosheid tot de verste grenzen uit te breiden en door de belooning der misdaad het zedelijk gevoel geheel en al uit te dooven.

Ofschoon de plegtige feestviering op het Minerva-plein heeft opgehouden, worden toch de bevoorregte bruiden genoegzaam in het openbaar bekend gemaakt. Bij sommige kerkelijke ceremoniën verschijnen zij in een afzonderlijk kostuum. De kloostermaagden dragen nog eene kroon, haar gelaat is ten halve bedekt, en de sluijer met honderden spelden op het hoofd vastgehecht. De kroon en de bedekking des gelaats beteekenen dat zij hare maagdelijkheid den Heer hebben toegewijd en van de wereld geene liefde vragen, terwijl de talloze spelden het geestelijk wapentuig

verbeelden, waardoor hare onschuld tegen elken aanval wordt verdedigd.

Treden wij thans de Maria-Kerk binnen.

Achter den zeer nederigen voorgevel zou men het groot en overschoon binnenste niet verwachten, dat, onder leiding van den Dominikaan Girolamo Bianchedi nog onlangs gerestaureerd en met groote keurigheid afgewerkt, behalve talrijke fresco's en beeldwerken overal de schoonste architectonische ornamenten bevat.

De geheele grond is met marmer gevloerd, doch de kolommen zijn daarmede slechts gedeeltelijk belegd. De spitsbogen der arkaden zoowel in de drie beuken als in transept en koor, alsmede de bont gekleurde arabesken en gouden versieringen der welfbanden, herinneren aan den Gothischen bouwtrant. In het welfsel van het middenschip ziet men de Apostelen en Evangelisten, in het dwarsschip de voornaamste Latijnsche en Grieksche kerkvaders, alsmede een groot aantal Heiligen en Zaligen van de Orde der Dominikanen.

Van de twaalf kapellen langs de zijbeuken behoort er één aan de Broederschap der Annuntiatio. Een prachtig altaarstuk, op gouden grond geschilderd, stelt de Boodschap van Maria voor. Terwijl Zij aan drie in het wit gekleede bruiden een huwelijksgechenken aanbiedt, daalt de Engel Gabriël uit den Hemel, om Haar het Goddelijk Moederschap aan te kondigen.

Tusschen de 20 aanzienlijke praalgraven, ontmoet men nog vele andere die slechts met borstbeelden of bas-reliefs prijken. Behalve het hoogaltaar dat, uit verguld metaal zamengesteld, het graf der H. Catharina van Siëna omsluit, bezit het transept twee wereldberoemde Christus-beelden, het een van le Giotto, het ander van Michel Angelo.

Nog dierbaarder zijn den Dominikanen de verheven kunstwerken van Fra Angelico, den talentvollen kloosterling der

Minerva, die zoowel om zijne geniale voortbrengselen als om hooge deugd door de kunstenaars van zijnen tijd bewonderd en te Rome algemeen geëerd en bemind was. Nooit nam hij het penseel ter hand zonder vooraf te hebben gebeden; nooit schilderde hij den Verlosser aan het Kruis zonder dat tranen over zijne wangen vielen. Uit nederigheid den Aartsbischoppelijken Zetel van Florence en het priorschap van zijn klooster geweigerd hebbende, werd hij te midden zijner werkzaamheden door Paus Nicolaus V naar Rome ontboden, om een der kapellen van het Vatikaan met schilderijen te verrijken. Zijn atelier was een nederige cel in het klooster van Minerva. Als een trek van zijnen eenvoud verhaalt men, dat hij, op het Vatikaan ten maaltijd uitgenoodigd, weigerde vleeschspijzen te eten, daar de prior hem van den kloosterregel niet had ontslagen; hij dacht niet aan de disciplinaire oppermagt des pausen.

Het grafmonument, hem ter eere in de Minerva-kerk opgerigt, kan echter in schoonheid bij de praalgraven van Leo X, Clemens VIII en Paulus IV niet vergeleken worden.

Daar het klooster zeer geschikt in het midden en de gezondste wijk der stad ligt, hebben de Paters een groot gedeelte aan de Fransche bezetting moeten afstaan, en kunnen zij, zoolang vreemde troepen zich in Rome ophouden, veilig op inkwartiering staat maken. In de portalen hoort men de verslagen van het Corps de Garde; in de groote zalen, met den wapenstok versierd, staan de geweren langs den wand; overal wordt getrommeld en gecommandeerd; in menige cel heeft het vloeken het gebed vervangen, en in de klasse der philosophie heerschen de schermmeesters, die er les geven in de wijsbegeerte van het zwaard. Of de Paters zich zelve geluk zouden wenschen bij het vertrek van dit vreemd gezelschap, durf ik niet beslissen, hoezeer ik meer-

malen getuigen was, dat zij aan de poort op het Minerva-plein verplicht waren halt te houden, totdat de militaire kloosterlingen, die er in langgerekte houding bivakeerden, hun eenen zeer afgemeten doortogt geschonken hadden.

Zou men vreemd opzien wegens deze vereeniging van klooster en kazerne, men bedenke wat verheven doel, de bescherming des Kerkelijken Staats, daarmede beoogd wordt, en dat het vreedzame Rome, tot de huisvesting van krijgsvolk geenszins ingerigt, bij gebrek aan kazernen tot den afstand zijner heiligdommen wordt genoodzaakt.

Zoo de oude Romeinen van deze vereeniging konden getuigen zijn, zij zouden zeker hunne hooge tevredenheid niet verbergen. Immers, waar nu het klooster ligt, liet weleer Pompejus de Groote den prachtigen tempel bouwen ter eere van Minerva, die niet alleen de godin der wijsheid, maar ook de patrones der overwinnaren was; haar zetel wordt thans ingenomen door de geleerde geestelijke orde der Dominicanen, en door de krijgszuchtige soldaten van den Cesar, den grootsten overwinnaar van dezen tijd.

In het klooster bevindt zich de beroemde BIBLIOTECA CASANATENSE, aan gedrukte werken de rijkste van Rome, en een geschenk van den Kardinaal CASANATE. Zij bevat behalve eene uitgebreide verzameling van oude uitgaven, kostbare handschriften en fraaije gravuren, werken over wetenschap, letteren en kunsten in alle talen. Het cijfer der boekdeelen, de kleine mengelwerkjes niet medegerekend, beloopt 120,000.

In de laatste revolutie heeft het Convent schitterende blijken van deugd en edele onverschrokkenheid geleverd, en daarom een dierbaar offer aan de overweldigers moeten brengen.

De Pastoor der Minerva, een heilig kloosterling, werd met veertien andere priesters naar de Katacombe van St. Callistus gevoerd, en onder het commando van Zambianchi ter dood gebracht.

Is de Minerva ongetwijfeld de aanzienlijkste bezitting der Dominicanen, in ouderdom en herinneringen wordt zij echter overtroffen door het klooster en de kerk van S. SABINA, gelegen op de kruin van den Aventijnschen berg, tegenover de beroemde Tiber-brug waar Horatius Cocles met leeuwenmoed zich tegen den vijand verdedigde.

De kerk van de H. Sabina dagteekent van het jaar 423; onder Paus Eugenius II werd zij in het jaar 824 bijna geheel hernieuwd en zeer prachtig opgebouwd. Het plaveisel behoort nog tot hare eerste stichting; doch de overoude mozaïken zijn met der tijd verdwenen en deels door nieuwe kunstwerken vervangen. Hoezeer ook menigmaal veranderd, heeft zij nog immer meer dan de overige even oude kerken van Rome, haren oorspronkelijken vorm bewaard. Twee en twintig wonderfraaije zuilen met Attische voetstukken, Corinthische kapiteelen en slanke gegroefde schachten, deelen het ruim in drie beuken, die door het dwarsschip heen in eene half-ronde apsis uitloopen.

In het klooster der S. Sabina, door den H. Dominicus opgerigt, bezochten wij de cel waarin de Stichter der Orde leefde en stierf, de kapel waarin hij bad en met den H. Franciscus overnachtte.

Vervolgens den tuin rondwandele, plukten wij een takje van den overouden oranjeboom, door den H. Dominicus zelfden daar ter plaatse geplant, en tot heden toe in zeer goeden staat gehouden.

Het bevroemde ons dat de kloosterbroeder, die bij het heengaan ons opmerkzaam maakte dat Pater Lacordaire in de S. Sabina zijn noviciaat had gehouden, zich niet te gelijk vele andere groote mannen herinnerde, die de Orde tot sieraad verstrekken, en wier deugd en geleerdheid in de geschiedrollen van het klooster met roem vermeld staan. Immers, hij had ons aan de kloosterpoort kunnen te binnen

brengen, hoe daar eenmaal de moeder van den H. Thomas van Aquine te vergeefs had aangeklopt, om al biddende en smeekende met moederlijke teederheid haren zoon te bewegen, in de wereld, die hem zooveel schoons beloofde, terug te keeren. Hij had ons kunnen herinneren, wat drie eeuwen later met eenen armen pelgrim was voorgevallen, die, door eene verre reis van vermoeijenis uitgeput en door honger vermagerd, den berg Aventinus beklom en het klooster naderde. Een pelgrim, wiens kleeding zoo onaanzienlijk en versleten uitzag, dat de Prior van het klooster, hem voor een gelukzoeker houdende en meenende dat hij aan het Pauselijk Hof zijn fortuin kwam beproeven, den vreemdeling al schertsend toesprak en vroeg: «wat zoekt gij hier mijn vriend? Komt gij zien of het College der Kardinalen genegen is u Paus te maken?»

«Ik kom, zoo luidde het antwoord, wjl de belangen der Kerk mij herwaarts roepen, en zal weggaan zoodra ik mijne taak volbragt heb; tot zoolang vraag ik U huisvesting en een weinig hooi voor mijn muilezel.» De Prior mogt hem geene opname weigeren en wees hem eene cel aan naast die van den H. Dominicus. Zestien jaren later, op den 7^a Januarij 1566, werd die arme en miskende pelgrim op den Pauselijken troon verheven en Pius V genoemd.

De kerk *in casu*, op het plein van dien naam gelegen en behoorende aan de Orde der Jesuiten, bleef, hoe dikwerf ook beroofd en geplunderd, de stormen der verwoesting trotseren en vertoont achter eene prachtige façade eene inwendige grootheid, waaraan zooveel schatten zijn te koste gelegd, dat zij, de Basilieken uitgezonderd, voor de rijkste kerk der stad gehouden wordt. Kardinaal Alexander Farnese

liet haar in het jaar 1575 volgens teekening van den beroemden Vignola bouwen, wiens leerling echter den ondernomen arbeid voortzette, den koepel voltooide en den voorgevel met twee rijen pilasters versierde. In de Gesu ziet men den Jesuitenstijl in zijnen hoogsten bloei, met al de pracht der verwen, verguldingen en stukadoorwerken, met beelden en schilderijen, edele steensoorten en kostbare metalen. Het geheel is trotsch en indrukwekkend. Niet slechts de tribune en de koepel, maar ook het groote gewelf is met heerlijke fresco's getooid. De kapel van den H. Ignatius munt echter boven alles uit. Onder een kostbaar met edelsteenen versierd altaar, welks kolommen met lapis-lazzuli en verguld brons zijn ingelegd, rust het stoffelijk overblijfsel van den grooten Stichter der Orde. In de schoone marmeren groep, door Ludovisi gebeeldhouwd, komt een wereldbol voor van boven genoemden lapis-lazzuli uit één stuk, het grootste der wereld en van onschatbare waarde.

Het belendend klooster, gedeeltelijk door de Fransche bezetting ingenomen, strekt tot woonplaats aan den Generaal der Orde. De kamer waarin de H. Ignatius leefde en stierf, en vele treffende gebeurtenissen plaats grepen, is in eene fraaije kapel veranderd. De H. Aloysius legde er zijne belofte af; ditzelfde deed Stanislaus Kostka in de tegenwoordigheid van Franciscus de Borgia; Carolus Borromens las er zijne tweede H. Mis, Franciscus van Sales droeg er menigmaal de heilige geheimen op, en Philippus Neri onderhield er zich over het heil der zielen. Van al deze groote Heiligen hangen manuscripten als ware sieraden aan den wand, terwijl onder de vele overblijfselen nog een groote parasol wordt bewaard, waarvan de H. Franciscus zich bediende, toen hij bij den vorst van Japan werd toegelaten.

Het strekt den Jesuiten tot lof, dat zij in den tijd der revolutie tot de eersten behooren, die door het oproer worden bestreden. Hoezeer de Kerk, op eene rots gevestigd, wat haar bestaan betreft geenszins van het bestaan der Geestelijke Orden afhankelijk is, strekken de Jesuiten evenwel tot krachtige steunpilaren en worden daarom tot mikpunt gekozen door diegenen, welke het op den ondergang der Kerk aanleggen.

Ook in de laatste omwenteling ontvingen zij daarvan de sterkste bewijzen.

Toen, op den 21 Maart 1848, een verwoede bende het Oostenrijksch Wapen voor het paleis des gezants had weggebroken en verbrand, moesten de Jesuiten het verder misgelden. Op de muren der Kerk stond te lezen: *EEN HUIS TE HUUR*. Doch de onverschrokken abbé de Mérode schoot er op toe, noemde de daders lafaards, en waagde het te midden der opgewonden menigte het biljet af te scheuren. Den volgenden dag kwam het volk met bijlen en pektoortsen gewapend in grooter woede opzetten; en terwijl eenigen het *MISERERE* of *DE PROFUNDIS* zongen, wierpen anderen den kloosterlingen allerlei ruwe woorden en scheldnamen naar het hoofd. Ofschoon echter de woestaards bij tijds tot bedaren gebracht en grooter gruwelen voorkomen werden, achtten de Jesuiten het raadzaam een veilig heenkomen te zoeken door zich naar verschillende kanten te verspreiden, en vonden o. a. bij den edelen Lord Clifford eene liefdevolle bescherming. Dit alles echter mag men niets beduidend noemen bij de groote rampen, waarmede zij in Junij van datzelfde jaar getroffen werden, toen de overwonnen Romeinen, van Vicenza terugkomende, in de Gesu hun hoofdkwartier vestigden, en de voorwerpen van waarde, welke onder hun bereik vielen, voor altijd verdwenen.

Mogen Jesuiten en Dominikanen welligt op grooter rijkdom

en meerdere uitgebreidheid van bezittingen roemen, de Franciskanen zijn onder andere opzigten niet minder benijdenswaardig.

Op de uiterste spits van het Kapitoel, waar vroeger de trotsche tempel van Jupiter heel Rome beheerschte, bezitten zij kerk en klooster, en wonen derhalve op de grensline der Oude en Nieuwe Stad.

De rots, die hen hoog in de lucht verheft, verbergt tevens in haar binnenste de diepe onderaardsche Mamertijsche Gevangenis, waar Petrus en Paulus hunne laatste levensdagen doorbragten. Onder hunne voeten zien zij het Forum Romanum met al de puinhoopen der heidensche grootheid, terwijl aan de andere zijde een onbelemmerd uitzigt hunne blikken over de heuvelen en ontelbare koepeldaken heenvoert, en hun de St. Pieter in hare verhevene en statige pracht te aanschouwen geeft.

Hoe menigwerf moeten de kloosterlingen op het Kapitoel in vervoering geraken, wanneer zij, in de stille uren van overdenking de wegen van Gods Voorzienigheid nagaande, beseffen en gevoelen dat hunne kerk en hun klooster, dat zij zelve luid sprekende getuigen zijn dier Goddelijke bestiering, die de tijdelijke verheffing der valsche goden heeft toegelaten, om op de bouwvallen hunner tempels de altaren van den waren God op te rigten.

Het Kapitoel was een magtwoord bij de Romeinen. JUPITER, DE OPPERSTE GODHEID, DEUS OPTIMUS MAXIMUS, zetelde er. Niet slechts de bloei des Staats in vreedestijd, maar ook de overwinningen en de uitbreiding van het Romeinsche grondgebied werden aan zijne Goddelijke bescherming en almacht toegeschreven. Vóór den strijd bragt men hem offers, en de triomf, later door den veldheer gehouden, bestond niet slechts in eene militaire vertooning, maar strekte tevens tot eene wezenlijk godsdienstige handeling, tot een feest van dankbaarheid voor den goddelijken bijstand van Jupiter.

De Tempel op het Kapitoel was daarom het hoofd- en einddoel van den luisterrijken zegetogt des overwinnaars.

Men kan zich de blijde opgewektheid en luidruechtigheid bij zulk eene viering, vooral wanneer de veldheer bij het volk in aanzien stond, niet levendig genoeg verbeelden. Niets was streelender voor den hoogmoed der Romeinen, dan de veroveringen op andere volken behaald en de verre uitbreiding van den ontzaggelijken Staat door eenen luisterrijken optogt te gedenken. Geen kosten bleven gespaard, en wie in Rome tot de aanzienlijken behoorde, moest tot verhooging van het feest het zijne bijbrengen. De weg, op vele punten met eerebogen bezet, ving aan bij de Porta Triumphalis, in de nabijheid van het tegenwoordig kasteel St. Angelo, voerde vervolgens door het Campo Marzo naar den grooten Circus, en van daar over de Via Sacra en het Forum naar het Kapitoel.

Vooraan gingen de Senatoren en bazuinblazers; daarachter de offerdieren voor het altaar van Jupiter bestemd. Dan volgden de wagens met afbeeldingen van verwonnene steden, vol geladen met goud en zilver, met wapens en vazen en allerlei op den vijand buit gemaakte kostbaarheden; bovenop lagen de kroonen, die steden en volken den overwinnaar hadden aangeboden. Achter deze wagens zag men de gevangene koningen en vorsten met hunne familie, alsmede een gedeelte van het overwonnen leger; zij liepen allen, de handen op den rug gebonden, vóór de zegekar des veldheers. Deze, rijdende in een vergulden wagen met vier witte paarden bespannen, droeg eenen elpenbeenen staf in de eene en een palmtak in de andere hand. Men had zijn aangezicht rood geverwd en een lauwerkrans om zijne slapen gewonden. Daarenboven werd een andere krans van goud en zilver boven zijn hoofd zwevend gehouden. Over de tuniek, met palmtakken en andere overwinningsteekenen geborduurd,

hing eene kostbare purperen toga met gouden figuren bezet. Fijne reukwerken rondom den wagen gebrand, omringden den veldheer bestendig met de aangenaamste geuren, en huldten het span in doorzigtige wolken. De bloedverwanten van den gevierden feesteling volgden achter de gouden zegekar, en door eene afdeeling van het overwinnend leger werd de trein gesloten.

Zonder ophoud toog de stoet voort tot aan het Kapitoel, alwaar de ongelukkige koningen met hunne familie en veldoversten in de Mamertijnsche gevangenis werden vermoord, terwijl de overwinnaar van den wagen stapte, soms kruipend de trappen des Tempels beklom, in aanbidding het beeld van Jupiter naderde, en in diens schoot een gouden palmtak nederlegde, tot teeken dat hij aan den bijstand der Opperste Godheid zijn krijgsgeluk te danken had. Waren de officers geslagt, dan wachtte men slechts het vreeselijk berigt: *ACTUM EST, HET IS VOLBRACHT*, de aankondiging dat de overwonnenen den dood hadden ondergaan, en straks begonnen bij de portiek des Tempels de luidruchtige feesten, waarbij weelde en wellust voorzaten, en verkwistende maaltijden gehouden werden, die tot laat in den avond duurden.

Niet zonder reden zouden wij vermoeden, dat de vernietiging van Jupiters tempel, den metropool van het heelal, het middenpunt der Romeinsche magt, eenen vreeselijken schok moest veroorzaakt hebben, gelijk de verwoesting van den Tempel te Jerusalem. De nog overgebleven heidenen moesten tot den laatsten steen toe, als een Gode toegewijd kleinood geëerd en geëerbiedigd, en op den bouwval getreurd hebben, gelijk de Joden nog treuren aan den ouden muur van Salomons tempel. Maar neen! Het afschuwelijk heidendom mogt zijnen val niet eens beweenen, zoo als het volk der oude Godsregering.

Toen met het aanzien en de magt van Rome ook de

godsdienstige gezindheid verminderde, werd de tempel van het Kapitoel allengs verlaten. De Barbaren roofden kostbaarheden en standbeelden weg, en voerden zelfs de marmers der portiek met zich mede. De bronzen Jupiter, die, om zijne zwaarte onvervoerbaar, tot het laatste toe zijn zetel had behouden, werd eindelijk omgehaald en versmolten; het bezoedeld metaal, in het vuur gelouterd, nam eene nieuwe gedaante aan, en kreeg een nieuwen zetel in de Vatikaansche Basiliek; het is de bronzen St. Pieter, een beeld vol Christelijke waardigheid en majesteit. Kale muren bleven eindelijk over, die, hoezeer ook op eene rots gebouwd, spoedig waggelden en zonder dat een geweldige hand ze aanraakten van zelf instortten en verdwenen, terwijl het tijdstip dier verdwijning immer verborgen bleef.

Nu ving op den ouden bouwval een nieuwe arbeid aan; wat onder puin bedolven lag, werd opgegraven; welhaast stonden drie oude marmeren zuilen overeind (1), en de overige die in de rij ontbraken werden uit de ruïnen des Palatijnschen bergs en andere bouwvallen aangevuld. In het middenschip is de derde aan uw linkerhand afkomstig uit een der slaapvertrekken van het keizerlijk paleis; aan haren voet hebben Nero en Tiberius hunne wreedheden en razernijen vertoond. Zij draagt het opschrift: *A CUBICULO AUGUSTORUM.*

Toen later de kloosterlingen in bezit geraakten van de marmerbrokken uit den tempel van Romulus op het Quirinaal, stelden zij daaruit eenen grooten trap van 124 treden zamen, die van den voet des Kapitoels tot aan de kerk reikt en aan den onaanzienlijken voorgevel een prachtigen opgang schenkt.

Ofschoon het gebouw, voltooid zijnde, oorspronkelijk aan de H. Maagd werd toegewijd, hebben latere eeuwen het den naam van *ARA CAELI* d. i. *ALTAAR DES HEMELS* gegeven, ter

---

(1) De Zuilen in den tempel van Jupiter waren, volgens Plutarchus, van marmer.

gedachtenis eener zeer oude overlevering, die wij hier niet stilzwijgend kunnen voorbijgaan.

Op het tijdstip namelijk toen Virgilius de komst eener maagd aankondigde, wier kind de gouden eeuw zou hernieuwen, toen heel de wereld in de verwachting van eenen redder verkeerde, raadpleegde Keizer Augustus het orakel, om te vernemen wie na hem de meester der wereld zou worden. Tot zijne groote bevreemding en ontsteltenis ontving hij het volgend antwoord: *God zelf, de Gebieder der Goden, beveelt mij voor Hem mijne plaats te ruimen en naar de treurige onderwereld terug te keeren. Verwijder u derhalve van mijne altaren, en vraag mij geen orakels meer.* (1)

Aan deze overlevering wordt eene nog merkwaardiger gebeurtenis verbonden.

De Moedermaagd, met eenen hemelschen glans omgeven, haar Heilig Kind op de armen dragende, zou aan Keizer Augustus zelven zijn verschenen, die, door dit gezigt getroffen, voortaan weigerde den titel van God te voeren, en op het Kapitoel, ter plaatse waar hij de verschijning gezien had, een altaar liet vestigen met het opschrift: *ARA PRIMOGENITI DEI, ALTAAR VAN DEN EERSTGEBORENE GODS.*

Dit antiek gedenkteeken, waaraan de kerk haren naam ontleent, staat aan de linkerzijde van het dwarsschip onder eenen fraaijen koepel, door kolommen van Oostersch albast gedragen. Op de voorzijde van het oude altaar ziet men in ruw snijwerk Keizer Augustus, aan de H. Maagd eene kroon aanbiedende.

Bij deze kapel, op het breede en hooge muurvlak van het transept, zijn de Martelaars van Japan *al fresco* geschilderd.

(1) Me puer Hebraeus divos Deus ipse gubernans,
Cedere sede jubet tristemque redire sub Orcum.
Aris ergo dehinc tacitus abscedite nostris...

De beide ambo's, kansels ter voorlezing van Epistel en Evangelie bestemd, worden om keurige bewerking en fijne mozaikfiguren voor de schoonste der wereld gehouden.

De *ARA CAELI*, in den trant der oude basilieken met platte zoldering gedekt, bevat behalve vele kostbare antiquiteiten, de voornaamste meesterstukken van Pinturicchio. De 22 kolommen in het ruim zijn bijna allen verschillend; de een mist het kapiteel, de ander het basement, eene donkere staat tegenover eene lichtere, eene Jonische naast eene Corinthische, en wat de ongelijkheid der dikten betreft, deze valt aanstonds in het oog.

Van sierlijkheid mag men bij eene zoo onregelmatige samenstelling niet spreken. Doch wie zou er de hand aan slaan? Wie zou ze durven omverhalen, om nieuwe, al waren het dan ook Corinthische met prachtige kapiteelen, in hare plaats te stellen? Die overblijfselen der afgoden, uit verschillende tempels en paleizen hierheen gevoerd, waar spreken zij luider de dwaze verheffing hunner oude meesters uit dan rondom het altaar van den waren God?

Het verwondert ons niet, dat Gibbon, gelijk hij zelf verzekert, de *Ara Caeli* bezoekende en al mijmerende gezeten te midden der ruïnen van het Kapitol, terwijl de kloosterlingen vespers zongen in den tempel van Jupiter, voor de eerste maal het plan vormde om den ondergang van het Romeinsche Rijk te beschrijven, Wat ommekeer inderdaad, vrome lofzangen te hooren in plaats van de kreten der sla-ven, het monnikskleed te zien in plaats van het staal des offeraars.

En nu een woord over het vergulde plafond, hetwelk ons eene wereldgebeurtenis te binnen brengt, voor het Christendom nog gewigtiger, dan die waaraan de *Maria Maggiore* hare gouden bedekking te danken heeft.

Toen namelijk Pius V den Pauselijken Zetel had bestegen, heerschte er groote verslagenheid onder de Christelijke vorsten en volken, daar de zegevierende wapenen der Muzelmannen alom angst en schrik verspreidden. De Middellandsche Zee werd door hen beheerscht en onveilig gemaakt, en hare kusten waren reeds twintig maal door het zwaard ontvolkt. Hooger en hooger steeg de nood, toen Malta zelfs, het laatste bolwerk der Christenen, in handen der Turken was gevallen, die geheel Europa door geweld dreigden te vermeesteren. Pius V riep in dezen hagchelijken toestand de vorsten tot eenen vereenigden kruistogt op, ten einde gezamenlijk den vijand een krachtadigen weerstand te bieden. Die stem vond gehoor; eene verbazende legermagt trok uit, en behaalde weldra in den Slag van Lepanto eene schitterende en geheel beslissende overwinning.

MARCUS ANTONIUS COLONNA, de gezagvoerder der pauselijke galeijen, bij zijnen terugkeer luisterrijk gehuldigd, hield eenen triomftogt naar het Kapitoel op de wijze der oude Romeinen. Den 24 December van het jaar 1571 langs den Appischen weg de stad binnenkomende, werd hij aan de poort St. Sebastiaan door de Conservatoren en de hoofden der verschillende stadswijken verwelkomd, waarop vervolgens de togt zich in beweging zette. Eerst zag men de kostbaarheden op de Turken buit gemaakt, dan de krijgsgevangenen, en onder deze trokken de kinderen van Ali Pacha de meeste aandacht. Daarachter eene groote massa volks en vele soldaten, vervolgens de rijk uitgedoschte Patriciërs te paard, en eindelijk Colonna met het verwonnen vaandel der Turksche vloot.

Eenige dagen later, op den 13 Januarij, toen men de blijde overwinning op godsdienstige wijze vierde, en de leden van den Romeinschen Senaat in Ara Caeli vergaderd waren, werd de gouden schat, op de Muzelmannen behaald, den kloos-

terlingen ten geschenke aangeboden, om er het plafond der kerk mede te vergulden.

Aan Paus Pius V vooral had men de overwinning te danken: aan zijne werkzaamheid, aan zijnen invloed, aan zijn gebed. Op den 7 October in het Vatikaan van eenige prelaten omringd, wenkte hij met den vinger, gebood stilte, stond eensklaps op, opende het venster, en scheen een oogenblik in diepe beschouwing verzonken. Gelaat en houding teekenden hevige aandoening. *Gaat!* zoo riep hij uit, *en dankt God in zijnen tempel, want ons leger behaalt de overwinning.* Toen knielde hij neder, en tranen vloeiden langs zijne wangen.

Dit geschiedde des namiddags om vijf ure, en op dien eigen stond dreunden, op honderd uren afstands, de laatste kanonschoten van den Slag van Lepanto.

De Ara Caeli bezit als voorwerp van bijzondere vereering een mirakuleus beeldje van het Goddelijk Kind, *IL SANTISSIMO BAMBINO.*

Wanneer een zieke zijn laatste einde voelt naderen, wordt hem het ziekbed dragelijk en de strijd verligt, zoo hij den Bambino aan zijne legerstede ziet. Aan niemand wordt die gunst geweigerd, en zoo bestaat er geen huisje in Rome, dat niet eenmaal het voorregt genoten heeft den Bambino te ontvangen ter verkwikking en opbeuring der stervenden.

Op Driekoningen - feest wordt het met een rijk gewaad omhangen, naar Italiaansche wijze met zijden linten en allerlei kostbaarheden opgesierd, en midden in de kerk geplaatst, waar de Romeinen in groot getal eene vreemde plegtigheid bijwonen. Niet priesters maar kleine kinderen komen alsdan prediken en den lof des pasgeboren Verlossers verkondigen. Er ligt iets bekoorlijks en liefelijks in die onzekere en teedere geluiden der onschuld en onnoozelheid, iets bevalligs in de gebaarden der kleinen, die, van vele priesters en geloovigen

omringd, vrijmoedig en eenvoudig hunne rede voordragen, met den Latijnschen tekst voorop en den Hemel aan het eind. Op het gelaat der moeders staat de vreugd te lezen, wanneer zij door den bijval der hoorders hare zorgen en moeite bekroond zien; doch onbeschrijfelijk is haar angst, zoo het kind, hoe zorgelijk ook voorbereid, hoe langdurig ook geoefend, op het gezigt der priesters ontstelt, al stamelende aanvangt, en door vrees overmeesterd ten laatste geheel bezwijkt en geen woord meer kan uitbrengen, terwijl er niets anders overblijft dan de welsprekendheid der tranen.

Wie in deze kinderlijke ceremonie geen behagen kan vinden, behoeft slechts weinige schreden te doen om de Propaganda te bereiken, alwaar op Driekoningen de kweekelingen uit de meest verwijderde oorden der wereld, ieder in zijne moedertaal, eene toepasselijke redevoering houden. Men hoort er Turksch, Grieksch, Chineesch, Chaldeeusch, Syriesch, Arabiesch, alsmede verschillende talen en tongvallen uit Oceanïë. Blanken, bruinen, koperrooden en zwarten, met verschillende wijzigingen van kleur, wisselen elkander op het sprekgestoelte af, terwijl de reeks meestal door die leerlingen wordt gesloten, wier taal en uiterlijke gestalte den hoorders het meest belangwekkend en vreemdsoortig moeten voorkomen. Zoo was nog den vorigen keer de laatste sprekebeurt aan een paar jongelingen geschonken, die, in Australië van menscheneters geboren, niettegenstaande hunne zonderlinge keelgeluiden, door sierlijke en talentvolle voordragt den levendigsten bijval inoogstten.

Op Driekoningen derhalve leggen de Propaganda en de Ara Caeli getuigenis af, dat Rome om zijne grootsche plegtigheden niet minder onze bewondering verdient, dan om zijn kinderlijken eenvoud.

De Franciskanen van Ara Caeli bezitten eene uitmuntende

boekerij, die tot de voornaamste van Rome behoort. Overigens zijn zij genoodzaakt zich thans in hun klooster een weinig te behelpen, daar zij een goed deel ter inkwartiering voor de Franschen hebben moeten inruimen. Doch in plaats van te klagen, gaven zij hunne hooge tevredenheid te kennen over de menigvuldige blijken van geloof en zedelijkheid, vooral bij die soldaten, welke nog pas in dienst getreden en van het platte land geboortig waren. Toen ik de binnenplaats overging, lagen er juist vijf tegen den kloostermuur; vier hunner waren bezig met kaartspelen, terwijl de vijfde al rookende met de grootste aandacht een hoofdstuk uit Thomas a Kempis las; dit boek strekte hem zeker tot uitspanningslectuur, anders zou hij, dunkt mij, den pijp wel hebben ter zijde gelegd.

Het klooster uittredende, begaven wij ons naar het Paleis der Senatoren en het beroemde Muzeum, alwaar een zeldzame schat van antieke kunstwerken bewaard wordt.

Het oude Kapitaal der Romeinen is met der tijd geheel van aanzien veranderd, en de archaeologen kunnen het omtrent de ligging der vervallene heidensche gebouwen onderling niet eens worden. De muren die het rondom insloten, alsmede de sterke burcht op de Zuid-Westelijke punt, alwaar de Galliërs, bij overrompeling het Kapitaal bestormende, door de heilige ganzen van Juno werden verraden, zijn verdwenen, en de Tarpeische rots, waarvan men de ter dood veroordeelde misdadigers in den afgrond nederstortte, vertoont niet meer die huiveringwekkende diepte van weleer. De trap echter, die door den zegevierenden veldheer werd betreden wanneer hij den tempel van Jupiter naderde, is nog in wezen en loopt uit op het Forum bij de Mamertijsche gevangenis.

Gaat men van hier dwars over het Forum naar de ruïnen der Curia, dan ontmoet men een kleinen doch zeer merkwaardigen ronden tempel aan den H. THEODORUS toegewijd.

Het verhaal zegt dat Romulus en Remus, de eerste grondleggers der stad, kort na hunne geboorte op last van Amulius in den Tiber moesten verdronken worden. Daar echter de rivier toen buiten hare oevers was getreden en men geene gelegenheid vond de bedding te bereiken, werden de tweelingen in een bak of korf op het overstroomde land gezet en bleven bij het afvloeijen van het water op het drooge liggen, ter plaatse, welke thans door de kerk van den H. Theodorus wordt ingenomen. Daar zouden de kinderen eenigen tijd door eene wolvin gezoogd zijn, totdat de herder Faustulus hen vond, tot zich nam en door zijne vrouw liet opvoeden. Later bouwden de Romeinen op deze zelfde plek den beroemden tempel van Vesta, waar de maagdelijke priesters en de godin woonden, het heilig vuur onderhielden en het Palladium bewaarden.

De St. Theodorus in de achtste eeuw gesticht, doch later geheel herbouwd, heeft als overblijfsel harer oorspronkelijke stichting de kostbare mozaïk in de tribune behouden en behoort overigens tot de eenvoudigste en nederigste kerken van Rome. Het voorplein, met een groot ijzeren hek afgesloten, schijnt in de week voor vreemdelingen niet toegankelijk; meermalen moest ik onverrichter zake terugkeeren, daar niemand in de nabijheid het hek voor mij kon openen. Toen wij eindelijk op eenen zondag binnentraden, stond in het midden der kerk het lijk van eenen priester in kerkelijk gewaad en ter begrafenis gereed. De hitte der laatste dagen had de ontbinding aanmerkelijk bevorderd, het gelaat misvormd, bijna onkenbaar gemaakt en met de akeligste kleuren bedekt, terwijl de bedorven lucht welke wij inadenden ons

noode deed besluiten om de stille plegtigheid der begrafenis af te wachten.

Nu wij de voornaamste kerken der geestelijke orden hebben nagegaan, rest ons nog een enkel woord over die, welke van de eerste Christen tijden af, niettegenstaande de hevigste vervolgingen hare oorspronkelijke plaats mogten behouden.

Daar het gedurende de twee eerste eeuwen den Christenen onmogelijk was in het heidensch Rome openbare kerken te stichten, woonden zij in het geheim de godsdienstoefeningen bij, hetzij in de Katakomben, hetzij in bedehuizen, die het uiterlijk aanzien van kerken misten en soms onder den grond verborgen lagen. Toen evenwel tegen het einde der tweede eeuw de vervolgingen van tijd tot tijd onderbroken werden, en het aantal bekeeringen bij de aanzienlijken op verbazende wijze toenam, schepten zij moed en begonnen met den meesten ijver te bouwen. Origines meldt ons dat tijdens de vervolging van keizer Maximinus, in het jaar 236, vele basilieken verbrand werden, die nog kort geleden door vrijwillige offers der geloovigen waren opgetrokken en van Paus Urbanus I elk een zilveren PATENA ten geschenke hadden ontvangen.

De alleroudste thans nog bestaande kerk, aan gene zijde des Tibers gelegen, is de MARIA IN TRASTEVERE, door den heiligen Paus Callistus in het jaar 224 gesticht op de plaats der vorige TABERNA MERITORIA. Toen dit gebouw, bestemd voor de invaliden van het Romeinsche leger, in puin viel, stelden de Christenen alles in het werk, om deze voor hen zoo bijzonder dierbare plek in bezit te krijgen; want in den nacht toen de Zaligmaker geboren werd had alhier een groot wonder plaats gegrepen, waarvan niet slechts Cassius, een heidensche geschiedschrijver uit de derde eeuw, maar ook

Eusebius, de H. Prosper en vele andere gewijde schrijvers melding maken. Een oliebron, zoo luidt het wonderverhaal, welke hier in den nacht der Geboorte eensklaps uit den grond op, vloecide den volgenden dag onophoudelijk en zoo overtollig voort, dat de oliestroom den Tiber bereikte, en zich met het water der rivier vermengde.

Deze gebeurtenis, in het openbaar voorgevallen en door de heidenen zelfs bevestigd, spoorde de Christenen aan om al het mogelijke aan te wenden, ten einde op dien gewijden grond een tempel te stichten. Doch eenige Romeinsche herbergiers, die er hunne herbergen wilden bouwen, boden een geduchten tegenweer en wendden zich ten laatste tot den keizer met het dringend verzoek om de Christenen te verwijderen. Tegen alle verwachting ontvingen zij een weigerend antwoord. *Veel liever, zoo sprak Alexander Severus, wil ik dat God te dier plaatse vereerd worde, op wat wijze ook, dan dat zij in handen kome van herbergiers.* De Christenen derhalve, het pleit gewonnen hebbende en door den keizer in hun bezit bevestigd, stichtten hunne eerste openbare kerk en wijdden haar toe aan DE GEBOORTE DES VERLOSSERS, zoo als haar oorspronkelijke titel luidde.

Wanneer men deze oude en eerbiedwaardige basiliek nadert en het voorplein betreedt, wordt men aanstonds getroffen door de kolossale en prachtige mozaik-schilderij, welke het groote muurvlak over de geheele breedte van den voorgevel inneemt, en in het jaar 1136 op kosten van Paus Innocentius II werd vervaardigd. Het stelt de Moedermaagd voor, omringd van de vijf wijze en vijf dwaze maagden, die, zonderling genoeg, allen een lichtkrans of heiligenschijn om het hoofd dragen, en daardoor aanleiding gaven, dat de archaeologen, die zich de oplossing van het raadsel ten taak hadden gesteld, tot de vreemdsoortigste verklaringen en gissingen hunne toevlugt moesten nemen.

Te Rome evenwel verhaalde men mij het volgende.

Toen de mozaïst zijn kunstwerk zou aanvangen, koos hij tien Romeinsche maagden als modellen. Doch er ontstond een hevige strijd zoodra zij hare bestemming vernamen: ieder wilde eene wijze, geen harer eene dwaze maagd voorstellen. De kunstenaar, voorziende dat zij den onderlingen twist nimmer zouden bijleggen, deed eindelijk een voorstel waardoor de Romeinsche dochters bevredigd werden. Hij beloofde namelijk allen zonder onderscheid als heiligen te zullen afbeelden en trok derhalve den lichtkrans, het teeken van heiligheid, om het hoofd zoowel der dwaze als der wijze maagden. Of echter deze verklaring de ware is laat ik aan de beslissing der belangstellende navorschers over.

Behalve deze mozaïk-schilderij heeft de façade eene oude portiek door vier kolommen gesteund en rondom bezet met zeer belangrijke opschriften en marmeren steenen, voor het grootste gedeelte uit de Katacomben opgegraven. Het inwendige, welks buitengewone pracht met de eerbiedwaardigheid der kerk in overeenstemming is, bevat 23 zware deels Jonische deels Corinthische kolommen van gevlekt graniet. Daar de Jonische kapiteelen de beelden der beide afgoden Isis en Serapis dragen, valt het niet te betwijfelen of zij zijn van den eenen of anderen heidenschen tempel afkomstig. Het plaveisel bestaat, even als dat der andere oude kerken uit *OPUS ALEXANDRINUM*, een zamenstelsel van brokken porphyry en fijne marmersoorten. In het midden van het plafond, rijk aan gouden ornamenten, ziet men de *HEMELVAART*, een meesterstuk van Domenichino, hetwelk met de kunstige mozaïken der tribune van onberekenbare waarde geacht wordt. Bij het hoogaltaar, welks baldakijn op porphyren kolommen rust, ontsprong de boven vermelde bron; de juiste plaats wordt door het opschrift: *FONS OLEI d. i. OLIEBRON* aangeduid, en tusschen het beeldhouwwerk staan

vele regelen in marmer gebeiteld, betrekking hebbende op het wonder.

Naast de Maria in Trastevere woonde hare stichter, de H. PAUS CALLISTUS, in het huis van een Romeinschen soldaat, die hem tijdens de vervolging van Alexander Severus een toevlugtsoord en bescherming aanbood. Doch de Paus ontdekt zijnde, werd met een steen aan den hals in eene put geworpen, die nog aanwezig is en waarboven men de kerk des heiligen opbouwde.

Niet ver van hier ligt de kerk van den H. PANCRATIUS aan de poort van dienzelfden naam, en voltooid onder Paus Felix I omstreeks het jaar 272. De onverschrokken jongeling, pas 14 jaren oud, ontving de kroon der martelaren in de onderaardsche kapel, van waar een sombere en kronkelende trap naar de Katacombe van Calepodius voert. Veel heeft de kerk geleden, toen in het jaar 1849 Garibaldi haar persoonlijk met zijne ruwe bende tegen den aanval der Franschen verdedigde.

Van het laatst der derde eeuw dagteekent de kerk der H. SUZANNA op het Quirinaal. Deze edele maagd, uit eene zeer aanzienlijke Romeinsche familie geboren en ten huwelijk gevraagd door Maximianus Augustus, weigerde hare hand aan dien onverzoenlijken vervolger der Christenen en moest hare weigering met den dood bekoopen. Diocletianus zond zijne beulen af, om de H. Suzanna heimelijk in hare woning om te brengen. Dienzelfden dag droeg de H. Paus Cajus, oom van Suzanna, het Misoffer op in de kamer, waarvan de grond nog met het bloed der martelares was bevochtigd.

Hoogst merkwaardig is de kerk S. MARIA IN COSMEDIN,

bij de Tiberbrug Ponte Rotto gelegen en gevestigd op de oude ruïnen van den heidenschen TEMPEL DER KUISCHHEID.

In de derde eeuw bezaten de Christenen hier een bedehuis, hetwelk de Romeinen hun echter ontnamen en tot eene Grieksche school voor wetenschappen inrigtten, alwaar Augustinus, nog heiden zijnde, zijne voorlezingen hield en door zijne geleerdheid en welsprekendheid heel Rome tot zich trok. Later zochten de vervolgde Christenen van het Oosten er een toevlugtsoord en bouwden er eene kerk die om haren rijkdom den titel van COSMEDIN d. i. DE PRACHTIGE ontving. Hoezeer zij om haren Byzantijnschen kloktoren, om plaveisel, kolommen, ambo's en tribune, den oorspronkelijken titel nog handhaaft, kunnen al deze schatten niet halen bij de fraaije zeer oude schilderij, welke boven het Hoogaltaar hangt en door Grieksche vlugtelingen naar Rome is overgebracht. Zij bevat de afbeelding der H. Maagd met het opschrift: *Θεοτοκος αιπαρθενος* d. i. MOEDER GODS, ALTIJD MAAGD, en strekt derhalve ten bewijze dat de kerkelijke leer van het Goddelijk Moederschap der H. Maagd in den tijd der eerste Christenen haren oorsprong neemt.

Ik spoed ten einde en breek dit artikel niet dan met groote moeite af; want ware ik door mijn kort bestek niet binnen enge grenzen beperkt, er zou aan dit uitgebreid onderwerp geen einde komen, daar zich telkens nieuwe tempels, der vermelding overwaardig, met kracht aan mij opdringen.

X.

DE 2de SEPTEMBER.

Onvergetelijk blijft mij immer de 2 September van het jaar 1862, een volle dag, een der gelukkigste van mijn leven.

Toen in den vroegen morgenstond nog zeer weinigen de trappen der St. Pieter beklommen hadden, lazen wij de H. Mis in de Katacombe van het Vatikaan, op het graf van Petrus en Paulus. Waarom zou ik verbergen wat ik hier ondervond, waarom zou ik verzwijgen wat duizend anderen zoo gaarne luide verkondigden? Al de herinnering, al de teedere gewaarwordingen en aandoeningen, die mij bij mijn eerste bezoek aan de graven vervulden, herleefden krachtiger dan te voren en ontgloeiden op nieuw mijn hart, toen ik, in dit bezielend middenpunt van het ontzaggelijk heiligdom, het altaar naderde waaronder het gebeente der Apostelen rust, omringd van vele pausen en tallooze martelaren.

In gedachte naar de eerste eeuw der Kerk teruggevoerd, overwoog ik hoe de Vatikaansche grotten, om hare besmettelijke lucht door de heidenen ontweken (1), den Christenen

---

(1) Tacitus zegt: *infamibus Vaticanis locis*, afzigtelijke oorden van het Vatikaan.

tot des te veiliger schuilplaats strekten, hoe dicht deze ook grensde aan de renbaan des keizers. Onopgemerkt binnengekomen, zetten zij zich aan de voeten van Petrus neder, die er, volgens de ACTA VAN ST. MARTIALIS, meermalen aan eene overgrootte menigte volks het woord Gods verkondigde. Wie zal melden wat er in hunne harten omging, wanneer zij des nachts de jammerkreten hoorden misschien van bloedverwanten of vrienden, die in de nabij gelegen tuinen van Nero ter dood toe gefolterd werden; wie de tooneelen schetsen, die er voorvielen, wanneer eenige uren later de zwarte, half verbrande lijen alhier heimelijk binnengebragt, door de schreijende menigte ontvangen en door Petrus zelve ten grave gelegd werden?

Hooger nog steeg de eerbied voor deze grotten, toen zij behalve de grafsteden der eerste bloedgetuigen ook die van den eersten Opperpriester bevatten, en Paus Anacletus er een ORATORIUM of verborgen tempel stichtte. Doch ruim twee eeuwen later trad door de bekeering van Constantijn het Christendom onbeschroomd in het openbaar te voorschijn, en op het Vatikaan greep eene gebeurtenis plaats, blijder en plegtiger dan ooit te voren. Een digte menigte drong door de PORTA TRIUMPHALIS en naderde tusschen de tallooze praalgraven, die overal in den omtrek waren opgerigt. Zij gingen niet slechts den obelisk en de renbaan van Nero, maar ook de tempels van Mars en Apollo voorbij, en trokken voort tot bij den ingang eener krypta, aan den voet eens onbewoonden heuvels. Daar schaarden zij zich in twee rijen, een breedē doortogt schenkende aan eene processie van eerbiedwaardige mannen, wier kleederen en sieraden nog nimmer onder den blooten hemel van Rome geschitterd hadden, wier luide en krachtige zangen voor de eerste maal door de echo's der heuvelen herhaald werden. Het was Paus Sylvester van een groot aantal bisschoppen, heel de geestelijkheid en het ge-

loovige volk omringd. Eensklaps verschijnt Keizer Constantijn. Hij heeft zijn diadeem afgelegd, en zich nederbuigende met het aangezicht ter aarde, belijdt hij, in de tegenwoordigheid van zijn volk, dat hij gedwaald en gezondigd heeft, dat hij, schuldig aan de vervolging der heiligen, niet waardig is den grond te betreden waarin hunne lichamen rusten. Hij sprak met luider stemme, met groote verzuchtingen en een zoodanigen overvloed van bittere tranen, dat zijn purper gewaad en de onderscheidingsteekenen zijner keizerlijke majesteit er mede bevochtigd werden. Daarop ontdeed hij zich van zijnen mantel, nam een houweel en opende den grond; vervolgens droeg hij ter eere der Apostelen twaalf manden met aarde aan, en wierp ze in de opening, de plek waar de eerste steen der nieuwe Vatikaansche Basiliek moest gelegd worden. Deze daad van boetvaardigheid stilde zijne wroegingen; en het zuchten van zijn rouwmoedig hart werd aanstonds overstemd door de lofzangen die uit het volk Gods opgingen; lofzangen, die aan het graf van Petrus immer herhaald werden en voortduurden, van eeuw tot eeuw, tot op onze dagen toe.

Terwijl de grondslagen der Basiliek gelegd werden, bleef het Oratorium van Anacletus en het Apostelgraf zorgvuldig gespaard. Op last des keizers evenwel sloot men het heilig ligchaam van Petrus in eene dubbele vierkante kist, de binnenste van zilver, de buitenste van verguld brons en met zeer eenvoudige graveersels bezet, zoo als die op vele oude graven gevonden worden. Boven het graf plaatste hij een kostbaar kruis van het fijnste goud, 150 pond zwaar. Sinds bleef dit monument immer onaangeroerd, hoezeer het Oratorium in vorm en versiering menige verandering onderging. Zoo werd ten tijde van Karel den Groote de vloer der CONFESSIE geheel met gouden platen bedekt en met eene massief zilveren balustrade versierd.

Toen de Basiliek van Constantijn, na twaalf eeuwen bestaan te hebben, voor een nog prachtiger tempel, den grootsten der wereld moest plaats maken, werd de oude Katacombe in vier kapellen afgedeeft, waarvan die der CONFESSIE de voornaamste is, omdat haar altaar zich bevindt tusschen dat der Basiliek en tusschen het graf van Petrus. Zij heeft den vorm van een Grieksch kruis en bevat de twee oude beeldenissen der Apostelen, op zilver geschilderd, alsook 24 bronzen bas-reliefs met de merkwaardigste voorstellingen uit hun leven.

Behalve de praalgraven van vele pausen die hier rusten, ontmoet men dat van Keizer Otto II, van Charlotte, koningin van Jerusalem en Cyprus, van Jacobus III, Koning van Engeland. Standbeelden, half verheven beeldwerk, mozaïken, schilderijen, opschriften, kostbare overblijfsels der oude Basiliek, verhoogden het belangwekkende en eerbiedwaardige der Vatikaansche Katacombe.

In de trotsche Sacristie teruggekeerd, wierpen wij eenen vlugtigen blik door de zalen, allen ruim genoeg om tot tempels te kunnen dienen. Men toonde ons vervolgens, behalve vele andere relikwiën, de lans, waarmede de zijde des Zaligmakers werd doorboord, en onder de prachtige kerkgewaden den Byzantijnschen mantel van Karel den Grooten.

Daar wij voornemens waren den koepel te beklimmen en eenige oogenblikken op den gids moesten wachten, namen wij deze gelegenheid te baat om in een afzonderlijk daartoe bestemd vertrek der Sacristie ons ontbijt te gebruiken met een glas *mischio*, bestaande uit koffy en chocolade dooréén gemengd, den geliefkoosden drank der Romeinen.

Moeijelijk zal men zich een begrip kunnen vormen van de ware grootte der Basiliek, zoo men zich niet de moeite geeft

het dak en den koepel te bestijgen. Van binnen zijn de afmetingen der voorwerpen zoo juist met elkander in verhouding, dat het eene niet boven het andere uitsteekt en men op het oog alles kleiner schat dan het werkelijk is. Op eenen afstand van twee kolommen heb ik mij meermalen in mijne schatting voor de helft bedrogen, en moest de waarheid erkennen van het gezegde: *alles is er kolossaal, niets schijnt er groot.*

Wat echter het bovenste deel en vooral den koepel betreft, kunnen wij die woorden geenszins bijstemmen.

De spiraalvormige trap, welke naar het dak voert, heeft eene zoo flauwe schuinte dat men het stijgen nauwelijks gewaar wordt en in de vrije lucht gekomen, verwonderd staat over de verbazende hoogte die men bereikt heeft. Bij belangrijke reparatiën worden muilezels met zware vrachten beladen langs dezen trap zeer gemakkelijk naar boven gedreven. Op het dak zelf hebben omstreeks 300 werklieden hunne woningen; zij stellen er eene groote eer in op de St. Pieter te zijn geboren, te leven en te sterven, en spreken op zoo hoogdravenden toon over hunne omwandelingen langs de balustrade en koepels, over de pleinen en straten van hun verheven verblijf, dat men in twijfel geraakt of zij de geheele stad dan wel het enkele dak bedoelen. Door hen geschieden de gewone werkzaamheden, die tot onderhoud der Basiliëk noodig zijn en eene jaarlijksche uitgave van 30,000 scudi of 75,000 gulden vorderen.

Het was voor de geestkracht van den zeven en tachtigjarigen Michel Angelo bewaard den ontzaggelijken koepel der St. Pieter te ontwerpen en het Pantheon in de lucht te zetten. Na 15 jaren zonder eenige geldelijke belooning aan den St. Pietersbouw te hebben gearbeid, weigerde hij nogmaals het jaargeld, hetwelk hem voor den koepel werd toegelegd en liet dus, hoezeer hij zelf de voltooiing niet

mogt beleven, dit uitstekend gewrocht als een verheven denkstuk zoowel van zijne kunst als van zijne edelmoedigheid achter.

De trommel, het onderste, regtstandige gedeelte, bevat 32 Corinthische pilasters, tusschen welke 16 vensters het vrije daglicht tot het pauselijk hoogaltaar binnenlaten.

Een paar trappen slechts en wij bevonden ons op eenen omloop, aan de binnenzijde des muurs, uitzigt gevende in het onmetelijk ruim der Basiliek. Boven onze hoofden hadden wij den 455 voet hoogen koepel, regt vóór ons eenen bijna gelijken afstand, en in de huiveringwekkende diepte onder onze voeten schenen de geloovigen, die bij het graf van Petrus baden, zwarte stippen op den witten marmeren vloer.

Met letters, ruim vijf voet groot, staan op het fries boven de vier hoofdpijlers de woorden van het Evangelie:

TU. ES. PETRUS. ET. SUPER. HANC. PETRAM. AEDIFICABO. ECCLESIAM. MEAM. ET. TIBI. DABO. CLAVES. REGNI. COELORUM.

GIJ ZIJT PETRUS EN OP DEZE STEENROTS ZAL IK MIJNE KEREK BOUWEN, EN IK ZAL U DE SLEUTELS GEVEN VAN HET RIJK DER HEMELN.

In het gewelf, geheel met verguld stukadoorwerk en prachtige mozaïken bezet, ontmoet men de afbeeldingen van den Zaligmaker, de H. Maagd, de Apostelen en de Evangelisten, terwijl in het toppunt God de Vader zetelt.

Van dezen omloop af wordt het klimmen een weinig moeilijker. De ontzaggelijke dubbele muur, binnen welken de trappen naar den top voeren, heeft eene dikte van 22 voet. Eindelijk komt men door eenen regtstandigen cilinder in den metalen bol of appel. Hier was de hitte ondragelijk, daar de stralen der zon al hunne krachten op den bol uitoefenden en deze geene andere openingen had dan kleine kijkgaatjes, niet voldoende om den brandenden gloed van het metaal door te laten. Zestien personen kunnen er te gelijk in

worden opgenomen. Mist men hier het heerlijk uitzigt over de stad, de omloop boven de lantaarn vergoedt alles.

Heel Rome en al de heuvelen uit den omtrek liggen vóór u, terwijl het gezigt slechts begrensd wordt door de breede linie der bergketen, die van het Noorden naar het Zuidwesten loopt. In het Noordwesten reikt nog een tak der Apennijnen tot aan de vlakke der Campagna; dan volgt telkens westelijker de lange rij deels met sneeuw bedekte Sabijnsche bergen, de Monte Serone, de Leeuw met zilveren manen; in schitterenden zonnegloed liggen Tivoli, Frascati, Castel Gandolfo op de hoogten. Eenzaam en ernstig rust de roodkleurige Campagna tusschen de Stad en het gebergte; hier en daar onderbreekt eene waterleiding met hare eenvormige en toch schilderachtige bogen de onmetelijke heide, terwijl uw oog, de Via Appia volgende, van tijd tot tijd eene pyramide of oude grafruïne ontmoet, waarmede weleer deze koninklijke weg aan beide zijden bezet was. Waar de Tiber met zijne korte kronkelingen de Ponte Molle nadert en de voorposten der H. Stad beginnen, verdwijnt de onbebouwde vlakke; wijngaarden, tuinen, paleizen en tempels rijzen uit den grond op, en aan het statige woud der Villa Borghese sluiten zich de sierlijke lanen der Monte Pincio aan. Tot bij de Porta Pia is het eene aaneenschakeling van wijngaarden en ruïnen, die uitloopen in het oude Rome, alwaar de thermen, de paleizen, het Colosseum en al de trotsche overblijfselen van het heidendom, op dien zonnigen morgen, bij een hemel vol klaarheid en glans, aan het uitzigt eenen betooverenden rijkdom gaven.

Op den koepel zelve ontdekten men hier en daar ijzeren banden en punten, dienende om de 4400 olielampen en ongeveer 800 pekfakkelen te dragen, die driemaal 's jaars, bij gelegenheid der schitterende illuminatie, heel den koepel, van het dak tot den appel, in lichterlaaijen gloed zetten.

Niettegenstaande het zichtbaar ongeduld van onzen leidsman, welke op dien ochtend reeds voor den tweeden keer de luchtreis had moeten ondernemen en niets aantrekkelijks meer op den koepel ontmoette, verbleven wij een geruimen tijd boven de lantaarn en ontvingen eindelijk een levendig teeken van tevredenheid, toen wij het voornemen te kennen gaven om af te klimmen.

Had deze togt ons eenige inspanning gekost, een veel vermoeyender en afmattender oefening volgde, toen wij de muzeums van het Vatikaan binnengingen. Dit onmetelijk gebouw, strekkende tot paleis, bibliotheek en kunstverzameling, bevat 11,000 kamers, en men kan hieruit eenigermate nagaan wat omvattende ruimte door het geheel wordt ingenomen. Zoowel de oude als nieuwe kunst heeft er hare meesterstukken zaamgebracht; men ziet er den Torso en den Laocoön, de penseelwerken van Raphaël en Michel Angelo; het is eene wereld van edele kunstgewrochten, waarvan de opgave alleen een geheel boekdeel beslaan zou. Hoezeer ik over deze schatten niet in bijzonderheden kan uitweiden, mag ik toch de twee apartementen, die uitsluitend door kunstwerken uit ons vaderland worden ingenomen, niet onopgemerkt voorbijgaan. Aan beide zijden der GALERIA GEOGRAPHICA hangen keurig gestikte borduursels, die op last van Leo X in DE NEDERLANDEN zijn vervaardigd, en dienen moesten om bij plegtige gelegenheden de wanden der Sixtijn-sche kapel te bekleeden. Raphaël ontving voor de tiën gekleurde cartons, welke hij in de jaren 1513 en 1516 naar ons vaderland afzond en thans in het koninklijk slot Hamptoncourt bij Londen bewaard worden, de aanzienlijke som van 737 scudi en 80 bajocchi (*f* 1844,50).

Het moet ons niet verwonderen, dat de eer van dergelijke bestellingen aan onze voorouders te beurt viel. Reeds in de

9^e eeuw was de borduurkunst alhier op een belangrijken trap van ontwikkeling geklommen, en het beroemde stikwerk, het heerlijk uitgevoerde behangsel uit de legertent van Karel den Stoute, thans in de antieke kunstverzameling van Bern berustend, draagt duidelijke sporen van Nederduitsche afkomst. Volgens Ernst Förstner (1) zijn de voortreffelijkste Middeneeuwsche borduurwerken, waar men ze ook moge aantreffen, uit de Nederlanden afkomstig; en Franz Bock noemt bepaaldelijk Haarlem, als eene stad, om hare uitnemende stikkerijen boven alle andere steden verheven (2).

Wat aangaat de tapijten van Raphaël, zóó worden de Vatikaansche borduursels genoemd, behoeft voor hen, die eenige kennis van dit vrouwelijk handwerk bezitten, niet te worden vermeld, dat al de figuren, van de hoofdafereelen zoowel als van het bijwerk, met den langen steek zijn uitgevoerd en de vervaardigsters het geheel met zware gouddraden doorstift hebben. De voorstellingen uit de Handelingen der Apostelen zijn ontwijfelbaar naar Raphaëls cartons bewerkt, de overige, uit de Evangeliën, door Bernard van Orleij en andere Nederlanders ontworpen.

Bij de plundering van Rome door de troepen van Karel V, werden al deze tapijten ontvoerd, doch in het jaar 1553 door den Connetable Montmorency den H. Stoel teruggegeven; zij hadden echter door den roof veel geleden, en van een der voornaamste keerde slechts de helft terug. Hoezeer overigens de oorspronkelijke kleurenpracht veel heeft verloren, behooren zij wat compositie en uitvoering betreft tot de

(1) Denkmale deutscher Bildnerei und Malerei, 51 Lieferung.

(2) Als waardig gedenkteeken diens ouden roems en om een denkkeeld te geven, op welke wijze vroeger onze eedelvrouwen en kloostermaagden de borduurnaald hanteerden, wijzen wij op het prachtig officie van Z. D. Hoogw. den Bisschop van Haarlem, op de niet minder prachtige koorkap der St. Thomaskerk aldaar, en op de aanzienlijke collectie van antieke kasuifels en andere paramenten bij Z. D. H. Mgr. Schaeapman te Utrecht.

merkwaardigste stukken uit den bloeitijd der Christelijke kunst.

Vóór wij het Vatikaansche labyrinth uittraden, lieten wij, daar er dien dag geen algemeene toegang verleend werd, de Bibliotheek ontsluiten; doch geen moeds genoeg bezittende om al de zalen te doorloopen, vergenoegden wij ons met de inzage van eenige belangrijke boekwerken en manuscripten, onder welke laatste ook die van Luther; men toonde ons het boek der zeven Sacramenten van Hendrik VIII, alsmede diens eigenhandige minnebrieven aan Anna Boleyn.

Vermoeid van al het slenderen langs schilderijen, standbeelden en antiquiteiten, keerden wij naar het hotel terug, om vervolgens ter ontspanning een uitstapje te doen naar een der Romeinsche villa's. Doch te huis komende trad de portier ons haastig te gemoet, eenen brief overhandigende, waarin wij nog dienzelfden ochtend ter audiëntie op het Vatikaan werden uitgenoodigd. Een misverstand was oorzaak dat deze tijding, die wij den vorigen dag reeds hadden moeten ontvangen, zoo laat aan het hotel was aangekomen. Met wat innige vreugde wij het verblijdend berigt ook vernamen, de vrees dat wij te laat zouden komen, ontstelde ons. Gelukkig echter dat wij te voren een en ander in gercedheid gebragt hadden, en nog een half uur ter onzer beschikking nemende, het ontbrekende gemakkelijk konden aanvullen.

Met al onze overhaasting kwamen wij nog veel te vroeg.

De Kardinaal de Mérode had reeds vroeg met Z. H. een langdurig onderhoud gehad, en thans was de audiëntie van Kardinaal d'Andrea nog niet afgelopen. Bovendien bevonden zich in de wachtkamer een nieuw benoemde Bisschop van Indië, twee Generaals van geestelijke orden en vier Belgische priesters, die allen ons moesten voorgaan, en van welke de laatstgenoemden reeds uren gewacht hadden.

De vele kostumen in de verschillende zalen gaven ons eene welkome afleiding in onzen gespannen toestand. Aan den ingang stond de trouwe Zwitsersche garde met blankgeschuurde speren en kleurige uniform; van binnen, behalve vele waardigheden wier bestemming mij onbekend was, twee Romeinsche prinses in Spaansch kostuum van zwart fluweel, met breede witte kraag en sierlijke mantelet; dan twee adellijke jongelingen uit de Pauselijke lijfwacht, de blinkende sabel op schouder, en daarenboven een groot getal prelaten in paarsch gewaad: eene vorstelijke omgeving, zoo als geen ander monarch bezit.

Het was een gelukkig tijdstip des levens, toen wij omstreeks één ure door Mgr. Pacca de audiëntie-zaal werden binnengeleid en ons vervolgens geheel alleen in de tegenwoordigheid van Pius bevonden. Zoodra wij zijne hand gekust en den Pauselijken Zegen ontvangen hadden, rigtte hij ons aanstonds op en deed ons door zijne alle beschrijving te boven gaande minzaamheid in die eerste oogenblikken vergeten, dat wij aan den troon stonden van den magtigsten koning der aarde, van den verhevenste der stervelingen.

Met zichtbaar welgevallen en een vriendelijken lach op het gelaat hoorde hij ons aan, toen wij hem onzen diepsten eerbied en innigste liefde betuigden, en onze deelneming te kennen gaven in het lijden, hetwelk hij in deze dagen van beproeving te verduren had. Wat voldoening voor het hart des priesters, persoonlijk dergelijke gevoelens aan Pius te mogen openbaren, en vervolgens uit diens mond een woord van dankzegging daarvoor te vernemen! Toen Pastoor F. zijne eenvoudige en treffende toespraak geëindigd had, schonk de H. Vader eerst zijn zegen aan onzen Hoogwaardigen Bisschop Mgr. Wilmer, aan de Seminariën, aan onze bloedverwanten, en aan eenige vrienden die ons in het bij-

zonder dierbaar waren. Daarna ondervroeg hij ons met de meeste belangstelling over den toestand der Kerk in ons vaderland, en gaf tevens de ondubbelzinnigste blijken zijner hooge tevredenheid over de liefde jegens den H. Stoel, waarvan ook Holland in den laatsten tijd treffende bewijzen geleverd had; het was o. a. den H. Vader niet onbekend dat Overveen een deel der opbrengst van zijnen bloeienden handel voor den St. Pieters-penning had afgezonderd.

Met warme bewondering en geestdrift hoorden wij hem aan, toen hij met heilige verontwaardiging over de verregaande verdrukking der Kerk sprak. Hoezeer hij daarover zijne droefheid niet kon verbergen, kwam toch geen enkel teeken van verbittering op zijn gelaat, maar wel schemerde zijn medelijden door jegens hen, die zich aan de Kerk vergrepen en zoovele heiligschennissen voltrokken hadden. Hij spaarde hunne namen; *want*, zeide hij, *het zijn nog mijne beminde kinderen, om wier bekeering ik dagelijks bid*. Zij, in dier voege ging hij voort, hebben mijn hart gewond, maar God schenkt mij van den anderen kant zoo ontelbare blijken van trouw en gehechtheid aan den H. Stoel, dat ik niet weet hoe daarvoor den Hemel mijne dankbaarheid te be-
tuigen.

Bewonderenswaardig was zijne majesteit, toen hij gewaagde van het onomstootelijk gebouw der Kerk en de ongenaakbaarheid van zijnen troon, waarlegen een geweldig pogen niet vermogt en alle aanvallen verijdeld werden. Met het oog op zijne vorstelijke en hoogepriesterlijke waardigheid, in het volle bewustzijn van zijne bovennatuurlijke kracht, gepaard aan opregte ootmoedigheid, sprak hij niet op den toon eens verslagenen, maar voerde de fiere taal van eenen overwinnaar, van een onafhankelijk monarch in zijne grijze Zetelstad. Tot getuigenis van zijn onbevlekt geweten legde hij de hand op het hart, en wij hoorden hem zeggen, wat welligt geen

vorst ter wereld hem zou durven nazeggen: *Je suis sûr de faire la volonté de Dieu!*

Nu volgde een woord over de toekomst der Kerk. Pius, de hardnekkigheid zijner vervolgers nagaande, kon de mogelijkheid eener tweede vlugt uit Rome niet ontkennen, doch voegde er bij: *En Dieu j'ai mis ma confiance, et je ne crains pas!*

Pius die weet en ondervonden heeft, dat de Kerk aan een dier planten gelijk, welke groeikracht zich in den storm beter dan anders ontwikkelt, dat zij na den tijd der verdrukking met nieuwe kracht en frischheid te voorschijn treedt; Pius, die, wijzende op het Kruisbeeld, aan den vertegenwoordiger van den magtigsten vorst der aarde zeide: *Onze Goddelijke Verlosser heeft nooit iemand bedrogen!* — moet wel met een onbegrensd vertrouwen op de overwinnende toekomst der Kerk bezielde wezen. Het is ook daaraan alleen toe te schrijven dat de vervolging, die hem treft, geen enkel spoor bij hem achterlaat. Zijn hoofd was niet gebogen onder den last der vele droevige zorgen. Op zijn gelaat stonden niet die pijnlijke trekken van verdrukking en zielesmart, die zich anders bij den hoogen ouderdom zoo ligtelijk vertoonen. Integendeel, zijne houding was vol fierheid, als ware zijn leven eene aaneenschakeling van overwinningen. Zijne vonkelende oogen drongen door tot onze ziel en getuigden van eene geestkracht, die, door alle verwickelingen en hinderpalen heen, onweerstaanbaar naar haar einddoel streeft.

Je ne crains pas! En waarom ook zou Pius vreezen? Hij heeft gedurende zijn leven de herhaalde afwisseling van verdrukking en verheffing beleefd. Hij zag Pius VII in ballingschap voeren door eenen keizer die bijna heel Europa aan zijne zegekar had gebonden; maar ook, hij was getuige van den luisterrijken terugkeer des Pausen, terwijl de geweldenaar in ballingschap stierf. Zijn de tijden thans misschien

nog boozer dan toen, is het kwaad zich meer van zijne kracht bewust, bezit het meer middelen in den stoffelijken vooruitgang onzer eeuw, treedt het zelfs op als regthebbend, — Pius vreest niet; want van den anderen kant heeft zich de innige verknochtheid van bisschoppen, priesters en geloovigen aan den H. Stoel eenpariger en krachtiger dan ooit te voren uitgesproken. Waarom zou Pius vreezen, die met zijn gebed meer vermag dan een magtig vorst met al zijn wapentuig; die, door God geroepen, op een eeuwenouden troon zetelt, terwijl de nieuwe troon van zijnen vervolger door de revolutie is opgeslagen, met de revolutie staat en met haar vallen zal.

Ongeveer een half uur hadden wij bij den H. Vader vertoefd, toen wij bespeurden dat het oogenblik gekomen was, om onze papieren, waarin wij eenige gunsten verzochten, te laten teekenen. Wat wij vroegen werd ons welwillend toegestaan en eene kleine scherts volgde. Het photographiesch portret namelijk, waarop Z. H. tot aandenken eenige woorden zou schrijven, was zeer donker uitgevallen. De plaat ontrollende riep Pius aanstonds nit: *Comment! Un pape noir! on a oublié ma robe blanche!*

Tot onderschrift koos hij den tekst: *Dominus N. J. C. dirigat vos, sanctificet, regat et gubernet.* d. i. *Onze Heer J. C. geleide, heilige, beheersche en besture u.* — een zegewensch des te dierbaarder, omdat hij ons door den H. Vader werd toegebeden.

Eindelijk verzocht hij ons een oogenblik te wachten, ging met vasten tred, met ongekunstelde, statige houding vóór ons heen naar zijn kabinet, en keerde spoedig terug, ons als gedachtenis der audiëntie eene zilveren medaille der Japansche Martelaren aanbiedende. Wij knielden neder, ontvingen nog eens zijn opperpriesterlijken zegen en verlieten vol vreugde de audiëntie-zaal.

Onze te voren reeds hoog gespannen verwachting was nog

verre overtreffen. De majesteit van Pius is groot, zijne grootheid vol eenvoud, zijn eenvoud beminnelijk!

Huiswaarts gekeerd zijnde, alwaar onze reisgenooten met vurig verlangen onze komst hadden te gemoet gezien, moesten wij natuurlijk een uitgebreid verslag geven van alles wat ons was wedervaren, en spraken wij in de eerste uren over niets anders dan over de audiëntie.

Het voorgenomen uitstapje naar de Villa werd voor de tweede maal door eene aangename verrassing tot later uitgesteld, daar zich onverwachts een oude vriend bij mij aanmeldde, naar wiens adres ik te vergeefs gezocht had. Voor eenige jaren had ik hem op de Pius-Verein te Keulen als een jongeling vol ondernemingszucht leeren kennen.

Het was eene blijde ontmoeting. Wij verhaalden hem wat geluk ons dien dag te beurt viel, en ontvingen van zijne zijde de schets van zijn waarlijk avontuurlijk leven.

Nadat hij aan verschillende scholen zijne studiën zeer gelukkig volbragt had, begaf hij zich naar Parijs om als zending voor buitenlandsche missiën te worden voorbereid. Zoodra echter vernam hij niet dat de H. Vader ter verdediging van zijnen Staat strijders verlangde, of hij bood zich voor dat edel doel aan en werd bij de troepen van LAMORICIERE ingelijfd. Kort daarop vond men hem onder de dappere en edele schaar, die PRIMODAN omringde en zich met wanhopige kans door den verraderlijken vijand heensloeg. Hij wist den moord te ontkomen, hoezeer hij zich in de digte nabijheid van PRIMODAN bevond, toen deze doodelijk gewond werd. Na zich dapper gedragen te hebben bij het beleg van Ancona, vroeg hij zijn ontslag als Pauselijk Zocaaf, om den Koning van Napels zijne diensten aan te bieden. Daar woonde hij

het beleg van Gaeta bij en wist zich na den val van Frans II bij de reactionnaires in het gebergte aan te sluiten. Levendig schetste hij ons de onversaagdheid dier enkele dapperen, die, trouw aan hunnen wettigen koning, hardnekkig den overweldiger het hoofd boden. Bij de vele schermutselingen waaraan hij zelf had deel genomen, stonden altijd Fransche soldaten den Piëmontezen ter zijde. Hadden de eerstgenoemden, zoo meende hij, niet altijd en overal geheime hulp geboden, de reactionnaires zouden eene magt zijn geweest, waartegen de soldaten van Victor Emmanuel het onmogelijk hadden kunnen uithouden.

Op eene treurige wijze eindigde hij deze laatste militaire loopbaan. Twaalf Spanjaarden, op Italiaansche kust geland om zich bij de reactionnaires te voegen, moesten onder zijn geleide naar het legerkamp gevoerd worden; doch bijna ter bestemde plaatse gekomen, werd hem in een der bergpassen de weg door Fransche soldaten afgesneden. Hij en zijne manschappen, vermoedende dat zij aan de Piëmontezen zouden worden uitgeleverd, wachtten een wissel dood; doch hij dankte het aan de bemoeijng van den koning van Napels, bij wien hij in groot aanzien stond, dat de Fransche generaal hem na eenige maanden gevangenschap oogluikend vrijliet.

Behalve een ridderorde van Frans II prijkte ook het eere-kruis van Castelfidardo op zijne borst, en als bewijs van buitengewone onderscheiding was de rand daarvan geëmailleerd. Uit eenen brief, die de reactionnaires hem den vorigen dag hadden toegezonden, bleek dat hunne magt gebroken en hunne gelederen aanmerkelijk gedund waren. Hoezeer ook onvermogen tegen een groot leger, bleven zij bij benden van 200 man en daar beneden op verschillende punten gelegerd, ten einde den vijand onophoudelijk te verontrusten, totdat betere tijden hen zouden in staat stellen aanvallerwijze te handelen.

Het verhaal van een zoodanigen levensloop, al schijnt hij ons, stationnairen Hollanders, wat avontuurlijk toe, boeide echter al onze aandacht; en begeerig om zijn vriendschappelijk gezelschap te blijven genieten, noodigden wij hem uit, ons naar de Villa Doria Pamfili te vergezellen.

Wij namen onzen weg langs de Cancellaria, waar de edele Rossi als slagtoffer van zijnen heiligen ijver door den verraderlijken dolk eens révolutionnairen sluipmoordenaars omgebracht, en in het jaar 1849 het pauselijk wapen voor het eerst aan de juichende menigte vertoond werd. Een weinig verder kwamen wij aan het Theater van Pompejus, waar Caesar door Brutus is vermoord.

Van hier reden wij naar het eiland St. Bartolomeo, midden in den Tiber gelegen en aan weerszijde met een brug aan den oever verbonden. Hier stond onder de Romeinsche Republiek het heilig verblijf der slang van Epidaurus, de tempel van Aesculaap, waar de zieken goddelijke geneeskraft zochten en raadpleegden over de middelen die zij tot herstel moesten aanwenden. Onder keizer Tiberius bevond zich hier eene bewaarplaats voor slaven, die veroordeeld waren om bij de eerstvolgende gelegenheid in de openbare spelen te sterven; later werden er ook de Christenen met diezelfde bestemming gevangen gehouden. Bovendien bevatte dit eiland in den tijd der Apostelen het groote standbeeld van Simon Magus met het opschrift: SIMONI DEO SANCTO, AAN SIMON, DEN HEILIGEN GOD. In de kerk St. Bartholomeus, op de grondslagen van den tempel van Aesculaap gebouwd, ziet men nog brokken uit het oud plaveisel van marmer en porphyer, alsmede eenige kolommen van graniet, overblijfsels van den heidenschen tempel.

Zonder verder oponthoud bereikten wij de Villa Pamfili. Aan den ingang vertoonden zich de teekenen der verwoesting,

niet door den tand des tijds maar door eene geweldige hand daar aangerigt. Hoezeer de Franschen in het jaar 1849 hunne krijgsoperatiën tegen Garibaldi aanvangende, alles in het werk stelden om het lustoord te sparen, waren zij evenwel genoodzaakt vele groepen van boomen om te kappen en enkele gebouwen naar den grond te halen. Doch het sierlijke en prachtige paleis bleef ongedeerd en verheft nog zijne trotsche muren boven het geboomte.

Wie zich een denkbeeld wil vormen van den onbedorven en fijnen smaak der Romeinen, hij begeve zich naar hunne villa's.

Brede trappen, met standbeelden en planten bezet, schenken aan hunne paleizen een vorstelijk aanzien, en bij al den overvloed wordt toch het kleingeestige zorgvuldig vermeden. Zij beminnen de zware eiken, trotsche cypressen, sierlijke palmen, en hebben groote zuidelijke planten en heerlijke bloemen op alle punten aangebragt. Het geruisch van het geboomte alleen is hun niet welluidend genoeg; tal van watervallen, die in breede stroomen nederstorten en in den val zes- of zevenmaal worden gebroken, stemmen er mede zamen. Nergens geschoren lanen, nergens eene vereeniging van perken die onderling een mathematisch figuur vormen. Der natuur wordt geen geweld aangedaan; zij behoudt haar eigen spel en leven.

Hoe verrukkelijk schoon is het bosch van hooge pijnboomen, hetwelk zich achter het paleis tot ver in de Campagna uitstrekt, en hier en daar opene vakken, min of meer heuvelige, met heide bewassen woudpleinen bevat. Hier, in de diepe schaduwen, en op eene rustbank gezeten, hoorden wij de watervallen ruischen, de vogelen zingen, en van den zoeten geur der bloemen omringd, wachtten wij den avond af op het bekoorlijk feest, hetwelk natuur en kunst hier bestendig met elkander vieren.

Een wit marmer monument, in den vorm eens tempels met een kunstig bewerkt Mariabeeld er in, stond aan onze zijde. De Romein, bij wien de godsdienst in het dagelijksch leven, ja tot in de vermaken is doorgedrongen, schroomt niet zijn lusthof met eene Madonna te sieren. Doch dit Beeld zeide ons meer; het staat op de plaats alwaar in de laatste revolutie vele Franschen het leven verloren. Het voetstuk geeft een treffend gebed te lezen:

AVE.

VIRGO. DEIPARA. MUNDI. REGINA.

ET. POPULORUM. MISERATA. CALAMITATES.

PATROCINIO. TUO.

PACIS. AUCTRIX. CUNCTIS. ADESTO.

dat is:

WEES GEGROET

MAAGD, DIE GOD GEEBAARD HEBT, KONINGIN DER WERELD,

ONTFERM U OVER DE RAMPEN DER VOLKEN,

EN WEES, MET UWE BESCHERMING,

O SCHENKSTER DES VREDES, ALLEN NABIJ.

Reeds ving de schemering aan, en, gelijk onder den zuidelijken hemel immer het geval is, korte oogenblikken daarna was het zonlicht geheel verdwenen.

Nu schonk de maan een nieuw, geheel eigenaardig en tooverachtig leven. Nog witter is het marmer, nog donkerder en menigvuldiger zijn de schaduwen. De architectonische lijnen van het paleis spreken sterker en teekenen zich kantiger tegen den zwarten achtergrond, door het woud gevormd. De stralen der fonteinen schijnen van zilver, en scheller is het geklater van den vallenden stroom. Terwijl het gedruisch van het volksleven in de stad met de duisternis eindigde, bleef op de Villa een eeuwigdurend leven heerschen.

Was het wonder dat wij, door zooveel schoons aangetrokken, laat huiswaarts keerden, en in ons gesprek telkens op de audiëntie en de woorden van Pius terugkomende, ons veel later ter ruste begaven?

De 2 September was een zeer gelukkige dag geweest.

XI.

EEN ZONDAG IN ROME.

Elken morgen en altijd op hetzelfde uur kwam een der kloosterlingen van Ara Caeli over het Plein van Minerva, om voor zijne medebroeders, die zich vrijwillig tot strenge armoede hadden verbonden, en hunne belofte met stipte getrouwheid onderhielden, aan de huizen der weldadige stedelingen de dagelijksche mondbehoefden op te halen. Een teenen korfje hing aan zijnen arm; met eene groote snuifdoos in de hand, stond hij immer gereed om behalve zijnen groet tevens eene kleine versnapering aan te bieden. Dat hij vele vrienden bezat, hieraan viel niet te twifelen; het door menigvuldig gebruik reeds verlamde dekseltje bleef steeds in beweging; telkens moest de bereidvaardige Franciskaan den vastgedrukten voorraad met schudden los en ter aanbieding geschikt maken. Een winkelier in de Via di Santa Chiara werd nooit vergeten; was hij op den gestelden tijd vóór de deur van zijn huis bezig met het afstoffen zijner winkelgoederen, dan kon hij er vast op rekenen, dat BROEDER FRANCESCO zich reeds in de buurt bevond en hem weldra met een bezoek zou vereeren. Bij de ontmoeting was natuurlijk het

eerste werk snuiven, en de goede winkelier bragt dan de volgende vijf minuten door met te plukken aan zijn grooten snorbaard, om de overblijfselen van het poeder er uit te verwijderen. Na vervolgens een poosje gepraat te hebben, stapten beiden naar binnen; de kloosterling ontving in zijn mandje wat brood, kaas of anderè eetwaren en vertrok met een hart vol dankbaarheid. Dan ging hij naar den slagter aan de overzijde; wat moeilijk te verkoopen was of bij drukkende hitte niet langer voor bederf kon worden bewaard, strekte menig zwakken kloosterling tot eene goede versterking. Soms kwam nog de vrouw des huizes naar voren om er een paar bajocchi bij te voegen.

Op het marktplein der *ROTONDA* is hij bij iedereen bekend. *God zegene u, Broeder!* zoo luidt de algemeene groet. Hier hoort hij elken dag zooveel nieuws dat hij geen stap verder behoeft te gaan om te vernemen wat er in de laatste 24 uren aan de uiterste hoeken der stad is voorgevallen. Bovendien worden de grootste geheimen hem zonder de minste achterhoudendheid toevertrouwd, en menig marktkramer ziet des morgens reikhalzend uit naar het gelukkig oogenblik, waarop hij aan Broeder Francesco zijn hart zal kunnen uitstorten.

Mijne dochter, — zoo spreekt de een, — heeft zich bij *DE BROEDERSCHAP DER ANNUNTIATIE* aangemeld; bid dat zij voor eene dotatie in aanmerking kome; het goede kind, zij heeft het duizendmaal verdiend!

Broeder! — zoo roept een ander hem toe, — het is van daag Sint Clemens, mijn Patroon; kies maar uit: een stuk gekookten varkenskop, kaas, aardappelen of polenta, al naar het u belijft.

Middelerwijl komt iemand hem ter zijde en fluistert hem in het oor: — morgen trekt de loterij; de Madonna geve dat ik een goeden prijs krijg; de helft is voor de *BAMBINO* van Ara Caeli.

DONNA GUILIA; eene bejaarde, praatzieke fruitverkoopster, die den halven morgen haar stellaadje in den steek laat, om met de bureu te keuvelen, kan haar beurt niet eens afwachten en loopt al klagend hem te gemoet. — Och Broeder! schrijf toch eens een request voor mij aan den H. Vader. Mijn zoon is door de gendarmen gevat, toen hij een zijner kameraden in drift een slag op het hoofd toebragt; ik heb zelf ook geschreven, zoodra ik het hoorde, maar dat zal misschien niet baten, want het is nu al voor de achtste maal dat de policie hem om zijn ooplopendheid gevat heeft. Schrijf gij eens; dat zal veel helpen; gij moet het den H. Vader eens goed beduiden, dat het louter driftigheid van den jongen is, anders niets dan driftigheid; maar dat hij nijdig wordt als ze hem sarren om zijn lange ooren; en dat hebben ze den laatsten keer ook nog gedaan. — Geduldig moet de kloosterling alles aanhooren en beloven aan haar verzoek te zullen voldoen.

Is hij de markt rond geweest, dan keert hij, van het noodige voorzien, gemeenlijk langs den kortsten weg naar het Kapitoel terug.

Zóó gaat het den eenen dag na den ander; de bewoners worden het weldoen niet moede, en de broodkorf komt nimmer ongevuld in het klooster terug.

Wat echter van de dagelijksche mondbehoefden overblijft, behoort den armen; en zoo gij tegen den avond in de straten der stad hier en daar de behoefligen, vooral kinderen, aan een kloosterpoort ziet wachten, blijf dan even staan: de portier komt te voorschijn om brood en andere spijzen uit te deelen.

Tot de dagelijksche omgeving van ons hotel behoorde een deftig schoenlapper, met een grooten baard en zorgvuldig opgekapt hoofdhaar, die in de week gewoon was zijn werk-

tafeltje vroeg naar buiten te brengen, en, zich voor zijn nederig bedrijf geenszins schamende, in het openbaar zijn lapwerk verrigtte. Ik herinner mij nog levendig wat vreemde ontmoeting een *abbé* te beurt viel, die, den schoenlapper willende begunstigen, hem ging vragen of hij des avonds zijne schoenen aan het hotel wilde halen, om ze den volgende morgen klaar terug te brengen.

De werkman in het Fransch niet genoeg bedreven en meenende dat hij de bestelling dadelijk moest ten uitvoer leggen, trok, zonder dat de *abbé* zulks vermoedde, den schoen uit, gelastte zijn dochtertje, die op een laag bankje naast hem zat, onmiddelijk hare plaats voor den vreenden priester in te ruimen, en spreidde vervolgens tot rustpunt voor diens voet een zakdoek over de straatsteen uit. Tegensporreling baatte niet, want in een ommezien was de zool opgesneden; en zóó zat dan de *abbé* in het openbaar, midden op den dag, op een der drukste punten van de stad, niet zonder groote verlegenheid het einde der reparatie met smachtend ongeduld af te wachten. De schoenlapper ging evenwel handig voort, vroeg een gering loon, en scheen aan het eind zeer verheugd over zijne bereidvaardigheid en de groote dienst, den *abbé* bewezen.

Behalve deze lapper strekten ook de kleine schoenpoetsers, die zich rondom het hotel gelegerd hadden, veelal tot onderwerp van ons gesprek, wanneer wij rustig aan het venster zaten, om het volksleven op het plein gade te slaan. Het waren jongens van ongeveer 10 jaren oud, vrolijk en levendig van aard. De schoenenbak had den vorm van een lessenaar, was altijd gesloten en hing aan een breeden riem over hunne schouders. Wanneer zij niet poetsten, waren zij bijna altijd onderling druk aan het redeneren, dansten soms om hunne bakken heen of speelden met vreemdsoortige kaarten, die

door menigvuldige, niet al te keurige behandeling hare natuurlijke kleur en gedaante reeds voor lang verloren hadden. Hoe arm ook, door hunne dartelheid geleken zij veel eer op kinderen van weelde; en mogt men ook gerustelijk onderstellen dat zij weinig werk van hun toilet maakten en soms een ochtend oversloegen, toch droegen zij niet die pijnlijke trekken, welke anders de druk der armoede op gelaat en houding der verarmde kinderen onmogelijk kan verbergen.

Alsof dit eenigen invloed op hunne poetskunst zou uitoe-fenen, bevalen zij zich in verschillende talen aan, aldus de koetsiers naüpende, die, al naar het te pas kwam, de vreemdelingen in het Fransch, Duitsch of Engelsch toespra-ken, doch hiermede eene ware aanbeveling gaven, daar zij alsdan te gelijk tot gidsen konden dienen. Wat echter deze koetsiers betreft, kan men zich op hunne aanbeveling moeije-lijk verlaten; zij hebben daarmede soms alles gezegd wat zij weten, en te laat komt men tot de treurige ondervinding dat de Franschman slechts drie Fransche woorden spreekt, genoeg om met zijne huurders aan het rijden te komen, die alleen met Italiaansch en wat Latijn in de rammelende fiacre een moeijelijk onderhoud kunnen aanknoopen, en weldra door al te groote inspanning genoodzaakt zijn den man geheel met rust te laten. Zijt gij op die wijze bedrogen, denk niet dat uwe teleurstelling bij den koetsier zwaar weegt, en laat niet eens uwe ontevredenheid blijken, want dan lacht hij u hartelijk uit over uwe onnoozelheid, en geeft zijne verwon-dering te kennen, hoe gij u op een paar Fransche woorden zonder eenige proefneming hebt kunnen verlaten. Als eene kleine vergoeding blijft hij het eerste kwartier onophoudelijk met de zweep kletsen en wijst van tijd tot tijd met levendige gebaren een openbaar gebouw aan, welks uiterlijk zoo zicht-baar de inwendige bestemming verraadt, dat zijne uitlegging geheel overbodig is.

De Romeinsche koetsiers, een zeer eigenaardig volk, zijn net gekleed, doen zich fatsoenlijk voor en schijnen het onderling zoo volkomen eens te wezen dat de een den ander niet voorkomt, maar elk zijne beurt afwacht. Zij rigten volgens eene te voren gemaakte afspraak hun tarief in, en recommanderen zich daarom niet zoozeer wegens billijke prijs, dan wel om persoonlijke eigenschappen of om die van paard en rijtuig.

Menigmaal zagen wij met groote nieuwsgierigheid den afloop der levendige onderhandelingen, welke onder ons raam plaats vonden.

Op zondag had echter het Minerva-plein een geheel ander aanzien; Broeder Francesco kwam niet voorbij; want zijne weldoeners hadden den vorigen dag hunne giften verdubbeld, zoodat de voorraad tot maandag strekken kon; de kleine schoenpoetsers, hoezeer zij welligt een groot daggeld konden verdienen, waren niet te vinden; evenmin de schoenlapper en vele voorbijgangers, die zich anders geregeld vertoonden.

Daarentegen veroorzaakte de kerk van Maria Sopra Minerva eene nieuwe levendigheid, daar de geloovigen zonder ophouden in- en uitgingen.

Dat de kerken des zondags niet allen gevuld zijn, wordt slechts door kwaadwilligen den Romeinen ten verwijt toegevoegd. Immers, hoe zou dit mogelijk wezen? Van de 400 zijn slechts weinige voldoende om de gansche bevolking gelijktijdig te bevatten; aan tallooze altaren duren de HH. Missen van den vroegen morgen tot aan den middag voort, zoodat de bewoners, aan geen vast uur gebonden, elk oogenblik gelegenheid vinden om hunne kerkelijke verplichtingen te vervullen. Dit in aanmerking nemende dient men zich veeleer over den grooten en gestadigen toeloop te verwonderen.

Rome moet wel op ongeloofelijke wijze in godsvrucht heb-

ben toegenomen, zoo de revolutionnaire bladen van 1848 waarheid verkondigden met te beweren, dat de inwoners niet meer in God geloofden, dat zij rijp voor evangelieprediking, ontvankelijk voor de moderne begrippen waren, en eene schitterende toekomst te gemoet traden. Die schrijvers, zoo zij ooit aan hunne eigene woorden hebben geloof geslagen, zouden zich ten minste nu in de stellige verwachting, waarmede zij zich geveleid hebben, bitter bedrogen vinden.

Des morgens de H. Mis te hooren en aan het altaar den zegen Gods over hunnen dagelijkschen arbeid af te smeeken, is bij de bewoners eene bijna algemeene gewoonte, waarvan evenwel de reizigers, die zich ter verlustiging in de stad ophouden, in den regel geen getuigen zijn; de vroege morgenstond bezit voor dezulken niet veel aantrekkelijks.

Om overigens, volgens MAGUIRE, den vromen zin der Romeinen naar waarde te schatten, wone men met hen de QUARANT' ORE, HET GEBED VAN VEERTIG UREN, bij.

Toen wij, op weg zijnde naar de St. LOUIS DES FRANÇAIS, waar des zondags gemeenlijk eene plegtige militaire Mis plaats heeft, in de nabijheid van het Pantheon kwamen, ontmoetten wij eenen grooten toeloop van volk, zich begevende naar de kerk der QUARANT' ORE.

Niet dan met moeite kon ik naar binnen dringen, zoo stroomde het af en aan. Van den ingang tot het hoogaltaar waren de wanden met fluweelen en zijden draperiën behangen, die het daglicht aan alle kanten afsloten en daardoor den luister van het altaar niet weinig verhoogden. Waskaarsen zonder tal flikkerden rondom het Allerheiligste, en van den glorietroon Gods breidde zich een breede lichtstroom over de biddende geloovigen uit, in wier eerbiedige houding de teekenen eener diepe, innige godsvrucht niet verborgen bleven.

De instelling der *QUARANT' ORE* dagteekent van het jaar 1560, werd al spoedig zeer algemeen verbreid, en heeft sedert niet opgehouden te bestaan.

Op den eersten Zondag van den Advent, stelt de Paus, na de Pontificale Mis in de Sixtijn'sche kapel te hebben gevierd, het Allerheiligste in de Paulijnsche kapel uit, alwaar het tot Dingsdag morgen van geloovigen wordt omringd. Van daar gaat het naar de Basiliek van St. Jan van Lateranen over; vervolgens naar de overige parochie-kerken, en eindeijk naar die, welke door den Cardinaal-Vicaris tot deze eer zijn bestemd. Zoo duurt het onafgebroken het geheele jaar door, en wordt op alle punten der stad gevierd. Ter naauwernood is het feest in de eene kerk gesloten, of door het gelui der klokken wordt Jesus' verschijning in eene andere aangekondigd. DE BROEDERSCHAP VAN HET H. SACRAMENT zorgt dat er nimmer vereerders ontbreken, en waakt des nachts in naam der gansche stad. Des avonds om negen ure worden zij, minstens vier in getal, door eenen priester afgehaald, en vier uren later wederom door anderen vervangen. Op elk uur van den nacht luidt men de klok der kerk, ten einde den eerbied in de tegenwoordigheid van het H. Sacrament te hernieuwen en te verhoogen.

CE PEUPLE EST ÉTONNANT POUR SA FOI! zegt Lacordaire in een zijner brieven aan Mad. Swetchine.

Zoolang mogelijk toefde ik in de zoo even vermelde kerk, en begaf mij daarop naar de St. Louis, waarvan bij mijne intrede reeds drie vierde deel door Fransche soldaten was ingenomen. Zij stonden; want zitplaatsen waren niet aanwezig. De Romeinen, die het zich over het algemeen in de kerk niet zeer gemakkelijk maken, noch er tegen opzien, om op ongedekte vloersteen en hunne kniën te buigen, kunnen de vaste zitplaatsen ontberen; ik herinner mij niet ze ergens ontmoet te hebben. Slechts hier en daar staan stoelen,

voor de eerstkomenden beschikbaar. In de St. Louis waren zij allen reeds ingenomen; zoodat wij genoodzaakt waren ons aan de gewoonte der groote menigte te onderwerpen, en, hoe vermoeid ook door de vele en lange wegen, welke wij dien morgen reeds hadden afgelegd, ons met eene beperkte staanplaats achter in de kerk te vergenoegen.

Men had ons verkeerd onderrigt; want hoezeer ook vele militairen de H. Mis bijwoonden, waren de muzikanten der bezetting naar eene andere kerk getrokken.

De St. Louis bevat vele praalgraven en schilderstukken van beroemde meesters, alsmede een prachtig monument, opgerigt ter eere der dappere Fransche soldaten, die in 1849 onder de muren van Rome het leven verloren. Het opschrift luidt:

AUX SOLDATS FRANÇAIS MORTS SOUS LES MURS DE ROME EN
MDCCCXLIX. LEURS FRÈRES D'ARMES DU CORPS EXPÉDITIONNAIRE
DE LA MÉDITERRANÉE.

UNE MESSE QUOTIDIENNE POUR LE REPOS DE LEURS AMES A ÉTÉ
FONDÉE DANS CETTE ÉGLISE PAR LE SOUVERAIN PONTIFE PIE IX.

PRIONS POUR EUX.

HONNEUR ET PATRIE.

De edele heldenschaar van Castel Fidardo rust in de kapel der H. Maagd. Op hun graf leest men:

A LA MÉMOIRE DE GEORGES DE PIMODAN QUI, PRODIGE DE SA
NOBLE VIE, TOMBA HÉROÏQUEMENT, POUR LA CAUSE DE L'ÉGLISE,
à CASTEL FIDARDO.

Naar buiten getreden, verwonderden wij ons over den grooten drom, die door de Via di Ripetta naar den berg Pincio wandelde. De honte menigte in zondagschen tooi,

de groote verscheidenheid en sterk sprekende kleuren hunner kleederdragten, schonk der straten een allervrolijkst en schilderachtig aanzien. Bij het sierlijke nationale kostuum van het landvolk uit den omtrek en de lagere klasse der stad, steken de deftige Romeinen, als vertegenwoordigers der Parijsche mode niet zeer gunstig af. Het hoogroode, rijk met goud gestikte kleed der Albaansche vrouwen, wier ravenzwart haar, met purpere banden doorvlochten, tot eene kroon is zamengestregeld; de sneeuwwitte sluijer der fruitvrouwen van de Piazza Navona, op het hoofd vierkant gevouwen en in breede plooiën langs de schouders afhange: onder dien sluijer de eenigzins bruine aangezigten van streng ovalen vorm, met krachtige profielen; de Trasteverijnen in kleurige kleedij, het lijf geregen in een groen, rood of hemelsblauw corset, met gele linten bevestigd; de patriarchale dragt, de Calabrische hoed en kleine mantel van den landman uit Fraseati, die te paard gezeten en stapvoets rijdende, zijn langen wandelstok met ongedwongenheid voortbeweegt; de schaapherders eindelijk, niet minder passend in deze schoone schilderij; — dit alles te zamen vereenigd ziende in een volk, hetwelk op schoonheid mag roemen en bij groote bewegelijkheid immer eene houding vol fierheid weet te bewaren, begrijpen wij dat Raphaël en Michel Angelo nergens elders hunne bewonderenswaardige typen hebben gezocht dan te Rome zelve.

Wat maakt de dorre koude Engelschman onder die zorgeloozen eene wondervreemde vertooning. Dat hij hier een sterk contrast veroorzaakt, kan onmogelijk zijne aandacht ontgaan; en toch, te midden der vreugde, schijnt hij zelf niet tot vreugde te worden gestemd; zijne gelaatstrekken ten minste blijven even stroef en onbewegelijk als te voren. In zijn nationalen trots en even nationale zelfvergoding wraakt hij wat niet met eigen landaard strookt; als diepdenker en

man van hoogen ernst, kan hij geen vrede nemen met die oppervlakkige, kinderachtig vrolijke Romeinen.

Wat echter de laatsten over hem denken is evenmin in vleitaal uit te drukken. Niet met verachting maar met medelijden zien zij hem aan, en rekenen hem zijne dorheid niet als schuldig toe. Buiten en behalve de godsdienstige hebben ook natuurlijke oorzaken daartoe zamengewerkt; de koude heeft zijne teedere ledematen reeds vroegtijdig doordrongen en aan het bloed eene geringe levenswarmte gelaten. In hunne oogen is hij kwijnende van zijne prilste jeugd tot aan zijn onderdom.

Wie van beiden in zijne beoordeeling het meest overdrijft, mogen anderen beslissen.

In het midden der Via di Ripetta verlieten wij de bonte menigte en traden binnen bij den gezant der Nederlanden, den Graaf Du Chastel, die om zijne deugden en voortreffelijke hoedanigheden de hooge onderscheiding geniet tot de bijzondere vrienden van Z. H. te behooren. Met de meeste voorkomendheid toonde hij zich aanstonds bereid tot al de dienstbetooning, waartoe zijne hooge betrekking hem in staat stelde; en eenige dagen later aan zijne vriendelijke en vereerende uitnoodiging gevolg gevende, hernieuwden wij onze visite en hadden met hem een belangrijk onderhoud over den oogenblikkelijken toestand des Kerkelijken Staats. Naar zijne meening was negen tiende der bevolking met hart en ziel aan Pius gehecht; de overigen, meestal bedorven lieden, en onder deze vele Piëmontezen, werden door vreemde bezoldiging in hunne ontevredenheid gesterkt. Wij vernamen daarenboven de verklaring waarom de vreemdelingen bij hunne aankomst te Civita Vecchia en te Rome aan zoovele formaliteiten onderworpen waren; sedert ons verblijf in de H. Stad had men namelijk meer dan twintig reizigers aangehouden, die met valsche paspoorten voorzien Rome wilden binnenkomen; wie

weet hoevelen van hen tot de revolutionnaire propaganda behoorden, vooruit afgezonden om toebereidselen te maken tot de luisterrijke ontvangst van Garibaldi, die toen juist naar Rome in aantogt was.

Terwijl wij spraken, arriveerde er eene telegraphische dépêche; zij behelsde: *Garibaldi is te Aspromonte gewond*. Na ons deze tijding, die bijna overal als eene wereldgebeurtenis is ontvangen, met de grootste koelheid te hebben medege-deeld, legde de Graaf het papier ter zijde, zonder verder een woord over dat onderwerp te spreken; welligt was men te Rome vooraf gerust gesteld, en verwittigd dat de onberaden volksman in zijne wilde vaart zou gestuit worden.

Tusschen de woning des gezants en de bouwvallen van het oude MAUSOLEUM VAN AUGUSTUS, ligt eene vierkante binnenplaats, die, rondom door verschillende huisgezinnen bewoond, een staaltje levert van de eenvoudige huishoudelijke industrie dier bewoners. In een der hoeken bevindt zich eene fontein tot onderling gebruik. Daar het echter omslagtig en moeilijk zou wezen, het water telkens beneden te halen en langs de trappen naar de bovenverdiepingen op te sjouwen, hebben zij daarvoor een allergemakkelijkst middel uitgevonden. IJzeren kettingjes loopen uit de ramen naar de fontein; boven aan elke ketting hangt een emmer, die met een lang touw binnen het raam is vastgehecht. Hebben zij versch water noodig, dan laten zij de emmers langs de kettingen afglijden tot onder de fontein, en halen ze gevuld langs denzelfden weg wederom naar boven. Soms hangen er wel tien emmers te gelijk te zweven, en het is niet raadzaam alsdan op de binnenplaats een luchtje te scheppen; men zou er zonder stortbad moeilijk afkomen.

Van het zoo even vermelde MAUSOLEUM zijn de overblijfselen niet zóó belangrijk meer, dat men zich een waar begrip van

de ontzaggelijke grootte en oorspronkelijke pracht zou kunnen vormen, indien niet Strabo ons eene uitvoerige beschrijving over dit bouwstuk hadde nagelaten. Augustus liet het bouwen in het jaar 27 vóór Chr. en bestemde het tot een praalgraf voor hem en zijne familie. De hooge en dikke muur der onderste verdieping, met witte marmeren platen belegd, was van boven met planten en hoog geboomte bezet; in dezen muur waren de grafkamers, waarvan nog duidelijke sporen overig zijn. Op den bovensten muur stond het kolossale bronzen standbeeld van Augustus. De ingang, naar het Zuiden gekeerd, prijkte met twee trotsche obeliskken van rood graniet, en achter het gebouw strekte zich het bosch met bekoorlijke wandelwegen uit; te midden van dit woud zag men de houtmijt, waarop de lijken verbrand werden. Behalve Augustus werden er achtervolgens vele andere aanzienlijke personen begraven: Agrippa, Octavia, zuster van Augustus, Drusus, Germanicus en Nerva, de laatste der keizers.

Zonder gids traden wij in de VIA DEI PONTIFICI N°. 57, het gebouw binnen, en geen sterveling ontmoetende, namen wij de vrijheid alle deuren te openen en alle gangen te doorloopen; telkens echter raakten wij verdwaald en sloegen nu eens regts dan weder links om, totdat wij eindelijk op het tooneel eener schouwburg te regt kwamen, alwaar, zoo het scheen, een paar artisten hunne rollen repeteerden. Wij deden alsof wij hen niet opmerkten en begaven ons naar het amphitheater. Gelukkig dat wij eindelijk eene oude vrouw aantroffen, die ons verder rondleidde, hier en daar een grafkamer opende en ons weder naar de deur voerde; wij zouden anders moeijelijk het doolhof zijn uitgekomen.

Wie in Augustus en September als vreemdeling Rome bezoekt, dient ook des Zondags een kijkje te nemen op de PIAZZA NAVONA, een der sierlijkste pleinen van de gausche

stad en beroemd om den grooten overvloed en de frischheid der wateren. Het heeft eenen langwerpig ronden vorm, waarvan de langste doorsnede door vier fonteinen onderbroken wordt. Een der grootste is de *TIRON*, aldus genaamd naar het beeld van den Zeegod in het midden van het bekken; de dolphijn in zijne armen spuwt het water in den vorm van een waaijer door muil en neusgaten uit. De voornaamste echter is die der *VIER VLOEDEN*, een beeldhouwwerk van Berninus, en zijn meesterstuk in dat *genre*. Binnen het marmeren bekken van 219 voeten omvang, verheft zich eene zware rots, aan vier zijden doorboord en eene spelonk vormende waaruit aan het eene einde een paard, aan het andere een leeuw te voorschijn springt. Op de vier hoeken der rots zitten vier reusachtige standbeelden, voorstellingen van de voornaamste rivieren der wereld: de Donau voor Europa, de Ganges voor Azië, de Plata voor America, en de Nijl voor Africa. Een obelisk van rood graniet en met hieroglyphen beschreven, rust op het midden der rots. Uit acht breede monden valt het water met groot gedruisch in het bekken.

Gedurende de maand Augustus en in het begin van September worden op Zaturdag avond, de waterloopen verstopt, zoodat de bekkens weldra overvloeijen, en het plein in een meer herschapeu wordt.

Den volgenden morgen heeft er een zonderling volksfeest plaats. *Fiacres*, *équipages* en andere voertuigen komen van alle kanten naar het plein en maken een rijtoertje in het meer; aldus wordt het rijtuig op gemakkelijke wijze schoon en genieten tevens de paarden een verkwikkend bad. Hieronder mengen zich vele ezels, waarop kleine waaghalzen acrobatische voorstellingen geven. Niet zelden houden zij een spiegelgevecht, en rijden op elkander in, vol verwachting wie hunner uit het zadel zal geligt, en genoodzaakt worden.

om onder luid schateren en handgeklap, al druipende tuschen het volk te verdwijnen. Een muziekkorps vermeerdert de geestdrift en gewaagdheid der strijders, alsmede de levendige deelneming der nieuwsgierigen die langs de huizen, op de balkons of aan de vensters den afloop gadeslaan.

Op andere dagen strekt het plein tot groenmarkt; de houten stellaadjes met zeildoek overspannen zijn het bijzondere eigendom der ervaren koopvrouwen, die met regt bij de Parijsche *dames du hal* vergeleken worden. Het kost veel tot die waardigheid op te klimmen, en wie haar eenmaal bekomt, verwisselt te gelijk zijn waren naam, voor eene niet altijd vleijende spotbenaming. Zij heet voortaan: de Roode, de Bruine, de Kers; iedereen kent de Vink, die altijd goede citroenen in voorraad heeft, de wilde Kastanje, eene ongemakkelijke jufvrouw, die haar vollen eisch wil hebben en noch op hare erwten noch op de artisjokken een halve bajok laat afdingen, de Turkin bij de trappen der S. Agnes met hare krachtige en geurige cichorei.

De bijnamen der mannen vinden soms in uiterlijke gestalte soms in het karakter, hunne verklaring, die door den vreemdeling niet is op te lossen. Waarom b. v. wordt de man bij het theater Kabeljaauw genoemd? Vraag het zijne ambtgenooten; welligt kan niemand anders een voldoende antwoord geven. Duidelijker is het, waarom zijn zwaarlijvige buurman, die rustig in een grooten stoel blijft zitten, en voor geen koper ooit opstaat, den naam van Beer draagt; die andere, met zijn al te langwerpig hoofd ziet aanstonds op, wanneer hij het woord Komkommer hoort.

De *BACARINI* of *OPKOOPEERS* zijn evenwel de voornaamste personaadjes der groenmarkt. Wanneer de boeren de voortbrengselen hunner velden en tuinen ter markt voeren, zijn zij verplicht hunne groenten aan niemand anders dan aan de

BAGARINI in het groot te verkoopen: deze laatsten leveren ze wederom voor een matige winst in het klein aan de marktkramers.

Met groote plegtigheid wordt de BAGARINO, een monarch onder de zijnen, tot die hooge waardigheid verheven.

Op den vooraf bepaalden dag stroomt het volk naar de PIAZZA NAVONA; allen kunnen den feesteling van nabij beschouwen, want twee groote, gespierde mannen dragen hem in triomf het plein rond. Bij de groote fontein gekomen, klimmen zij op den rand van het bekken, houden met hunne sterke vuisten den kandidaat hoog boven hunne hoofden uit, en laten hem vervolgens in het water nederploffen. Tot driemaal toe wordt deze zonderlinge plegtigheid onder een oorverdoovend juichen herhaald. Druipend nat en half ziek wordt hij naar de stoep der S. Agnes-kerk gevoerd, alwaar de Senaat van het plein zich rondom den overwinnaar schaart om hunne gelukwenschen aan te bieden. Een hunner spreekt hem ongeveer op de volgende wijze aan: «De zeer edele en hoogmogende marktkramers, de bagarini, de fruitvrouwen, en al degenen, die het zeldzame voorregt genieten eene standplaats op de Piazza Navona te bezitten, begroeten u heden als hunnen medeburger; zij waarborgen u de handhaving der op heden verkregene regten, en schenken u den voortreffelijken en zoetklinkenden naam van RAAP. Gij allen derhalve die reeds in het register onzer maatschappij als burgers zijt ingeschreven, zult den nieuw gekozen bagarino niet meer MEESTER GREGORIUS, maar RAAP noemen, zoowel bij koop als verkoop, zoowel in vrede als in oorlog.» LEVE DE RAAP! is de algemeene roep.

Daarop volgt de investituur. Allerlei marktwaren worden hem ten geschenke aangeboden: een bos rapen, een kabuis-kool, eichorei, kastanjes, noten, erwten, appelen, peren en ander fruit. Zooveel hij kan stopt hij alles in zijne

zakken, en met die vracht beladen wordt de ceremonie met de inbezitneming van het plein besloten. Twee stentorstemmen roepen uit al hunne magt: de Raap gaat bezit nemen van zijn rijk; maakt plaats voor Zijne Majesteit!

De arme Sire zit op de bovenste trede van den kerktrap; men trekt hem bij de beenen naar beneden tot op het plein. Nu ontbreekt er niets meer aan zijne waardigheid. Met een glimlach bedankt hij de andere magistraten, en slaat een oog van welgevallen over de Piazza Navona, zijn nieuw koningrijk.

In eene nabijgelegen herberg, waar het welbekende est, est, est! te lezen staat, wordt de groote dag geëindigd.

Ware er gedurende de weinige dagen, welke ik in Rome doorbragt, een bagarino-feest gevierd, ik zou gewis tot de toeschouwers hebben behoord.

De republiek der Piazza Navona is als het ware een kleine staat op zich zelf; hare ledematen zijn zoo aanéén gesloten, dat zij elkanders regten handhaven; en voor het onregt den eenen gepleegd, door allen gezamenlijk voldoening geëischt wordt. Dat zij overigens in het verkoopen zeer bedreven zijn, kunt gij vooral aan de kraampjes of stellaadjes der groenvrouwen en fruitverkoopsters gewaar worden. Zij weten door hare behendigheid en praterij de eerst onwillige dienstmaagd allengs te bevreemden. De uitgekozen artikelen worden telkens voor andere verwisseld; voor appelen komt groente, voor groente komen peren in de plaats; uit alle mandjes en bakjes wordt wat uitgebaald, zoodat de dienstmaagd, die er geen oog meer op kan houden, tot eene bijna onberekenende schatting van het geheel overgaat, en meenende dat de laatste stapel aanmerkelijk beter is dan de eerste, den koop eindelijk toeslaat.

Komt broeder Francesco van Ara Coeli over de markt, hij behoeft niemand iets te vragen; van zelf gaan zij naar hem

heen, en nooit verlaat hij het plein zonder dat de groenten over den rand des korfs hangen.

Het mismaakte beeld van Pasquino, slechts een paar schreden van de Piazza Navona verwijderd, moet menig geestig woord aan de marktkramers te danken hebben.

Mijne wandeling was nog niet geëindigd. In Trastevere moest ik eene familie bezoeken, in wier bijzondere vriendschap men mij had aanbevolen. Het oude theater van Pompejus voorbij zijnde, sloeg ik links om, den weg in naar het GHETTO of DE JODENWIJK. Het groote hek waarmede vroeger deze wijk des nachts werd afgesloten is thans verdwenen; doch hoezeer de Israëlieten overal naar vrije keuze hunne woningen mogen vestigen waar zij willen; maken slechts weinige van die vrijheid gebruik; zij beminnen het zamenzijn en onderling verkeer, en geven den voorkeur aan een gemeenschappelijke hoezeer dan ook afgelegen wijk, boven een aanzienlijker gedeelte der stad, waar zij van Christenen omringd zijn. Binnen de geopende deuren zag men ze naaijen en ander werk verrigten. Zij bezitten een eigen fontein met het omschrift: PROPRIETAS SOCIETATIS ISRAELITAE, EIGENDOM DER ISRAËLIETISCHE GEMEENTE. Op deze bezitting gaan zij groot, en waarden haar hoog, wanneer zij in de geschiedenis hunner voorvaderen lezen wat kostbaar kleinood eene heldere waterbron in dezer oogen was.

In de kerk aan het einde van het Ghetto, wordt alle weken eenmaal ter bekeering der Israëlieten gepredikt; in den voorgevel is een heerlijke fresco geschilderd: de Zaligmaker aan het Kruis, en daaronder de woorden: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.* d. i. *Den ganschen dag heb Ik mijne handen uitgebreid tot een ongeloovig en tegensprekend volk.* (1)

(1) Paulus ad Rom. X, 21.

Eenige minuten later bevond ik mij op de PIAZZA DI SAN CALISTO, van een zeer talrijke familie omringd. Een vrolijke grijsaard en zijne niet minder vrolijke echtgenoot hadden de canapé ingenomen; om hen heen zat hun talrijk huisgezin, alsmede zes of zeven kleinkinderen. Mijne priesterlijke kleeding veroorzaakte eene lange ceremonie; op de gebruikelijke wijze der Italianen kusten zij mij de hand, en verschikten allen hunne stoelen ten einde mij de eereplaats in te ruimen.

Limonade en gebak liet zich niet lang wachten, en bij deze welkome versnapering, strekte eene extraordinaire sigaar, zoo als zij die noemden, tot toespis.

Wat wondervreemde stukken hoorde ik toen over Olanda (Holland) verhalen. Volgens eene oude afbeelding, welke langen tijd in Rome tot uithangbord voor eene herberg moet gediend hebben, bestaat bijna ons gansche vaderland uit poelen en uitgestrekte moerassen, vol kikvorschen. Ten gevolge daarvan wandelen de bewoners, in plaats van op den vasten grond, meestal op bruggen of planken, en verkeereren in gedurig gevaar van te zullen verdrinken. In het hooge riet aan den waterkant de bewegingen der kikvorschen na te gaan, behoort tot hunne aangenaamste uitspanningen. Denkt men er thans zoo dwaas niet meer over, zeer scheef en gebrekkig blijft immer de voorstelling, die men zich in den vreemde veelal van ons vaderland vormt.

Op tallooze vragen naar best vermogen geantwoord hebbende, moest ik, eindelijk aan hun dringend verlangen voldoende, eenige zinnen in het Hollandsch wedergeven. Zij luisterden met open mond, en gaven, hoe bescheiden ook in hunne uitdrukkingen, eene niet zeer vleijende beoordeeling, toen zij mij zeiden, dat om de welluidendheid hunne moedertaal den voorrang boven de mijne verdiende.

Met het grootste gemak en een zeker enthousiasme, waartoe Romeinen zoo ligtelijk geraken, werd het onderhoud voort-

gezet; velen uit het gezelschap spraken Fransch, en den mannen was daarenboven de Latijnsche taal niet geheel vreemd.

Over politiek viel met hen niet te redeneren. Wel wisten zij met hevige aandoening hunne verontwaardiging uit te drukken over den Italiaanschen rooftogt, die aan vele vorsten de kroon en aan Pius het grootste gedeelte zijner Staten kostte; maar wat de thans nog bestaande verwickelingen betrof, toonden zij niet de minste bezorgheid. Pius zoude de geroofde Staten wel weder terugkrijgen, om de eenvoudige reden, dat onregtvaardig verkregen goed den eigenaar moet worden wedergegeven. Zij schenen er dus niet op te rekenen, dat de politici wel eens van de gewone wetten der zedeleer afwijken. Onder dit opzigt vond ik mij in mijne verwachting geheel bedrogen.

De Romeinen, zoo meende ik, zouden, om de dreigende houding van Piëmont en de veelzijdige toejuiching, Garibaldi te beurt gevallen, als in doodsangst verkeeren, dagelijks eenen geweldigen en algeheelen ommekeer van zaken verwachtende. ROME OF DE DOOB! waar had dat woord grooter schok moeten veroorzaken, dan onder hen? Wanneer had het den bewoners meer schrik moeten aanjagen, dan op het oogenblik, waarop Garibaldi met zijne bende naar de H. Stad in aantogt was? En toch zij leefden onbekommerd en in de meeste kalmte voort, niets kwaads vermoedende.

Over het algemeen bemoeijen de Romeinen zich zeer weinig met politieke aangelegenheden. De gestadige en overtollige lectuur der dagbladen, die zoovele ontevredenen maakt en de zwakke hoofden der groote menigte in den war brengt, beperkt zich in Rome tot zeer enge grenzen. Veel echter zullen zij daarbij niet verliezen. Immers wat baat al het geschrijf voor de massa des volks, die, ten halve en eenzijdig ingelicht, daarenboven de noodige bekwaamheid mist, om een juist oordeel over den staat van zaken te vellen?

Wat kan het baten, in koffijhuizen en herbergen, in spoorwagens en trekschuiten, over het toekomstig lot der volkeren te redeneren, en zulks met eene verzekerdheid, alsof men in de geheimen der groote gouvernementele kabinetten ware ingelijfd?

Het spreekt van zelf dat het onderwerp over de politiek spoedig werd afgebroken. Om de vurige liefde, die zij den H. Vader toedroegen, vernamen zij met belangstelling alles wat mij bij gelegenheid der audïentie was wedervaren, en schenen mij dit uitstekend voorregt te benijden. Niet dan na eenige inspanning kunnen de inwoners het geluk eener audïentie genieten, terwijl daarentegen de vreemdelingen er zeer gemakkelijk toe geraken. Pius IX kan de vele duizendtallen, jaarlijks van verre komende om hem te zien, onmogelijk afwijzen, en heeft daarom voor de inwoners den toegang een weinig moeten bemoeijelijken, daar deze toch menigmaal gelegenheid vinden hem in het openbaar te zien en te hooren, en zijnen opperherderlijken zegen te ontvangen.

Gedurende de korte oogenblikken, welke ik in dezen vriendenkring doorbragt, werden mij allerlei goede diensten met de meeste bereidvaardigheid aangeboden.

Zoo stelde een der heeren zich ter beschikking als misdienaar gedurende mijn verblijf in de stad. Daar ik evenwel nu deze dan gene kerk verkoos en ook het uur vooraf moeilijk kon bepalen, maakte ik slechts een enkel maal van het vereerend aanbod gebruik, en zag dan tevens bijna de gansche familie aan het altaar tegenwoordig. Zij baden na de Mis het gebed voor den Paus luid mede, en wachtten mij vervolgens in de Sacristie op, om mij te groeten, en een gelukkigigen dag toe te wenschen.

Met wederzijdsche betuigingen van dankbaarheid namen wij afscheid, en, van de beide oudste zonen vergezeld

keerde ik huiswaarts. Onder weg voerden zij mij naar het *HOSPITIUM DEI PELLEGRINI E CONVALESCENTI*, waar ik door een hunner vrienden, met het toezigt over deze inrigting belast, werd rondgeleid. Eerst kwamen wij in dat gedeelte waar zich de *CONVALESCENTI* bevonden. De zieken, in het gasthuis verpleegd, en aan de beterhand gekomen, worden vervolgens naar dit gesticht overgevoerd, ten einde, door versterkende spijszen en alles wat tot het herwinnen hunner krachten kan medewerken, tot een volkomen herstel te geraken. Kunnen zij eindelijk het *Hospitium* verlaten, dan worden zij niet ledig weggezonden, maar ontvangen behalve kleeding, ook datgene wat noodig is, om in hunne eerste behoeften te voorzien. In dit opzigt derhalve is Rome wederom een voorbeeld van weldadigheid. Hoe onvolkomen is dikwijls het herstel dergenen, die de gasthuizen verlaten. Is de ziekte geweken, de krachten zijn daarom nog niet herwonnen, en de ongelukkigen, soms van broodwinning en alles beroofd, door armoede niet in staat, om de lichamelijke verzwakking te boven te komen, vallen bij herhaling in de ziekte terug, en blijven langen tijd de bewoners der gasthuizen.

In een der kribben lag een jongeling, naar mijne gissing ongeveer zeventien jaren oud. Een priester had hem uit de Abruzzen naar Rome medegevoerd. Hij wenkte mij, en verzocht of ik voor zijne ouders wilde bidden. Hoe onverstaanbaar hij ook sprak, kon ik toch uit zijne woorden opmaken, dat zijne moeder gedood was, wyl zij den reactionnairn onderstand verleende, en zijn vader in eenen bloedigen strijd het leven had verloren.

Het liefdegesticht in het andere gedeelte van het *Hospitium* verdient niet minder onze aandacht. Daar worden de vreemdelingen opgenomen, die in Rome geene huisvesting kunnen

bekomen. De bewoners van den omtrek mogen er slechts twee of drie dagen, andere vreemdelingen iets langer verblijven, en genieten eene liefderijke verzorging en overvloed van spijs en drank.

Op Witten Donderdag ziet men hier de Kardinalen afstapen, om den armen vreemdelingen de voeten te wasschen.

De meest bezochte wandelplaats, waar des Zondags bij afwisseling door Pauselijke en Fransche militairen muziekstukken worden uitgevoerd, is de PANCIO, een heuvel bij de Porta del Popolo. Op de Piazza di Spagna zouden wij de hoogte bestijgen langs den beroemden trap, die met regt onder de grootste sieraden van Rome wordt gerangschikt. Op de uiterste punt staat een obelisk, uit de tuinen van Sallustius opgegraven; daar achter verheft zich de kerk en het klooster der Fransche Zusters van het H. Hart.

Op de Piazza di Spagna ziet men behalve eene prachtige fontein, de nieuwe ZUIJL DER ONEEVLEKTE ONTVANGENIS, bij gelegenheid der dogma-verklaring door Pius IX aldaar opgericht. De marmeren schacht, op het Campo Marzo uit den grond opgedolven, verheft het gegoten bronzen beeld hoog in de lucht, terwijl boven het voetstuk de vier profeten, welke in het Oud Verbond den lof der H. Maagd verkondigd hebben, in marmer zijn gehouwen, en op het voetstuk zelf in kunstige bas-reliefs het leerstuk des geloofs, de droom van den H. Joseph, de Boodschap en de Krooning der H. Maagd in den Hemel, zijn voorgesteld. De Zuil staat regt voor de hoofddeur der PROPAGANDA. Het was eene schoone gedachte juist daar het eere-teeken te verheffen. Immers, op welke plaats vinden de woorden der H. Schrift: BEATAM ME DICENT OMNES GENERATIONES, ALLE GESLACHTEN ZULLEN MIJ ZALIG NOEMEN, schooner toepassing, waar worden zij meer

bewaarheid dan in de PROPAGANDA, alwaar jongelingen uit alle natiën tot het priesterschap worden voorbereid?

Wij beklommen vervolgens den PINCIO en begaven ons in de rigting van de PIAZZA DEL POPOLO. Op dezen grond, door aankoop eigendom van Frankrijk geworden, vestigde Lodewijk XIV, in het jaar 1666, de Académie des Beaux-arts. Zij bestaat uit eenen directeur en vele studenten, gekozen uit diegenen, welke aan de School der Schoone Kunsten te Parijs den eersten prijs hebben behaald en ter aanmoediging en belooning naar Rome worden gezonden, om zich aldaar op de hoogeschool der kunsten verder te volmaken. Hoe het komt dat de verslagen dier Académie niet eervoller voor Frankrijk zijn, is moeilijk te verklaren.

De openbare wandelwegen, rondom de Académie aangelegd, zijn de schoonste van Rome. De PINCIO, welker door Nero in een lustoord herschapen, en daarom door de oude schrijvers de BERG DER TUINES genoemd, heeft door den nieuwen aanleg zijnen vorigen roem herkrege. Schaduwrijke lanen, eene groote verscheidenheid van boomen, hooge planten en geurige bloemen, daartusschen een oude obelisk en vele marmeren standbeelden, — deze mengeling van kunst en natuurschoon schenkt het geheel een verrukkelijk aanzien. Uw oog reikt over heel de stad tot aan het gebergte, en ontmoet den voorgevel der St. Pieter in zijne volle breedte. Aan den voet des bergs breidt zich de prachtige VILLA BORGHESE uit, evencens voor het publiek geopend, en met eene ontelbare menigte bezet.

Deze beide lusthoven lokken niet slechts het mindere volk, de burgers en vreemdelingen, maar ook den adel des Zondags herwaarts, zoodat de reeks van prachtige équipages, die aanhoudend af- en aanrijden onafzienbaar is. Ik had niet verwacht, dat Rome zooveel rijkdom en weelde kon ten toon spreiden.

Het genot dier oogenblikken werd verhoogd door eene uitgelezen en keurig uitgevoerde muziek. Slechts nu en dan ging er, door het geraas der rijtuigen, eenen toon verloren; maar het volk, anders zoo luidruchtig in zijne vreugde, het was gedurende de uitvoering doodstil, luisterde met de meeste aandacht, en veroorzaakte niet de minste stoornis. En toch hun aantal werd bij duizenden geteld. Te Rome is het edel gevoel voor kunst tot in de lage klasse doorgedrongen.

Tegen het vallen van den avond trokken velen huiswaarts, en toen de bedeklok klepte, waren de trappen, die naar de Piazza del Popolo voeren, met eenen zoo digten drom bezet, dat men nergens eene opening ontwaarde, en de gesloten massa stap voor stap naar het plein afdaalde.

Terwijl het grootste gedeelte in het Corso verdween, bleven wij nog eenige oogenblikken op den Pincio toeven.

De zon was achter de St. Pieter weggezunken. Kort duurden de laatste stralen die op de tallooze koepeldaken speelden, en snel viel het duister over de stad. Een verrukkend avondrood kleurde den horizont, en hulde het Westen in een gouden gloed. Wat wonder kleurenspeel op het gebergte! In de dalen duisternis, tegen de hellingen grijs, blaauw, rood en tallooze tinten, op de toppen een helle vuurgloed, als waren die hooge punten allen monden van vulkanen.

Gelukkig Italië, dat zulke tafereelen te aanschouwen geeft!

XII.

MARIA-GEBOORTE.

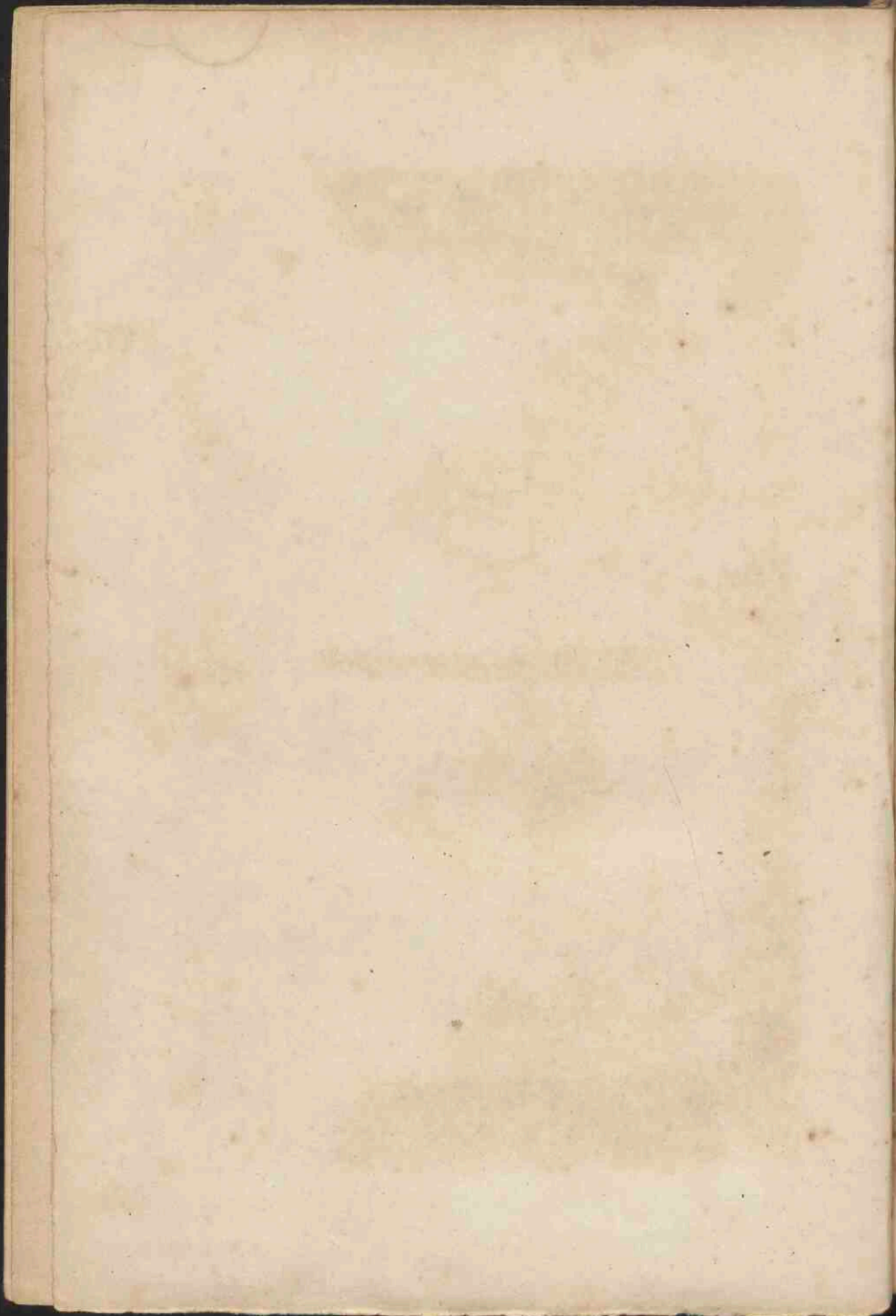
Niet altijd valt den vreemdeling het geluk te beurt den Pauselijken Stoet in plegtigen optogt te zien trekken door de straten van Rome. De 8e September, zijnde de Feestdag van Maria-Geboorte, is één der weinige daartoe vastgestelde dagen. In het Pantheon, dicht bij ons hotel gelegen, lazen wij de H. Mis, en begaven ons kort daarop naar die punten waar de Paus zou doorkomen, om te zien op wat wijze de Romeinen hunnen Opperherder in hun midden zouden ontvangen en verwelkomen. De straten waren met zand en groene takken bedekt, en aan bijna elk huis stond met groote letters te lezen: VIVA PIO IX, PONTIFICE E RE! d. i. LEVE PIUS IX, OPPERPRIESTER EN KONING! De muren waren hier en daar met draperiën behangen, of prijkten met de beeldtenis en het wapen des Pausen. Aan de vensters zaten reeds vele toeschouwers, op wier gelaat eene feestelijke blijdschap te lezen stond. Geen balkon, of het was met eene keur van planten en bloemen bezet. In de VIA DI RIPETTA heerschte de meeste drukte; van wederzijde stond het volk geschaard, om zijnen beminden Vorst in te wachten

Piazza del Popolo.
(Plein del Popolo)

Lath v. Eschke & Böhner

en naar de PIAZZA DEL POPOLO te vergezellen, alwaar hij, van zijne Kardinalen omringd, in de Kerk van Maria del Popolo het Hoogfeest zou vieren.

Toen het korps der Pauselijke muzikanten, en de vreemd en kleurig gekostumeerde Garde der Zwitsers voorbijgingen, begaven wij ons naar het Plein, waar wij nog tijd en gelegenheid vonden, om de merkwaardigste monumenten na te gaan.

De plek door de MARIA DEL POPOLO ingenomen, herinnert aan de twee grootste vervolgers, welke ooit tegen de Kerk van Christus zijn opgestaan. De een was een heiden en heette NERO; de ander, een Christen, ja een kloosterling: zijn naam is LUTHER.

De heidensche keizer, hoezeer tot godheid verheven, duchtte eenen volksopstand, en benam zich zelf het leven. Zijn afschuwelijk ligchaam werd verbrand, en de asch, in eene lijkbuis opgevangen, aan de Via Flaminia op den BERG DER TUINEN (DEN PINCIO) begraven. Eeuwen later, toen van Nero slechts de herinneringen zijner wreedheden waren overgebleven, had een trotsche boom zijne breede takken over het graf uitgespreid, en zijne zware wortels om de urne heen geslingerd. Ontelbare raven, zoo verhaalt men, in dien boom nestelende, maakten de nabij liggende plaatsen zoo onveilig, dat de omwoners besloten hem te vellen. De bijl, aan den wortel gelegd, stuitte op de urne van Nero's asch. Men verspreidde die laatste overblijfselen in de lucht, en om deze heillooze plek van de smetten des heidendoms te zuiveren, bouwde Paus Paschalis II de Maria-Kerk, die wij er thans, hoezeer ook gerestaureerd en herbouwd nog aantreffen.

Op het graf van Nero heeft Luther gewoond, twee jaren lang!

Nadat de kloosterling van den H. Augustinus, zonder geld of goed, slechts levende van de weldaden der kloosters, welke hij op weg aandeed, eene lange reis van vier honderd mijlen had afgelegd, en als arme en afgematte pelgrim de H. Stad was binnengegaan, nam hij zijnen intrek in het klooster der Augustijnen naast de Maria del Popolo.

Wat er thans van zijne cel is geworden zal ik niet vermelden; hare onaanzienlijke bestemming evenwel strekt tot eene ondubbelzinnige afkeuring en verfoeiing van zijne leer en zijn leven.

Toen hij in Rome kwam, scheen hij met blakenden ijver voor het Katholicisme bezield; zijne nachtwaken bragt hij in ernstige overwegingen door, en zijne verbeelding, door de afzondering in de vrome stilte van zijn klooster tot hooger sfeer gevoerd, ontmoette geen andere voorstellingen dan die van armoede en apostelschap. Wat wist hij ook van het leven? Wat had hij gezien in de wereld? De arme hut van zijnen vader, die hem aanspoorde in de vreeze des Heeren te wandelen, de naauwe straten van Wittenberg, de bibliotheek van Erfurth, en het nederig verblijf der medelijdende weduwe Cotta van Eisenach, die hem opnam, toen hij bedelde, en met zijne schoone stem onder haar venster zong: HEILIGE MARIA, DES PELGRIMS STER!

De godsdienst had zich aan hem nog op geen andere wijze geopenbaard dan door verstervingen en het betoog der godgeleerde stellingen; maar de poësie, de schoone kunsten, de verheven voortbrengselen van al de menschelijke vermogens, hij kende ze niet, en verachtte ze als louter ijdelheid. Alles bevreedde hem te Rome, niets wekte zijne bewondering. Hij, een arme, streng opgevoede scholier, die dikwijls, gedurende zijne kindsheid, op eenen kouden steen zijn hoofd had ter ruste gelegd, hij ziet tempels geheel van marmer, kolommen van albast, reusachtige obeliskken van graniet,

schuimende fonteinen, bekoorlijke villa's met geurige bloemen, breede watervallen en tal van standbeelden. Wil hij bidden? De kerk, welke hij binnengaat, schijnt hem eene wereld vol ijdelheid, waar diamanten op het altaar schitteren, goud aan het gewelf, marmer aan de kolommen, mozaïk in de kapellen; in zijn vaderland daarentegen bestaat al het sieraad der landelijke tempels in eenige rozen, des zondags door eene vrome hand op het altaar gebragt. Is hij vermoeid? Langs den weg staat niet eene nederige houten bank, maar een antieke zetel van albast, nog pas uit den grond opgedolven. Zoekt hij een heiligenbeeld? Zijn oog ontmoet tevens heidensche fantasiën, Olympische godheden, Apollo, Mars, Jupiter, waaraan duizend kunstenaars arbeiden.

Koud en stom blijft hij bij al de wonderen der kunst, ter eere Gods in de kerken zamengebragt. En dan: niet meer de Katacombe, maar het Vatikaan is de woonplaats des pausen. Luther, die den H. Petrus slechts als pelgrim kent, ziet in diens opvolger een koning vol majesteit. Luther, wiens strenge Germaansche geest te Rome het ideaal van ernst zoekt, merkt den hoogen ernst, die er heerscht, niet op, en keurt het spel des levens af. Teleurgesteld verlaat hij de stad, in zijnen onverzettelijken halsstarrigen geest de kiem des verderfs ontwikkelende, welke hij als erfenis van Nero's graf naar [zijn vaderland medevoert.

Droevige gebeurtenissen, die ons geschokt gemoed met diepen rouw vervullen, en der Kerk met onberekenbare rampen getroffen hebben!

Maar daarentegen, hoe troostvol, hoe zielsverheffend is het, te' dier plaatse op eene schitterende wijze de Geboorte te zien vieren van Haar, die den kop der helse slang kwam verpletten!

En nu een enkel woord over de kunstwerken, die het

plein omringen. De stadspoort inkomende, hebt gij aanstonds aan uwe linkerzijde de Maria-Kerk en het klooster; regt tegenover u ziet gij den obelisk en het Corso, op welks beide hoeken twee gelijkvormige kerken met koepeldaken oprijzen. De straat regts van het Corso is de Via di Ripetta. Verder gaande aan de linkerzijde, ontmoet gij de bewonderenswaardige kunstwerken, tegen den Pincio aangelegd. De kolossale marmeren groep boven de fontein, verbeeldt Rome tusschen den Tiber en den Anio. Aan de overzijde staat Neptunus tusschen twee Tritons. De vier voetstukken op de hoeken van het plein dragen de afbeeldingen der vier jaargetijden.

Trotsch verheft zich in het midden de overoude obelisk van Sesostris den Groote, oorspronkelijk aan DE ZON toegewijd, en te Heliopolis, eene stad in Neder-Egypte, vóór den TEMPEL DER ZON opgericht. Na den slag van Actium en de verovering van Egypte, voerde Augustus het gevaarte naar Rome, plaatste het in den Circus Maximus, en wijdde het nogmaals toe aan DE ZON. Sixtus V eindelijk liet in het jaar 1587 de in drie stukken gebroken pronknaald op de Piazza del Popolo oprigten, en wijdde haar voor de derde maal aan DE ZON, maar nu aan de ZON DER GERECHTIGHEID. Het opschrift, duidende op de Maria-Kerk, spreekt in eenvoudige en verheven taal die hooger heilige toewijding uit: **HEERLIJKER EN BLIJDER RIJS IK OP VÓÓR DEN HEILIGEN TEMPEL VAN HAAR, UIT WIER MAAGDELIJKEN SCHOOT, ONDER DE REGERING VAN AUGUSTUS, DE ZON DER GERECHTIGHEID IS OPGEGAAN.** (1)

De vier leeuwen aan de hoeken van het voetstuk, allen fonteinen, waren ter noodzaak zigbaar, zoo dicht stond het volk er omheen. (2)

(1) ANTE SACRAM ILLIUS AEDEM, AUGUSTIOR LA ETICQUE SURGO,
CUIUS EX UTERO VIRGINALI, AUG. IMPERANTE, SOL JUSTITIAE EXORTUS EST.

(2) Paus Leo XII schonk aan de stad twaalf leeuwen, waartoe deze vier behooren.

Eensklaps geraakte het gansche Plein in beweging. In allen haast zocht ik een veilig heenkomen, en vreezende dat iets van den optogt mij zou ontgaan, drong ik voort tot den trap der Maria-Kerk, waar ik op de bovenste trede mijne plaats aan eenen politie-beambte ter bewaring had toevertrouwd. Hoezeer die overijling ook overbodig ware, wenschte ik er mij zelve toch geluk mede; want een weinig later, en ik had dit punt niet meer kunnen bereiken. De algemeene beweging was door de verschijning der Fransche Infanterie en Cavallerie veroorzaakt, die zooveel van het Plein kwamen afzetten als tot doortogt voor den Pauselijken Stoet noodig was. Zich in twee rijen te scharen van de Via di Ripetta, waaruit de Paus moest aankomen, tot aan het klooster der Augustijnen, was het werk van een oogenblik. Het paardenvolk werd hier en daar bij troepen geposteerd; het muziekkorps der Franschen stond bij de Via di Ripetta, het Pauselijke bij de Porta del Popolo. Geen beter gezigtspunt, dunkt mij, kon er op het gansche Plein worden uitgekozen, dan hetwelk ik op de bovenste trede van den kerktrap had ingenomen. Over alle hoofden heen en regt in de Via di Ripetta inziende, was ik in staat zoowel van verre als van nabij den lijfstoet gade te slaan, zonder dat er iets aan mijn oog ontgaan kon.

Zijne Heiligheid was in aantogt, en het gejuich der menigte werd hoe langer hoe meer hoorbaar. De blinkende uniform der edelwacht tintelde reeds in de heldere morgenzon. In hun midden reed de pauselijke koets, waarboven een vergulde engel de driedubbele kroon verheven houdt. Onbewegelijk en stil bleef de groote volksmassa op het Plein. Zelfs toen de kruisdrager, die op eenen witten muilezel gezeten, het driedubbele kruis voor den Paus uit draagt, alsmede een deel der edelwacht hen reeds was voorbijgegaan, hadden zij nog de stilte niet onderbroken. Maar zoodra vertoonde zich de H. Vader niet aan den ingang, of van weerszijde

weerklonk eene overheerlijke muziek; het commando en wapengekletter der militairen stemde er mede zamen, en in een oogenblik lagen alle Franschen geknield op het Plein, om vol eerbied en hulde het Hoofd der Kerk tusschen hunne rijen te laten doortrekken. Oorverdoovend waren de luide vreugdekreten, die te gelijk uit duizend harten opstegen; het was een aanhoudend roepen van VIVA IL S. PADRE NOSTRO! VIVA PIO IX., PONTIFICE E RE!

De wuivende doeken maakten de hoofden der menigte bijna onzichtbaar; tallooze vlaggen, uit hun midden opgestoken, gaven het VIVA PIO IX! te lezen. Van nabij en uit de verte werden bloemen en eerekransen toegeworpen, en het volk, van alle kanten aanstroomende, bleef tot de poort van het klooster den H. Vader in geestdrift omringen. Vrome moeders zag ik hare kinderen omhoog heffen, die met gevouwen handjes den zegen vroegen, dan een kruis maakten en op hunne eigenaardige, liefstellige wijze den H. Vader begroetten. Wat is er aandoenlijker dan Pius IX te midden zijner minnende kinderen, wier liefde zoo groot is, dat zij niet in den boezem kan worden bedwongen, maar zich lucht moet geven in vervoering!

Met een gemoed, van blijde verrukking vervuld, sloeg ik het alles gade, en kon mijne tranen niet langer verbergen, toen ik de Franschen zag nederknielen, toen ik de juichende feesttoon hoorde, toen mijn oog de zegenende hand en het beminnelijk gelaat van Pius ontmoette.

Ter naauwernood was zijne Heiligheid in de kloosterpoort verdwenen, of ik bevond mij in de kerk.

De heerlijke kunstwerken van Hannibal Caracci, Pinturicchio, Contucci en anderen, waren bijna allen verborgen achter zware fluweelen en zijden draperiën, waarmede men de wanden der kerk behangen had.

Weldra verscheen de Paus op zijnen draagzetel; de beide waaijers van paauwveeren aan zijne zijden maakten enen plegtigen indruk. Boven aller hoofden opgeheven en voor een ieder zichtbaar, bad hij met gevouwen handen; verheven, heilig, schier hemelsch is het gelaat van den biddenden Pius.

Aan de kapel van het Allerheiligste gekomen, verliet hij den zetel en knielde neder, terwijl mannen, vrouwen en kinderen zich dicht aan zijne zijden schaarden, hem in het gebed vergezelden en nu en dan den boord van zijn zilverlakenschen mantel kusten.

Enige oogenblikken daarna ging hij tusschen de rijen der edelwacht en der Zwitsersche Garde naar den Pauselijken troon, waar de Prinsen Colonna en Orsini hem reeds wachtten, terwijl al de Kardinalen in hun plegtig gewaad den troon omringden.

Het koor der Sixtijn'sche Kapel zong eene Mis van Palestrina; de overheerlijke compositie en keurige uitvoering nagaande, wist ik niet wat van beiden het meest te bewonderen.

Met de grootste voorkomendheid werden wij door een officier van de adellijke lijfwacht niet slechts tegen het gedrang in bescherming genomen, maar zelfs door zijne bemiddeling in staat gesteld eene zitplaats in te nemen, regt tegenover den Paus, zoodat onze oogen als van zelf en telkens op den H. Vader gevestigd waren.

In de Maria del Popolo, de plaats der treurige nagedachtenis van Nero en Luther, die de poorten der hel tegen de Kerk hebben losgebroken, zag ik den eeuwenouden Pauselijken troon opgeslagen, en Pius zetelen in zijn opperpriesterlijk gewaad, omringd van zijne Kardinalen. Gods woord is waarachtig: DE POORTEN DER HEL ZULLEN TEGEN HAAR NIET VERHOGEN.

Toen de plegtigheid ten einde liep, was het Plein grootendeels ingenomen door de prachtige équipages der Kardinalen, met vergulde kroonlijst en kostbare bekleeding; op de koppen der paarden staan roode pluimen; de koetsiers en lakkeijen dragen eene zeer kleurige en van elkander verschillende liverei.

Bij het verschijnen van Pius was de opgewondenheid even groot als weinige oogenblikken te voren, en met den Pauselijken stoet verdween het volk al juichende in de Via di Ripetta.

Ik kan aan de Piazza del Popolo niet denken, of al wat ik er op dien feestdag zag, al wat ik er hoorde, al wat ik er gevoelde, komt mij met telkens hernieuwd leven voor den geest, en ik smaak dan weder het blijde tooneel van Pius onder zijne kinderen.

Dat Louis Veuillot aan dit Plein eene vreeselijke toekomst voorzegt, is ons eene des te treuriger gedachte, naar mate wij redenen vinden, om aan de vervulling zijner voorspelling te hechten, en eene bange toekomst voor Rome te vreezen. Is nog de maat van Gods gerechtigheid niet vol gemeten, moet de H. Stad nog haghelijker tijden zien geboren worden, dan wij thans beleven, het Plein del Popolo met het aangrenzende moderne Corso zal, als naar gewoonte, tot punt van uitgang verstrekken voor de gruwelen der moderne boosheid. Die bestemming kreeg het in de revolutie-jaren 1848 en 1849.

Wij huiveren, de teederste gevoelens onzer godsvrucht worden diep geschokt bij het herdenken der tooneelen, die er toen plaats grepen.

Herinnert u den 21 Maart 1848.

Een opgewonden menigte verbrijzelt het wapenschild van den Oostenrijkschen keizer, laadt de stukken op een stokoud paard, en trekt daarmede in woest getier naar de Piazza

del Popolo. Het volk juicht toe, niet begrijpende waartoe die ootering voeren moet, terwijl de bevoegde autoriteit, hetzij uit besef van onmagt, hetzij omdat zij niet verwittigd was, werkeloos blijft.

Een ezeldrijver, de uitgelaten bende te gemoet gaande, wordt aangehouden, en aanstonds laat eene stem zich hooren: « Broeders! het wapen van het verraderlijk Oostenrijk is niet waardig door een edel dier te worden gedragen; het moet over den grond en door den modder gesleept; een ezel moet het voeren naar de strafplaats!»

Bravo! is het antwoord. De stukken, aan den staart van den ezel gebonden, komen op het plein aan, waar de brandstapel reeds is opgerigt en ontstoken. Onder schelden en dreigen tegen Oostenrijk, dronken van vreugde, dansende en springende, ziet het volk de laatste sporen der Oostenrijksche adelaars in de vlammen verdwijnen. De ezel eindelijk, bezoodeld door den last dien hij heeft gedragen, moet ook aan het vuur worden prijs gegeven. Men voert het arme dier reeds naar den brandstapel, en het zou een slagtoffer zijn geworden, hadde zijn behoeftige meester het niet als een echt Italiaan geprezen en dringend bevestigd, dat het ongetwijfeld: LEVE ITALIË! WEG MET OOSTENRIJK! zou roepen, zoo God het de edele gave der taal geschonken had.

In hetzelfde jaar hielden de Soldaten van Vicenza, die uitgetrokken waren om zoo mogelijk heel Oostenrijk te verdelgen, doch kort daarna als vlugtelingen terugkwamen, aan de Porta del Popolo hunne intrede in de stad. Bij het naderen van den vijand, waren zij in allerijl al sidderend en bevend naar hunne haardsteden gevlugt. Die lafaards! zij schaamden zich niet om met lauweren bekranst, als overwinnaren eenen plegtigen optogt te vieren langs het Corso, waarover de dappere Romeinen na luisterrijke overwinningen hunne triomftogten hadden gehouden.

Het was het Plein del Popolo, waar de biechtstoelen der kerken tot eene baricade werden opeengestapeld, en na met duivelsche spotternij tot heiligschennende voorstellingen te hebben gediend, door het vuur verteerd werden.

Het was wederom op het Plein del Popolo, dat, den 7 January 1849, de godtergende processie zich schaarde, waarvan wij het niet wagen de gruwelen in het geheugen terug te roepen.

Gods goedheid beware de stad, welker grond door het bloed der martelaren is gedrenkt en geheiligd. Doch breekt een nieuwe verdelgingsoorlog uit, dan zal Veuillot's voorspelling worden bewaarheid, en het Corso, met de Piazza del Popolo aan de eene en het Kapitoel aan de andere zijde, tot algemeene stookplaats strekken, om de hartstogten aan te vuren en de booze aanslagen tegen het Vatikaan te smeden.

Doch laten wij deze treurige gedachten varen, en stellen wij ons het plein voor, wanneer het op 's Pausen jaardag of bij andere blijde feestvieringen tot eene openbare schouwplaats voor volksspelen is ingerigt.

Terwijl alsdan op verschillende punten der stad mastklimmen en andere vermakelijkheden plaats grijpen, trekken de meeste nieuwsgierigen naar de Piazza del Popolo, om getuigen te wezen van het zoogenaamde *Gatta cieca* (blinde kat), een spel, zeer gebruikelijk in het Zuiden van Frankrijk, en aldaar bekend onder den naam van *Cruche cassée*. Een kruik waarin de prijs verborgen is, hangt aan den hoek van het Corso. Dit punt te vinden valt den mededinger niet gemakkelijk, daar hij op eenigen afstand geblind moet aankomen. Wordt de kruik getroffen en stuk geslagen, dan valt de prijs er uit,

en de overwinnaar ontvangt daarenboven eene vereerende toejuiching.

Soms ook krijgen te gelijk vele knapen bij den obelisk een blinddoek voor de oogen, en wie hunner het eerst den ingang van het Corso bereikt, heeft den uitgelooften prijs verdiend. Zij hebben elk in het bijzonder hunne handlangers, die met vooraf bepaalde teekens de rigting naar het Corso trachten duidelijk te maken; voor den eenen wordt gefloten, voor den ander gesist, voor een derde in de handen geklapt. Het ontbreekt hierbij niet aan valsche seinen, waardoor menigeen misleid en op het dwaalspoor gebragt wordt. Dit niet alleen, maar ook het geroep en geraas des volks maakt het den blinde onmogelijk zijne vrienden van zijne vijanden te onderscheiden, en ijdel zijn de bepaalde voorzorgen en afspraken.

Het Plein del Popolo en vooral het Corso zijn mede het tooneel des Carnivals, een zeer luidruchtig en eigenaardig feest waaraan meestal ontelbare nieuwsgierige vreemdelingen deel nemen. Raadplegen wij de verschillende getuigenissen omtrent deze vierdagen, dan vernemen wij eene bijna eenparige lofrede op de onberispelijke gedragingen der Romeinen, die zelfs bij de grootste opgewondenheid en uitgelatenheid hunne vreugde naauwgezet binnen de grenzen der deugd weten te beperken.

Op het Corso, de langste straat van Rome, in een regte linie voortloopende van de Piazza del Popolo tot aan het Kapitoel, heerscht bij dergelijke gelcgenheden immer de grootste levendigheid. Het wordt zoowel over dag als des avonds door wandelaars druk bezocht; men vindt er nieuwerwetsche trottoirs, schitterend verlichte winkelhuizen, prachtige café's, en alles is er *à la mode de Paris* ingerigt. Het oude CAMPO MARZO en het klassieke Rome worden hier

aanstonds vergeten. Even als op de Boulevards te Parijs staan de stoelen en tafels der café's op de trottoirs; de bezoekers gebruiken frissche likeur, limonade of ijs met sijn gebak, een niet genoeg te waarden verkwikking, wanneer men zich den ganschen dag in de gloeiende zon heeft bewogen. Wees echter op uw hoede, en kies de Café's der *Partie noire*, zoo als de politici de klerikale partij noemen, anders zoudt gij in gevaar verkeerren van met een bezoldigd Piëmontees of Carbonaro in aanraking te komen.

Het feest van Maria-Geboorte is met de ochtendviering niet geëindigd, vooral niet bij de bewoners van Rome, die zich door eerbied jegens de H. Maagd zoo gunstig onderscheiden, en Haar wel eens den titel geven van KONINGIN DES ROEISENSCHEN VOLKS.

Wondervreemd klinkt ons de klacht in de ooren, dat de Romeinen wel eenen Koning hebben, maar daarentegen al de voordeelen derven, aan het bezit eener KONINGIN verbonden. Om welke redenen worden de Romeinen al niet beklaagd! Is de koning het hoofd, in dier voege spreekt men, de koningin is het hart van het Staatsbestuur. Wordt de vorst vertoornd, en blijft hij onverbiddelijk in zijne gestrengheid, de vorstin, de voorspraak der onderdanen, tracht zijn hart te verteederen, de stormen af te weren, en stroomen van weldaden over de ongelukkigen te doen afvloeijen.

Frankrijk levert u dat zoete schouwspel in zijne beminnelijke EUGÉNIE. Moet er een oorlog aanvangen, de keizerin treurt om het bloed dat zal vergoten worden. Moeten de vrome instellingen worden opgeheven, omdat zij in haren te ver gaanden ijver den Staat tot ondergang zouden voeren, het is wederom de keizerin, die door een medelijdenden blik zoeten balsem stort in de ongeneeselijke wonden der slagtoffers. Wordt er een dwangmiddel aangewend tegen

hen, die de beteekenis der woorden niet kennende, door onhandigheid, door oude en orthodoxe begrippen, de menigte op een dwaalspoor brengen, dan kondigen alle bladen gelijktijdig aan, dat de vreugde van het keizerlijk gelaat van Eugénie is verdwenen, dat zij in kwijnenden toestand verkeert uit louter deelneming in den treurigen ondergang der reddeloozen. Men weet ten laatste niet meer, wie het meeste te beklagen, de teedere keizerin of de getroffene onderdanen. Kan zij al de ramp niet afweren, voor wien in ketenen wordt gekluisterd blijft het immer een onwaardeerbare troost, den meewarigen blik eener diep medelijdende keizerin te ontmoeten.

Het is waar, van dien kostbaren schat, van zoodanig voor de Franschen misschien onwaardeerbaar geluk zijn de Romeinen verstoken; maar daarom schijnen zij op bijzondere wijze de KONINGIN DES HEMELS tot de hunne te hebben verkoren, te meer nog daar Pius IX Haar met nieuwen luister heeft omgeven, de kracht harer voorspraak onder eenen nieuwen titel vermeerderd, haren zetel hooger opgeheven. De naam der Madonna ligt den Romein zoo natuurlijk op de lippen, dat hij dien bij hevige gemoedsbewegingen of dreigende gevaren aanstonds uitspreekt. Haar beeldtenis staat in het midden of op de hoeken der straten; elke werkplaats, elke winkel, elk magazijn heeft Haar eene eereplaats ingeruimd. Zij prijkt in marmer en brons, in zilver en goud; haar troon is van alle hoogten, van de nederige console tot de grootsche eerezuil op de Piazza di Spagna.

Men telt 1421 Madonna's buiten aan de huizen en in het openbaar langs de straten; minstens evenveel ontmoeten wij er in de kerken, kapellen en bijzondere woningen. Duizend lichten worden elken avond ter harer eere in de H. Stad ontstoken.

In deze openbare, algemeen verspreide en hoog opge-

voerde vereering ligt de aanleiding der vreemde en talrijke verdichtselen, die men van de Italianen in het algemeen en van de Romeinen in het bijzonder op dit punt weet aan te voeren. Zou het waar zijn, dat roovers en moordenaars eerst bidden vóór het beeld der Madonna om een gelukkig slagen van hunne helsche plannen? — dat zij op zaterdag, als zijnde toegewijd aan de H. Maagd, hun goddeloos bedrijf staken, om het te verwisselen met gebed en goede werken? Achten wij deze vraag der beantwoording niet waard, zeker toch is het, dat men soms eerbied jegens de H. Maagd aantreft bij ellendigen, die met verzuim van alle godsdienstige pligten tot openbare zondaars zijn vervallen. De laatste straal van licht in hunnen duisteren geest, het laatste overblijfsel hunner godsdienstige gevoelens is zeer dikwijls voor Haar, welke zij van kindsbeen af hebben leeren eeren en liefhebben.

Met eene algemeene verlichting werd het feest van O. L. Vrouw-Geboorte gesloten. De doorschijnende lampions vertoonden bijna allen de afbeelding der H. Maagd, volgens een der groote Italiaansche meesters; het Hôtel de la Minerve onderscheidde zich op eene eervolle wijze. Op het Corso, waar eene zee van licht aan beide zijden zoo ver men zien kon voortliep, was de drukte veel grooter dan naar gewoonte.

Ook in de wijken der armen werd een verschuldigd offer gebragt. Zoo behoefteig kon niemand wezen, of was hij anders gewoon slechts ééne kaars te ontsteken, nu brandden er twee of drie en somtijds meer.

De beelden, die als bijzonder eigendom der bewoners hier en daar aan de huizen stonden, waren met rijker kleeding omhangen, met goud en edel gesteente bezet en op eene schitterende wijze verlicht. De ouders dragen op hun sterfbed de zorg voor het beeld aan hunne kinderen

over, en schenken soms een legaat, waaruit de kosten van versiering en verlichting moeten worden bestreden.

In elke wijk schijnen de bewoners de schoonste Madonna als punt van vereeniging uit te kiezen, om er den avond in onderling gezelschap op aangename wijze door te brengen. Sommigen nemen hunne muziek-instrumenten mede en geven alsdan een concert, dat wel niet altijd even harmonieus is, maar toch, in aanmerking genomen dat het door de nederige volksklasse wordt uitgevoerd, eene dubbele goedkeuring verdient. Spelen zij een algemeen bekend Maria-lied, dan vallen alle omstanders te gelijk in en zingen uit volle borst den lofzang mede.

Door wat vreemdsoortige vertooningen evenwel muziek en zang van tijd tot tijd wordt afgewisseld, ondervonden wij in een der straten nabij het Pantheon, waar nieuwsgierigen den doortogt zoo dicht bezet hielden, dat het ter naauwernood mogelijk was er door te dringen. In de omliggende huizen waren alle vensters van boven tot onder gevuld met toeschouwers, in gespannen verwachting uitziende naar beneden, waar een honderdtal kleine knapen toebereidselen tot eene gratis-voorstelling maakte.

Twee groote manden, met scheur- en pakpapier en allerlei ligtelijk ontbrandende stoffen gevuld, sleepten zij naar het midden der straat. Één daarvan werd omgekeerd en uitgeschud, en straks stond de groote papierberg vóór de Madonna in lichtelaaige vlam. Beurtelings deden zij een greep in de tweede mand, ontstaken het papier aan den grooten brandstapel, en wierpen het vervolgens in de hoogte, zoodat de vonken naar alle zijden heenvlogen.

De ruwe voorraad, spoedig verteerd zijnde, werd aanstonds door een ander soort van vuurwerk vervangen, hetwelk groote gelijkenis met het onze had. Voetzoekers, hoog opgeslingerd langs de bezette vensters van het huis, moesten

GENOOTSCHAP VAN HET H. HART VAN JESUS.

Afd. 14

FEBRUARI.

N°. 33

Joannes Geurtsen

N. B. Iedere eerste Vrijdag der maand gezongen
H. Dienst te 8 ure, in de kerk van de
H. FRANC. XAV. te *Amersfoort*, voor de
leden van het Genootschap, en 's avonds Lof.

Bldg. 137 - Victoria

bij het nederkomen juist vóór de Madonna uit elkander slaan. Eene moeilijke oefening; want bijna allen sprongen boven of onder het beeld los. Gebeurde het echter, dat eene vaste hand en naauwkeurige berekening niet faalden, dan ging er een gejuich op, en de dartele knapen sprongen om den kunstenaar heen.

Terwijl de meesten zich hiermede bezig hielden, trokken sommigen naar een eenigzins afgelegen plekje, om aldaar op eigen wijze hun vuurwerk af te steken. Een onverschrokken waaghals, naar zijne kleeding te oordeelen een herdersknaap uit den omtrek, laat zich door zijne kameraden een voetzoeker tusschen het groene lint van zijn Calabrischen hoed steken, trekt vervolgens den breeden rand stijf over zijne ooren en wacht zoo den uitslag af. Uitgelaten om den goeden afloop en aangezet door de bewondering zijner vrienden, zal hij nog stouter stuk wagen, niet met een eenvoudigen voetzoeker maar met een zevenklapper, ten minste daar gelek het naar. Het vuurtuig wordt aan een touwtje op de spits van zijn hoed vastgemaakt, de rand gaat wederom over zijne ooren en hij staat onbewegelijk als een paal. Het kruid ontbrandt, de vonken verspreiden zich over zijne kleederen, en de kort op elkander volgende slagen doen den zevenklapper naar alle kanten over den hoed springen. Zoodra is de laatste slag niet voorbij, of de knaap rukt zich den hoed van het hoofd, terwijl zijne handlangers toeschieten, om het vuur van zijne kleederen te verwijderen. De brandgaten in hoed en wambuis werden vervolgens naauwkeurig opgeteld; hoe hooger het aantal klom des te hooger steeg ook de blijdschap van den eigenaar. Hadde de ligtzinnige en balddadige knaap zich voorgesteld hoe zijne ouders bij het tellen dier gaten zouden te moede wezen en wat kastijding hem daarvoor misschien wachtte, hij zou zijne vreugde wel een weinig gematigd hebben.

Daar wij op dit feest, bijna al de straten der stad bezokkende, overal de grootste orde zagen heerschen, konden wij geenszins vermoeden, dat wij later in een der dagbladen zouden gewaar worden, wat vreeselijke gebeurtenis dien dag te Rome had plaats gegrepen, zonder dat ons daaromtrent het minste was ter oore gekomen. Op onze terugreis namelijk, ik meen in Zwitserland, viel ons een Fransch blad in handen, het volgend belangrijk nieuws bevattende: «Wij vernemen dat er te Rome, den 8^{en} September, des namiddags omstreeks drie ure, eene talrijke en oproerige zamenschooling op het Minerva-plein heeft plaats gehad. Het volk nam eene dreigende houding aan en riep: Weg met den Paus! Leve Victor Emmanuel! enz.»

Ons dagboek opslaande, konden wij zonder eenigen twijfel nawijzen, dat wij op dien zelfden dag en op dat zelfde uur aan ons venster in het hotel zaten en alles gadesloegen, wat op het boven vermelde plein omging. Maar van het oproer hadden wij — NIETS GEZIEN.

XIII.

ARMEN EN ONGELUKKIGEN.

Zoo men bij onderlinge vergelijking der verschillende volken een onderzoek wil instellen omtrent den gelukkigen toestand van het eene boven het andere, dan dient niet de weelde en overdaad der adellijken, noch de welvaart der rijken, maar het lot van armen en ongelukkigen tot maatstaf te worden genomen. De burgerklasse en alwie onbekrompen met tijdelijke goederen zijn bedeed, kunnen overal de voordeelen der industriële ontwikkeling en in zekere mate de genoegens des aardsehen levens genieten; bij hen derhalve is in den regel het kenmerkend onderscheid der min of meer gelukkige natiën niet te vinden. Neen, daarvoor wende men het oog naar de behoeftigen; waar hun lot dragelijk gemaakt, hun leed verzacht, hun goed regt tegenover de aanmatiging van anderen gehandhaafd wordt, daar mag men vrijelijk het gansche volk gezegend noemen; zijn daarentegen de armen verlaten en verstooten, worden zij veroordeeld om zonder ondersteuning alleen en in het verborgen hunne rampen te verduren, of vinden zij slechts geringe bescherming, spreek dan niet van den benijdenswaardigen toestand der bevolking.

Zonder den troost der godsdienst, den hoogsten schat der armen, te doen gelden, wil ik slechts kortelijk de voornaamste bronnen aanstippen, waaruit de onderstand der hulpbehoevenden te Rome voortspruit, en overigens aan het oordeel van den lezer overlaten in hoever de Romeinen boven andere stedelingen zijn bevoorregt.

Over het algemeen hebben de bewoners van Zuidelijke landen, waar de minder strenge winter slechts kort duurt, en de oogst twee- soms driemaal herhaald wordt, veel in hun voordeel boven andere, die in de Noordelijke streken wonen, waar een bar getijde het grootste gedeelte van het jaar inneemt en de rijpende koude niet slechts den honger pijnlijker maakt, maar bovendien meer en dringender behoeften met zich voert. Het is juist met het oog op dien hooger klimmenden nood dat in ons vaderland, hetwelk met regt om zijne weldadigheid geprezen wordt, gedurende den winter vele bronnen van ondersteuning worden geopend, die evenwel des zomers gesloten blijven, wijl alsdan de behoeften minder groot, de ontberingen dragelijker zijn.

Tegen dit voorregt der Zuidelijke volken staat, zegt men, menig gevoelig nadeel over. Zoo zijn sommige artikelen, als melk, boter enz., die bij ons tot de dagelijksche benooidigheden worden gerekend, bij de Romeinen zeer schaarsch; doch hierbij moeten wij niet uit het oog verliezen, dat zij onder den gloeienden hemel onze degelijke, voedzame en krachtige spijzen gemakkelijker kunnen ontberen en meer behoefte gevoelen aan verfrisschende levensmiddelen, die er in overvloed voorhanden zijn. Bovendien bezitten zij op hunne beurt producten, die elders niet of ten minste niet in zoo goede kwaliteit gevonden worden; de olie o. a. is er zoo zuiver en fijn van smaak dat wij menigmaal onmogelijk konden onderscheiden of de geregten hiermede dan wel met boter waren toebereid.

Wat het vleesch betreft, behoeyen wij bij ons niet tot den laagsten trap der armoede af te dalen, om tot de overtuiging te komen dat deze spijs tot de zeldzaamheden der behoef- tigen behoort.

De Romeinen zijn daarvan niet zoo algemeen verstoken; zij gebruiken wel geen malsch rundvleesch, maar de mindere soorten, waaronder vooral schapen- en geitenvleesch, zijn laag in prijs en zeer smakelijk. Het vee graast in de Campagna of op het gebergte, en weet de fijnste kruiden uit te zoeken, waarvan de geur zich aan het vleesch mededeelt.

Daarbij is de landwijn te Rome een zeer overvloedige en niterst goedkoope volksdrank; hoezeer de hoedanigheid bij die der Fransche wijnen ver achterstaat, strekt dit gewas den armen dagelijks tot eene aangename, heilzame verkwikking, en, in geval van ziekten, tot versterkend geneesmiddel tevens.

Al de gaven eener milddadige natuur zijn evenwel niet toereikend om de gebreken der ongelukkigen aan te vullen; ook te Rome is er nog veel voor de beoefening der Christelijke naasteliefde overgebleven.

Om de ondersteuning der armen geregeld en algemeen te maken, heeft men te Rome eene HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERSTAND gevormd, die met de leiding der openbare weldadigheidsgestichten en de uitdeeling der inkomsten voor de geheele Stad belast is. Onder hare leden telt zij een Kardinaal-president, den Schatmeester der Apostolische kamer, en den Aalmoezenier des Pausen. Twaalf Romeinen, deels uit de prelaten deels uit den adelstand gekozen en door den Paus voor den tijd van zes jaren aangesteld, waken voor eene billijke verdeeling der gelden. De stad heeft twaalf

armen-wijken, die wederom uit verscheidene afdeelingen bestaan; aan elk dezer onderafdeelingen is een geneesheer en een heelkundige toegevoegd. Al deze personen verrigten hunne werken van liefdadigheid geheel kosteloos. Die waarlijk arm is, behoeft zich slechts aan te melden; zoo zijne armoede blijkt, wordt hem oogenblikkelijke ondersteuning, en naar omstandigheden eene maandelijksche halfjarige of soms langduriger verzorging aangeboden, waartoe niet slechts geld, maar kleederen, beddegoed en arbeidersgereedschappen behooren. Deze artikelen evenwel worden in HET ASYLUM VAN S. MARIA DEGLI ANGELI vervaardigd en mogen nimmer vreemd worden; de wet bedreigt den kooper met confiscatie van het gekochte en eenige dagen gevangenisstraf.

Het grootste gebrek evenwel wordt niet altijd door dezulken geleden, die zich bij de algemeene Commissie onbeschoord als hulpbehoevend durven aangeven en in het openbaar als zoodanig bekend staan. Hoezeer armoede in het beschaafde Europa nergens, en bij godsdienstige volken het allerminst als misdaad of schande wordt aangezien, bevinden zich, in Rome zoowel als overal elders, geheime of huiszittende armen, die zich om hunne tijdelijke ellende voor het oog hunner medemenschen schamen en liever stil in kommer voortleven, dan anderen met hunne benarde omstandigheden bekend maken. Ook voor hen bestaan afzonderlijke instellingen, en de Christelijke liefde wijdt dezen ongelukkigen hare buitengewone liefdevolle zorgen. HET AARTSBRUEDERSCHAP DER TWAALF APOSTELN heeft zich hun lot aangetrokken en komt hen zoover zulks mogelijk is, op geheime wijze te gemoet. Liggen zij op het ziekbed, dokter en geneesmiddelen worden hun kosteloos toegezonden; hebben zij zaken voor de regtbank te bepleiten, advokaten staan ter hunner dienste, terwijl de broederschap zich voor alle onkosten aansprakelijk stelt. Aan

geld noch brood noch kleederen behoeft het hun ook maar een enkelen dag te ontbreken; en al dat hulpbetoon blijft als een diep geheim voor de wereld verborgen.

De liefdadigheid der Romeinen gaat zoo ver, dat zij zich zelfs tot de adellijken uitstrekt, die aan lager wal geraakt en in bekrompene omstandigheden verkeerende, van de CONGREGATIO URBANA eene maandelijksche som gelds kunnen bekomen.

DE CONGREGATIO DER GODDELIJKE BARMHARTIGHEID, eene instelling van gelijken aard als de CONGREGATIO URBANA, beijvert zich vooral voor de achtbare familiën, die zonder schuld in oogenblikkelijken nood geraken. Vier leden der Congregatie worden belast om den bedroefden het benodigde geld ter hand te stellen, zonder dat zij over de hun toevertrouwde som rekenschap behoeven af te leggen of de naam der geredde familie op de lijst der uitgaven wordt ingevuld. Dikwijls ontvangen in het ongeluk gedompelde huisvaders onverwachte redding, en kunnen niemand anders dan de Goddelijke Voorzienigheid daarvoor hunnen innigsten dank betuigen; een onbekende meldt zich des avonds aan, hij reikt een gesloten pakje over, en verdwijnt onmiddelijk.

Met regt draagt deze vereeniging den veel beteekenenden titel van CONGREGATIE DER GODDELIJKE BARMHARTIGHEID.

Hebben de voornoemde instellingen vooral het oog op de stedelingen gerigt, er bestaat ook eene Broederschap uitsluitend bestemd voor de vreemdelingen, die, noch rijk noch geheel van middelen ontbloot, liever verkiezen tegen gering loon in eene nederige herberg of huurwoning hun intrek te nemen, in plaats van zich bij de openbare gestichten te vervoegen om er kosteloos te worden opgenomen en verzorgd.

In den regel hebben de zoodanigen geen onderstand noo-

dig; doch mogt het gebeuren dat zij, onverhoeds door ziekte of andere rampen overvallen, onkosten te maken hadden boven hunne berekening, dan staat de BROEDERSCHAP DELLA PERSEVERANZA hun ter zijde, om het ontbrekende aan te vullen en alle hulp te bieden, die zij billijk mogen verwachten. Zoo zij sterven draagt de vereeniging zorg voor de begrafenis en de leden zijn verplicht de treurige plegtigheden bij te wonen.

Behalve deze en tallooze andere instellingen, die om hare rijke, eeuwenoude en telkens toenemende fondsen jaarlijks groote sommen aan de behoeftigen verstrekken, is daarenboven de private weldadigheid in Rome tot een bewonderenswaardig hoogen trap gestegen. Wat ik hieromtrent bij den Directeur van het HOSPITIUM DEGLI PEREGRINI vernam, strekt tot een duidelijk bewijs, dat de gegoede en aanzienlijke Romeinen het zich tot eene eer rekenen aan arme pelgrims eenige diensten te mogen bewijzen. En geen wonder! In welke plaats moet het medelijden met de armen grooter wezen dan in de Heilige Stad, waar de vrijwillige armoede als een verheven deugd door duizenden beoefend wordt; waar vele mannen uit de nederige klasse, door hun heilig leven en hunne uitstekende bekwaamheden tot hooge waardigheden opgeklommen, met het bestuur der openbare gestichten van weldadigheid belast zijn; waar de troon menigmaal door een arme beklommen werd en de vorst altijd het eerste voorbeeld van weldadigheid geeft? De Paus immers wordt bijna overal van zijnen aalmoezenier vergezeld; maakt hij eene wandeling op den berg Pincio, achter hem aan treedt een priester met eene goed gevulde beurs, aalmoezen uitdelende, zoolang de voorraad strekt.

De pausen beminnen en eerbiedigen de armen in zoo hooge mate, dat zij hun zelfs de voeten wasschen en zich niet

schamen hen aan tafel te dienen. De munt van het Rijk wordt gedeeltelijk geslagen met het oog op de armen; men wijde slechts zijne aandacht aan de treffende omschriften op het kleine kopergeld, sedert de regering van Julius II; die geringe penningen, voor aalmoezen het meest geschikt, geven de volgende spreuken te lezen:

— Geef mij aan de armen. — Streck uwe hand tot de armen uit. — Tot voedsel der armen. — Hoop der behoeftigen. — De regtvaardige bemint den ongelukkige. — Geef en u zal gegeven worden. — Gelukkig de armen. — Ongelukkig zij die verzadigd zijn. — Spijs den hongerige. — God bemint den blijmoedigen gever. — Geef, opdat het u niet verderfelijk zij. — Het is beter te geven dan te ontvangen. — Wie is arm? De gierigaard. — De armen hebt gij altijd bij u.

Dergelijke spreuken die den burgers en rijken dagelijks onder de oogen komen strekken tot eene voortdurende prediking, tot eene aanmaning om de armen wel te doen en aan de vergankelijke goederen dezer wereld niet te hechten. Dit alles hebben de behoeftigen aan de pausen te danken. En wanneer wij de ongeloofelijke sommen optellen, welke de tegenwoordige Paus voor zijne ongelukkige onderdanen besteed heeft, dan worden wij overtuigd dat de beoefening dier deugd niet vermindert, maar zelfs op ongeloofelijke wijze heeft toegenomen.

Ofschoon het jaarlijksch inkomen des Pausen slechts 4200 seudi of 10,500 gulden bedraagt, heeft Pius IX sedert zijne troonsbestijging ongeveer vijf millioen gulden aan vrome en liefdadige instellingen geschonken.

Het vreeselijk geval dat een mensch van honger sterft is in de H. Stad en den ganschen Kerkelijken Staat nog nooit voorgekomen, en de Romeinen staan verbaasd wanneer zij vernemen dat zulk een ramp in het rijke Engeland tot de dagelijksche gebeurtenissen wordt gerekend.

Wil men tegen Rome iets inbrengen, men zou het mischien zijne al te groote liefdadigheid kunnen verwijten, waarop de werkeloozen zich te gemakkelijk verlaten, en waaraan het welligt moet worden toegeschreven, dat in de laatste jaren het aantal Piëmontezen onder de lagere volksklasse zoo verbazend heeft toegenomen.

Om echter de armoede zooveel mogelijk te weren en de vlijtige bewoners te gemoet te komen, worden telkens nieuwe werken aangelegd en oude hersteld; de uitgravingen op het Forum, den Palatijnschen berg en vele andere punten, het onderhouden der antieke monumenten, de nooit eindigende reparatiën aan basilieken, kerken en paleizen, het verbeteren der wegen en verfraaijen der stad, de noodzakelijke verrigtingen aan openbare kunstgewrochten, eerebogen, zuilen, beeldengroepen, fonteinen enz. — al deze buitengewone werken, die jaarlijks in Rome op de lijst van het stedelijk budget voorkomen, verschaffen handenaarheid aan een talrijk personeel, dat er niet tegen opziet om in het zweet des aanschijns het dagelijksch brood te winnen.

Immer blijft evenwel de klagt bestaan over de groote massa lazzaroni, die zich in en rondom Rome ophouden en door menig schrijver met de vreeselijkste misdaden betigt worden. Maar wie kan er zich over verwonderen, dat in de hoofdstad der wereld, waar het gansche jaar door duizende vreemdelingen af- en aanstroomen en soms honderd duizend te gelijk binnen de muren worden geherbergd, zich vele kaailoopers, lediggangers en pakkendragers ophouden? En zijn er te veel, wie zal het noodige aantal in verhouding tot den toevloed der reizigers bepalen?

Van het beweren dat zij dagelijks de schrikverwekkendste gruwelen plegen, mogen wij gerustelijk ietwat afdingen; niets anders kan ik hieromtrent melden, dan dat ik hen

zooveel mogelijk heb ontweken, en voor de enkele malen dat ik met hen in aanraking kwam, persoonlijk, misschien zeer toevallig, niets afkeurenswaards heb ondervonden. Zij doen wat men bij dergelijke lieden overal ontmoet: kunnen zij voor een sjouwtje drie paoli krijgen, dan laten zij zich niet met twee afschepen, en zien zij kans om er vier te krijgen, dan zijn zij wederom met drie niet tevrede.

Wat overigens de sjouwerlieden in andere landen zijn, behoeft niet gezegd; men verwacht bij hen geen hoogen graad van beschaving en ontwikkeling, en daarom behooren zij gemeenlijk niet tot diegenen, op welke de reizigers een onbepaald vertrouwen stellen.

Daar de Romeinsche lazzaroni weinig behoeften hebben en op hunne wijze zeer gemakkelijk aan de kost geraken, stellen zij hun slenderleven boven een geregelden arbeid, en verkiezen hunnen onafhankelijken, hunnen zorg- en lastvrijen toestand niet voor een minder benijdenswaardigen te verwisselen. Men hoort wel eens op verwijtenden toon zeggen: waarom het fabriekwezen niet tot de hoogst mogelijke uitbreiding en ontwikkeling opgevoerd? Tal van lazzaroni zouden nijvere werklieden wezen. — Doch daargelaten of de fabrieken voor de verbetering der lage klasse bevorderlijk zijn, wat misschien de meesten niet zullen bijstemmen, de Romeinsche lazzarone zou er zeker niet veel bij winnen. Thans behoeft hij maar zeer weinig te verdienen, en heeft overvloed van brood en wijn; hij neemt zijn maaltijd onder een schaduwrijken boom, rust daar, en zingt of bespeelt zijn instrument al naar het hem lust. Zou hij zulk een lot voor het fabriekleven verwisselen, zijne vrijheid en zijnen bekoorlijken hemel vaarwel zeggen, en zich zelve veroordeelen om van den ochtend tot den avond in eene stikkende lucht eenen hem ondragelijken arbeid te verrigten? Mogt hij al door het vooruitzicht op hoog loon verlokkt een proef wagen, waar-schijnlijk zou het daarbij blijven.

Niet, dat wij het *dolce far niente* willen prijzen of goedkeuren; maar de moderne philanthropen, die gewoonlijk met voorbijzien der geestelijke belangen, zich alleen voor lichamelijke en stoffelijke ellende aantrekkelijk toonen, behoeven de lazzaroni niet te beklagen, die veel gelukkiger zijn dan de slaafsche fabriekwerkers van het hoog geroemde Engeland.

Zij kennen geen personele belasting, noch al die vreemdsoortige titels onder welke andere volken tot groote opbrengsten worden verplicht. Zij begrijpen niet hoe deuren en vensters daarbij tot maatstaf kunnen strekken, alsof het daglicht eene gave ware door den Staat geschonken. Het is waar, ook in het Gebied des Pausen zijn gedurende de laatste 40 jaren de belastingen meer dan verdubbeld, en Rome mag er derhalve op roemen dat het in den vooruitgang van gansch Europa deelt; doch zoo wij bij vergelijking gewaar worden dat de lasten der pauselijke onderdanen altijd ver beneden die van andere natiën blijven, dat b. v. de Romein gemiddeld slechts 10, een Franschman daarentegen 22 gulden jaarlijks aan zijn gouvernement te betalen heeft, dan mogen wij met Grassiat zeggen: «le sens commun a le droit de demander, qu'on ne verse pas des larmes ridicules sur une nation mieux partagée que toute autre.»

Niet alleen de armoede op zich zelve, maar ook de droevige gevolgen die zij na zich sleept, verdienen ons medelijden, en hebben te Rome afzonderlijke instellingen in het leven geroepen.

Zoo b. v. is het voor de behoeftigen een hard lot, het ongelijk hun door anderen toegebracht lijdelijk te moeten ondergaan, zonder de middelen te bezitten waardoor zij zich regt kunnen verschaffen; een meedoogenlooze rijkwaard dom-

pelt hen soms straffeloos in de diepste ellende, en daar zij de kosten van het pleitgeding niet kunnen aanbrengen, blijft dikwijls de regtbank voor hen gesloten.

De offerwillige naastenliefde reikt hun de behulpzame hand.

Reeds in de 6^e eeuw stelde de H. Gregorius de Grootte zeven armen-verdedigers aan, en de liturgie heeft ons de treffende woorden bewaard, waarmede deze advokaten op plegtige wijze hunne aanstelling verkregen. — «De zaak der armen, zoo sprak de Paus hen toe, is de zaak der Kerk Gods; ontvangt dan uwe zending met het vaste besluit om uw ambt ijverig te vervullen en in niets u te laten wederhouden van de verdediging der ongelukkigen....»

Om deze instelling te doen voortleven hebben de pausen haar tot een Broederschap verheven onder het patronaat van den H. Ivo, die als regtsgeleerde zijn leven aan de verdediging der armen heeft toegewijd.

De Broederschap bepaalt zich niet slechts tot de Romeinen of Katholieken, maar toont zich even hulpvaardig voor de vreemdelingen, van wat godsdienst zij ook mogen wezen. Wanneer zij aan den Kardinaal-protector hunne zaak hebben bloot gelegd, en behalve hun onvermogen ook hun goed regt blijkt, dan behoeven zij zich verder over niets te bekommeren; alles wordt in wettigen vorm voor de regtbank behandeld; de advokaten pleiten kosteloos, en de uitgaven die overigens uit het proces ontstaan, worden door de Broederschap betaald.

Wat het onderwijs der geringe klas aangaat, vinden wij welligt nergens meer bezorgdheid dan in Rome. Het zij genoeg hier slechts aan te stippen, dat behalve de talrijke collegiën, ambachtscholen en inrigtingen voor hoogere wetenschappen, op de verschillende punten der stad te zamen 383 scholen zijn opgericht, en op de meeste kosteloos onderwijs wordt gegeven.

Reeds in een vorig artikel heb ik over de dotatie der arme bruiden gesproken, een edel liefdewerk, waardoor veel kwaad voorkomen en de deugd openbaar beloond en gehuldigd wordt; het gezamenlijk bedrag dier giften belooft jaarlijks de aanzienlijke som van 120,000 gulden.

Ten einde de behoeftigen in staat te stellen om van tijd tot tijd en vooral bij gelegenheid van het Carnaval of andere algemeene feestelijkheden, de gaven der natuur en de genoegens des levens wat ruimer dan anders te genieten, heeft men een groot PANDHUIS opgericht, dat den naam draagt van MONTE DE PIETÀ. Men ontvangt voor het verpande voorwerp slechts het twee derde van de waarde, welke echter niet hooger mag wezen dan 125 gulden. Het pand blijft het eigendom des inbrengers. Heeft deze het binnen 7 of 8 maanden tegen betaling der uitgeschoten som niet teruggehaald, dan wordt het openbaar verkocht, en in geval de opbrengst het twee derde der waarde te boven gaat, ontvangt de vorige bezitter dit overschot terug, zoodat hij geene beduidende schade op zijn pand kan belooopen.

Niet minder belangwekkend achten wij de algemeene SPAARKAS, die tweemaal 'sjaars de rente uitkeert, en tot krachtig middel verstrekt om den behoeftige door spaarzaamheid allengs tot beteren staat te brengen.

Om dit doel te bereiken en het den arme zoo gemakkelijk mogelijk te maken, kan men zelfs de geringe som van een enkele paolo (25 centen) inbrengen. Uit de verslagen der SPAARKAS blijkt de toenemende welvaart des volks, daar in 1856 de som der inlagen 80,000 scudi meer bedroeg dan in het vorige jaar, en in 1860 de gezamenlijke inleg der laatste twintig jaren ruim vier millioen scudi d. i. tien millioen gulden beliep.

Dat weduwen en weezen, die niet alleen arm maar daarenboven weerloos zijn, overvloediger ondersteuning en krachtiger bescherming genieten, zal wel door niemand worden betwijfeld. Het uitstekend voorregt der weezen bestaat daarin, dat zij worden opgeleid tot alle handwerken, kunsten en wetenschappen, waartoe zij bekwaamheid aan den dag leggen, en dat zij tevens bij hun vertrek uit het weeshuis, behalve de gewone uitrusting, eene som gelds ontvangen, gemeenlijk niet beneden 100 scudi of 250 gulden: voor een arme inderdaad een klein vermogen.

Nu rest ons nog een woord over de verpleging der zieken, de verzorging der vondelingen en de belangstelling voor ongelukkige gevangenen.

Het hospitaal SAN SPIRITO, digt bij de St. Pieter gelegen, is het grootste en aanzienlijkste van Rome.

Toen ik de hoofdboort van dit ontzaggelijk gebouw binnenging, stond ik aanstonds voor een zeer prachtig altaar. Aan beide zijden breiden zich de lange breede en hooge vleugels van het gebouw uit, zoodat de zieken uit hunne legerstede op het altaar kunnen zien en dagelijks de H. Mis bijwonen.

« *Monsieur l'abbé, notre hôpital grandiose vous étonne!* » zoo sprak een der liefdezusters mij aan, toen ik verbaasd over den grootschen aanleg, een blik naar de ruime zalen sloeg, en den indruk van dit gezigt niet kon verbergen. Zij toonde zich dadelijk bereid mij in het Hospitaal rond te leiden, doch moest de uitvoering daarvan eenige oogenblikken vertragen, daar zich op dat oogenblik onverwacht een zieke ter verpleging aanmeldde. Zonder vooraf van zijne komst eenige kennisgeving te hebben gedaan, werd hij liefderijk

opgenomen; men vroeg noch naar godsdienst noch naar woonplaats, en zijne legerstede was ter naauwernood in gereedheid of een der geneesheeren, die in het Hospitaal hunne woning hebben, stond bij hem om de noodige middelen voor te schrijven. Nooit komt hier een zieke te vergeefs om hulp vragen; zelfs wanneer er hevige besmettelijke ziekten heerschen, houdt het Hospitaal voldoende plaatsruimte over. Ofschoon het gemiddeld getal 800 bedraagt, kunnen er evenwel 2000 lijdens ter verpleging te gelijk worden opgenomen.

Het beddegoed is zeer rein en al het overige zoo zindelijk, dat er zelfs voor de keurige Hollanders niets te wenschen zou overblijven. Daar de gewelven hoog en de lokalen ontzaggelijk groot zijn, blijft de lucht zuiver en frisch, en gij vergeet dat 800 zieken u omringen.

Aan het Hospitaal is behalve de uitgebreide apotheek, een anatomiesch muzeum verbonden; een ander gedeelte van het gebouw is tot ziekenhuis voor militairen ingerigt.

Daarenboven bevat San Spirito een wereldberoemd **VONDERLINGSHUIS**.

Velen worden er gevonden, die niet dan met de strengste afkeuring over dergelijke instellingen spreken en ze slechts als middelen beschouwen om het kwaad te bevorderen, daar de vrucht van een zondig leven gemakkelijk verborgen en met zoo teedere zorg opgekweekt wordt, dat daaromtrent voor de moederliefde niet de minste bezorgdheid meer overblijft, en de gevallene derhalve, in plaats van door de droevige en beschamende gevolgen van het kwaad te worden afgeschrikt, daarin des te geruster kan blijven volharden. Dezulken evenwel stellen slechts de schaduwzijde op den voorgrond en vergeten wat er goeds in de instelling gelegen is; zij bedenken niet dat het eene kwaad dikwijls het andere en de vreeselijkste misdaden ten gevolge heeft, die, zij

kunnen zulks niet ontkennen, door dergelijke gestichten menigmaal worden voorkomen.

Bovendien berekent men dat een derde der vondelingen van arme en noodlijdende of ook van liefdelooze ouders afstammen, die om verschillende redenen zich voor immer of slechts tijdelijk van hunne kinderen wenschen te ontdoen.

Hoe dikwijls komt niet het geval te voren, dat het huisgezin in verhouding tot de dagelijksche verdiensten, aanmerkelijk toeneemt, en de ouders zich gelukkig rekenen, wanneer zij een kind naar SAN SPIRITO kunnen zenden, waar het betere verzorging geniet, dan zij het zelf verstrekken kunnen? In dit geval hangen zij het kind een medaille of kaartje om den hals of bevestigen een kenteeken aan de doeken, hetwelk alles zorgvuldig in het hospitaal-register wordt aange-teekend, zoodat de vondelingen later door hunne ouders kunnen worden herkend en teruggevorderd.

Soms ook is een kind van zijne geboorte af misvormd, ziekelijk of van zwakke ligchaamsgesteldheid, zoodat er geen vooruitzicht bestaat dat het in de arme hut der ouders zal opleven; in het Hospitaal daarentegen waar de voornaamste geneesheeren werkzaam zijn, heeft het zwakke wicht de meeste kans op genezing.

Of denken wij ons een vader, die, hoe verblijd ook met het bezit eens nakomelings, echter dat kostbaar geschenk tot bitter duren prijs heeft moeten koopen; zijne beminde echtgenoot zag hij ten grave dragen, en nu, ten einde raad, brengt hij, hoe noode ook, het moederlooze kind naar SAN SPIRITO, waar hij weet dat zusters van liefde het zullen koesteren en opkweeken. Een briefje tusschen de doeken gestoken vermeldt de ware oorzaak, waarom hij zijn kind naar SAN SPIRITO heeft gevoerd, en strekt tevens om later zijn wettig vaderschap te bewijzen. Dan is zijn hart gerust; want als aan onbekende vondelingen een heilige liefde wordt

gewijd, wat teedere bezorgdheid mag hij dan voor zijn wettig kind niet verwachten. Zijn vaderliefde maakt deze tegenstelling, die echter in werkelijkheid niet bestaat; want alle kinderen worden zonder onderscheid met dezelfde, d. i. de grootste liefde, ontvangen en behandeld.

Het vondelingshuis bestaat uit drie zalen, waarvan één voor de zieken is bestemd. Tot het bezorgen en voeden der kleinen, wier getal in den regel niet meer dan 50 bedraagt, heeft men ongeveer een gelijk getal vrouwen aangesteld, die onder toezigt der liefdezusters staan en slechts op aanbeveling van hunnen pastoor en geneesheer, en na overlegging der geboorte- en doodakte van hun eigen kind, worden aangenomen; zoo verkrijgt men niet slechts zekerheid omtrent hare deugd en goede gezondheid, maar voorkomt men tevens het geval dat eene moeder op kosten van het gesticht haar eigen kind zou opvoeden.

De vondelingen blijven in SAN SPIRITO slechts zeer korten tijd, en worden vervolgens tegen een jaarlijksche som bij deugdzame huismoeders op het land tot verdere opvoeding besteed. De knapen gaan van deze pleegmoeders naar het Weeshuis S. MARIA DELLA PROVIDENZA, in de stad Viterbo, om zich aldaar in eenig handwerk naar eigen keuze te bekwamen, of worden, zoo dit voor de uitoefening van hun toekomstig bedrijf noodig of nuttig mogt wezen, bij burgers besteed; in elk geval echter blijven zij tot een en twintig jarigen leeftijd ten laste van SAN SPIRITO.

De meisjes komen van hunne pleegouders naar het vondelingshuis terug, alwaar zij in eene bijzondere daartoe bestemde afdeeling, CONSERVATORIUM genaamd, in vrouwelijke handwerken en alles wat tot het huishouden behoort, worden onderwezen; haar getal bedraagt gemiddeld zes honderd, en wanneer zij het CONSERVATORIUM verlaten, ontvangen zij 400 scudi of 250 gulden. Blijven zij evenwel, wat zeldzaam

gebeurt, bij hare pleegouders wonen, dan staan zij niettemin onder streng toezigt van het vondelingshuis; aan hare opvoeding mag niets ontbreken, en in geval zij huwen of het kloosterleven verkiezen, ontvangen zij slechts 20 scudi of 50 gulden. Daar zij echter, zorgvuldig opgevoed, meestal door onbesproken gedrag voor eene bruidsgift in aanmerking komen, kunnen zij bij de intrede van het huwelijk op 250 gulden rekenen.

Dezelfde redenen die tegen SAN SPIRITO worden aangevoerd, doet men ook gelden voor het HOSPITAAL VAN ST. ROCHUS, waar zondaresen gesluijerd kunnen binnenkomen en verblijven, en geen enkele naam in het register wordt opgeteekend.

Ook hier mogen wij vragen: zou het nut dier instelling niet vele malen tegen een mogelijk misbruik opwegen, ook al willen wij dit laatste tot zekere hoogte erkennen? Menig kind zal het behoud des levens aan het hospitaal of vondelingshuis moeten danken.

Bij alle maatregelen die er genomen, bij alle menschelijke middelen die aangewend worden, blijft het steeds onmogelijk de ondeugd geheel en al te weren. Zoo ver is men immers reeds gevorderd, dat huizen die geene andere bestemming hebben dan de misdaad, openlijk als noodzakelijk kwaad worden geduld en erkend. Rome duldt ze niet; kan het de ondeugd niet vernietigen, het wil door officiële erkenning of toelating de schuld niet op zich laden van op eenige wijze tot het kwaad te hebben bijgedragen. Niettemin blijft het de ongelukkigen beschermen en voor zwaarder val behoeden.

De geestelijke zorg, die in alle hospitalen en zeker niet het minst in St. Rochus aan de zieken gewijd wordt, is dikwijls oorzaak dat het gepleegde kwaad wordt verfoeid en beweend, dat te gelijk met de genezing des ligchaams ook die der ziel

gepaard gaat, en menig zondaar, in de deugd gesterkt, het hospitaal verlaat om in zijn volgend leven aan anderen tot voorbeeld te strekken.

Behalve de reeds genoemde telt Rome niet minder dan 22 gasthuizen, waarvan evenwel de meeste voor eene afzonderlijke soort van zieken zijn ingerigt. Zoo dient het gasthuis van SAN GALICANO uitsluitend voor de zoodanigen, die met afzigtelijke huidziekten behebt, een zeer eigenaardige behandeling behoeven; de kinderen, die dikwijls lang soms zelfs een geheel jaar in het gasthuis verblijven, vinden er alles wat tot hunne genezing en opvoeding, tot hunne godsdienstige en wetenschappelijke vorming vereischt wordt; badinrigting, speelplein en schoollokalen zijn er door het Pauselijk gouvernement op onbekrompene schaal aangelegd.

Evenmin zijn SAN GIACOMO IN AUGUSTA en ST. GIOVANNI DI CALABITA zonder onderscheid voor alle lijders toegankelijk; alleen hevige en besmettelijke ziekten worden er genezen. Van de liefdadige werken, welke hier dagelijks door de kloosterlingen worden uitgeoefend, zijn slechts weinigen getuigen, daar ieder uit vreeze voor besmetting die huizen ontwijkt, of in geval dringende redenen het vorderen, hui-verend binnengaat om zich zoo spoedig mogelijk wederom te verwijderen. Bewonderenswaardig is daarom het voorbeeld dier heilige mannen, die altijd, van dag tot dag, van jaar tot jaar, zich onverschrokken in het gevaar begeven, niets hooren dan een pijnlijk klagen, niets zien dan de akeligste ellende, en echter de dure pligten, waaraan zij ter wille Gods hun leven hebben toegewijd, met telkens hernieuwden ijver en eene vurige liefde vervullen, zooals men van loontrekkende dienaars nooit verwachten kan.

Uit de verschillende hospitalen der stad gaan de nog

zwakke patiënten, hoezeer van hunne kwalen genezen, naar het HOSPITIUM DEI CONVALESCENTI over, om door versterkende middelen in krachten toe te nemen; dit overgaan staat evenwel aan hunne vrije keuze, en zoo zij meenen te huis midde-len tot algeheel herstel te bezitten, of zich tot den arbeid bekwaam achten, kunnen zij van het hospitaal regtstreeks naar de hunnen terugkeeren.

Voor doofstommen, oude mannen en vrouwen, blinden, krankzinnigen, ook voor de ongelukkigen, die in verleiding verkeerden en aan de gevaren der wereld moeten onttrokken worden, staan de gestichten in Rome dagelijks open. Wij gaan ze evenwel zonder verdere vermelding voorbij, om een laatste woord te wijden aan de ongelukkigste der menschen, aan de misdadigers die in den kerker zuchten.

Het strekt tot eer van een vorst, tot roem van een land, wanneer op de gevangenen, hoezeer hunne daden ook afschuw verdienen, met een oog van medelijden wordt nedergezien.

Het is prijselijk dat de moderne philanthropie aan dit doel hare teederste zorgen besteedt, zoo ten minste de afkeer van het kwaad daarmede niet wordt weggenomen of verminderd; iets waarvoor wij met regt mogen vreezen zoo menigwerf wij het woord «onwetendheid» ontmoeten waar wij liever «misdad» zouden lezen. Dikwijls ook bepaalt zich die belangstelling tot een overdreven prachtig gebouw, tot eene kunstige en kostbare zamenstelling van kalk en steen, terwijl de zorg voor het geestelijk welzijn der bewoners veel te wenschen overlaat.

Onder het bestuur van Pius zijn de gevangenis van den Kerkelijken Staat aanmerkelijk verbeterd, vergroot of her-

bouwd, en met de schatten die hieraan te koste gelegd worden, gaan de middelen, die tot zedelijke verbetering der ongelukkige misdadigers strekken, hand aan hand.

Soms ontmoeten de priesters en liefdezusters, die er eene niterst moeilijke bediening verrigten, de grootste ondankbaarheid; maar menigwerf ook genieten zij de troostrijke voldoening groote zondaren of zondaressen tot boetvaardigheid te brengen, en hunne zielen te redden.

Nergens ter wereld is het petitie-regt zoo uitgebreid als te Rome; elke gevangene mag vrij zijn smeekschrift naar den Paus zenden, en weet dat het nooit ongelezen wordt ter zijde gelegd. Wanneer Zijne Heiligheid uitrijdt is de nobelgarde die hem vergezelt met de ontvangst der rekwesten belast, en aldus vindt menig veroordeelde, die niet met boos overleg maar in oogenblikkelijke opgewondenheid eene kleine overtreding heeft begaan, gelegenheid om zijne vrijheid te herkrijgen. Volgens Maguire worden langs dezen weg, door het vorstelijk prerogatief der genade, jaarlijks honderden gevangenen bevrijd.

Over de aartsbroederschap van S. GIOVANNI DECOLLATO deelt Morichini ons zeer belangwekkende bijzonderheden mede.

Zij dagteekent van den 8 Mei 1488 en heeft zich toegewijd aan de edele taak, om de ter dood veroordeelde misdadigers in hunne laatste uren bij te staan.

Eenige menschlievende Florentijners, welke zich toenmaals in Rome ophielden, bemerkten met droefheid, dat het den veroordeelden in de laatste oogenblikken van hun leven menigmaal aan deelneming en troost ontbrak. Zij stichtten daarom eene vereeniging, die in het eerst DE BROEDERSCHAP DELLA MISERICORDIA, later echter naar den patroon hunner kerk S. GIOVANNI DECOLLATO genoemd werd. Paus Innocentius VIII

schonk hun eene plek gronds aan den voet van het Kapitoel, alwaar zij DE KERK VAN DEN H. JOANNES DEN DOOPER bouwden; te gelijk verkregen zij het regt om de lijken der veroordeelden op dien grond te begraven.

Slechts Florentijners van geboorte of hunne nakomelingen tot in het derde geslacht worden als leden in de vereeniging opgenomen.

Op den dag vóór de teregtstelling worden de bewoners der stad door eene openbare aankondiging van de treurige gebeurtenis onderrigt, en uitgenoodigd te bidden voor een gelukkig sterfuur des veroordeelden.

Laat in den avond begeven de priesters en broeders der vereeniging zich gezamenlijk naar DE KERK VAN S. GIOVANNI DEI FIORENTINI, welke dicht bij de nieuwe gevangenis ligt. Daar bidden zij voor de ziel des gevangenen en vragen Gods bijstand in de vervulling van hun treurig ambt. Vervolgens gaan zij bij paren en zwijgend naar de gevangenis, terwijl eenige broeders lantaarnen vooruit dragen. Bij het intreden van het CONFORTERIA, de eerste afdeeling der gevangenis, trekken zij een rouwgewaad aan, waarmede zij zoowel voor den gevangene als later in het openbaar verschijnen. Ieder heeft zijne bijzondere taak te vervullen: twee moeten het op zich nemen den veroordeelde te troosten; een ander zal bij de godsdienstoefeningen het werk eens koster's verrigten; een vierde wederom teekent naauwkeurig alles aan wat er dien nacht voorvalt, en deze annalen worden zorgvuldig in het archief der vereeniging bewaard.

Omstreeks middernacht halen de gevangen-bewaarders den ongelukkige uit zijne cel, om hem naar de kapel te voeren. Vóór hij daar binnentreedt, hoort hij eerst in wettigen vorm de verkondiging van het doodvonnis. Dan wordt hij aan de beide «troosters» overgegeven, die nem omhelzen, hem het crucifix en het beeld der smartvolle Moedermaagd toonen en

alle troost inspreken, die godsdienst en naasteliefde in een zoo schrikkelijk oogenblik aanbieden. In de kapel bereidt hij zich tot het ontvangen der heilige Sacramenten voor, en in de Mis, die twee uren vóór zonnenopgang gelezen wordt, naderen al de leden te gelijk met den veroordeelde tot de tafel des Heeren. Eenigen tijd daarna, scharen zij zich in processie voor de poort der gevangenis, terwijl sommige den gevangene ondersteunen in het afklimmen der trappen. Zijn oog valt het eerst op het beeld der H. Maagd, hij knielt neder en roept nog eens hare voorspraak in; dan ontmoet hij, boven de poort, welke hij voor de laatste maal uittreedt, den Verlosser aan het Kruis; ook hier buigt hij zich rouwmoedig neder, en smeekt vergeving voor zijn kwaad. Met moeite bestijgt hij de kar die hem naar de strafplaats voeren moet; zijne «troosters» plaatsen zich neven hem en blijven hem tot zijnen laatsten ademtogt ter zijde, om hem woorden van aanmoediging toe te spreken. De togt zet zich in beweging. Vooruit dragen eenige broeders een groot kruis en gele waskaarsen; daarop volgen de overige leden en priesters en eindelijk de kar der gevangenis. Aan de gerechtsplaats gekomen, voert men den veroordeelde in eene met zwart laken behangene kamer, waar hij zijne laatste gebeden stort. Is het uur gekomen, dan bindt de scherprechter hem een blinddoek voor de oogen en legt zijn hoofd op het blok. De laatste troostwoorden zijner liefdevolle geleiders dringen in zijn oor, de gevangene spreekt den heiligen naam Jesus uit, bidt God om genade, — het zwaard des beuls valt neder, en de aardsche gerechtigheid is voldaan.

De broeders nemen het lijk op, leggen het op eene baar, dragen het naar hunne Kerk en zorgen voor een plegtige begrafenis.

Langen tijd wordt er voor de ziel des afgestorvenen gebeden.

XIV.

KATACOMBE VAN S. CALLISTUS.

Diep in den grond waarop de Eeuwige Stad rust, ligt een ander Rome, het verblijf der eerste Christenen, de katacomben.

Hoevelen wij er ook binnengingen en hoeveel gedenkwaardigs zich daar ook overal aan ons opdrong, willen wij ons slechts tot eene enkele beperken en van deze, de voornaamste en uitgebreidste, eene bijzondere vermelding maken.

DE KATACOMBE VAN S. CALLISTUS is de eenige die immer gesloten blijft en slechts bij bepaalde vergunning van den KARDINAAL-VICARIS voor den vreemdeling wordt geopend; want de uitgravingen, die men er op 's Pausen last met de grootste zorg en omzigtigheid onverpoosd voortzet, zouden bij het ontdekken van den eenen of anderen belangrijken schat, door den toevloed der nieuwsgierige volksmenigte alligt eenige stoornis lijden, terwijl nu, wanneer zoodanig gerucht zich onder de Christenen verbreidt, de toegang blijft afgesloten en alles onbelemmerd in den strengsten vorm kan plaats grijpen.

Op het vrij-biljet des Kardinaals, ons bij de eerste aan-

vrage onmiddelijk verleend, stond bovendien het adres van den gids, dien hij ter onzer beschikking stelde, en op wien wij ons derhalve veilig konden verlaten; op officiële wijze als Katacombe-gids aangesteld, zou hij niets belangrijks zonder aanwijzing voorbijgaan en ongetwijfeld naauwkeurig weten, welke gedeelten gerustelijk konden bezocht, welke andere daarentegen als gevaarlijk moesten vermeden worden, daar in niet bevestigde of gesteunde gangen immer vrees voor onverwachte instorting overblijft.

Een pauselijk zoeaaf, met de Italiaansche taal goed bekend en bovendien geen vreemdeling in de katacomben, kwam des ochtends met verlof uit Marino om ons bij deze gelegenheid zijne bereidvaardige vriendschapsdiensten aan te bieden.

Alhoewel wij voornemens waren zonder eenig oponthoud de stad uit te rijden naar de Basiliek van S. Sebastiaan, in welker nabijheid zich de ingang der katacombe bevindt, werden wij, wat menigeen in Rome overkomt, van tijd tot tijd door nieuwsgierigheid genoopt af te stappen, om hetgeen vroeger aan onze aandacht ontging of wegens tijdsgebrek niet in onze dagorde kon worden opgenomen, met vluchtigen blik in oogenschouw te nemen. Zóó geschiedde het al aanstonds op de Piazza Barberini, waar wij den gids moesten afhalen, die naar het scheen op onze komst niet bedacht, eenige minuten ter voorbereiding vorderde, en ons daardoor gelegenheid schonk, dien tusschentijd op het wondervreemde KERKHOEF DER CAPUCIJNERS door te brengen.

Deze begraafplaats bestond uit verscheidene kapellen, vol ornamenten van doodsbeenderen; men had die zonderlinge versiersels zoowel in het gewelf als op de wanden vastgehecht; geen vakje dat niet met sterren, rosetten af arabesken van menschenbeenderen zoo dicht mogelijk belegd was; zelfs de lampen die er brandden waren uit de overblijfselen der aldaar begravenen zaamgesteld. Monniken in kloostergewaad

lagen, met het hoofd op den arm geleund, in de groote nissen; van sommigen, ofschoon bijna twee eeuwen aan de lucht blootgesteld, was het vleesch op de aangezichten nog in zoo goeden staat bewaard, dat zij, dunkt me, door hunne tijdgenooten nog gemakkelijk zouden herkend worden.

De ornamentatie aan gewelf en muren kon mij evenwel niet behagen; ik vond het gemeenzame spel met de beenderen der dooden wat al te ver gedreven. — Daarom had ik geene redenen van klagen, toen de spoedige verschijning van onzen leidsman ons gebood verder te gaan.

Vervolgens van de noodige fakkels voorzien reden wij naar de poort S. Sebastiano. Daar viel ons oog op de vroeger zoo prachtige graven der Scipio's, waarvan thans niet dan ruwe onderaardsche holen overig zijn. De COLUMBARIA evenwel daarneven schenen bijna ongeschonden; in de tallooze nissen dier aanzienlijke grafkamers stonden nog lijkbussen met asch gevuld. Het grafschrift, boven den ingang in den muur vastgemetseld en van een oud lijkgesteente afkomstig, trof ons om den heidenschen hoogmoed en de onbegrijpelijke zelfvergoding, die er zich zoo onbeschaamd in uitsprak:

NE TANGITE, O MORTALES! ET REVERERE MANES DEOS!

RAAKT NIET AAN, O STERVELINGEN, EN EERBIEDIGT DE GODDELIJKE SCHIMMEN!

Hoeveel eenvoudiger en aandoenlijker zijn daarentegen de eerste Christelijke grafschriften in de katacomben!

Hier, bij de vervallene monumenten der Scipio's, bevonden wij ons op de beroemde heerbaan der Romeinen, op de VIA APPIA, die om haar kostbaar plaveisel, en den rijkdom der aan weerszijde opgerigte eeretekenen, den titel van KONINKLIJKE WEG met regt verdiende.

De Romeinen, om hunnen praktischen zin als de voornaamste natie der oude wereld erkend, bouwden hunne

prachtige grafsteden langs de groote openbare wegen en bij voorkeur aan de VIA APPIA, die daarom later weleens DE WEG DER GRAVEN genoemd werd. Op die wijze hield men de zucht naar grootheid en roem onder HET VOLK-KONING levendig, daar het op zijne wandelingen overal de eere-teekenen aanschouwde, die ter vereenwiging van den roem der voorvaderen waren opgerigt.

Wat van die oude grootheid nog over is, ligt bijna geheel onder den grond bedolven of mist de noodzakelijke kenmerken waardoor het met bepaaldheid aan deze of gene historische herinnering kan verbonden worden. DE APPISCHE POORT, thans PORTA S. SEBASTIANO heeft echter haar trotsch aanzien behouden; de oorspronkelijke marmeren bedekking van het onderste gedeelte is tot heden toe gespaard, en hare beide wachttorens staan nog bijna ongeschonden in den Aureliaanschen muur.

Tot de stadspoorten behorende, wordt zij dag en nacht door de Franschen bewaakt, die er hunnen eenmaal aanvaardden pligt met stipte naauwkeurigheid vervullen.

Toen wij aankwamen schoot de wacht op ons toe, greep het paard bij de teugels en verbood ons den doortogt, terwijl niemand anders dan de pauselijke zoeaaf de bedoeling dier militaire handelwijze kende.

Votre billet? riep de soldaat hem toe.

De zoeaaf haalde hierop een zeer gekreukt, tien- of twaalfmaal toegevouwen papiertje voor den dag en wierp het op onvriendelijke wijze den schildwacht toe, die het ter goedkeuring naar den officier bragt en vervolgens verlof gaf door te rijden.

Wat moet dit alles toch beteekenen? vroeg ik den zoeaaf, die niet geneigd scheen nit eigen beweging eenige verklaring te geven en zich zóó verontwaardigd toonde, dat wij er niet aan twijfelden of de schildwacht moest hem eene grove belediging hebben aangedaan.

Och, die Franschen, was zijn antwoord, zij spelen overal den baas, bemoeijen zich met zaken, die ver buiten hunne bevoegdheid liggen, en matigen zich onbeschaamd regten aan, die hun onder geen titel hoegenaamd toekomen. Daar wij in 's Pausen dienst zijn, staan wij geenszins onder de bevelen van Graaf de Montebello. En toch, wanneer de generaal voorschriften aan het bezettingsleger geeft, houdt hij ook ons daardoor gebonden, zoodat wij, slechts een enkelen dag met verlof naar Rome komende, ons lijdelijk aan allerlei hinderlijke formaliteiten moeten onderwerpen. Dezen morgen nog heb ik bij den Franschen commandant vergunning moeten vragen om de stad te verlaten, en dit bewijs werd zoo even door den schildwacht gevorderd, toen hij ons in 't eerst den doortogt ontzegde. De menigvuldige aanhoudende en dringende klagten namelijk, omtrent de verwoestingen door de Fransche soldaten in de nabijgelegene wijngaarden aangerigt, hebben den generaal tot dezen strengen maatregel doen besluiten. Wie zal dit verbod misprijzen, daar de wijngaarden geheel openliggen en de militairen, vlugtende voor de ondragelijke hitte der stad, soms troepsgewijze de poort uitgetrokken, om in de druiventrossen eene aangename verkwikking te zoeken? Maar dit bevel ook uit te strekken tot ons, die in Marino, op ongeveer vier uren afstands van Rome, gelegerd zijn, en volgens eigene verordeningen vrijelijk kunnen gaan waar wij verkiezen, dat is willekeur, dat is ondragelijk! Zoo dikwijls wij met de vreemde bezetting in aanraking komen, hebben wij hatelijke schimpscheuten te verduren, en daarin alleen ligt de oorzaak waarom wij de H. Stad hebben moeten ruimen. Reeds drie-maal heeft men gepoogd ons garnizoen naar Rome te verplaatsen, maar de dag onzer aankomst was nog niet voorbij of er hadden reeds vele schermutselingen met de spottende en jaloersche Franschen plaats gegrepen, zoodat Mgr. de

Mérode zich wederom genoodzaakt zag ons spoedig weg te zenden, en alsdan telkens den vaderlijken raad medegaf: *past toch op dat gij niet in de handen der Franschen valt!*

De verstoorde zoeaaf, hoezeer hij voor zijn hart ruime verlichting en voldoening vond in de uiting zijner verontwaardiging, was ter naauwernood tot gewone kalmte teruggekeerd toen wij eenige minuten later aan den ingang der KATACOMBE VAN S. CALLISTUS stil hielden.

Vóór wij evenwel in de diepte afdalen, achten wij het niet ongepast eenige vermelding te maken omtrent oorsprong, bestemming en uitgebreidheid der KATACOMBEN IN HET ALGEMEEN.

De oude Basiliëken van Rome dagteekenen slechts uit den tijd van Constantijn, toen de Kerk als het ware uit den grond te voorschijn trad, om van de hoofdstad der Cesars bezit te nemen en in hunne plaats de nieuwe wereldheerschappij te aanvaarden; doch het onderaardsche Rome vormt het archief van de vroegste tijden des Christendoms en ontrolt ons de annalen der Kerk gedurende de jaren harer bloedige vervolging. Deze verborgene stad strekt zich van de muren van Rome tot ver in den omtrek uit, en hare verschillende afdeelingen zijn naar de namen van beroemde heiligen genoemd. Zij is een onmetelijk labyrinth gelijk, met duizende straten en gangen doorsneden; hare kruiswegen, krypta's en kerken bevatten de relieken der eerste belijders en martelaars, en strekten tot vergaderplaats van de leerlingen der Apostelen. In de wanden der lange stikdonkere gangen zijn van den grond tot aan het gewelf de langwerpige nissen boven elkander uitgehouwen, waarin, aan de zijde der martelaren, wien men soms als oude krijgs-

helden de wapenen in het graf heeft medegegeven, de eerste Christenen van allen rang, stand en leeftijd rusten.

In de kapellen, ter viering der goddelijke geheimen bestemd, vindt men nog de gewijde vaten bij het heilig Misoffer gebruikt, en zelfs de lampen die de schreden der geloovigen door de duistere galerijen moesten geleiden.

De nieuwgeborene Kerk heeft hier hare eerste en teederste levensjaren in kommer en lijden doorgebracht; in de diepe holen zocht zij beveiliging tegen de woede harer beulen. Hier vloten de maagden heen, om zich in de duisternis aan het oog eener heidensehe liefde te onttrekken en aan het altaar den Goddelijken Bruidegom harer zielen te zoeken. Hier vierden de geloovigen hunne *AGAPEN* of *LIEFDE-MAALTIJDEN* als teeken van broederlijke eendragt en vereeniging; hier hoorden zij het onderrigt der priesters, hier, gesterkt door de H. Eucharistie en aangemoedigd door de onverschrokken deugd der openbare belijders, bereidden zij zich voor tot dood en foltering; hier eindelijk, in dezen dooden-akker, werd hun stoffelijk overschot ter ruste gelegd, hetzij een natuurlijke dood hetzij de martelie hun verdienstelijk leven had geëindigd.

Dat de katacombe tot deze en tot geene andere bestemming door de eerste Christenen zelve zijn aangelegd, daarvoor bezitten wij de onomstootelijkste bewijzen, hoezeer nog soms de ongeloofige kritiek het waagt dien onwaarderebaren schat als uitsluitend eigendom aan de Kerk geheel of gedeeltelijk te betwisten.

Den doode op een brandstapel te leggen en door het vuur te doen vergaan, naar toenmalig voorheerschend gebruik der Romeinen, weerstreefde de hooge achting en den innigen eerbied, welken de Christenen den geloovig afgestorvenen toedroegen. Hunne lichamen tempels van den H. Geest,

in de H. Communie tot Jesus' woonstede verheven, moesten in lijnwaad gewikkeld en met geurige specerijen gebalsemd, even als de vrome mannen van het Oud Verbond, ongeschonden in den schoot der aarde worden ter ruste gelegd, om er den jongsten dag en de verrijzenis des vleesches af te wachten; hun verheven toonbeeld, de Goddelijke Verlosser, op Wien zij immer het oog gevestigd hielden, had die wijze van begraven boven elke andere verkozen.

In de uitvoering van dit plan ontmoetten zij evenwel bijna onoverkomelijke hinderpalen; als vervolgden en veroordeelden mogten zij er niet op rekenen, dat de ROMEINSCHE STAAT hun een geschikt oord zou aanwijzen of toestaan; integendeel, de eigenaardige wijze van begraven moest voor de heidenen als een diep geheim verborgen blijven, daar zij in dit kenteken des Christendoms gedurige aanleiding tot vervolging zouden vinden. Er bleef hun derhalve niets anders over dan het voorbeeld der ongelukkige Joden te volgen; namelijk, den grond te openen en daar hunne lijken heimelijk bij te zetten; zij konden dan tevens aan het graf hunner geliefden gaan bidden zonder als Christenen ontdekt te worden.

Het valt niet te ontkennen dat, ofschoon het verbranden der dooden onder de Romeinen algemeen was, op dezen regel enkele uitzonderingen voorkomen; doch niets geeft regt om te beweren dat de heidenen om die reden de katacomben hebben aangelegd, welke dan later in Christelijke begraafplaatsen zouden veranderd zijn.

Volgens PLINIUS trof men die uitzondering bij de aanzienlijke familiën uiterst zeldzaam aan; maar deze hebben zeker de katacomben niet laten uitdelven. Welke reden bestond er om hunne lijken zoo diep in den grond te verbergen? De openbare straatwegen immers, waar het volk hunne aanzienlijke praalgraven kon bewonderen, verdienden den voorrang boven afgelegen of verborgene holen.

Tweedens maakt men uit eenige plaatsen van JUVENALIS en PLINIUS op, dat pasgeborenen en door den bliksem getroffen en niet verbrand, maar in de aarde gelegd werden, en meent men ook hierin een argument te bezitten voor den heidenschen oorsprong der katacomben. Doch behalve dat het uithouwen der ontzaggelijk diepe loopgraven immer onverklaarbaar blijft, zou uit de boven aangehaalde schrijvers noodzakelijk volgen, dat de graven bijna allen het gebeente van kinderen en slechts enkele dat van volwassenen moesten bevatten; iets wat door de bevinding duizendmaal wordt gelogenstraft.

Wat eindelijk het groot aantal armen en slaven betreft die, onvermogen om de kosten eens houtmijts te betalen, na hunnen dood niet verbrand werden, weet men met zekerheid, dat zij van hunne kleederen ontdaan bij den Berg ESQUILINO in groote kuilen, onder de namen van PUTICULAE of PUTICULI bekend, op en door elkander werden nedergeworpen, tot grooten weerzin der naburige bewoners, die meermalen over den ondragelijken stank en het afschuwelijk gezigt dier talloze ongedekte en half vergane lijken de bitterste klagten uitten.

Ongegrond blijft het derhalve den aanleg der katacomben aan de heidenen toe te schrijven; te meer daar geen der Romeinsche geschiedschrijvers van die uitgebreide begraafplaatsen gewag maakt, en er geen enkel opschrift of voorwerp ooit in gevonden is, dat op heidensche afkomst doelt of ten bewijze kan strekken dat zij vóór Christus' geboorte zijn aangelegd.

Volgens eene andere even onhoudbare theorie zouden de katacomben tot gemeenschappelijk gebruik, zoowel voor heidenen als voor Christenen, verstrekt hebben; ten bewijze dienen de steenen met heidensche inschriften hier en daar aan de graven ontdekt.

Reeds vooraf zal iedereen het onwaarschijnlijk vinden dat de heidenen, die met diepen afkeer jegens de Christenen bezielde waren, die hen als eene uit het verdrukte Jodendom voortgesprotene secte beschouwden en als vijanden van het gansche menschelijk geslacht vervolgden, iets dergelijks zouden geduld hebben; elke familie had haar eigen MAUSOLEUM en de Romeinen hielden het voor eene onteering onder vreemden te worden begraven. Hoe zouden zij dan hunne GODDELIJKE MANEN door de digte nabijheid eener in hun oog afschuwelijke secte ootereen? Hoe zouden zij aan de Christenen, die zij overal en altijd te vuur en te zwaard vervolgden en soms bij honderden te gelijk meedoogenloos ombragten, het voorregt eener gemeenschappelijke begraafplaats geschonken hebben?

Evenmin mogen wij aannemen dat de eerste geloovigen der Kerk hiertoe vrijwillig hunne goedkeuring zouden verleend hebben. Naar het voorbeeld der Patriarchen van het O. V. waren zij er op bedacht, hunne rustplaats onder hun eigen volk te kiezen. Het gemeenschappelijk geloof, en de daaruit voortvloeiende onderlinge liefde, gevoed en verhoogd door dezelfde tijdelijke rampen, de gemeenschap der Heiligen, waartoe ook de in den Heer ontslapenen behoorden, veroorzaakten bij hen een onafscheidelijken band in leven en in sterven; de Christen moest bij den Christen rusten en in een gemeenschappelijk oord de opstanding wachten; de geloofsgenooten verlangden niets liever dan aan de zijde eens martelaars te worden begraven, om onder zijne hoede den Regter te gemoet te gaan; «want, zoo zegt de H. Maximus, wij vereenigen onze lichamen met de beenderen der Heiligen, opdat, terwijl de duivel hen vreest, ons de helsche straf niet schade, terwijl Christus hen verlicht en verheerlijkt, van ons de duisternissen worden verdreven. Laten wij derhalve, door onze rustplaats bij de heilige martelaren te

kiezen, de helsche duisternissen ontwijken, en door hunne verdiensten onze zielen der zaligheid deelachtig maken.»

Met hoe grooten ijver de Christenen voor de heiligheid hunner rustplaatsen waakten, blijkt uit het scherpe verwijt, hetwelk de H. Cyprianus eenen kettischen bisschop toevoegt, die zijne geloovigen bij ongewijde graven te midden van vreemdelingen beaard had.

Aan den eerbied voor hunne afgestorvenen paarden zij den diepsten afkeer van het afgodiesch heidendom en weigerden te rusten in eene plaats, die onophoudelijk door de eeredienst der MANEN bezoedeld werd.

Wij mogen met Mabillon zeggen: waar Christenen rusten worden geene heidenen gevonden, en omgekeerd waar heidenen begraven liggen, behoeft men geene Christelijke overblijfsels te zoeken. Bevatten derhalve de katacomben de graven der eerste geloovigen, dan ligt daarin het bewijs dat zij ook uitsluitend den Christenen toebehooren.

Aangaande de grafsteenen met heidensche inschriften, die werkelijk hier en daar worden aangetroffen, vinden wij o. a. bij den beroemden oudheidkundige, Graaf de Rossi, eene allezins voldoende verklaring.

Daar namelijk de katacomben niet slechts tot kerkhoven, maar menigwerf gedurende langen tijd tot gestadig verblijf van velen en tot algemeene vergaderplaatsen dienden, moest men de meest mogelijke voorzorgen in acht nemen, ten einde de ontbinding der tallooze lijken geene verderfelijke lucht in de gangen en kapellen verspreidde, daar de gemeenschap met de buitenlucht bijna geheel was afgesneden. De nissen of graven moesten derhalve met steenen hermetiesch worden gesloten. Doch van waar kon men in tijden van vervolging, wanneer soms honderden martelaren te gelijk moesten worden bijgezet, de groote massa van benoodigde steenen bekomen? In dien dringenden nood zocht men ze, waar men ze maar

vinden kon: langs den stadsmuur, bij verlatene heidensche grafsteden, bij vervallen huizen en tempels, zonder acht te slaan op de teekenen waarmede zij voorzien waren. Zóó geraakten ook heidensche inschriften in de katacomben, waarvan echter het grootste aantal niet de minste betrekking op overledenen hebben. Zeer opmerkenswaardig is het, dat al die opschriften zich aan de binnenzijde der graven bevinden, dat de letters altijd het onderste boven staan en de regels meestal van beneden naar boven of van boven naar beneden gelezen worden.

De FOSSORES (gravers) hebben dus die heidensche teekenen zorgvuldig verborgen, en graveerden op de buitenzijde DEN PALMTRAK of het Christelijk opschrift: IN PACE, ENZ.

De meeste dier steenen zijn naar de Muzeums overgebracht: in S. CALLISTUS hebben wij er slechts één aangetroffen.

Volgens eene andere door gewigtige autoriteit gesteunde meening zijn de katacomben niets anders dan oude uitgegraven zand- of steengroeven. In de 17e eeuw door Bosio opgezet en door Aringhi, Boldetti en Bottari aangenomen, verkreeg dit gevoelen bij allen een gereeden toegang. Doch bij latere naauwkeurige navorschingen omtrent den aanleg en de aardlagen der katacomben, heeft men den roem dier reusachtige ondernemingen den Christenen moeten toekennen.

De oude Romeinen bezaten tweederlei groeven; uit de eene haalden zij eene soort van tufsteen, een materiaal van onberekenbaar nut bij het aanleggen van groote gebouwen; uit de andere werd het bekende PUZZOLANO gegraven, zijnde rood vulkaniesch zand, zeer los en fijn, vooral dienstig tot het vervaardigen van het zoogenaamde ROMEINSCH CEMENT. Maar noch in deze steen- noch in de zandlagen treft men katacomben aan. Behalve die van S. PONTIANUS aan gene zijde des Tibers, en van S. JULIUS aan de VIA FLAMINIA, die in aangeslijkten

grond liggen, vindt men de katacomben slechts daar, waar de aardlaag uit eene kluitachtige zelfstandigheid bestaat, gelijkende op vastgepakte PUZZOLANO en het midden vormende tusschen den lossen zandgrond en den eigenlijken tufsteen.

Waarom de Christenen juist die plekken hebben uitgekozen, is ligtelijk te begrijpen. De uitgravingen in den harden tufsteen zouden driemaal meer tijd, moeite en kosten gevorderd hebben, terwijl in het mulle PUZZOLANO onmogelijk verscheidene verdiepingen konden aangebragt, noch de grafsteenen dicht genoeg gesloten worden. De klontige aardlaag daarentegen om hare weekheid gemakkelijk te bewerken, bezat echter voldoende vastigheid om alle vrees voor het instorten der uitgegravene gewelven weg te nemen; wijl zij daarenboven geene waarde had en derhalve onbezocht bleef, konden de Christenen er zich des te veiliger in verbergen.

De Romeinen hadden deze brokkelige kluiten wel kunnen fijn stampen om zóó PUZZOLANO te winnen; maar waarom zou men een moeilijken en kostbaren arbeid aanvaard hebben, om diep in den grond een materiaal te vinden, dat men in overvloedige hoeveelheid, in de nabijheid der stad, op alle heuvelen, zonder vreemde vermenging en bijna aan de oppervlakte verkrijgen kon?

Eindelijk zijn de ingangen en wegen der steen- en zandgroeven niet smaller dan 10, dikwijls zelfs 20 voet breed, ten einde de uitgegravene voorraad met lastdieren, karren en wagens te kunnen wegvoeren; zij bevatten niet anders dan vormlooze hollen en de vloer stijgt of daalt al naar de gesteldheid van den grond en het belang der gravers. Dit zijn even zoovele karakterizerende teekenen van onderscheid tusschen zandgroeven en katacomben, daar de laatste slechts naauwe ingangen, 3 voet smalle wegen, regelmatige straten en kapellen, regtstandige muren en effen bodem bevatten.

Het valt echter niet te betwijfelen dat de groeven of

ARENARIA soms tot punt van uitgang bij het aanleggen eener katacombe gekozen werden; bij die van S. AGNES springt dit aanstonds in het oog; maar daar ook is het verschil tussehen de heidensche en Christelijke uitgravingen allerduidelijkst.

De nabijheid eener zandgroeve was zelfs voor de Christenen hoogst wenschelijk, wijl zij dan eene geschikte gelegenheid hadden, om de groote massa uitgegraven aarde er heimelijk neder te werpen.

Van minder belang achten wij de opwerping omtrent de ligging der katacomben. De Christenen, zegt men, zouden zich wel bij ééne en dezelfde begraafplaats bepaald hebben, of ten minste niet aan alle zijden der stad afzonderlijke hebben aangelegd.

Met meer regt geldt, dunkt mij, dit argument tegen den heidenschen oorsprong. Waarom namelijk zouden de Romeinen rondom de stad groeven gemaakt hebben, daar zij het PEZZOLANO overal in overtollige quantiteit aantreffen? Voor de vervolgde geloovigen daarentegen, die hunne afgestorvenen in het geheim moesten ten grave dragen, was het noodzakelijk zonder langen omweg eene Christelijke rustplaats te kunnen bereiken. Hoe b. v. zouden zij, die aan de VIA FLAMINIA woonden, hunne dooden begraven zonder groot gevaar van ontdekt te worden, indien zij de gansche stad door moesten om aan de VIA APPIA bij de KATACOMBE VAN S. CALISTUS te komen?

Eindelijk meent men, op grond der ontzaggelijke uitgestrektheid, de katacomben als eene heidensche onderneming te moeten aanzien; de verbazende uitgravingen, die inderdaad den naam van reuzenarbeid verdienen, liggen ver boven het bereik eener kleine, arme, onderdrukte gemeente, als die der Christenen.

Wij geven toe dat die werken, ook al hadde de Romeinsche STAAT ze laten aanleggen, reusachtig mogen genoemd worden. Volgens den geleerden oudheidkundige, PATER MARCHI, zijn in de katacamben niet minder dan zes millioen afzonderlijke graven gehouwen, terwijl de gezamenlijke lengte der onderaardsche gangen ruim 230 uren gaans bedraagt. Men neme evenwel in aanmerking dat het uitgraven, ofschoon in den Apostolischen tijd begonnen, tot aan de 5^e eeuw werd voortgezet; dus omstreeks 100 jaar nadat Constantijn aan de Kerk den vrede verzekerd had. In dit laatste tijdperk behoefde men ongetwijfeld begraafplaatsen van grooten omvang, en zullen derhalve de katacamben eene aanmerkelijke uitbreiding hebben bekomen. Maar ook in de voorgaande eeuwen vermeerderde het aantal geloovigen van geslacht tot geslacht met eene onbegrijpelijke snelheid, die zoowel voor de Christelijke apologeten een beweegreden van dankbare vreugde als voor de heidensche redenaars en geschiedschrijvers oorzaak tot bittere klagten was.

Men zeide van de Christenen reeds in de vroegste tijden, dat zij, «ofschoon eerst gisteren geboren, reeds alle steden, dorpen en eilanden vervulden», «dat hun aantal op het veld zoowel als in de raadzalen zich vermeerderde, en dat zij bereids tot in DEN SENAAT EN HET PALEIS waren doorgedrongen», zoodat «den heidenen niets dan hunne theaters en tempels overbleef», ja zelfs, «dat in elke stad de inwoners meerendeels de Christelijke godsdienst beleden».

Het is onmogelijk, maar ook onnoodig de juistheid dezer algemeene uitdrukkingen door statistieke berekeningen te staven; de heidensche schrijvers leveren op dit punt geene verdachte getuigenissen; het enkele feit, dat het Christendom na Constantijns bekeering zonder eenige moeite tot staatsreligie kon worden verheven bij een volk, welks leven en bestaan zoo innig met het godendom verknocht was, bewijst

genoegzaam dat de boven aangehaalde plaatsen niet zonder kennis van den waren toestand des Christendoms geschreven zijn.

Na deze bemerkingen omtrent oorsprong, uitgebreidheid en bestemming der katacomben in het algemeen, treden wij die van S. CALLISTUS binnen.

Wij klimmen den langen trap af, en staan aan een der ingangen.

De vele Latijnsche en Grieksche opschriften rondom aan de wanden zijn waarschijnlijk van godvruchtige pelgrims uit de derde, vierde of vijfde eeuw herkomstig, en behelzen de aanroeping der heiligen, wier graven zij kwamen vereeren, of soms een gebed voor de zielen om wier wille zij hunne pelgrimsreis ondernomen hadden: — SANCTE SUSTE, HEILIGE SIXTUS, (die in deze Katacombe den marteldood onderging), — $\zeta\eta\ \epsilon\nu\ \theta\epsilon\omega$, HIJ (ZIJ) LEVE IN GOD, — $\text{Ελαφιν εις μνησαν εχετε}$, WEEST ELAPHIS GEDACHTIG. Soms zijn Grieksche woorden met Latijnsche vermengd, als: *BIBAS EN ΘΕΩ*, DAT GI LEVET IN GOD, — *vivat in θεω*, DAT HIJ (ZIJ) LEVE IN GOD.

Hier, aan den ingang, zooveel mogelijk onder steenen, geboomte of struiken verborgen, hield welcer, gedurende de godsdienstoefeningen of andere gevaarlijke oogenblikken, de bewaker der Katacombe met ontstoken fakkel de wacht, om het onheilige te weren en den geloovige, die zulks behoefde, te regt te wijzen.

Met wat scherpen blik zal hij iedereen hebben gadegeslagen, telkens vol vrees dat er een huichelaar of verrader zou binnensluipen, om na verkenning de beulen naar de vergaderplaats der Christenen te roepen. Was soms de ingang den heidenen bekend geworden en waagden deze het te

naderen, dan doofde hij aanstonds zijn fakkel uit, liep de gangen door, nam de lampen af, die als wegwijzers aan de hoeken hingen en kwam zóó van zelf ter plaatse waar de geloovigen zich bevonden, die met grooten schrik de onheilspellende tijding vernamen, zich eensklaps naar alle punten verspreidden, in de lagere verdiepingen afdaalden en in hunne schuilhoeken verbleven, tot zij de blijde boodschap vernamen, dat de beulen, voor hun eigen leven bevreesd, en de zachtmoedigheid der Christenen niet kennende, als naar gewoonte onverrichter zake van den ingang waren weggetrokken. De vervolgers waagden het menigwerf al bevende eenige schreden in den eersten gang te zetten, maar verder voort te dringen, hiertoe ontzong hun meestal de moed; die diepe, uitgebreide, onbekende, stikdonkere hollen joegen hun angst en schrik aan; wie weet, welke moordtuigen er heimelijk verborgen lagen, afgronden misschien of vreemd gedierte!

Wij zijn geen rattenvangers! zoo luidde soms het wrevelig antwoord des Romeinschen soldaats, wanneer de hoofdman hem op strengen toon gebod niet langer te talmen maar onverwijld af te klimmen, en de ellendigen in hunne loopgraven op te sporen.

Wel zag men dagelijks, dat de Christenen zich als lammeren ter slagplaats lieten voeren, en in onbeschrijfelijke vreugde en zielsverrukking den marteldood ondergingen; maar in hunne onderaardsche hollen bedreven zij de afschuwelijkste misdaden; daar hielden zij geheime maaltijden en aten dan levend en met meel bestrooid menschenvleesch. (1)

(1) Deze beschuldiging werd inderdaad tegen de eerste Christenen ingebracht, en wijst op de Katholieke kerkleer omtrent het H. Avondmaal, waarin 's Heeren Goddelijk Vleesch onder de gedaante van brood genuttigd wordt. De heidenen, die, ofschoon in de godsdienstige geheimen niet ingelijfd, wellicht een half woord vernomen of een enkel teeken opgemerkt hadden, meenden hunne beschuldiging in boven vermelden vorm het best te kunnen zamenvatten.

Wie zou zich moedwillig in de grotten begeven van dat SCHULEND EN LICHTSCHUW VOLK, LATEBROSA ET LUCIFUGA NATIO, en zich blootstellen om in de handen van menscheneters te vallen? En dan; wat hadden vroegere nasporingen opgeleverd? Hoogst zeldzaam beantwoordde de uitslag aan de groote verwachting, die men te voren koesterde. De bespieders waren ter naauwernood afgezonden of de Christenen droegen er kennis van en maakten zich bij tijds uit de voeten; in de Katacombe was geen sterfelijk wezen meer te vinden, en toch de walm der pas uitgedoofde fakkels duidde genoegzaam aan, dat nog even te voren het volk daar in grooten getale vereenigd was. Het had zich gered door verborgene openingen, die soms in eigene tuinen of woningen van aanzienlijke bekeerlingen uitkwamen. — AREAE NON SINT! MEN SLUIE DE KERKHOVEN! dit bevel der heidensche wreedheid vergezelde daarom, bij de kerkvervolging der tweede eeuw, immer de verkondiging van het keizerlijk edikt, en op straffe des doods was het verboden eene katacombe binnen te gaan.

Dan vooral verkeerden de bewakers in gestadig levensgevaar; want overal in den omtrek liepen heidensche verspieders rond, om de verschillende toegangen te leeren kennen, ten einde de Christenen aldaar in te wachten, op heeter daad te betrappen en den onverbiddelijken regter over te leveren. In zulke dringende tijden evenwel kon DE KATACOMBE VAN S. CALLISTUS veiliger dan andere bezocht worden, en de bewaker bleef daar bijna altijd op zijne post. Op DE VIA APPIA heerschte immer de grootste bedrijvigheid en eene talrijke volksmenigte liep gestadig af en aan; de Christenen, die zich onder hen mengden, ontgingen het waakzaam oog der Romeinen, en zagen uit naar een gunstig oogenblik, waarop zij gelegenheid vonden om achter de praalgraven in den grond te verdwijnen. Een tijd lang, toen DE H. LUCINA een landgoed aan den APPISCHEN WEG bezat en daar waar-

schijnlijk een gang naar de KATACOMBE VAN S. SEBASTIANUS en van S. CALLISTUS had laten graven, waren de Christenen meer dan ooit tegen ontdekking gewaarborgd en behoefden zij niet eens de nachtelijke duisternis af te wachten, zoo als op andere punten der stad vereischt werd, waar de toegangen minder verborgen lagen.

Gebeurde het evenwel dat een der openingen door de heidenen ontdekt werd, dan nam men de noodige maatregelen, om de geloovigen tijdig daarvan te verwittigen. Verkleede bedelaars stonden op vast bepaalde punten hier en daar langs den APPISCHEN WEG; zij deden alsof zij eene aalmoes vroegen en meldden den Christenen waar het gevaar dreigde en langs welken weg zij de Katakombe moesten binnengaan.

Wij vinden hiervan een treffend bewijs in de AKTEN DER H. CAECILIA.

Toen namelijk deze H. Maagd haren tot het geloof bekeerden echtgenoot VALERIANUS naar PAUS URBANUS zond, die toen in DE KATACOMBE VAN S. CALLISTUS verscholen was, zeide zij hem: «Ga naar den derden mijlsteen van den APPISCHEN WEG; gij zult er bedelaars vinden, die aan de voorbijgangers een aalmoes vragen. Voor hen heb ik immer zorg gedragen, en zij kennen mijn geheim zeer goed. Wanneer gij hen zult ontmoet hebben, geef hun dan den zegen en zeg hun: CAECILIA heeft mij tot u gezonden, opdat gij mij naar den heiligen grijsaard URBANUS zoudt voeren; zij heeft mij met eene geheime zending voor hem belast.»

Niettegenstaande al deze voorzorgen wisten de Romeinen een paar maal onverhoeds den wachter te overvallen, en rigtten alsdan een vreeselijk bloedbad aan in de kapellen, waar de paus met zijne priesters en geloovigen vergaderd was.

Eene schrikkelijke gebeurtenis van gelijken aard viel er voor in het jaar 283, onder de vervolging van keizer Numerianus. Toen men namelijk eene christenschare, die de gra-

ven der martelaren CHRYSANTHUS EN DARIA wilde bezoeken, eene onderaardsche krypta aan den SALARISCHEN STRAATWEG zag binnegaan, beval de heidensche keizer den ingang aanstonds met zandhoopen en steenen te verstoppen, om ze allen levend te begraven. Na het tijdvak der vervolging werd die Katakombe geopend, en men vond, gelijk de H. GREGORIUS VAN TOURS zegt, niet slechts de overblijfselen der geloovigen, die zoo gruwzaam aan den hongerdood waren overgeleverd, maar ook de zilveren vaten (urcei argentei), welke zij met zich hadden medegevoerd, om het H. Offer op te dragen.

Het merkwaardigste punt der KATACOMBE VAN S. CALLISTUS ligt dicht bij den ingang; een paar stappen slechts, en men bevindt zich in de zoogenaamde CAMERA PAPALIS of PAUSELIJKE GRAFKAMER. Alles wat wij in deze en de overige kapellen ontmoeten, is eerst binnen kort aan het licht gebracht, daar DE KATACOMBE, met bijzondere ondersteuning van Pius IX, door den onvermoeiden archaeoloog, Graaf de Rossi, in het jaar 1852 ontdekt werd.

De CAMERA PAPALIS lag van boven tot onder met aarde opgevuld, en eerst toen men deze had weggeruimd, ontwaarde men de hoogst belangrijke ontdekking; men vond er namelijk al de grafschriften der heilige pausen, die hier in de derde eeuw werden ter ruste gelegd: PONTIANUS 230, ANTHERUS 233, FABIANUS 236, LUCIUS I. 251, STEPHANUS I. 252, SIXTUS 257, DIONYSIUS 259, FELIX I. 269, EUTYCHIANUS 275 en CAJUS 283.

Een marmeren plaat, door Paus Damasus in de 4^e eeuw vervaardigd en onlangs door de Rossi op nieuw uit 124 stukken zamengevoegd, wordt op hare oorspronkelijke plaats bewaard en vermeldt het groot aantal heiligen, wier graven

in deze kapel zijn uitgehouwen : jongelingen en grijsaards , priesters en maagden , Grieken en Latijnen . Na deze opsomming voegt de Paus in zijn heilige eenvoudigheid en diepe nederigheid er de treffende woorden aan toe : « ik zelf wenschte zoo gaarne bij de assche der heiligen te rusten , maar achtte mij daartoe niet waardig » .

De sporen van het altaar alsmede van de marmeren platen , waarmede de wanden vroeger belegd waren , zijn nog duidelijk zichtbaar . Het LUMINARE (1) , dat lucht en licht naar de kapel voerde , strekt ten bewijze dat deze plaats weleer bij de Christenen in groot aanzien stond .

Een poort in den regter zijmuur verleent toegang tot eene tweede kapel , de begraafplaats van de beroemdste der Romeinsche maagden , DE H. CAECILIA .

De schoone en belangwekkende legende dier heilige , heeft , wat de hoofdzaken betreft , bij alle nieuwe onderzoekingen den toets der kritiek ongeschonden kunnen doorstaan .

Zij stamde uit een edel en rijk geslacht , en werd , nog zeer jong zijnde , door hare ouders verloofd aan den jeugdigen Patriciër VALERIANUS , die wel beminnelijk en van edele inborst , maar helaas , heiden was .

Ofschoon in het geheim als kuische maagd door eene gelofte aan de dienst des Heeren gewijd , onderwierp zij zich aan den uitdrukkelijken wil harer ouders , en werd door VALERIANUS op feestelijke wijze binnen diens woning gevoerd . Daar evenwel maakte zij hem het geheim kenbaar , en verklaarde dat een Engel Gods steeds over haar waakte en haar zou beschermen tegen hem , die het waagde haar te naderen . VALERIANUS wilde die gelofte eerbiedigen , mits hij den Engel Gods mogt aanschouwen . CAECILIA antwoordde , dat eerst in

---

(1) Een vierkante koker , in het gewelf aangebragt en naar boven voortlopende tot aan de oppervlakte der aarde .

het H. Doopsel zijne oogen door de genade Gods moesten worden geopend. Zij bad hem langs den APPISCHEN WEG de stad te verlaten, en voort te gaan totdat hij bedelaars zou ontmoeten, die aalmoezen vroegen. Dezen moest hij zeggen dat CAECILIA hem naar den heiligen grijsaard had gezonden. VALERIANUS volgde hare aanwijzing en kwam bij den toenmaligen paus, DEN H. URBANUS, die hem onderrigte en nog in denzelfden nacht doopte.

Bij zijnen terugkeer, zoo verhaalt de legende, vond hij de H. CAECILIA biddende in hare kamer; de Engel Gods daalde neder en kroonde hen beiden met witte en roode bloemen, de leliën der kuischheid en de rozen der martelie. Vervolgens trad TIBURTIUS, broeder van VALERIANUS, bij hen binnen, en vol verwondering over den aangenamen geur der bloemen, wier bloeitijd reeds verstreken was, omhelsde hij het geloof der Christenen; en liet zich door PAUS URBANUS in de KATACOMBE VAN S. CALLISTUS doopen.

CAECILIA, VALERIANUS en TIBURTIUS leefden daarna vereenigd in hetzelfde paleis, op dezelfde plaats waar nu de KERK DER H. CAECILIA staat. Zij bekeerden velen, en hunne weldadigheid kende geene grenzen. Dit maakte hen ten laatste tot voorwerp der algemeene gesprekken onder het volk, en spoedig werden zij als Christenen aangeklaagd.

De Prefect ALMACHIUS liet VALERIANUS en TIBURTIUS ontbieden en beval hun den goden te offeren. Zij weigerden standvastig en stierven den marteldood.

CAECILIA leefde nog; en ALMACHIUS, bevreesd dat hare deugd, hare adel en rijkdom, maar vooral de grenzeloze liefdadigheid, waardoor zij zich bij de armen had bemind gemaakt, een opstand onder het volk zou verwekken, indien hij in het openbaar geweld gebruikte, sloeg om zijn doel te bereiken eenen anderen weg in, welke in Rome niet ongewoon was, wanneer men de aanzienlijken in stilte wilde ter dood

brengeu. De beulen traden het paleis van CAECILIA binnen, en hadden bevel ontvangen de onschuldige maagd in hare badkamer door buitengewone verhitting te verstikken. Door een wonder echter bleef zij ongedeerd, en ALMACHIUS, in woede ontstoken, gaf last haar te onthoofden. De beul sloeg driemaal toe, doch kon het hoofd niet afhouden, en de wet verbood een vierden slag te geven. Toen bad CAECILIA tot God om nog drie dagen levens, ten einde de overgave van haar paleis en hare overige bezittingen aan de Kerk op wettige wijze te kunnen verrigten. Haar gebed vond verhooring; op den derden dag legde zij zich zacht tot den slaap neder, en PAUS URBANUS begroef haar in de KATACOMBE VAN S. CALLISTUS, in eene kapel « digt bij zijne ambtgenooten, bij de bisschoppen en martelaren ».

De eigenaardige en belangrijke geschiedenis der ontdekking van dit graf laten wij hier volgen.

Dat de rustplaats der H. CAECILIA zich in de KATACOMBE VAN S. CALLISTUS bevond, bleef ten allen tijde onder de Christenen bekend; doch men meende dat die Katacombe dezelfde was, welke onder de Kerk van S. SEBASTIANUS ligt, vijf minuten verder op den APPISCHEN WEG. Daarom liet een Fransche bisschop in het begin der 15^e eeuw aldaar een opschrift tot aandenken aan de H. CAECILIA vervaardigen, en sedert hield men die plek zonder eenigen twijfel voor de ware begraafplaats der heilige. Doch zoodra had Graaf de Rossi de vroeger vermelde CAMERA PAPALIS niet ontdekt, of hij hield zich overtuigd dat het graf van CAECILIA in de nabijheid moest liggen; want de Akten der marteling bevatten in duidelijke bewoordingen het berigt, dat PAUS URBANUS *haar digt bij zijne ambtgenooten (Pausen)* had ter ruste gelegd. Dit gevoelen werd nog bevestigd door de oude ITINERARIËN uit het begin der 7^e eeuw, en door de bijzondere omstandigheden,

die het visioen van Paus PASCHALIS omtrent het graf van S. CAECILIA verzelden.

Het uitgraven begon: aan de wanden van het LUMINARE, dat vol aarde lag en het eerst moest worden ontruimd, kwamen al aanstonds de afbeeldingen van POLICAMUS, SEBASTIANUS en CYRINUS te voorschijn. Nu was men zeker op weg naar het graf van CAECILIA; want in de ITINERARIËN werd vermeld, dat POLICAMUS, SEBASTIANUS en CYRINUS met de H. CAECILIA in een zelfde kapel rustten.

Vol verlangen naar den uitslag, liet Pius IX het uitgraven met den meesten spoed voortzetten, en kort daarna ontdekte men de afbeelding eener jonge vrouw in rijke kleeding, met armbanden en halssieraden getooid, als eene bruid van aanzienlijke Romeinsche familie. Dit beeld ziende, kon men aan niemand anders denken dan aan de H. CAECILIA, die eene bruid was en bruid bleef tot het einde van haar leven.

Een weinig dieper op denzelfden muur ontwaarde men de verhevene figuur eens pausen in opperpriesterlijk gewaad, en daarbij den naam: URBANUS.

Het graf van de edelste der Romeinsche maagden wordt er derhalve thans met ontwijfelbare zekerheid aangewezen. Haar heilig gebeente rust evenwel niet meer in de Katakombe; het werd in het begin der 9^e eeuw door Paus PASCHALIS naar de KERK VAN S. CAECILIA IN TRASTEVERE overgevoerd, waar een overschoon marmerbeeld hare rustplaats aanduidt en nog de prachtige fresco's harer badstove worden bewonderd.

De eerste gangen, die wij na ons bezoek aan de CAMERA PAPALIS en de kapel der H. CAECILIA betraden, gaven ons aanstonds een duidelijk begrip van de gansche gesteldheid der overige deelen. De smalte der wegen maakt het naast elkander gaan onmogelijk, terwijl de hoogte 5, 6 of 7 voet bedraagt, en de regtstandige zijwanden in eene flauwe

welving uitloopen. Aan weerszijde zagen wij de deels geslotene deels geopende graven in den muur uitgehouwen, soms zeven boven elkander.

Reeds vroeger hebben wij aangestipt dat onze Christelijke voorouders, voor zoover de omstandigheid zulks gedoogde, het graf des Verlossers tot voorbeeld namen. Hij werd, gelijk de H. Schrift zegt, in een nieuw graf gelegd, dat in eene rots was gehouwen, en waarin te voren niemand gelegd was. Deze eigenschappen mogen wij op de nissen der Katacombe toepassen, die in steengrond gegraven en eenmaal gesloten zijnde, nimmermeer werden geopend om het gebeente te verwijderen en de ontruimde plek tot het ontvangen van andere lichamen in gereedheid te brengen.

Het gewone graf, *Locus* of *LOCULUS* genaamd, van zeer eenvoudigen horizontalen vorm, was niet dieper dan de omvang van het menschelijk ligchaam vorderde, terwijl de breedte in evenredigheid stond met de lengte van het lijk. Geen enkele voet ruimte bleef ongebruikt en de lichamen sloten als het ware in de nissen. Op die wijze werd alle overbodige moeite en arbeid zorgvuldig vermeden; want hoe minder aarde men uitgroef des te minder had men ook later weg te voeren. De voorzijde was met eene smalle lijst of rand voorzien, waarin de tegels of marmersteenen met eene soort van kalk stevig werden vastgemetseld.

De ruimere graven heeten *BISOMUM*, *TRISOMUM* en *QUADRISOMUM* naar gelang zij twee, drie of vier lijken bevatten; zij hebben eene langwerpige vierkante gedaante, en verschillen derhalve eenigzins van de gewone *LOCULLI*, die meestal aan het hoofdeinde iets dieper zijn dan aan het voeteneinde.

De lijken liggen naast elkander en het hoofd des eenen aan de voeten des anderen; verschillen zij echter onderling aanmerkelijk in grootte, dan hield men zich niet meer aan

den gewonen vorm, maar rigtte alles in naar de afmetingen der lichamen. Hier b. v. ligt eene moeder met haar zui-
geling begraven, ginder een vader met zijn zoon, misschien
op één oogeblik als martelaren gestorven; de achterzijde,
waar de kinderen liggen, is veel smaller dan de voorzijde,
waar de moeder en de vader, in volle lengte uitgestrekt,
met hoofd en voeten bijna de wanden raken.

In de *S. CALLISTUS* ontmoetten wij vele dergelijke graven,
soms nog met het wit gebeente der eeuwenoude Christenen er in.

Eindelijk had men, behalve de evenvermelde rustplaatsen,
de *ARCOSOLIA* (1), die op kosten van aanzienlijke familiën
afzonderlijk moesten gegraven worden. Het zijn hooge nissen,
van boven in een rondboog eindigende; het onderste gedeelte
diende tot grafstede, terwijl het gewelf open bleef. Niet
zelden rustte daarenboven het ligchaam in een prachtig ge-
beitelde sarcophaag, zoo als er thans nog twee in de *S.*
CALLISTUS staan, die om de gaafheid van het kunstig beeldwerk
en den ongeschonden staat der lichamen onze innige bewon-
dering wekten. Zij zijn tegen de al te groote vrijheid der on-
bescheiden bezoekers, die met het gezigt alleen niet te vreden,
alles moeten aanroeren en betasten, voor verdere vernietiging
zoo veel mogelijk gewaarborgd, en met kristal en dun ijzer
vlechtwerk gedekt. De eene bevatte het ligchaam eener maagd
of vrouw; men kon er het menschelijk gelaat nog duidelijk
in erkennen, en hoezeer zij de ijdelheid der wereld niet zal
bemind hebben, hing nog het hoofdhaar in dikke breede
lokken langs hare schouderen af. Het kostbaar gewaad,
waarmede zij vóór honderden jaren bekleed werd, reikt
nog van den hals tot de voeten, en vertoont nog hier en daar

---

(1) Deze *Arcosolia* verwarre men niet met die, welke in de kapellen ter eere der
martelaren werden aangelegd.

de figuren van het borduurwerk. Deze bijzonderheden herinneren aan eene andere gewoonte der eerste Christenen; waardoor tevens hun verlangen om de gelijkvormigheid met den Verlosser te bewaren, op nieuw wordt bevestigd. Vóór de graflegging namelijk wikkelden zij hunne afgestorvenen in linnen doeken of bekleedden hen soms met kostbare stoffen.

Ook bestond het gebruik om de lichamen der geloovigen met bladeren en bloemen te bestrooijen, en met myrrhe of andere welriekende vochten te besprengen.

Wanneer de heidenen den Christenen hunne ernstige en ongezellige inborst verweten, daar zij hunne hoofden niet met bloemen bekransden noch hunne lichamen zalfden, dan antwoordden de oude apologeten, dat zij dergelijke versieringen en eerbewijzen voor hen bewaarden, die ter eeuwige rust waren ingegaan, en dat uit Saba meer kostbare specerijen werden verzonden voor de begrafenis der Christenen dan voor de reukoffers der heidensche goden. (1).

Hoezeer men tegenwoordig in de katacomben van dit gebruik geene bewijzen meer vindt, hebben niettemin Bosio en anderen, die de onderaardsche verblijven in minder verwoesten staat aantreffen, in verscheidene graven vazen ontdekt, die een sterken aromatischen reuk verspreidden.

Wat deze kostbare wijze van begraven aangaat, werden ongetwijfeld zoowel voor armen als voor rijken de benoodigde uitgaven gezamenlijk door de Christelijke gemeente bestreden. De gegoeden evenwel rekenden zich tot de betaling der gansche begrafenskosten verplicht, en dien ten gevolge vindt men in de katacomben tallooze inschriften, die getuigen dat een echtgenoot voor zijne gade, een vader voor zijn kind of omgekeerd, zusters voor elkander, voogden voor hunne

(1) Si Arabiae queruntur, sciunt Sabaci, pluris et carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis famigandis. Tertull. apolog. adv. gent.

pupillen, vondelingen voor hunne pleegouders, een graf hebben aangelegd en bekostigd.

Dikwijls kochten zij den *LOCULUS* tijdens hun leven, wanneer zij er prijs op stelden om naast een bepaalden martelaar, bloedverwant of vriend te rusten, en gegronde vrees koesterden dat die plek weldra door andere lichamen zoude worden ingenomen. Op enkele grafsteenen staat zulks uitdrukkelijk vermeld met de opgave tevens van den koopprijs en den naam des gravers. Uit één dezer inschriften blijkt dat men voor een gewonen *LOCULUS* $\frac{1}{2}$ *solidus* betaalde, dat is ongeveer 11 gulden: te dier tijde een niet geringe som, doch welligt zoo hoog gesteld met het oog op de fossores, die menigen arme kosteloos begroeven en toch in het onderhoud van hun huisgezin moesten voorzien.

Hier en daar treft men in de katacomben *CUBICULA* of GRAFKAMERS aan, het uitsluitend eigendom eener familie, die daar in al de wanden hare eigene graven had.

Het is een kenmerkende eigenschap in de katacomben dat de *LOCULI* of nissen der rijken van die der armen onder geen opzigt kunnen onderscheiden worden; alleen de graven der martelaren dragen bijzondere en dan nog zeer eenvoudige teekenen: een palmtak op den marmeren sluitsteen gegriffeld, en daar naast een fleschje met het bloed van den geloofsgetuige, die er begraven ligt. Plaatsten de heidenen een fleschje met tranen bij het graf der geliefden, omdat zij slechts treurden om het onherstelbaar verlies, de palmtak en het bloedvaasje in de Katacombe herinnert aan den blijden palm der overwinning, welke de martelaren door het vergieten van hun bloed behaald hebben. Die eenvoudige eereteekenen, welke wij in grooten getale op onzen togt door de Katacombe aantreffen, spraken luider tot ons hart dan al de oude overblijfsels der grootsche praalgraven van het heidendom.

Waar wij onze schreden ook zetten, aan alle kanten om-

ringden ons de gewijde graven in deze stad der dooden, waarin meer dan honderd duizend martelaren rusten en drie pausen zelfs, S. STEPHANUS, S. SIXTUS II. en S. CAJUS, als bloedgetuigen onder het zwaard der vervolging vielen. «O ongelukkige tijden! zoo luidt een der alhier opgegravene inschriften, waarop wij zelfs in de spelonken, te midden der offers en gebeden, geene veilige schuilplaats vinden kunnen. Wat is er ongelukkiger dan het leven, maar ook wat is er bitterder dan de dood, indien men niet eens door vriend of bloedverwant kan worden begraven».

Dieper de Katacombe ingaande stonden wij onverwacht voor eene galerij, die geheel met aarde verstopt was, zonder dat er evenwel eene instorting had plaats gehad. Welligt had men dezen weg in allerijl gevuld, om den naderenden vijanden den doortogt af te snijden; of misschien was zij oorspronkelijk als bergplaats voor de uitgegravene aardmassa aangelegd. Zoo niet; wie weet of hagchelike omstandigheden dien maatregel niet dringend gevorderd hadden. Als bij gelegenheid van openbare volksfeesten de Christenen tot vermaak der menigten geslagt werden, en men soms ter beaarding vele lijken te gelijk binnenbragt, die, om de besmetting der lucht te voorkomen, onmiddelijk in de nissen gelegd en afgesloten moesten worden, dan ontbrak er tijd om den uitgehouwen voorraad ver weg te voeren en wierp men dien voorloopig in een nabij gelegen gang, welke als doortogt niet noodzakelijk was.

Nadat de Katacombe-gids ons de verschillende soorten van graven had aangewezen, voerde hij ons naar een pas ontdekten en nog half onder den grond bedolven steen, die, met den palmtak en een bloedfleschje voorzien, noodzakelijk het graf eens martelaars aanduidde.

Bij de ontdekking des steens waren aanstonds de uitgra-

vingen gestaakt, en zouden binnen kort in tegenwoordigheid der geestelijkheid weder worden voortgezet, daar men de bijzonderheden, waarmede het werk gepaard gaat, gemeenlijk op de plaats zelve aanteekent.

Een weinig verder lagen verscheidene kapellen bij elkander, nog ouder dan de *CAMERA PAPALIS*, en uitsluitend ingerigt tot viering der goddelijke geheimen, of tot onderrigting der geloovigen.

Veel merkwaardigs, als de marmeren pauselijke zetels, de stoelen in de hoeken, door velen voor biechtstoelen gehouden, de steenen banken langs den muur, het *arcosolium* enz. zonder verdere vermelding voorbijgaande, bepalen wij ons slechts bij de voornaamste muurschilderingen, die in bijna elke kapel voorkomen en de troostrijke getuigenis leveren dat de leer der Sacramenten van de Aposteltijden af ongeschonden is bewaard gebleven.

De Kapel van het H. Sacrament! riep de gids ons toe, en wij traden binnen.

De hoofdfiguren zoowel hier als in de naastbijgelegene kapellen stonden nog ongeschonden en met frissche kleuren aan de wanden:

- 1°. Mozes, slaande op de steenrots.
- 2°. Een visscher, zijn visch uit het water ophalende.
- 3°. Een man, die doopt.
- 4°. Zeven mannen, aan eene tafel gezeten, brood en visch etende.
- 5°. Eene andere tafel met visch en brood.
- 6°. De lamme van het Evangelie, het bed op zijne schouders wegdragende.

Het eerste beeld, waar Mozes op de rots slaat en den kinderen Israëls in de woestijn water verschaft, beschouw men als eene symbolische voorstelling der genade, welke ons

door Christus in het Sacrament des Doopsels wordt medege-
deeld. De rots is Christus (1 Cor. X. 4), welke, gelijk de
H. Hieronymus zegt, stroomen waters uitgiet en ons de
bron van het doopsel opent.

Het tweede beeld, dat des visschers herinnert ons het
woord des Heeren tot Petrus gesproken: voortaan zult gij
mensen vangen (Luc. V. 10). «Wij zijn visschers, zegt
Tertulliaan, in het water geboren en door de uitwerkselen
van het water gered.»

Het derde beeld, zich aansluitende aan de beide eerste,
stelt de handeling zelve voor, daar de een den ander water
over het hoofd stort.

Wij hebben derhalve in deze drie afbeeldingen eerst eene
gebeurtenis uit het Oud Verbond, profetiesch met betrekking
tot het II. Doopsel; vervolgens eene gewone menschelijke
handeling, hare aanleiding hebbende in het N. Verbond en
evenzeer het Doopsel aanduidende; eindelijk de toediening
zelve van dit Sacrament.

Niet minder duidelijk wordt de leer van het H. Altaarge-
heim in de beide volgende voorstellingen verkondigd, in
aanmerking genomen de groote omzigtigheid waarmede men
de Goddelijke waarheden voor de oningewijden verborgen
hield. Vooral mogten de heidenen niets van de godsdienstige
geheimen ontdekken, want zij zouden met het heilige spotten
en de altaren komen ooteeren. Daarom had men woorden
en beelden gekozen die voor hen volstrekt onverstaaubar,
doch den Christenen duidelijk waren. Bijna overal waar men
het Grieksche woord ΙΧΘΥΣ (visch) of ook wel de afbeel-
ding van een visch aantrof, werd hierdoor Christus zelf
aangeduid. De titel namelijk des Zaligmakers luidde:

Ιησους (Jesus). Χριστος (Christus). Θεου (Gods). Υιος
(Zoon). Σωτηρ (Verlosser).

Stelt men nu de eerste letters dezer woorden in volgorde naast elkander, dan verkrijgt men ΙΧΘΥΣ , eên ander Grieksch woord, hetwelk **VISCH** beteekent.

De heiden kon derhalve onmogelijk begrijpen dat er met het woord ΙΧΘΥΣ of met de afbeelding van een visch de Verlosser der wereld bedoeld werd. De Christenen daarentegen, de voorstelling van een maaltijd ziende, waarbij een **VISCH** tot **SPIJZE** verstrekte, wisten zeer goed, dat zulks op het H. Sacrament des Altaars duidde, waarin **JESUS CHRISTUS** ons als eene **SPIJZE** wordt gegeven, terwijl de heidenen bij deze telkens terugkeerende voorstelling zich in allerlei dwaze gissingen verdiepten, zonder ooit den sleutel van het diep verborgen geheim te vinden.

De Zaligmaker is het **BROOD**, dat uit den hemel is nedergedaald; vindt men derhalve **VISCH** en **BROOD** bij elkander, zoo vormen beiden eene zeer passende mystische voorstelling van het Allerheiligste Sacrament; daar het **BROOD** de uiterlijke gedaante, de **VISCH** de innerlijke en verborgene wezenheid aanduidt.

Een weinig dieper in de Katakombe, niet ver van het graf des H. **CORNELIUS**, zagen wij een **VISCH** met eenen broodkorf op den rug; in dien korf echter bevond zich niet alleen **BROOD** maar noch daarenboven eene flesch **WIJN**. De korf met **BROOD** en de flesch met **WIJN** stellen al datgene voor, wat het sterfelijk oog in het aanbiddelijk Sacrament waarneemt, terwijl de levende er onder liggende **VISCH** eenigermate de uitdrukking is der Katholieke waarheid met betrekking tot de werkelijke ofschoon verborgene tegenwoordigheid van **JESUS CHRISTUS**.

Het bovengenoemde beeld in de Sacramentskapel, eenen maaltijd voorstellende waarvan **BROOD** en **VISCH** de eenige spijs is, hoe duidelijk wijst het op den goddelijken maaltijd, waarbij **JESUS CHRISTUS** zelf onder broodsgedaante genuttigd wordt!

Twee wonderen, die onder verschillend opzigt eene aanduiding van het Allerheiligste Sacrament bevatten, werden mede, nu eens op de muren der kapellen, dan weder op sarcophagen of met goud geëmailleerde glazen, door de toenmalige kunstenaars voorgesteld: de wonderbare spijziging namelijk der groote schare met weinige brooden en visschen, waarin de christelijke schrijvers eene type van het H. Avondmaal zien, en de verandering van water in wijn op de bruiloft te CANA, waarvan de H. CYRILLUS, doelende op het H. Sacrament des Altaars, zegt: « Daar Hij eens water veranderde in wijn, welke aan bloed verwant is, waarom zullen wij Hem niet gelooven als Hij wijn in bloed verandert? »

De zesde figuur, de lamme met het bed op zijne schouders, vereischt eene grootere aandacht. Om de ware beteekenis van het wonder zelf der genezing, en dien ten gevolge de verklaring der muurschildering na te sporen, dient men te letten op de bijzondere omstandigheid, waarmede het wonder gepaard ging en de uitdrukkelijke woorden, bij die gelegenheid door den Zaligmaker gesproken.

« Het geschiedde op een der dagen, zoo verhaalt de H. Lucas, dat Hij (Jesus) nederzat en leerde. Er zaten ook phariseën en leeraars der wet, die uit alle vlekken van Galilea en Judea, en uit Jerusalem gekomen waren. En de kracht des Heeren was er, om hen te genezen. En ziet, mannen droegen op een bed eenen mensch, die verlamd was; en zij zochten dien binnen te brengen en voor Hem te stellen. En daar zij, uit hoofde der schare, niet vonden, langs waar zij hem zouden binnen brengen, klommen zij op het dak, en lieten hem, met het bed door de tighelen neder in het midden, voor Jesus. En Hij, ziende hun geloof, sprak: Mensch, uwe zonden worden u vergeven? En de schriftgeleerden en phariseën begonnen te denken, zeggende: Wie is hij, die godslaste-

ringen spreekt? Wie kan zonden vergeven, dan God alleen? Doch als Jesus hunne gedachte ontwaarde, nam Hij het woord, en sprak tot hen: wat overdenkt gij in uwe harten? Wat is ligter te zeggen: uwe zonden worden u vergeven, of te zeggen: sta op en wandel? Maar opdat gij weten moogt, dat de Zoon des menschen magt heeft op aarde, zonden te vergeven, sprak Hij tot den verlamde: Ik zeg u, sta op, neem uw bed op, en ga naar uw huis! En dadelijk stond hij op voor hunne oogen, nam het bed op, waarop hij gelegen had, en ging naar zijn huis, God verheerlijkende.»

Eerst dus ontving de lamme van het Evangelie genezing van de kwalen zijner ziel: Mensch uwe zonden worden u vergeven! — en als bewijs dat Jesus tot die vrijspreking goddelijke magt bezat, verlostte Hij tevens den lamme van zijne ligchamelijke gebreken.

Brengen wij 's Heeren woorden in verband met die welke Hij sprak, toen Hij die zelfde magt aan de Apostelen mededeelde, dan kunnen wij aan het telkens terugkeerende beeld des verlamden geene andere beduidenis toekennen, dan dat het den geloovige in de Katacombe moest herinneren aan de priesterlijke magt, om op aarde de zonden te vergeven in het H. SACRAMENT DER BIECHT.

Ter bevestiging van dit gevoelen wijst men in de KATACOMBE VAN DEN H. HERMES eene muurschildering aan, waarop niet alleen de lamme voorkomt met het bed op zijne schouders, maar daarenboven een priester staat afgebeeld, met opgeheven hand de absolutie gevende aan een rouwmoedigen boeteling, die in gebogene houding aan zijne zijde nederknielt.

Het bed, hetwelk de lamme na zijne genezing huiswaarts droeg, zou den Christen herinneren aan de boetpleging, welke na de vergiffenis der zonden den biechteling wordt opgelegd.

Hoe treffend zijn niet die overblijfselen van de allereerste tijden der Katholieke Kerk! Hoe krachtig spreken zij tot de zwakken van geloof; hoe zielsverheffend en aandoenlijk tot hen, die in het geloof een hooger leven putten!

De afbeeldingen in de katacomben zijn niet enkel versieringen naar willekeur door den kunstenaar aangebragt, maar dienden vooral om de Christenen aan de leerstukken en geheimen der Kerk te herinneren, en hen daarin op aanschouwelijke en zeer geschikte wijze te onderrigten. Zij gingen de muurschilderingen der Katacombe langs en vonden er eene bijna volledige Catechismus, die in duidelijke afbeeldingen voorgesteld hun hart dieper trof, dan wanneer zij de godsdienstige waarheden in een boek lazen.

In het voorbijgaan wierpen wij een blik in de andere kapellen, waar wij dezelfde tafereelen geheel of gedeeltelijk aantreffen, en kwamen vervolgens bij het graf van den H. EUSEBIUS. waar nogmaals vele kapellen naast en tegenover elkander lagen.

Volgens de oude discipline der Kerk moesten gedurende de godsdienst oefeningen de beide geslachten afzonderlijke plaatsen bezitten; van daar dat men op vele punten aan weerszijde van den gang kapellen aantreft; echter zóó, dat de openingen regt tegenover elkander liggen, en de vrouwen derhalve zeer gemakkelijk op het altaar in de mannenkapel konden zien. Bij het graf van EUSEBIUS schijnt daarenboven de Katacombe zelve twee afzonderlijke uitgangen gehad te hebben, zoodat mannen en vrouwen, zoowel bij dag als des nachts in tegenovergestelde rigting de Katacombe konden binnenkomen en verlaten. Ook in die eerste tijden, toen de Christenen in hooge deugd uitschitterden, toen zij hun bloed

en leven uit liefde tot God met vreugde offerden, kwam men de menschelijke broosheid te gemoet en bleef men immer 's Heeren woord indachtig: de geest is wel gewillig, maar het vleesch is zwak.

Op eenigen afstand van het graf van EUSEBIUS bevindt zich de onlangs uitgegravene kapel, waarin de H. CORNELIUS, martelaar van CIVITA VECCHIA, werd begraven. Naast het beeld van den H. CORNELIUS staat dat van den H. CYPRIANUS, in bisschoppelijk gewaad. Nog ziet men er het steenen blok, waarop vroeger eene groote olie-vaas dag en nacht brandde; de pelgrims die de overblijfselen des Heiligen kwamen vereeren, putten een weinig olie en namen het als relikwie naar huis mede; een gebruik, vroeger algemeen, en thans nog dagelijks op te merken bij de Madonna in de Kerk S. AGOSTINO. In de domkerk te MONZA bewaart men nog een perkementrol, waarop onder andere relikwiën, welke de H. GREGORIUS aan de Lombardische koningin THEOBELINDA zond, ook olie van den H. CORNELIUS (EX OLEO S. CORNELII) voorkomt, welke uit deze kapel afkomstig is.

Aan de zijde van den H. CORNELIUS had de H. PAUS SIXTUS zijne rustplaats; hij viel op deze plek zelve als martelaar onder het zwaard der Romeinsche soldaten.

Het geliefkoosde beeld des GOEDEN HERDERS, zoo als Jesus zich zelve noemde, komt in bijna elke kapel en op verschillende wijze voor. Soms staat Hij alleen met het verloren schaap op zijne schouders; dan weder ziet men het schaap aan zijne zijde.

Wondervreemd evenwel kwam het ons voor, dat enkele malen de bok ter regter en het schaap ter linker zijde van den HERDER geplaatst was, daar wij veel eer het schaap regts den bok links zouden verwachten. Doch in aanmerking geno-

men dat deze voorstelling op de ketterij der eerste tijden doelde, dan vinden wij het beeld treffend gekozen. De MONTANISTEN namelijk leerden dat sommige zware zonden, als overspel, doodslag enz., nooit konden vergeven worden, wat boetvaardigheid de zondaar ook mogt plegen. Deze kettersche leer, die zelfs onder de Christenen geen geringen aanhang vond, moest op alle wijzen door leer en afbeeldingen krachtdadig worden bestreden en uitgeroeid. De bok staat daarom aan de regter zijde om te toonen met wat liefde de ongelukkige zondaar door JESUS, DEN GOEDEN HERDER, werd aangenomen, even als de Verloren Zoon, voor wien, volgens de parabel, de Vader des huisgezins een gastmaal aanlegde, terwijl de oudere zoon, die nooit het vaderlijk huis had verlaten, voor dien oogenblik in de schaduw gesteld werd. De Christenen leerden uit deze eenvoudige voorstelling, dat er meer vreugde in den Hemel heerschte over één boetvaardigen zondaar dan over negen en negentig regtvaardigen.

Bovendien treft men bij den GOEDEN HERDER de afbeelding eens APOSTELS, die zich beijvert andere schapen tot den schaapstal te voeren. Één schaap wendt zich tot den Apostel; een ander keert hem den rug toe; een derde staat met uitgerekten hals in aandachtige houding; een vierde eindelijk kiest den middenweg: het keert zich wel niet af, maar blijft toch koud en onverschillig voor de stem des Apostels, en graast naar het schijnt op eene goede weide. Hoe duidelijk zien wij hier de verschillende gezindheden afgebeeld, waarmede de Christenen de verkondiging van Gods woord hooren; eenigen luisteren reikhalzend en volgen de stem des Heeren; anderen, veelal zij die met de goederen der wereld verrijkt zijn, kunnen zich van het aardse niet losmaken, en zijn gelijk aan het schaap dat op de vette weide graast en onverschillig blijft voor het roepen des Apostels.

Eindelijk ziet men op dezelfde schilderij een regen of dauw, welke zeer overvloedig op de aandachtige schapen nedervalt, maar slechts spaarzaam over het onverschillige, terwijl het schaap, hetwelk den Apostel den rug toekeert, geheel droog blijft. Moet niet elk hier eene toespeling zien op den verkwikkenden dauw der Goddelijke genade?

Behalve DE GOEDE HERDER komen vooral die afbeeldingen voor, welke het duidelijkst de leer der Verrijzenis en de bevrijding van de banden des doods verkondigen.

JONAS, na drie dagen uit de walvisch verlost, was type van den Zaligmaker, die na drie dagen uit het graf opstond, en dit beeld moest de Christenen leeren dat ook hunne lichamen eenmaal zouden verrijzen.

DANIËL in den leeuwenkuil, DE DRIE JONGELINGEN in den gloeienden oven, LAZARUS uit het graf komende, — dit alles wees op de toekomstige Verrijzenis, op de verlossing uit de tijdelijke rampen, die in de dagen der vervolging zoo talrijk en bitter waren. De FENIKS en de PAAUW, waardoor men de onsterfelijkheid afbeeldde, PALMEN en OLIFFBOOMEN, het loon der overwinnaars beteekenende, versieren de muren der meeste kapellen.

In de KATAcombe van S. CALLISTUS troffen wij nergens een treurtooneel, nergens de voorstelling der martelingen die de eerste geloovigen verduurd hadden; en als van zelf rijst hier de vraag op: waarom schilderden de Christenen niet tevens het lijden hunner broeders, zusters of vrienden af, die zij voor het geloof den marteldood hadden zien sterven? Dit immers zou hen sterken in den vreeselijken strijd; het zou den zwakke aanmoedigen om het voorbeeld dier geloofshelden te volgen, en het verlangen naar de schitterende kroon der martelaren verlevendigen.

Doch aan dergelijke opwekkingen en aanmoedigingen ont-

brak het den Christenen geen enkel oogenblik; het was geenszins noodig de treurtooneelen, die zij dagelijks in Rome zelve voor oogen hadden, hun in de katacomben, waar zij verademing en zielevreugd kwamen zoeken, op nieuw in het geheugen terug te voeren.

Heel hun leven was eene aaneenschakeling van rampen, eene onafgebrokene marteling; en duizend onvermijdelijke gelegenheden boden zich van zelf aan, waarin zij te kiezen hadden tusschen een rampzaligen dood en de verzaking des geloofs.

Zij waren, zegt TERTULIAAN, door het heidendom als met een net omvlochten.

Aan openbare staatsambten viel als Christen niet te denken, en de krijgsdienst zelfs moest, om de herhaalde en plegtige eeden bij den *GENIUS* des keizers bezworen, door hen worden ontweken. In het burgerlijk jaar volgde het eene heidensehe feest op het andere; en op zulke dagen zich aan de openbare viering te onttrekken, beschouwde men als aanduiding eener Christelijke gezindheid. Elk handwerk of beroep stond van verre of van nabij met afgodische gebruiken in betrekking, zoodat een heiden, die tot het Christendom overging, menigwerf zijn bedrijf moest staken en zijne oude omgeving vaarwel zeggen; maar ook dit maakte hem wederom bij zijne bekenden verdacht.

De familie- en vriendschapsbetrekkingen stelden hen telkens in het grootste gevaar om afgoderij te plegen en hun geloof te verzaken. Niet slechts de geboorte- en huwelijksplegtigheden, maar ook en in hooge mate de afschuwelijke gebruiken der begrafenissen waren even zooveel strikken voor het eenvoudig geloof der Christenen. Men noodigde hen alsdan uit om deel te nemen aan het offer der goden, en zoo zij weigerden te komen, lagen zij aanstonds onder de zwaarste verdenking en konden er op rekenen dat voortaan hunne

namen op de lijst van de aanhangers der nieuwe sekte zouden voorkomen.

Eene menigte heidensche spreekwijzen, als *PRO DI IMMORTALES!* *BIJ DE ONSTERFELIJKE GODEN!* — *ME HERCULE!* *BIJ HERCULES!* — *PER JOVEM!* *BIJ JUPITER!* — kwamen in de dagelijksche gesprekken elk oogenblik te voren, en het bestendig ontwijken dier gebruikelijke uitroepen wekte reeds de achterdocht der ongelooovigen op.

Ongelukkig degenen, die op eenige wijze van een heidenschen meester afhankelijk waren; ongelukkig vooral de Christelijke slavin, die zoo zij haar geweten onbevlekt wilde bewaren, een wissen dood te gemoet ging.

Wat angsten en benaauwdheden onze Katholieke voorouders verduurd hebben in de tijden der rampzalige vervolgingen, toen in bijna alle straten der stad het bloed der martelaren stroomde, daarvan kunnen wij ons slechts een flauw denkbeeld vormen. Het dagelijksch slagten der Christenen, wien de Stoïcynsche *MARCUS AURELIUS* nog ten verwijt nageeft, dat zij zoo onverschrokken, zoo blijmoedig en in zoo grooten getale den marteldood omhelsden, voorspelde den nog niet ontdekten geloovigen het ijselijk lot, dat ook hen eenmaal wachtte. Wanneer zij het *COLOSSEUM* zagen, dan kwamen hun de tranen in de oogen; want zij hadden er zoovele vrienden en bloedverwanten, misschien een vader of moeder door de beesten zien verscheuren. Gingen zij over het *FORUM ROMANUM* of langs de tuinen des keizers, dan werden hunne harten van droefheid overstelpt, een onbeschrijfelijke weemoedigheid greep hen aan, en voerde den zwakken mensch bijna tot moedeloosheid. De pijnlijke onzekerheid waarin zij zelve verkeerden, en de vrees van ontdekt te zullen worden, veroorzaakten een gestadig lijden en schonken hun geen oogenblik rust.

Een enkel veilig oord bezaten zij nog, en dit was de

ONDERAARDSCHÉ KATACOMBE. Daar werd hun verademing geschonken; daar gaven en ontvingen zij den vredeskus; daar vonden zij hunne priesters; daar zagen zij den Paus op zijnen troon, daar mogten zij luide lofzangen zingen en smaakten er onder den grond eene hemelsche vreugde, die zij onder den vrijen en bekoorlijken hemel nooit genieten konden.

Die vreugde mogt dan ook in de Katacombe door niets gestoord worden; daarom overal opwekking, overal palmen en olijftakken, overal de voorstelling der verrijzenis en toekomstige heerlijkheid, het loon dat hen na dit rampzalig leven zou ten deel vallen.

Reeds langen tijd hadden wij in de eerste verdieping der KATACOMBE vertoefd en stegen langs eenen trap naar de tweede af. Ook hier wederom de bekende graven, vier of vijf, soms zeven boven elkander, honderden wegen die elkander kruisen, korte opschriften, nissen voor lampen en bloedvaasjes. Zoo ging het voort in de diepte, totdat wij langs een zachte helling in de derde en eindelijk in de vierde verdieping afklommen. Deze beide laatste verschillen aanmerkelijk van de twee bovenste, daar er geene kapellen worden gevonden en het gewelf zoo laag, is dat men niet dan in gebogen houding den weg kan voortzetten.

Hier worden ons de woorden van den H. HIERONYMUS in het geheugen geroepen (Coment. in Ezech. 40. 5, vv.): «Tijdens ik mij als knaap te Rome ophield om in de kunsten en wetenschappen te worden onderwezen, ging ik gewoonlijk des Zondags met mijne vrienden de graven der Apostelen en martelaren bezoeken, en trad de katacombe binnen, waar diep in de aarde gegravene gangen aan beide zijden met lijken zijn gevuld. Die verblijven zijn zoo donker, dat daar bijna het woord des profets in vervulling gaat: DESCENDANT IN INFERNUM VIVENTES, LEVEND DALEN ZIJ NAAR DE ONDERWERELD

af. (Ps. LIV. 16.) Spaarzaam vermindert het flauwe door eene smalle opening nedervallend licht den schrik der duisternis. Slechts langzaam traden wij voort, en van een stikdonkeren nacht omgeven dachten wij aan de woorden van VIRGILIUS :

«De akelige omgeving, te gelijk met de doodsche stilte zelve, doet de gemoederen ijzen.» (1)

Kil en vochtig was het in dezen engen en lagen dooden-akker, waar ik mijnen togt in de KATACOMBE eindigde. Niet zonder koortsachtige aandoening verlieten wij de onderaardsche stad, om in de heete zonnestrallen verkwikking te zoeken. Na aan den uitgang de voorbede der Maagden en Martelaren van S. CALLISTUS te hebben ingeroepen, traden wij naar buiten en kwamen in een wijngaard uit, eenige schreden van den APPISCHEN WEG verwijderd.

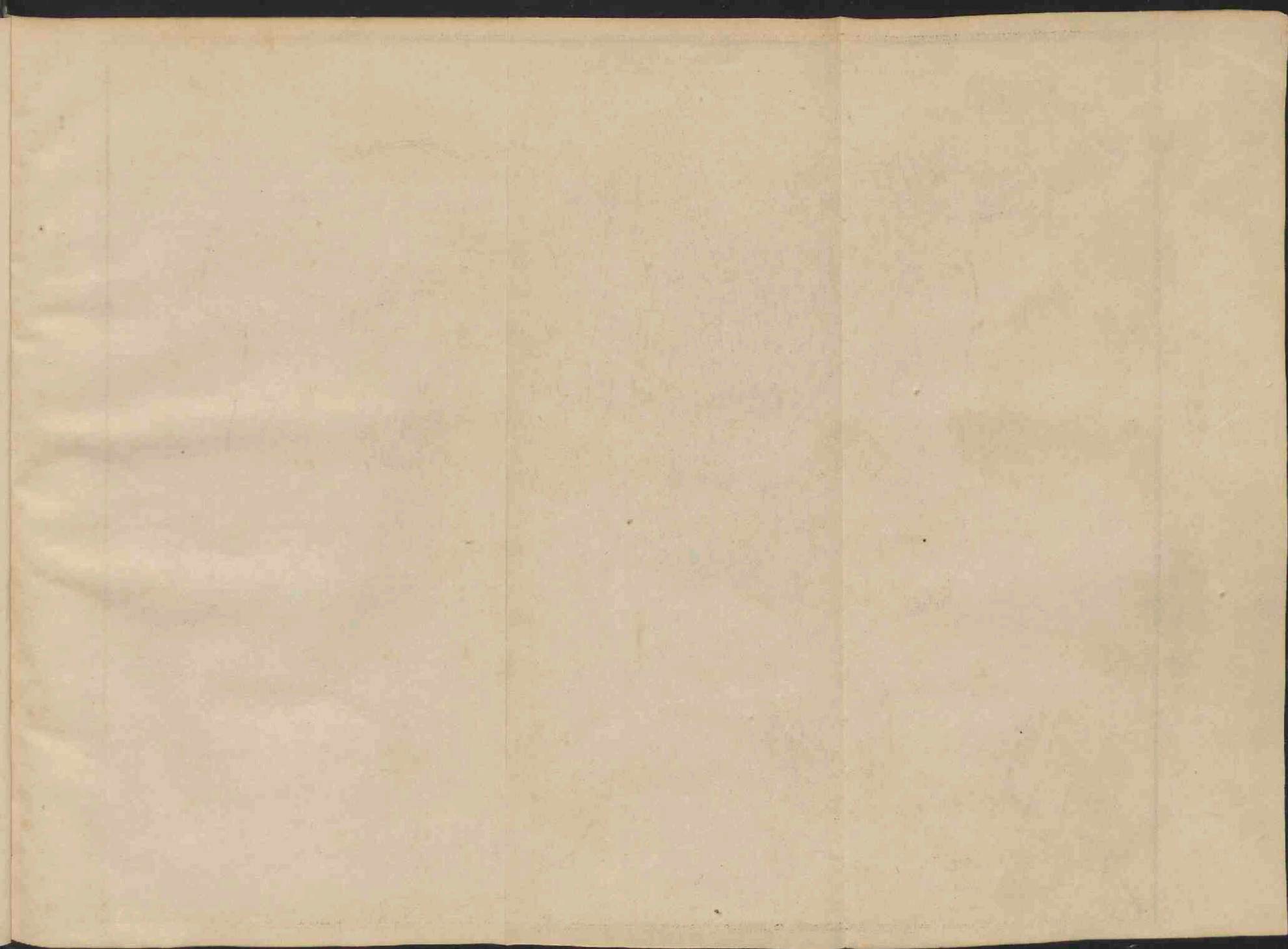
(1) Aen II. 755.

EINDE.

VERBETERINGEN.

Bladz. 8	reg.	13	v. b.	STAAT mij,		LEES mij gelijk anderen.
" 22	" 6	" "	" "	nieuwe,	"	nieuwe kerk.
" 79	" 12	" "	" "	hunne heilige doch- ter,	"	de heilige.
" "	" 7	v. o.	" "	het kind dier hei- lige ouders,	"	de H. PRISCA.
" 91	" 11	" "	" "	13 ^e ,	"	13 ^e jaar.
" 164	" 9	" "	" "	oopen,	"	loopen.
" 235	" 1	v. b.	" "	overtreffen,	"	overtroffen.

PLAN
van
ROME.

Merkwaardige plaatsen, aangegeven op
het plan van Rome.

1	Fiazza della Minerva.	36	S. Maria in Trastevere.
2	Triomfboog van Constantijn	37	S. Caecilia.
3	S. Pudentiana	38	Het Quirinaal.
4	S. Praxedes.	39	S. Susanna.
5	S. Maria in Via lata.	40	S. Maria del Popolo.
6	Het Kapitoel.	41	Ruinen der keizerlijke Pa- leizen.
7	Ara Caeli.	42	Het gouden Huis van Nero.
8	Mamertijsche Gevangenis.	43	Ponte S. Angelo.
9	Het Forum Romanum.	44	Overblijfselen van den Pons Triumphalis.
10	S. Francisca Romana.	45	Ponte Sisto.
11	S. Prisca.	46	Ponte Fabrizio.
12	Circus Maximus.	47	Ponte Cesto.
13	Kerk della Fasciuola.	48	Eiland S. Bartolomeo.
14	S. Pietro in Montorio.	49	Ponte Rotte of di S. Maria.
15	S. Pietro in Vincoli.	50	Overblijfselen van Ponte Su- blicio.
16	Piazza di Spagna.	51	Hospitaal S. Spirito.
17	De S. Pieter.	52	Graf der Scipio's.
18	Het Colosseum.		
19	Kolos van Nero.		
20	S. Clemens.		
21	SS. Joannes en Paulus.		
22	S. Maria Maggiore.		
23	S. Jan van Lateranen.		
24	Scala Santa.		
25	S. Croce in Gerusalemme.		
26	S. Sabina.		
27	Il Gesu.		
28	Collegium Romanum.		
29	S. Maria dell' Anima.		
30	Campo Santo.		
31	S. Louis des Français		
32	Mausoleum van Augustus.		
33	Piazza Navona.		
34	Het Ghetto		
35	Hospitium dei Pellegrini e Convalescenti.		

Heuvelen.

A	Monte Pincio.
B	" Viminale.
C	" Quirinale.
D	" Esquilino.
E	" Celio.
F	" Aventio.
G	" Palatino.
H	" Capitolino.
I	" Gianicolo.
L	" Vaticano.

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
 INDIË

48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Bijvoeging

A. Koninkrijk
 B. ...
 C. ...
 D. ...
 E. ...
 F. ...
 G. ...
 H. ...
 I. ...
 J. ...

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

